

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRİK

1912

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

INGEBORG SIMESSEN, Et nyfundet manuskript af Johannes Ewald	2
HOLGER HANSEN, Nogle breve til og fra Holberg	11
ELLEN JÖRGENSEN, Djævelen i Vitskøl kloster	15
HENRIK USSING, Om sproget i St. St. Blichers noveller	18. 201
OSCAR SIESBYE, Tillæg om Blichers sprog	44
F. OHRT, Fra den finske folkevisedigtning	65
I. To finske ridderviser	65
II. Historisk folkedigtning i Finland	152
J. PALUDAN, Visen om løgn og sandhed	76
Efterslæt til Loke-myterne	87
I. II. GRÜNER NIELSEN og AXEL OLRIK, Locke, Lodder i flamsk folketro.	87
II. AXEL OLRIK, Den sidste bog om Loke	90
III. sa., Lukki og Laviatar i finske trylleformler	95
HANS KYRRE, At træde lykken fra ..	102
Mindeord. I. AXEL OLRIK, Hjalmar Thuren	105
II. ANKER JENSEN og MARIUS KRISTENSEN, Anders Pedersen	108
AXEL OLRIK: Glemsomhed. Med bidrag af Marius Kristensen	145
MARIUS KRISTENSEN, Ved afslutningen af Kort over de danske folkemål ...	160
GUDMUND SCHÜTTE, De ældste gottonske sagnhelte	174
C. W. v. SYDCW, Kludunte—Romelidöne—Conclusive	184

KULTUR OG FOLKEMINDER

Trællen i Rigsthula: lange læle (<i>Sören Hansen</i>)	112
Nordfynsk bondeliv [C. Reimer] (<i>Jörgen Olrik</i>)	115
Danske udvandrere [Karl Larsen] (<i>Thorkild Gravlund</i>)	116
Trylleformlernes oprindelse [V. J. Mansikka] (<i>F. Ohrt</i>)	119
Folkeminder som eksamensfag (<i>A. O.</i>)	122
Eskimoiske melodier [Thuren og Thalbitzer] (<i>Tobias Norlind</i>)	122
Noahs ark (<i>Jens Lund</i>)	125
En fastelavnsskik: at „skyde hjorten“ (<i>J. Olsen</i>)	127
En juleskik: at „brejse“ (<i>Hans Willumsen</i>)	127
Hagbards billede (<i>Lee M. Hollander, A. O.</i>)	189
Nyt fra æventyrforskningen, I. [Grimms anmærkn.] (<i>A. O.</i>)	193
At træde lykken fra (<i>E. T. Kristensen, A. O.</i>)	195

FRA SPROG OG LITERATUR

Textkritiske bemærkninger til „Enten-Eller“ (<i>J. L. Heiberg</i>)	46
Vel født er nok en trøst (<i>D. Simonsen</i>)	50

Strøgods (<i>O. Siesbye</i>)	51
Morten Børups Majvise (<i>Vilh. Saxtorph</i>)	126
Til „Peder Pårs“ (<i>Sigurd Müller</i>)	128
Et par bemærkninger til Holbergs komedier (<i>H. Bræ</i>)	129
Om Ole Worms samlervirksomhed (<i>Axel Garboe</i>)	132
Om nogle sætninger med der som foreløbigt grundled (<i>J. Byskov</i>)	135
Strøgods [passiar — hr. frue] (<i>M. Kr., C. Klitgaard</i>)	138
Saksens Danesaga [overs. af Jørgen Olrik] (<i>Karl Mortensen</i>)	196
Et citat hos Ewald (<i>H. B.</i>)	200
Rettelser til afhandlingen om St. Blichers sprog (<i>Henrik Ussing</i>)	201
Et brev fra Hanna Winther (<i>Ingeborg Simesen</i>)	202

NAVNEFORSKNING

Stednavnsundersøgelsen	64
Et par Yorkshire-navne (<i>Marius Kristensen</i>)	139
Stedsnavne i Bjerre herred (<i>Jean Fischer</i>)	139
Personnavne [Grape, Inlånade personnamn] (<i>A. O.</i>)	144

ET NYFUNDET MANUSKRIFT AF JOHANNES EWALD

MEDELT AF

INGEBORG SIMESSEN

En stor digters manuskript er altid af interesse. Rent bortset fra den pietetsfølelse, der vågner i en ved synet deraf, giver det ofte lærerige oplysninger om digterens arbejdsmethode og værdifulde vink til et digterværks inderligere forståelse eller til opklaring af hidtil dunkle steder. Dobbelt interessant bliver forholdet, når talen er om et utrykt manuskript af ingen ringere end Johannes Ewald.

Ewalds manuskripter, og måske intet stærkere end det nyfundne brudstykke, bærer vidne om kamp — geniets kamp i undfangelsens øjeblik, kampen for at finde det ledigste udtryk for tanken og det sandeste og inderligste for følelsen. I række tropper ordene op for ubarmhjærtigt at slås ned, medens andre kaldes frem. Et enkelt ihærdigt dukker op igen — slås atter ned — melder sig påny — for omsider at beholde pladsen. En strofe opgives helt og sønderflænges med streger på kryds og tværs. En anden sættes i parentes som reserve. Ewalds manuskripter ligner en valplads, men en valplads efter et vundet slag.

Tillige bringer håndskriftet os et højst mærkeligt fund: et lille afsnit af et hidtil ukendt skuespil af nordisk indhold, som Ewald må have digtet efter Balders Død (1778 eller snart derefter). Desuden bringer det hans digt til skuespillerinden Caroline Walter, som hidtil kun har foreligget med et indtil meningsløshed forvansket vers, i den skikkelse det har fra Ewalds egen hånd.

Som bekendt findes Johannes Ewalds efterladte håndskrifter på Det kgl. Bibliotek. Til dem kan i år føjes et nyt, der velvilligt er mig overladt til udgivelse af ejeren stud. jur. Jean Fischer.

Manuskriptet er et folioark; papiret er gulnet og let beskadiget i kanten, men ellers velbevaret. Dets indhold er følgende:

I. Side 1: Kladden til en replik i *Balders Død*; stærkt rettet og gennemarbejdet. [Jf. Samtl. Skrifter. 1855. Thaarups Forlag V, Side 27—28.] Faksimile i godt halv størrelse findes på hosstående side.

II. Side 2 og 3: Fuldstændig kladde til digtet „*Til Thalías Caroline*“. [Jf. Samtl. Skrifter. 1855. II, Side 80—81.] Digtet begynder øverst på manuskriptets tredje side og fortsættes på andenside.

III. Side 4: Midt på siden står digtets titel: „*Til Thalías Caroline* paa hendes fødselsdag den 5. Fbr. 1778 af Johannes Ewald“, — og ovenover denne findes en penneprov, et udkast: et utrykt brudstykke, øjensynlig dramatisk og af nordisk indhold, en stærkt rettet 8linjet strofe, krydsrimet, 4fodet jambisk, den fuldstændige form vekslende med den overfuldstændige; samt begyndelsen til endnu en strofe.

Dette folioark tilhører, som allerede nævnt, stud. jur. Fischer, hvem jeg i sin tid dimitterede til studentereksamen i dansk. Af hans undersøgelser om manuskriptets historie fremgår følgende: Digtet er skrevet i København 1778, og Ewald har sandsynligvis givet kladden til sin ven Andreas Wøldike. Wøldike, f. 1752, var dengang 26 år, og det er højst rimeligt, at han som den unge har hjulpet Ewald med renskriften af digtet. Han selv har muligvis hørt til Caroline Walters beundrere og altså haft dobbelt grund til at opbevare kladden omhyggeligt. Wøldike ægtede som bekendt Anna Hedeveg Jacobsen, hvem han havde lært at kende hos digteren, og døde 1836 som præst i Store-Hedinge. En søn af ham var Marcus Wøldike, krigskancellisekretær, f. 1793, d. 1842, hvis datter, Sophie Amalie Wøldike, f. 1838, d. 1887, en tid lang styrede huset for borgmester i Randers etatsråd Chr. Fischer. Sophie Wøldike har efter al sandsynlighed foræret manuskriptet til etatsråd Fischers søn, senere cand. jur. amtsfuldmægtig i Thisted, Chr. Fischer, der er fader til håndskriftets nuværende ejermand, stud. jur. Jean Fischer.

Selve håndskriftet aftrykkes her nedenfor så bogstavret som muligt, for at enhver kan få det umiddelbare indtryk af Ewalds kamp med sit stof. Det har ikke været let at indføre Ewalds mangfoldige udstregninger og endnu flere tilføjelser i de regelmæssige linjer, et trykt tekststykke forlanger; men jeg har søgt at antyde enhver ændring så nøje, at læseren selv kan følge hver enkelt læsemådes historie. Midlet hertil har været, 1) at aftrykke hver oprindelig sætning helt uforandret, 2) at sætte kantet klamme om ethvert ord, som han senere har overstreget eller ved overskreven tilføjelse betegnet som forkastet, 3) at sætte rund klamme om alle senere tilføjelser.

Ser vi således på begyndelsen af Balder-stykket, vil forholdet vise sig at være dette: Ewald har i linje 3 først skrevet; „Og sært og græsseligt jeg veed ey selv;“ men da han fik „græsselig“ i næste linje, ændrede han det til: „Og hæs og vild jeg veed ey selv.“ Ligeså i linje 4: Ewald har først skrevet „græsselig“, så rettet det til „underlig“, men tilsidst atter indsat „græsselig“.

Vil man hurtig læse den Ewaldske tekst i nedenstående aftryk, skal man altså overspringe alt, hvad der står i kantet klamme. I det sidste — hidtil utrykte — stykke er den endelige tekst yderligere fremhævet med spærret skrift.

Side 1. [*„Balders Død“, 2den handl. 1ste optrin. Thaarups udgave V, S. 27.*]

Han talte til dig? —

Rota

Huul[t,] som Havets Bulder

Og (hæs og vild — [sært og græsseligt] jeg veed ey selv — men sælsom

Og (græsselig [græsselig (underlig)] var Lyden af hans Anraab —

Som naar den gamle Kæmper [op] træ¹t ophængte

Sit Skjold og Sværd, og i sin stolte Tryghed

(Har strakt sig [Har strakt sig (Nu slummer)] paa sin BjørneHuud?

[og drømer

Om Fienders Banesaar — Som naar den vrantne] (Som naar han)

Opvækkes pludselig til tusind Farer

Af Vaabenbrag, og af vor høye Strid Sang

Omrænnet som naar i Kampen Skræk og Vrede

Og (Angst [Suk] og Trods og vilde Smerter blande

Der græssellige Lyd —

Vild og halv bestyrted,

Som Kampens iisgraae Ven, [i det han] [som naar] [idet]

der vranten brummer,

Sin Sang om fordum vundne Slag, og [tænker

Paa [de] faldne Fienders Trods, og atter vredes

Og svinger Sværdet i sin Drøm] — som naar han

Opvækkes pludselig til tusind Farer

Der (vred [tryk] betragter

(Det trygge Hegn [Den tause Mark] (om [i Dør fra] sin

bemooste (Hytte [Hytte (Boelig)]

Og kjædes v²

¹ Herover tilskrevet: Kampens gamle Ven. Desuden er ordene „naar den“ understreget. Ewald antyder hermed en omarbejdelse af linjen.

² Linjerne i dette stykke overstregne lodret.

Der vred betragter

Det trygge Hegn om sin bemooste Hytte,
 Og kjædes ved (sin Jord [den tause Mark] — og slumrer,
 Som naar han vækkes pludselig til Fare,
 Af Vaabenbrag op af vor høye StridSang
 Saa foer han op og raabte da han saae mig —
 O

(Hastig) Vred [og halv] bestyrtet,
 Som Kampens iisgraae Ven, der vranten brummer
 Sin Sang om fordum vundne Slag, og grunder,
 I Døren af sin altfor trygge Hytte
 Paa faldne Fienders Trods, som naar han slummer
 Og vækkes pludselig til tusind Farer,
 Af Skjoldes Brag og af vor høye Strid-Sang
 Saa foer han op og raabte da han saae mig —
 Og (underlig, [græsselig] og huul som Havets Bulder
 Som Skovens Suk i nattelige Storme
 Som naar i Kampen, Skræk, utæmmet Vrede,
 Og Angst og Trods og vilde Smerter blande
 Titusind hæse græsselige Stemmer
 Saa var hans Røst og Lyden af hans Anraab —
 Hvad? — raabte han — du her? — du Kampens Rota? —
 Hvem søger du, hvor ubestegne Klipper
 Indhegne Fred? — Hvem skal du, sendt af Skjæbnen,
 Indvie? — Hvi saa taus, du Valhalls Datter? —
 Men hvilket Lys formaaede jeg at tænde! —
 Mærk er min Aand — Den frygtelige Norne etc. —

På tværs af den øvrige side.

Hun driver mig i Dag til tause Ørkner
 Langt fra hver herlig Mark, hvor Kampen raser —
 Dog zittrede det Spyd hvormed jeg hilser
 Paa Kongerne i Dag ved Soelens Opgang —
 Og i min Arm er Døden tung — det veed jeg —
 Men, at vi alle her —
 Ak er det mueligt ham, som Skjæbnen truer
 I veed hvor høyt jeg altid elskte Hother
 Ak er det ham! — Jeg fandt

Side 2. [*„Til Thalías Caroline“. Fortsættelse.*]

Da kom de hulde Gratier
 Og Caroline fik af hver
 En himmelsk Yndighed
 De Træk i Gang og Smil og Sprog
 Som skildres ey, og som vi dog
 Saa vist fortrylles ved.

(Ja [da] sagde Venus trædskelig
 (Dit Danmarks Ungdom elske dig —
 [Vær skøn som jeg vær seyerrig]
 Vær Venus i dit Nord Nord
 Hun holdt sit Ord kun altforvel,
 Nu sukker mangan ærlig Sjæl
 Ved Aphrodites Ord.

Saa rask kom Hebe springende,
 Bagefter hinkte Cybele
 Af Alder krum og tung
 De trættes af Hjertets Grund,
 Og raabte i hverandres Mund
 Bliv gammel og bliv ung! —

Dog Juno skilte Trætten ad
 O Hebe, smilte hun, tillad
 Vor Yndling mange Aar! —
 Dog det forstaaer sig Cybele,
 Her tales ey om Rynkerne
 Og ey om sølvgraa Haar —

[Hun trykte hende t]
 Hun kyste Carolines Barm,
 Bliv sagde hun, bliv længe varm! —
 Bliv gammel ung endnu
 Som Ninon fin i Lyst og Smag,
 Som Ninon føel din Foraarsdag
 Som Ninon falme du

[Nu Høy vinkte hu]
 Høy vinkte nu Saturnia
 Og alle Muser knælte da! —
 Hør, bød hun, og adlyd! —
 [Hv] Enhver som elsker Lyst og Smag
 Skal ære Carolines Dag
 Ved Sang og Skjærts og Fryd!

O Fremmede, hvis varme Bryst
 Udvidet følte al vor Lyst
 Og ey begreb dens Maal —
 Nu veedst du det — vær glad som vi! —
 Og drik ved Pindi Harmonie
 Vor Carolines Skaal! —

Side 3. [*„Til Thalías Caroline“.*]

O du, som seer henrykt seer vor Fryd,
 Og hører Glædens høye Lyd

(Thalias taase Ven — [Og føler dig vor Ven]
 O Fremmede, hvis varme Bryst
 Udvidet føler al vor Lyst
 (Og [Men] ey begriber den

Udanske, som kan spørge her,
 Hvi alle Musens Yndlinger
 I Dag just glæde sig —
 Bøe Øret til min Harpes Klang,
 Og Carolines Fødsel-Sang,
 Skal undervise dig.

Thalia saae fra Pindus ned,
 Og saae den Dag vi glædes ved,
 Og følte den sin Fest —
 Og med en Moders travle Iil,
 Og med et stolt og vigtigt Smil
 Bad hun Olymp til Gjæst —

Al Musens pludselige Fryd
 Kom af de spæde Læbers Lyd,
 Som hørtes første Gang —
 Gudinden kjendte let deri
 Sin egen elskte Harmonie
 Og sine Søstres Sang

Den snilde kjendte (alt for [altfor (meget] vel
 Sin Carolines raske Sjæl,
 Endskjønt den først frembrød
 Da bad hun (stolt Gudinderne [alle Guderne]
 At [kom] haste fra Olymp og see
 Den Muse, som var fød.

De kom i herlig Høytidsdragt
 (Hver ærede ved særskildt [Guders] Prag
 Thalias Fest og sig
 [Hver smilte [De viste] ved de[n] and[ens]res Prag
 Og følte stolt kun sig]
 Thalia glemte sig og dem
 (Og [Hun] toge sin lille Yndling frem
 Og smilte moderlig

Hun kyste (Øye [først det (Pande)] Mund og Bryst,
 Og sagde vær til Danskes Lyst
 Der Hjertes trygge Speyl! —

(Afbild dem (i [ved] dit Vink og byd¹)
 [Skab Sæder ved [Afbild dem i] dit Vink! og byd, —
 (Din Taare [Din Taare] skildre Heltedyd;
 (Dit Smil [Dit Smil] at skildre Feyl! —
 (Dit Smil at [Dit Suk at] [Dit Smil])

(Da [Nu] (kyste [smilte] Polyhymnia,
 Og alle Muser kyste da
 Den spæde Sangerske —
 De kyste hende alle ni,
 Og alle sagde syng som vi,
 (Og syng for Følede — [til Fryd for Cimbrerne])

Side 4. [*Utrykt brudstykke.*]

((Forsk [Sig] om du kjender Oge dette² Land)
 Er dette dig, du elskte Land?
 (Er dette da Skjoldungers Øe?)
 Fortryller ingen Drøm (vort [mit] Øye?
 Seer (du [jeg (vi] Teutoners (elskte [glade] Strand.
 (Seer du Teutoners elskte Søs)
 Og Cimbrers (arvelige [lykkelige] Høye
 Hvad, eller mon vi drukne svimle
 (Hvad, eller bødst du (Sjælen [Tanken] svimle)
 Ved Euphrats og Chiddekels Bred
 (Ved Chihons eller Pisons Bred)
 (Ved Pisons underlige Bred)
 Er det et Glimt af Edens Himle
 Som (Sjælen [Aanden] henrykt leger [med] med?
 (Som kun en Tanke leger med)

Hvor er du? — Kjender du den Egn
 Som³ (hist sig meer og meer [hist opvoxer og] udbreder,
 Tryg bag sit høye Palme-Hegn
 (Her bag det høye Palme Hegn⁴)
 Arkadiske Lyksaligheder

Hver Høy, hvoraf din kan vox⁵

¹ Denne linje tilføjet i randen, for at vise at tekstlinjen [aftrykt nedenfor den] skal beholde sin oprindelige skikkelse.

² 'e dette' er skjult af en senere blækklat; ligeså i næste linje 'nd' i 'Land'.

³ Som = hvor. Men i den oprindelige tekst = der.

⁴ Denne linje tilskreven over afsnittet, men hører tydelig herhen.

⁵ Uvist, om dette er begyndelsen til fortsættelsen eller en ufuldendt variant til ovenstående.

Midt på 4de side:

Til

(Thalias [Thalias (Danmarks)] Caroline

paa

Hendes Fødselsdag

d. 5te Febr 1778

af

J. Ewald. —

[Håndskriftet er nu af stud. jur. J. Fischer skænket til Det kongelige Bibliotek og indlemmet i samlingen af ewaldske papirer.

Udg.]

NOGLE BREVE FRA OG TIL HOLBERG.

VED

HOLGER HANSEN.

Efterfølgende Breve fra og til Holberg er ganske vist tørre Forretningsbreve, og intet af dem, heller ikke Holbergs egenhændige, bærer noget Præg af den store Satirikers Aand; men det er vel rigtigt, at alt, hvad der kan findes fra Holbergs Haand, kommer frem, og Danske Studier, hvor hans andre Breve ere trykte, er da den rette Plads.

I Aaret 1747 købte Major ved det fynske Nationalregiment til Fods Frederik Lorenz Bülow Herregaarden Espe af Købmand Poul Schnabel i Sorø; han laante da af Baron Ludvig Holberg paa Brorupgaard 1100 Rdl. med Pant i Gaarden Nr. 7 i Gørlev Sogn og By af Hartkorn 20 Tdr. 5 Sk. 1 Fk., Kroen med dertil hørende Hartkorn 3 Tdr. 3 Fk. 2 Album og et Hus med tilhørende Vænge sammesteds, alt hørende under Søgaard i Gørlev, som Bülow havde købt 1745 af Kasserer ved det vestindisk-guineiske Kompagni Johan Friderich Dahlen. Obligationen til Holberg, dateret 1747 11. December, blev tinglæst 10. Januar 1748 ved Sjællandsfar Landsting. Major Bülow døde 9. Maj 1748, og hans Bo toges under Behandling af to dertil udnævnte Kommissærer, Oberstløjtnant af Kavalleriet Adam Otto Rohweder og Major af Kavalleriet Peter Staggemeier. Det blev en vidtløftig Skiftebehandling, og Boet sluttedes først 1764, da forlængst de to oprindelige Skiftekommissærer var døde. Bülow havde været en stor Gaardhandler. Holberg indgav sin Fordring i Boet; men da Schnabel overtog Søgaard, lod han 1000 Rdl. blive staaende i det gamle Pant; Schnabel udstedte 1749 11. Juni en Panteobligation, som tinglæstes 1750 7. Oktober, og betaltes og udslettedes i 1752 (Landstingets Panteprotokol).

Dette er vistnok tilstrækkeligt til Forstaaelse af de efterfølgende

Breve. De findes alle i Skiftet efter Bülow blandt Generalauditorens Skifter i Rigsarkivet og bærer Paategningen:

„Produc. i Commissionen, Slagelse d. 14. April 1749.
Ad. Rohweder. P. Staggemeier“.

1.

Capitalen, som ieg har udi Søe-gaard er Courant	1100 Rdr	-	-
deraf et Aars Rente, forfalden til 11. Junii 1748	55	-	-
	Er	1155 rd	-
hvor af et halv Aars Rente			
til 11. Decembr. 1748 bliver	28	-	5 $\frac{1}{2}$ 4 -
Summa Prætension til 11. Decembr. 1748	—	1183 rd	5 $\frac{1}{2}$ 4 β
Men ifald Pengene strax skulde blive udbetalte, fragaar 2 maaneders Rente, som er $\frac{1}{3}$ Deel af de anførte 28 rd 5 $\frac{1}{2}$ 4 β , naar den beregnes at blive betalt til 11te October nestkommende.			
Er saa, som afgaaer.....		9	- 3 - 12 -
	Igien	1174 rd	1 $\frac{1}{2}$ 8 -

Kjøbenhavn den 5te Octobr. 1748.

L. Holberg.

(Skrevet med en Skriverhaand, kun Underskriften egenhändig).

2.

Høy Velbaarne Høystærede Herr Baron.

Vel er mig undertegnede een af Deres Høy Velbaarenhed formerede Beregning over det udi Søegaard tilgodehavende tilstilled og derhos berettet, at M. Hr. Baron for Monsr. Pouel Snabel, som har kjøbt Søegaard tilligemed Kroen i Gierlef og 6 under Pantet ey begrebne Huuse i Hønge, vilde have dend Godhed at lade 1000 Rdlr. staae udi berørte Stæder. Men da den Bülowske Stervboed-Commission af Deres Høy Velbaarenhed Selv herom ingen Efterretning har erholdet, saa maae jeg derom i mit og min Med-Commissarie, Hr. Major Staggemejers Nafn ærbødigt beede, at see den Post til nestkommende 11. December afgiort.
d. 17. Nov. 1748.

(Tilføjet med en anden Haand): Nach Copenh. gesandt.

(Koncept, med en Skrivets Haand).

3.

Hoiædle og Velb

Hr Oberst Lieutenant

Jeg haver tilkiende givet M Schnabel at naar han betaler til 11 Decembr 155 Rdr som er det ovrigt af den laante Capital med et

aars rente saa kand 1000 Rdr blive staaende udi forrige pant, og er det saadant som jeg her med haver den ære at notificere til de Herrer Commissarier. Jeg forbliver stedse

Hoiædle og Velb

Kiobenh d 19 Nov
1748

Hr Oberst Lieutenants
Ærbødigste tiener
L Holberg

Udskrift:

A Monsieur

Mons: A O Rohweder
Colonel Lieutenant au Re-
giment du General Kaas
à

Franco

Slagelse

(Egenhændigt. Det friherrelige Segl, skødesløst aftrykt; nu brækket. Ord med latinske Bogstaver er i Aftrykket gengivne ved spærret Skrift).

4.

Slagelse den 19 Dec. 1748.

Høyvelbaarne Høystærede Herr Baron.

Deres Høyvelbaarenheds Beregning sub dato Kiøbenhavn den 5 Oct. 1748 paa Capitalen, De haver udi Søegaard, udgør med Renter til 11 Dec. 1748 i alt 1183 R. 5 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$.

Herpaa sender jeg et hundrede og halvfierde sinds tiuge Rigsdaler udi Banco-Sedler, saa mange Banco-Sedler jeg har kundet faaet, med ærbødigst Bøn, at der maatte gives Ordre, at de øvrige 13^r 5 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$ til en her i Egnen kunde betales, desligeste, at Mr. Povel Snabel, hvorum han ogsaa selv beder, maatte faae en Concept, hvorefter Obligationen for de 1000 R., som efter Deres Høyvelbaarenheds Skrivelse sub dato Kiøbenhavn den 19. Nov. h. a. udi forrige Pant skal blive staaende, kunde blive expedered, og Deres nu havende Obligation til Stervboen extradered. I det øvrigt er jeg med al Respect Deres Høyvelbaarenheds

A. O. Rohweder.

(Kopi med en Skriverhaand).

5.

Høyvelbaarne Høystærede Herr Baron.

*Alting med Sgr. Povel Snabel og hans til Deres Høyvelbaarenhed udgivne Pante-Obligation standses, siden jeg ey noget Svar erholdte paa min den 19 Dec. 1748 til Hr. Baronens afladte Skrivelse. Vel har Hr. Amtsforvalter Bruun mundtlig berettet mig, at Deres Høyvelbaarenhed havde faaet 15 R. for meget, hvilket er rigtig, naar Renterne ikkuns beregnes til den 11. Juni 1748. Men min Regning derimod er denne, at Overskuddet over 1000 R. og Renterne skulde være betalte til den 11

Dec. 1748, og da M. Hr. Baron ikkuns af mig haver annammed 170 R., saa fattes Dem endnu 13 R. 5 $\frac{1}{2}$ 4 β , derimod begynder Sgr. Povel Snabels Renter først fra den 11 Dec. 1748.

Men skulde Deres Høyvelbaarenhed ej vilde annamme Renterne længere end til den 11 Jun., kand de saaledes overskydende 15 R. ikkuns leveres til Hr. Auditeur Wederkinch. Auctions-Skiødet, som Sgr. Povel Snabel paa Søegaard og Kroen i Giørløv skal have, kand hvert Øyeblik blive expedered, naar Deres Høyvelbaarenhed ikkuns behager at foranstalte, at den nye Obligation kand imodtages og den gamle blive udlivered. Næst ydmygst at udbede mig Deres høygunstige Svar med det allerførste er jeg med al Respect

den 3 April 1749.

A. O. Rohweder.

(Kopi med en Skriverhaand).

6.

Extract af mit Herskabs Hr. Baron Ludvig Holbergs Skrivelse
Dateret den 5 April 1749.

Hr. Oberst-Lieutenant Rohweder maa strax tilkiende gives dette, at saasom Obligationen er dateret d. 11 December 1747, saa kunde mig til 11. Dec. 1748 ikke tilkomme meer end et Aars Rente af 1100 Rdr., som giør 55 Rdr., hvorudover, saasom mig blev skikket 70 Rdr., saa var da de 15 for mange, hvilke jeg ved min Ankomst til Slagelse inden Kort tiid skal levere fra mig, hvis Schnabel og ikke Stærvboden svarer til det halve Aars Renter af de tilbagestaaende 1000 Rdr., som jeg til nestkommende 11te Junii 1749 har til gode, og som hæfte paa dend gamle Obligation, hvilken strax kand blive udløset, naar jeg faar nye igien..

L. Holberg.

Saaleedes rigtig ligelydende bevidnes af

Datum Brorup d. 7 April 1749.

Lars Winderslef.

(Winderslefs Haand).

DJÆVELEN I VITSKØL KLOSTER.

MEDELT AF

ELLEN JØRGENSEN.

I Cistercienserklostrene lyttede man i det 12te og 13de Aarhundrede gerne til Fortællinger om Visioner og underfulde Hændelser, der var faldne i Brødrenes Lod, nu i dette Kloster, nu i hint; man samlede Beretninger sammen fra alle Lande, hvor Ordenen havde Huse, og derved skete det, at ogsaa en og anden Historie fra Danmark fandt Plads i de gamle, for Cistercienserne saa ejendommelige Samlingsværker „Exordium magnum“ og „Liber visionum“¹. Saaledes har en lille Fortælling om Djævelens Besøg i Vitskøl Kloster fundet Plads i et Haandskrift af „Liber visionum“, skrevet i det 13de Aarhundrede og oprindelig hjemmehørende i det bayerske Kloster Fürstenfeld (nu Clm 6914 i Statsbiblioteket i München), en Fortælling, som vel til en Begyndelse fortæltes blandt danske Cisterciensermunke og derfor gengives her.

„Hvorledes Djævelen, skjult i en Tjeners Skikkelse var i 3 Aar i et Kloster af Cistercienserordenen.

Der er i Danmark et Cistercienserkloster, som hedder Vitskøl, hvor følgende skete for ikke længe siden, efter hvad vi har hørt som sikkert.

En ond Aand kom til nævnte Hus i Skikkelse af en ung Mand, tog Tjeneste som Daglejer og blev der i 3 Aar; hans Skikkelse var synlig for alle, men ingen kendte hans rette Natur, idet han dulgte, at han var Djævel, og gav sig ud for et Menneske. Han var nemlig redebon og ivrig til at lyde, rask og hurtig til at springe omkring,

¹ Bibliotheca patrum Cisterciensium edidit Tissier. — Schönbach: Studien zur Erzähllitteratur des Mittelalters. Sitzungsberichte der phil. hist. Classe der Wiener Akademie der Wissenschaften CXXXIX Abh. V 111 ff. — Xenia Bernardino. Pars secunda. Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistersienser-Stifte. — Sjælandske Krønike SRD. II 626—627.

helt flink og dygtig til Arbejde, saa at alle undredes over hans Snildhed og Omhu, eftersom han i den Grad agtede blot paa et Blik og let udførte alt, hvad der blev ham paalagt.

Nu hændte det, at nogle af Brødrene i Klostret sendtes i et Ærinde til den nærmeste Landsby og havde hin forgjorte unge Karl med. Medens de sad sammen i et Hus, rejste den nævnte snedige unge Svend paa en Gang Hovedet, strakte Halsen frem, rettede Blikket opefter og lyttede ganske lamslaaet. Og da han havde lyttet en Stund, begyndte han pludseligt at skælve over hele sin Krop og udbrød saa: „O! o! lyt engang, — jeg hører et stort Tordenvejr i Grønland“. Grønland ligger omtrent et Aars Rejse fra Danernes Land. Efter at have tiet nogen Tid, stadig som var han slagen af Skræk, udbrød han atter: „Lyt, — Tordenen nærmer sig; nu hører jeg den paa Island“. Og efter en lille Stund sagde han igen: „Hør, — nu er den naaet lige til Norge, nu tør jeg ikke blive længere.“ Men da han havde sagt det, greb han straks Flugten og begyndte at løbe ilsomt til Vandet som var der i Nærheden; hvorpaa Brødrene løb efter den flygtende tillige med de andre tilstedeværende, som var højlig forfærdede over hvad de havde hørt. Men før de havde naaet Strandkanten, var han bleven indhentet af Tordenvejret, som han havde hørt saa langt borte, og det Lyn, han flygtede for, havde ramt og tilintetgjort ham.

Da forstod Brødrene, at det var noget Djævelskab, og senere kom de alle sammen i Tanker om, at de aldrig havde set ham gaa ind i Kirken, og at de ingen Sinde hos ham havde fundet noget, der tydede paa, at han var et kristent Menneske.“

(München Statsbibliothek. Clm 6914, Bl. 33'—34).¹

De eo, quod dyabolus triennio latitavit in specie servi in quodam monasterio ordinis Cysterciensis.

Est cenobium quoddam Cysterciensis ordinis in Dacia, quod nuncupatur Vite scola, in quo non longe ante hoc tempus tale aliquid accidisse pro certo agnovimus. Malignus spiritus quidam ad eandem domum in specie juvenili adveniens et loco mercennarii serviens per triennium visibilis mansit atque incognitus, dum dissimulans demonem hominem mentiretur. Erat itaque promptus et sedulus ad obsequendum, alacer et velox ad discurrendum, industrius nimis et efficax ad operandum, adeo ut omnes mirarentur sollertiam ejus atque sollicitudinem, quia ita ad oculum serviens quælibet injuncta facile explicabat.

¹ Jeg skylder Professor Gertz Tak for at have gennemset Teksten og hjulpet mig med Oversættelsen.

Contigit autem, ut quidam ex fratribus monasterii pro quodam negotio mitterentur ad proximum vicum habentes in comitatu suo fantasticum juvenem illum. Qui dum simul in una domo residerent, idem juvenis vetrinosus¹ caput erigens collumque extendens attonitis auribus sursum oculos intendere cœpit. Cumque aliquandiu auscultasset, subito totus infremuit atque ita exclamans ait: „O, o, ecce tonitruum magnum in Granalandia audio.“ Est autem Granalandia a regione Danensi fere unius anni itinere remota. Cum reticeret paululum et quasi stupens permaneret, iterum exclamans ait: „Ecce tonitruum appropinquat, jamque illud audio in Hislandia.“ Et post modicum intervallum iterum dixit: „Ecce nunc usque ad Norweiam accessit; jam non est mihi tutum amplius remorari.“ Cum ergo ista dixisset, illico fugam arripuit, et cœpit currere festinanter ad mare, quod ibi adjacebat. Porro insecuti sunt fugientem fratres ceterique, qui aderant obstupefacti vehementer ex his, quæ audierant. Sed antequam ad freti litora pervenissent, præoccupatus a tonitruo, quod tam procul audierat, percussus atque consumptus est ictu fulminis, quem fugiebat.

Cognoverunt itaque fratres, quod demonium esset, de quo etiam postmodum recordati sunt omnes, quod numquam viderant ipsum in ecclesiam ingredi, nunquam in eo deprehenderant certum aliquod indicium hominis Christiani.

[Fortællingen danner et mærkeligt sidestykke til den mere velkendte historie om djæveln der som „broder Rus“ skaffede sig indpas i Esrom kloster. Men man vil lægge mærke til en væsentlig forskel. Broder Rus er en virkelig forfører i munkeskikkelse; han når at bringe klosteret i den opløsning han ønsker². Djæveln — eller rettere trolden — i Vitskøl kloster er et skikkeligt væsen, med den tjenstagthighed og lyst til at bo i menneskehus, som er så almindelig hos den egenlige folketros overnaturlige væsner. Hans fordrivelse har heller intet kristeligt religiøst ved sig; det er troldenes sædvanlige frygt for torden, som er hovedmotivet, og det er tordenens rolle som udrydderen af trolde — et motiv der især er stærkt i ældre nordiske sagnoptegnelser — der bringer den afgørende begivenhed. Det hele er et jysk bjærgmandssagn af usædvanlig type, og viser snarest hvor lidt den egenlig kirkelige myteverden var trængt ind hos det 13de århundreds munke. Det var ellers ønskeligt, at nogen vilde underkaste vore hjemlige og tillige de udenlandske sagn om djævelen i klosteret en samlet prøvelse.

A. O.]

¹ Vistnok maa her læses: veterinosus.

² Chr. Bruun, En Historie om Broder Rus (1868); jfr. Kalkars Ordbog III: Rus, og Salmonsens Konversationsleksikon.

OM SPROGET I ST. ST. Blichers NOVELLER.

AF

HENRIK USSING.

Denne Afhandling skal paapege de vigtigste Forskelle mellem Blichers Dansk og almindeligt Nutidsdansk. — I „Danske Studier“ 1904 har jeg S. 158 flgg. vist, at Blichers Sprog bedst granskes i Originaludgaverne, saasom i „Nordlyset“ og „Samlede Noveller“ 1833 flgg. — Henvisningerne til sidstnævnte Udg. har denne Form: A 211, B 133, hvilket betyder 1ste Bind Side 211 og 2det Bind Side 133. I hvert Fald gælder Henvisningen altid en af Blichers egne Udgaver.

Bøjningsformerne.

Udsagnsordene. Tit træffer man inden for den stærke Bøjning i *Fort. Tillægsm. oprindeligere Former* end de nuværende: havde *udbedet* sig; *indbuden* D 173; *ombuden* A 261; havde *budet* dem Penge; *opgangen*; *udgangen*; ere *gangne* A 39; *gaaen* A 10; hvorlunde det var *tilgaaen*; *holdet* B 158; Skibsjournal. *Holden* paa en Søerejse; havde *opslaget* D 259; *slaget* A 171; en Vinduesrude blev *slaaen* itu „En Skolese.“; *ædet* „Fiore og Fioret.“.

B. har tit *stærk Bøjning*, mens vi har svag: *afbrukne*; *begrav* A 260; en Forbrydelse, der hellere maatte have været *begraven* „Sildig Opv.“ Nordl.; den *opgravne* Overtørv „Skytten p. A.“; *hang* sig om hans Hals B 159; *hang* dem igen; *hug* A 255; *keg* (og kigede A 18, kikkede og kiggede); *nam* (af *næmme*) „Dagbj. Dos“; *skjalv* (og skælvede A 13); *aftorsken* (aftærsket); — en ejendommelig Fortid: fros „Min Tidsa.“ 42.

I enkelte Tilfælde finder vi, at B. til Dels under Indflydelse fra Jysk har *svag Fortid* paa *-te* el. *de*, hvor vi har stærk Bøjning: *hedte*, ogsaa: *hedde* B 101 (for: *hed*), „Hvad han *hedde*?“ han *hed* Tulipan „Vinterbest. 44—45“ S. 5; *gjældte* (gjaldt); *hængte* uindvirkende t. E. i „De tre Kl.“; hvorfra *nedhængte* en sort Lidse D 178; „Han *lydde* det (lød) „Vinterbest. 44—45“ S. 5; — som Fortid i Tillægsm. af *ligge* bruges

lagt: Har I ikke lagt paa Taarnkammeret A 141; ingen havde lagt der A 146.

Svag Bøjning, hvor vi mest har stærk, findes i: *kigede* A 18, *klingede*; *kysede* „Min Tidsa.“ 45; *skjælvende* A 13 og A 34; *svingede* A 178; *betydede* (betød) „Fire Perioder“; han selv kunde have *sviet* Hytten af A 134; midt Haar var *afsviet*.

En Mængde Udsagnsord havde *Endelsen -ede i Fortid Fremsm. og -et i Fortid Tillægs.*, medens de nu har *-te og -t*; omvendt har mange, som da fik *-te og -t*, nu *-ede og -et*: *anstrængede* „Rodiseri.“; *delede* „Ebbe“; *meddelede*; *følede*; *klemmede* „Røverst.“ Saml. Nov. (i „Nordl.“ *klemte*); *skjulede* „Skyt. p. A.“; *nedslugede* „Fiirkl.“; en Skov, der næsten uafbrudt *strækkede* sig op til Billeskov Hauge; *skyndede* de . . . ad Wöhrden til (skyndte sig) D 100; — *avanceerte*; *conjungerte*; *moraliseerte*; *promenerede*; *tituleerte*; *byggede* (og Tilm. *byggt* „Præstehist.“, sin kæmpebyggede Mentor); *danste*; *grinte*; *ilte* A 87; *skaante* A 63; *trykte* A 63 (trykkede D 178); *ladte* A 16; *ledte* (= førte); *ledtes*; *ledt* (= ført); *henledte*; *legte*; *lukte*; *pegte* A 85; *raadte* A 247; *henryktes* (= blev henrykt); *skrabte* „Kjeltringl.“; *udsluktes* A 247; *istemte*; *stilte* sig; *forestilte* A 75; *fremstilte* A 69; *traadte* (= trædede); *tørte* „Eva“; *kyste* (= kyssede) A 76; *vakte* A 35; *vaktes* „Rodiseri.“; (de omliggende Bakker bleve *vakte* A 267; den *vakte* Samvittighed); *varte*; *voxte* B 100 og E 61: — *overtakte* (tækkede) „Min Tidsa.“ 5; *beskjænkt* „Fiore og F.“; *spilt* (spillet); *indtrykt*; *vænt* A 5 (vænnet); *nedsænkt* A 63.

En Mængde Udsagnsord har baade *-ede og -te i Fortid*: *brølede* — *brølte*; *hilsede* „Vinterb. 44—45“ S. 6 — *hilste* E 60; *kyssede* „Eva“ — *kyste* D 186, *kystes* „Fiore og F.“; *smilede* „Stakkels L.“ — *smilte* D 173, „Stakkels L.“; *spillede* D 175 — *spilte* „Fire Per.“ (Fortid Tilm. *spilt*); *svarede* A 78 — *svarte* A 65; *besvarede* — *be-svarte*; *tiltaledede* — *tiltalte*; *trykkede* „D. sv. Major“ — *trykte* A 17; Lyngen som næsten *rækkede* os til Knæene A 263; den lille Engel *rækkede* efter mig D 274 — hun *rakte* mig Haanden „Fire Perioder“; hvis Platform *rakte* op over Skorstenene A 60.

Mange *Fortider i Tilm.* ender hos B. paa *-et*, nu paa *-t*: *for-kyndet* D 221; *gjengjældet*; *kaldet* (= kaldt) A 79; *knuset*, Flt.: *knu-sede*; *sønderknuset*; *skjældet*; *udtømmet*.

Eet Ord ender hos B. paa *-de*, men nu paa *-te*: *bragde* B 99, „Peer Spillemand“ i Nordl., „Reconvalescenten“. B. har sagtens udtalt Ordet med aabent stemt g, medens det nu udtales med den tilsvarende ustemte Lyd; ligesaa: *fulgde* „Vinterbest. 44—45“ S. 7.

B. har *Talbøjning* af baade stærke og svage Udsagnsord i Nut. Fremsm. og af mange stærke Udsagnsord i Fort. Fremsm., saaledes som man tidligere gerne havde det i Skriftsproget. — Hos B. som hos mange andre Forf. er der dog en Vaklen paa dette Omraade, idet

Entalsform uvilkaarligt er gledet ham i Pennen mange Steder, hvor Skriftsproget krævede en Flertalsform. Flertalsbøjningen er saaledes overholdt i: Peiter Beenlæs — som vi *kalde* ham — og jeg *ere* fødte paa eet Sted A 255; vi *rede* just i den Retning A 260; vi *toge*, vi *stode* o. s. v. Og dette er langt det almindeligste. — Gammeldags Flert.: de *sprunget* B 61; de *ginge* o. s. v. anvendes for at give gammel Sprog-tone. Men der gives dog en Mængde Tilfælde, hvor Bøjningen ikke er overholdt; lettest sker dette i Personernes Tale. Bøjning er saaledes ikke overholdt i: *har* vi to ikke seet hverandre fornys „Røverst.“; Men de vilde Dyr *ejde* E 176; — vi *stod* „Jøderne“; dovne Munke *udjog* os „Jøderne“ o. s. v. — Bøjning undlades tiere, naar Grundledet udgøres af to eller flere Entalsord, end naar det er et enkelt Flertalsord: Sydostblammer og Kvindeklammer *vil* gerne endes med Regn „Kjeltringl.“; Det er ellers lige saa kraftigt, som Primer og Skraaler *kan* gjøre det „Kjeltringl.“.

Undertiden bruges Flertalsform i Tilfælde, hvor den egentlig ikke hører hjemme: et par mørke Øjne *stode* stift hæftede paa mine „Himmelbj.“ (Brug af Flertalsform hænger her maaske sammen med, at par af B. sædvanligvis ikke opfattes som Navneord). Udsagnsordet retter sig efter det egentlige Grundled i Sætninger som: da *ere* der i det mindste tre Mennesker A 250; der *stode* Taarer i hans Øjne A 267. — I Skyndingen falder der Vendinger som: han selv *med* Familie *vare* just ifærd A 109; om saa kun *Een* af disse *have* profiteret A 251.

Personbøjning bruges enkelte Gange gammeldags-højtideligt: saa *est* Du Manden D 107; Du *skalt* ikke B 136.

Hjælpeudsagnsord. B. bruger jævnlig *have* som Hjælpeudsagnsord, hvor vi bruger *være*: der borde jeg *have* bleven D 264; jeg vilde saa gjerne *have* blevet ved A 11; *har* sluppet (= er sluppen for) B 141; *havde* han nok kommet til mig først B 145; at *have* opdukket A 107; jeg *havde* døet B 171; de skulde — *have* sammensmeltet „Kjærligh. i Syd.“; hans Haab *har* slaget ham fejl A 171; Gud give, jeg *havde* druknet E 62; Fingrene *havde* gaaet af Led E 62; Det *har* ... lykkedes ham A 74. Jyder er i det hele taget mere tilbøjelige til at bruge Hjælpeudsagnsordet *have* end *være* i Handleform af Overgangsudsagnsord. Hjælpeudsagnsordet *have* kan undtagelsesvis udelades: der bordet *være* Tabuh (havde b.) „Min Tidsa.“ 62. — Meget almindeligt bruger B. Hjælpeudsagnsordet *være*, *hvor* vi bruger *blive*: Den nuværende Gaard — — er den fjerde, som *har været* opbygget A 164; En Forbrydelse, der hellere maatte *have været* begravet B 86; *have været* aabnet (= *være* blevet aabnet) „Kjærlighed i Syden“; Bryllup, der *havde været* udsat (var blevet) A 95; som aldrig endnu *har været* sete „Vinterbest. 44—45“ S. 9.

B. bruger ofte *vorde* i Stedet for *blive* baade som Hjælpeudsagns-

ord og som uselvstændigt Udsagnsord: *min underjordiske Bolig* — kan *vorde* aabnet A 171; Rejsen *skulde* *vorde* langvarig A 210.

Skulle findes almindelig brugt som Hjælpeudsagnsord (med Fort. Tilm. eller med sammensat Navnem.) i Stillinger, hvor vi bruger *vilde*: han *skulde* virkelig ikke været ilde lidt D 128; — dem, de ellers *skulde* have bevaret B 33; Havde Vejret været bedre, *skulde* ej engang de fornemme Damer have blevet tilbage B 56; det halve Antal *skulde* kunnet bevæge sig friere B 69.

Som *have* er undladt i det sidste Eksempel, saaledes sker det ofte efter: *skulde*, *vilde*, *kunde*, *burde*, og disse Fortidsformer med Fort. Tilm. bruges om det forbigangne og uvirkelige, svarende til Nutidsformer (med Navnem.) om det nærværende (eller fremtidige) og virkelige: *skulde* fortsat B 294; jeg *skulde* ... fundet D 182; han *vilde* endnu sagt mere A 286; *vilde* givet hende Lidt at leve af A 256; *kunde* jeg gjerne ønsket D 173; hun *kunde* skrevet D 148; *borde* ... snart været D 132; *borde* aldrig ulejligen sig E 67. — B. bruger dog ogsaa slige Udtryk med *have*: der *borde* jeg *have* bleven D 264; jeg *skulde* næppe *have* tøvet B 288.

Turde bruges hos B. i noget videre Udstrækning end nu om det mulige eller tilladelige; længe *torde* den ikke vare A 208; Aftenen *torde* endnu *vorde* Morgenen liig A 461.

Gide kan forbindes med Navnem.: jeg *gider* ikke *jage*, jeg *gider* ei heller *læse* A 24; men det kan ogsaa forbindes med Fort. Tilm.: Nu *gad* jeg ikke længer *hørt* paa den Bjørn „Eva“; jeg *gider* ikke *gjort* den ren A 12.

Monne er hos B. endnu af og til Hjælpeudsagnsord med Navnem.: *monne* det *være* „Fiore og F.“; *monne* mine Døtre ogsaa *ville* synes om dem „Eventyr paa Himmelfj.“; Hvor *mon* Christian *være* D 263.

Sanscudsagnsordene forbindes hos B. som nu almindeligvis med Navnem. uden *at*: *saae* jeg ham *indskride* ad Døren „Kjærlighed i Pinen“; Da jeg i Frastand *hørte sauges*. Dog træffer vi ogsaa af og til Nut. Tilm.: *saae* hans ... Cammerat *staaende* med Ryggen til Jollen og *dampende* paa sin Cigar B 237.

Ogsaa *Erfaringsudsagnsord* som *finde* og *fornemme* træffes hos B. forbundne med Navnem. uden *at*: *finde* min Sloprok *ligge* paa Gulvet B 163; Har I ikke ... *fornummet* to Personer *færge* herover „Rødstenen p. F.“

Bede bruges nu almindeligvis med Navnem. uden *at*; hos B. finder vi: *bad* han Vennen *at afføre* sig „Rodiseri.“. Paa samme Maade findes hos B. *at* efter *faar* (= maa), hvor vi sjælden vilde bruge det: jeg *fik* *at* lade ham raade B 298.

Navnemaade med *at*, hvor vi har Frem sættem., forekommer stundom: vidste at *være* bortlovede B 28; som han nu troede at *være* forladt B 64.

Om det, der i længere Tid har tildraget sig og sker endnu, *kan* B. bruge Nutid: Kyster, der i Aartusinder *trods* dets Vælde E 56; I syttenhundrede Aar *svinger* han sit Scepter A 193; fyrgetive Gange saalænge *omvænke* vi nu A 190.

Ret almindeligt bruger B. i *Bisætninger* usammensat *Fortid*, hvor vi bruger *Førnutid*: hvilket Hang dog Mennesket har til at løfte det Forhæng, et kjerligt Forsyn *nedrullede* B 292; at see desflere af de skønneste Tænder, der nogensinde *fremskinne* D 173; Daarligt har jeg handlet, idet jeg saalænge *stræbte* at tillukke A 181.

Ogsaa i Hovedsætninger findes enkelte Gange *Fortid for Førnutid*: Aldrig *var* mit Hjerte E 201; vi *fore* alle vild som Faarene A 195 (er faret); ikke altid *vare* disse Bakker saa øde og nøgne A 59.

I *Bisætninger* har han ofte *Fortid for Førfortid*: og som i tive Aar har ... bødte for en Brøde, hvortil hendes Hjerte *forledte* hende A 211; ganske anderledes end jeg *formodede*, syntes han at tilbagevinde B 299; den Afgrund, hun før ej engang *anede* D 115; som der først *raabte* os an D 134; det var den samme, som *drog* mig op D 185; som *indtraf* Aaret iforvejen E 205. *Fortid for Førnutid* og *Førfortid* bruges hovedsagelig i henførende Bisætninger.

Enkelte Gange kan vi finde *Fortid*, hvor vi vilde bruge Nutid: Det *var* ikke muligt, at A 171; dem, der højst nødig *saa* sig ... fremdragne A 238; navnlig bruges *synes* flere Gange i *Fortid for Nutid*: gik det tilbage for Enkemanden, der *syntes* at have holdt mere af Flasken B 286; En Ulykke ... saa uhyre, at den *syntes* enten at maatte sprænge D 120. — En enkelt Gang *Nutid for Fortid*: der nogle Aar tilbage *maae have* gjort D 192; — en Gang *Førfortid for Førnutid*: skønt de nu ... forekomme os som et Eventyr, vi engang i vor Barndom *havde* hørt D 219.

Forestillemaade forekommer ret jævnlgt: haabende ... at De med deres Broder *ville* ikke ugunstig betragte A 211; hvor De *kunne* aabne A 211; *Ville* De behageligen tilstille Øvrigheden samme A 211; Lever han, da *ville* De sige ham A 211; Den *ville* gunstbehagelig tage i Overvejelse „Kjærlighed p. D.“; — ogsaa efter *gid* findes Forestm.: *Gid* han aldrig *faa* strengere Lærere „Guillaume“.

B. har stundom den gamle *Bydemaade* paa -e: *ulejlige* dem ikke A 270. Undertiden har han Bydem. Flert. paa -er: *bringer* dem døde eller levende! A 146; *Tag* Hestedækkener af og *bærer* Jeres Herre herind „Livø“.

Tal- og Kønshøjning af *Fortid Tillægsmaade* er højst vaklende; dog overholdes Højningen hos B. i langt større Udstrækning, end det nu er almindeligt; navnlig er Flertalsbøjning saa at sige Regel.

Flertal overholdes: de omliggende Bakker bleve vakte A 267; bade om at vorde ham *forestillede* „Høstf.“ o. s. v.; de *ere* *givne* sammen A 256; Flygtningerne ... vare redne ind i Lyngen A 147

(I: derhjemme er Skov og Mark iført sin grønne Sommerdragt A 32 opfattes „Skov og Mark“ som en Enkelthed, hvorfor hverken Hjælpeudsagnsord, Tillægsm. eller Ejestedord tager Form som efter Flertal).

Flertalsbøjning overholdes dog ikke altid, hvor Tillægsm. er smeltet sammen med et følgende Ord til een Betydnings- og Trykgruppe: disse vemodige Toner vare ejheller gaaet tabte „Fiirkl.“.

Flertalsbøjning overholdes, hvor Fort. Tilm. staar i *Hosstilling* eller som *Omsagnsled* til Grundled eller Genstand: hans smaae Øjne stode heelt opspilede A 252; et par mørke Øjne stode stivt hæftede paa mine A 274; disse vemodige Toner vare ejheller gaaet tabte for ... „Fiirkl.“; der højst nødig saae sig fremdragne og stillede ... A 238; gjøre mine Læsere bekendte dermed D 187.

I *Kønsbøjning* er der stor Vaklen; — til Dels paa Grund af B.'s jyske Ophav forekommer Fort. Tilm. paa *n* af stærke Udsagnsord forholdsvis hyppigt.

Ved *blive* er *Kønsbøjning* t. Ex. overholdt i: En Vinduesrude blev slaalen itu „En Skolesc.“; Præsten ... blev halshuggen B 167; nu blev det pantsat og ... taget A 165 o. s. v. — men ikke overholdt i: Den unge Hr. Arthur blev indbudet A 74.

Ved *være* er *Kønsbøjning* overholdt i Handleform: Prindsen var gaaen „Fiore og F.“; Søren Aabye var bleven Degn; Imidlertid var Tordenbygen dreven over A 261; det skønne Bytte var sluppet; og upersonligt: hvorledes med hende er tilgaaet. — Og i Lideform: hvis Benævnelse er sammendragen af ... „Livø“ o. s. v.

Men *Kønsbøjning* er ikke overholdt i: Da Krigen var draget forbi A 256; han var redet vild A 109; det var imidlertid ... bleven saa lyst A 286 (bleven har for det meste og vorden altid *n*-Formen); det hvide Væsen var forsvunden A 140; Himmelen var overtrukket „Høstf.“; han var taget tilfange (tage tilfange er een Betydnings- og Trykgruppe, hvor *t*-Formen snarest faar Indpas); Stenen var snart borttaget A 185; Hauge, der ... var ... omgivet og gjennemskaaet A 68; den var stukket af en Myg; det var strengelig forbuden; — med *vorde* = *være*: det vil troligen *vorde* ankommen „Min Tidsa.“ 44. I: der var indbudet mange B 140 og: Der var kommen to danske Grever D 89 retter Tillægsm. sig hverken efter det foreløbige Grundled (Itk.) eller efter det egentlige (Flt.).

Hos B. og andre, særlig jyske, Forfattere trænger *n*-Formerne ogsaa ind i Tillægsm. efter *have*, om de end er sjældnere end Formerne paa *-t*: han havde intet aftorsken D 90; der borde jeg have bleven D 264; Fruens Pige har bekommen sig en ung Søn A 25; saa langt har min Kaarde hjulpen A 31; Manden i Kokholm har funden ham A 10; saa har vi Spillet vunden A 17; Nøden har tvungen ham B 164; Da Herrerne havde drukken en Kop hver A 288; Da han havde taget den, og trukken sig et par Skridt A 288 o. s. v. — *Men*:

et Fristed har jeg *fundet* ...; som har *taget* mig i sit Brød A 33; Præsten havde *ihjelstukket* hendes Fæstemand A 63.

B. kender passivisk Fort. Tilm.: gid vi havde *fulgtes* ad A 31; havde *slaaedes*. — Men han gaar dog uden om Dannelsen af saadanne: er det *vederfaret* mig B 162; Det havde neppe *lykket* Under-skolen „Min Tidsa.“ 28 (var neppe lykkedes); Det har hidtil *mislykket* „Min Tidsa.“ 71.

Fort. Tilm. i Hosstilling retter sig for det meste efter det Navneord, den hører til: Den oplivende Drik ... skjænket og *ombuden* A 261; det var en Mand, *baaren* af en Kvinde A 241; Skibsjournal. *Holden* paa en Sørejse; — vi tiltraadte ... vor Vandring, ... endnu muntre *stemte* A 262; Store lynggroede Moser, skjædesløst og ødselt *behandlede* A 108. — Men Bøjning er ikke overholdt i: Kaffe kedlen stod allerede paa Skiven, *omgivet* af chinesiske Kopper A 261; Den Ulykkelige ... *hengivet* i ... Vold B 33.

Naar Fort. Tilm. staar *som rent Tillægsord*, har det tit i Fælleskøn Endelsen *-en* og i Intetkøn *-ent*: *slæbent* Krystal B 73; gik det ... *trykkent*; *angergivent* Hjerte A 84. — Men B. har dog ogsaa jævnlig Endelsen *-t* for *-nt* i Intetkøn: *fuldkommet* „Fruentimmerh.“; alt for *overdrevet* „Den sächsiske Bondekr.“; *udslaget* Haar B 156. Der kan enkelte Gange forekomme en t-Form (svag), hvor vi har n-Form (stærk): en *rustet* Dørlaas A 139; *rustet* Metal E 105; det *afglidte* Tæppe; et smukt Menneske, vel *opdraget* A 72. — Omvendt har B. n-Form (stærk) i Stedet for t-Form (svag) i: vore *tilbudne* Fredsvilkaar B 12; den *ham tilbudne* Tallerken „Høstf.“.

Nutid Tillægsm. forekommer ret ofte i en ejendommelig lidende, undertiden gerundivisk Betydning: drak Dronningens Skaal af en *medhavende* Flaske „Frievil. Vovest.“; og fremvise den *medhavende* Anbefalingsskrivelse A 128; *medhavende* Blomsterløg „Vinterb. 44—45“ S. 34; *medhavende* Flaskefoder „Skibsj.“; ved den *forehavende* Sammenkomst „Vinh. og Herrem.“; den kvindelige Maskeradedragt, der ... snart blev ombyttet med den *paahavende* „Livø“; Paa den nærmere *bestemende* Dag „Avertissem. af Nisseav. 1928“; *blæsende* Instrumenter A 266; de nu *fremlæggende* Papirer „Guillaume“.

Af *vantrives* finder vi i Nut. Tilm.: Hans *vantrivende* Kjærlighed „Livø“. — Af *vente* forekommer jævnlig en lideformet Nut. Tilm.: jeg var *ventendes* „Eva“; Dagen efter var Fru L. *ventendes* tilbage B 114; Hos Kammerraaden vare Mange *ventendes* „Supplem. 1840“ S. 5.

Navneordene. Adskillige Ord, som ikke nu faar nogen Endelse i *Flertal*, har hos B. Endelsen *e*: *Korstoge* D 91; Hverdags-*Fruentimre* D 143 (men ogsaa: *Fruentimmer*); *Haandlede* D 204; *Skibsruffe* D 260; *Sukke* E 205 (men: *dybe Suk* A 75); *Pengeskrine* B 72; en *Munddask* A 254 — *Munddaske* B 142; *Haanddaske* „En Skolesc.“; *Spørgsmaale* „Eva“, „Vinterb. 44—45“ S. 7; *Samvittighedsspørgsmaale* „Fire Perioder“;

Vritbore „Livø“; *Dalere* „Livø“; deres frygtelige *Sværde* „Min Tidsa.“ 5; femten *Mile* A 28; *Fjedre* A 167; *Klukke* A 266.

I nogle faa Tilfælde finder vi Flertalsendelsen *-e* for *-er*: *Akslene* (Vognaksler) A 246; deres Kjerligheds *Pante*; *Doctore* „Høstf.“; Alt vare flere *Skaale* drukne B 7; — men: at drikke de udbragte *Skaaler* B 15.

Ejendommelige Flertal paa *-e* har vi i: *Bekiendtere* A 38; sml. en Bekiendter A 34; en Bekjendt „Vinterb. 44—45“ S. 5. (Dog finder man ogsaa hos B.: Gamle Bekjendter „Høstf.“ og: En af mine Ungdomsbekjendte); *Secundantere* A 281; de gamle Skoleregentere; sine *Navnere* (af Et. Navner = Navne).

Tveformer (med og uden *e*) har vi i: Rædselsfulde *Øjeblikke* E 48; mistroiske *Blikke* „Den sv. Major“ — stive *Blik* E 54; et Par *Øjeblik* „Kniplerinden“.

Flertal paa *r* har B. af et Par Ord, der ellers kun forekommer i Ental: du der har vist nok *Kvalmer* (saml. Jysk: mange Hoste) „Kjærestier i V.“; de andre *Tyender*; men ogsaa: disse to Tjenestetyende „Vinterbest. 44—45“ S. 53. — *Juleferierne* og *Høstferierne* er Flertal med Entals Betydning.

Endelsen *er* i Stedet for *e*: *Sumperne* B 14; *Afsendingerne* B 11; *Aanbøghækker* D 134; *Gifter* (af Gift) E 90; *Tøser* E 107; *Bondetøser* „Maskeraden“; *Lønner* (Træer) „Maskeraden“; *Sneeflokker* B 55; *Minut-snapser*, *Knægter* (Thepunser) „Kjærestier i V.“; *Skjelmer* E 161 og „Rødsten.“; *Bolter* (af Bolt) „Kniplerinden“; *Skildter* „Vinterbest. 44—45“ S. 59; *Fikkerne* „Vinterbest. 44—45“ S. 90; — af *Hex* forekommer i Flert. baade: *Hexer* A 246 og *Hexe* A 248. Disse Former paa *er* er i hvert Fald delvis af jydsk Oprindelse.

Enkelte Ord har Flertalsendelsen *er*, medens de nu ikke har Endetillæg: *Rifferne* E 65, men ogsaa: disse Rif (Rev) E 47; de nyudkomne *Amtskorter* „Vinh. og Herrem.“; *Kruser* (Ølkrus) „Marie“.

B. har den samme Vaklen mellem Endelserne *e* og *er* i Ordene paa ing, som vi har nu om Stunder: Slægtninge, Særlinge — Træringer, Skrantninger.

En Del Ord har samme Form i Ental og Flertal, mens de nu har Endetillæg i Flertal: *Vare* (mange Steder); nogle *Fødevarer* A 242; *Gigenes* B 53; *Trommestikke* A 251 (Ent. Trommestik?); sine *Ordre* „Skibsjourn.“; smaa *Skød* (Frakkeskøder) „Røverst.“; *Knæ* (Flert.) B 156 (men: Knæerne B 157); — og enkelte Ord paa *er*: de forbitrede *Holstener* B 18; (flere) *Næsestyver* „En Skolesc.“. — Klædemon er ens i begge Tal: alle disse *Klædemon* „Livø“. Øre har i Flertal: *Ører* E 119 og A 17.

Hvor flere angives som Ejermænd af hver sin Enkeltgenstand af samme Art, har B. tit Flertal, mens vi bruger Ental: vi havde endnu ikke forladt vore *Sæder* A 268; hvis vi ikke selv havde spillet *vore*

Roller i samme A 271. — Men ogsaa: saa beholde vi begge *To vort Liv* „Røverst.“.

I en Del Ord er der Vaklen i Køn: *Lodden* D 155 — *mit Lod* „Kjerligh. i S.“; *andensteds* B 121 — *istædet* for D 177; *intetsteds*; *den* berømte *Dannebrog* B 8 — *dette Dannebrog* B 45, *det stolte Dannebrog* B 70; *hinn Tidspunct* B 86; *sin Culminationspunct* „En Skolesc.“ — *dette Tidspunct* B 289; *det høieste Punct* „Min Vinterbest. 44—45“ S. 42; en *Gidsel* „Nordl.“ er i „Saml. Nov.“ rettet til et *Gidsel* „Kjerligh. i S.“; et *Jordsmon* „Nordl.“ er i „Saml. Nov.“ rettet til en *Jordsmon* A 164; en *Slags* — *det Slags*.

I en Række Ord har B. Fælleskøn, hvor vi sædvanligst har Intetkøn: en almindelig *Hærskue* ... Herren foretog *den* A 145; *god Skjel* D 155; *megen Overhæng*; *liden Eftertryk* B 58; *Fortogten* B 38; *Bagtogten* B 64; *den store Forraad* B 72, saml. A 263; *Indholden* B 122 og „Vinterbest. 44—45“ S. 40; en *Munddask* A 254; en ordentlig *Ørefigen*; *den udviklede Ildstof*; een af de *Skjæbnens Bud*, som Mennesket kalder Hændelse „Urtepoten“; en *Korn* (jysk = en Smule) „De tre Helligaft.“; *Røverboen* (= Hulen) „De tre Helligaft.“; en venligere *Bo* „Bettef.“; *Skræmsel* ... *den* „Livø“; en stor *Dræt* „Livø“; en *Skrift* (= et Skrift) D 114; — sagtens kun tilsyneladende har B. ogsaa i følgende Tilfælde Fælleskøn for Intetkøn, idet Fælleskøn er fremkaldt ved de ejendommelige Konstruktioner, hvori de omhandlede Ord forekommer: *Ildsvaade* og *anden Uheld* „Livø“; saadan en *Satans Hastværk* „Bettef.“. I en hel Række Fremmedord har B. et andet Køn end vi: *Pendulens Slag* D 149; en *Paradoks*; *Spectaclen* B 97; *sin gamle aise* B 123 (i sit Es); *Prospecten* „Jøderne“; en *Instinct* „Jøderne“ og „Hosekr.“; en *Amfibie* „Rødstenen“.

Enkelte Ord er Intetkøn hos B, men nu Fælleskøn: *Fløjet* „Skibsjourn.“; „et af *Dørfløjene*“ og „dette *Fløj*“ „Søren Aabye“; „slippe hverandre af *Favnet*“ og „sit *Favn*“ „Fiore og F.“; et *Pøbelspillop* „D. s. Bondekr.“; et lille *Swip* „Firk.“; *Kroet* „Vinterbest. 44—45“ S. 4; et *Stump* rustet Metal E 105; et *Lærkerede* E 76; et *Øglerede* A 91. — Tørt og koldt Mad A 197 viser ikke, at Mad er Intetkøn, men maa forklares i Lighed med det jydsk: meget Mad. Det hedder: *galt* Latin A 7; *mit* Latin A 11; *rigtigt* Dansk, — som det ogsaa *kan* hedde nu.

Et Par Fremmedord er hos B. Intetkøn, men nu Fælleskøn: *mit eget lille Tabouret*, *Tabourettet* „Skytten p. A.“; *stærkt Affekt* „De Udøbte“; *mangt et skjønt Manøvre* „Oldsagn“.

Kendeord. B. har intet Kendeord i en Mængde Tilfælde, hvor vi vilde bruge det. Dette gør sig særlig gældende efter Forholdsord.

Ubestemt Kendeord udeladt efter Forholdsord: noget Uværdigt i saadan middelbar Hævn D 119; dem, der højst nødig saae sig paa saadan Maade fremdragne A 238; i sørgelig og næsten grædende Tone D 165; med foragtelig Mine D 166; med troskyldig Mine „Livø“; og nu i

vildfremmed Land E 53; til tidlig Død „Maskeraden“; et stort, ædelt Øjemed kan opnaaes ved livsfarligt Vovestykke „Frievil. Vovest.“; ledsagede med hurtigt Fingerpeeg „Supplement 1840“ S. 12. — Almindeligst er denne Undladelse, naar der mellem Forholdsordet og Navneordet gaar et Tillægsord; men den indtræder ogsaa i Tilfælde, hvor der intet Tillægsord er: men dog med Indskrænkning D 169; i Følge med Anelse, som . . . skulde virkeliggøre sig „Livø“; Jeg fattes endnu et Par Maaneder over Aar, inden . . . „Ravnen“; De er i Vildfarelse „Maskeraden“.

Navneordets bestemte Kendeord udeladt efter Forholdsord: et Arkipelagus paa Fastland „Kniplerinden“; hvem han naturligvis havde taget for Penges Skyld „Vinh. og Herrem.“. Almindeligst er Udeladelsen ogsaa af det bestemte Kendeord, naar der gaar et Tillægsord forved Navneordet: en smuk Yngling . . . med hvideste Lintøj „Kjærestier i V.“; hen paa følgende Formiddag; synligen ikke i første Tidsrum af sin blomstrende Alder; med første (m. det f.) A 101; Sange af liderligste Indhold A 33.

Det paapegende Stedord: *den, det, de* anbringes i Nutidsdansk forved et Navneord, der nærmere forklares ved en efterfølgende at-Sætning eller Navnemaade; men hos B. har et saadant Navneord for det meste *intet paapegende Stedord* forved sig: . . . med indstændigt Forlangende: at de vilde være ret strænge imod mig „Fire Per.“; Vor Adelsmand lod ved sin Foged give Præsten en alvorlig Irettesættelse, med Betydning, at . . . „Vinh. og Herrem.“; blev der . . . forskaffet ham en Ridehest med Besked at sætte den af „Livø“; her blev han afbrudt *med Beretning* om, at Fiskeren var kommen (i dette Tilfælde kunde vi paa Grund af Forholdsordet *om* have ventet Bestemthedsendelsen); paa Vilkaar, at jeg har „Kjærlighed i P.“; med Formaning: ci at aabne den A 71.

I Sammenligningsled udelades ogsaa stundom Kendeord: Kopi er varigere end Original „Kniplerinden“; jeg antager det for noget mere end blot Kompliment „Vinh. og Herrem.“.

Ogsaa i andre Tilfælde fattes der hos B. tit Kendeord. Saaledes er *ubestemt Kendeord udeladt*: Jomfru Stella er ikke Partie for dig „Fire Per.“; i Marseilles Havn var usædvanligt Liv og Førsel „Rodiseri.“; Ak, at Kopi er varigere „Kniplerinden“; at rejse var Drift hos mig; hvor tæt Sammensluttelse er 'Trang, Nødvendighed „Kjærligh. i P.“. — Denne Udeladelse er almindelig ved Grundled eller Omsagnsled til Udsagnsordet *være*; — ret ofte har vi det samme Forhold ved *blive*: mon den Røde kan blive god *Mand*; blev virkelig *Følge* af denne Ridderdaad „Halv Sp. og halv D.“. — Dog forekommer Udeladelse af Kendeord ogsaa ved andre Udsagnsord: at *Slutseddel* kan affattes „Bettef.“; Da han havde *Forudfølelse* af denne „Kniplerinden“; under

Drikningen førtes *Samtale*, den vor . . . Værtinde præsiderede udi „Kjærligh. i P.“.

Bestemthedsmærket er udeladt adskillige Gange i Ejefald: *Aarvaagenheds*, *Paapassenheds* Symbol A 167; han erkendte *Rigdoms* høje Værd; efter *Datids* brugelige Handklædeform „Vinterbest. 44—45“ S. 4; fly paa *Kjerlighed*s Duevinger A 81.

Sjældnere forekommer det, at B. har Kendeord, hvor vi ikke har det; i: mod Norden, Sønden, Østen, Vesten (hvilke Former er de almindelige hos B. ved Siden af Vester, Sønder o. s. v.) maa Endelsen *en* ud fra det nuværende Sprogs Standpunkt regnes for Bestemthedsendelse, selvom Oprindelsen er en anden (oldn.: norðan, sunnan o. s. v.). — *Bestemthedsendelse* finder vi — afvigende fra Nutidsdansk — i: denne Gudinde hersker med størst Magt hos alle *Øboerne* „Rødstenen“; Naadig Herren vil endelig have mig med paa *Jagten* A 8. — Og *ubestemt Kendeord*: det . . . udmærkede Dyr, som . . . var kjøbt til *en* Ridehoppe „Vinh. og Herrem.“; I *en* Adspredelse spørger jeg „Kjærligh. i P.“; ligesom i *en* Adspredelse „Skibsjourn.“; i *en* Afstand „Vinterbest. 44—45“ S. 84; næsten lige saa lang *en* Tid A 262; nu er jeg *en* Jæger A 4. Usædvanlig Brug af Navneordets bestemte Kendeord: næste *Dagen* „En Grevinde“, sml. anden *Dagen* derefter D 186; paa Ansigtet og halve *Brystet* nær „Kjæresterier i V.“; naadige *Herren* A 29; over den ganske *Jordens* Kreds A 192.

Handleforms Hensyn bliver undertiden hos B. Grundled i Lideform, medens Genstanden, hvis den findes, bliver ved at være Genstand: Nogle Gange tilbødes de Belejrede Livet D 101; ogsaa Ridefogden . . . blev befalet at holde sig færdig A 128; Kudsken befalede at kjøre E 179; Var den mæt eller raket den *Æde* „Ravnen“; Vor Skolemesters Kakadue var . . . lært at snakke „Ravnen“. — Et tilsvarende Forhold kan fremtræde ved Navnem.: men vore danske Pariaer kunne gaae ham dagligen forbi uden at værdiges et Øjekast A 244. Hertil svarer Tillægsmaaden: Den Befalede vendte sig „Syvogtyvende Kjærlighed“. Men ogsaa ved handleformede Udsagnsord og ved deponente kan vi finde et Ord paa Grundledets Plads, som vi ventede at finde paa Hensynets eller Genstandens: vi overgik jo *en* stor Skam A 227; derfor hover jeg ikke „Petitmaitre“; Kongen huede ikke „Fiore og F.“; jeg tykkes A 23; jeg fattes endnu et Par Maaneder „Ravnen“.

Disse Vendinger skyldes til Dels jydsk Indflydelse.

Tillægsordene. B. har Jydens lidet udviklede Sans for *Bøjning af Tillægsord i Kon*: neppe *halv* Aar gammel E 53 (saml. forgangen Aar); ethvert Værelse . . . var *fuld* B 7; et *drukken* Menneske A 28; *liden* Eftertryk B 58 (Eftertryk Fællesk.?); *tør* Land B 68; *blank* Vand „Livø“; Forsvar var *umulig*; *almindelig* Bifald (B. er utilbøjelig til at

føje Endelsen *t* til Ord paa -lig); et *frisk* brunladent Ansigt A 242; al andet ... Kvad A 267; al hans Afkom A 135; et saa *rap* Slag „Vinh. og Herrem.“; et *kristen* Menneske „Rødstenen“; det var saa *solid* „Knipleri.“; at komme under *gjæstfri* Tag D 133; et smukt Menneske, vel opdraget og *beleven* A 72; et *forbigangen* Aartusende „Min Tidsa.“ 3.

Undladt Talbøjning: de vare ... ikke hinanden *ulig* A 199; hvor *underlig* ere dine Veje A 32; var dog min Ære og mit Embede *førloren* A 211; vi havde ikke havt Bjælder *nødig* „Vinterbest. 44—45“ S. 80.

Undladelse af Bestemthedsbøjning: sit *lidet* Følge D 117; det *lidet* Bohave „Knipleri.“; den unge *Christen* „Rodiseri.“ (hvor Undladelsen skyldes Ordets navneordslige Stilling). — I Almindelighed kræver Ejefald af et Navneord bestemt Form af et efterfølgende Tillægsord; dog er dette Krav ikke ufravigeligt, hvis Ejefald ikke betegner et egentlig Ejendomsforhold, men en løsere Forbindelse: en Frihedens *uforfærdet* Kæmper E 164. —

I følgende Eksempler finder vi *Bestemthedsbøjning*, hvor vi bedre kunde have ubestemt Form i Nutidsdansk: Efter to Aars *frugtløse* Søgen A 209; efter tvende Dages *heldige* Uhrfuglejagt A 136; *naadige* Herren A 29.

En efter *vor* Sprogbrug overflødig *Kønsbøjning* møder vi i *saadan*, naar det staar *forved* det ubestemte Kendeord: *saadant* et Skud A 30; *saadant* et Bytte A 33 o. s. v.

B. har en Tilbøjelighed til at bruge Tillægsord og Tillægsmaader i Tilfælde, hvor *vi* vilde bruge Biord: Salamiel ... stirrede *taus* og *mørk* hen for sig A 192; Vinteren begyndte *tidlig* og *streng* A 202; en Tapetdør gik *langsom* op D 158; hun traadte frem, *langsom*, *beskeden*, men ikke bly D 166; den unge Hustrue ... nøjes *beskeden* med dagligdags D 171; Hestene trampede lige saa *utaalmodige* som vi A 38; mine Landsmænd bleve ... surrede *fast* „Den døve Mand“; Disse vemodige Toner vare ejheller gaaet *tabte* „Firkløveret“.

Tillægsordet staar i disse Tilfælde som Hosstilling eller som en Slags Omsagnsled til Grundledet, i Stedet for som Biord til Udsagnsordet.

Biord sideordnet eller lig Tillægsord har vi i: bliver Kirker og Byer *færre* og *længere* fra hinanden A 108; en *fordum* Hofmand B 285; i en *temmelig* Afstand A 66.

Stedordene. *Han*, *ham* og *hans* bruges jævnlig om Dyr og Ting: om en Hjort, en Hane, en Hund, et Skib, en Gaard.

Dernæst bruges *Han* og *Hun* en Del som Tiltale (2den Person), t. E.: „Hvad græder *han* for?“ E 54; tykkes *hun* ikke E 54. Overensstemmende med Jydsk anvender B. tit *den* i Betydningen *han* el. *hun*, hvor det er mest tankeret ikke at angive Kønnet: dersom Nogen tror ... *den* tager mærkelig fejl „Baglæns“; Det kan nu enhver tage for hvad *den* vil „Baglæns“; Tugter du Nogen ... da gør du, at *dens* ynkelige Skikkelse hensmelter A 39; komme en Mistrøstig for Øje og

lære *den* A 213 o. s. v. — Paa en noget lignende Maade: vi begge... udbad os en Vejviser. „*Den* skal jeg selv være“ A 262.

I i Tiltale til en enkelt bruges langt mere end nu.

Andet Sammenligningsled til Grundledet som første staar i Afhængighedsfald: nu vidste jeg, hvo der havde skrevet Prædikenen, ingen Anden, end *mig* selv B 163; da der ikke ere flere Børn end *hende* og Studenten B 134; — dog ogsaa: Snarere end *hun* opdagede Agnes denne Afkøling D 113.

Sig hedder hos B. i Flertal regelmæssigt *dem*: de komme jo af *dem* selv D 264; fik de Øje paa Fienderne en Miil foran *dem* D 100; den samme lille Klør, de endnu har med *dem* A 257; de rejser til Stockholm og sætter *dem* ned der „Halv Sp. halv D.“.

Naar *sin* bruges, gaar det som Regel paa det nærmest forudgaaende Navncordsled — ligegyldigt om det er Grundled eller et andet Led: Hun udstrakte bedende *sine* Hænder „Den døve Mand“; klædte Sigrid paany Liget i *sin* (d. e. dets) Gravstads „Den sv. Major“; den trætte Junker havde næppe fyldestgjort Hungeren for *sit* Krav, før han alvorligen tænkte paa, at betale Sønnen *sit* A 136; dog skal jeg gjøre, hvad jeg kan, for at erstatte ham *sit* Tab B 142; at Du straks vilde betage det stakkels Barn *sin* Grille „Fire Perioder“; det er Fiskeren i *sin* Baad; A 179. Man har ogsaa Eksempel paa, at *sine* gaar paa et Flertalsord: over denne Begivenhed ... yttrede Alle *sine* Beklagelser „Vinterb. 44—45“ S. 80. Navnlig bruger B. *sin* for at undgaa det i Jyders Ører ildeklingende *dets*: for ej at undvære noget Tyende fra *sin* Bestilling „Ravnen“. — *Sin* kan ikke godt staa langt fra det Ord, det gaar paa; det ser vi af en Vending som: han søgte nu *sin* eneste tro Ven paa *hans* Fædrenegaard (hans = sin).

Men i en Mængde Tilfælde finder vi slet ikke *sin*, hvor vi kunde vente det: *hans* egen har han med sig „Maskeraden“; at han kun havde maadelig Pleje i *hans* sidste Timer „Eva“; da hun ... var der med *hendes* Datter D 149; Frøken Sophie følger vel efter *hendes* Søster A 23; medens Flasken offrede Størstedelen af *dens* Indhold „Livø“.

Nu er det vel mest almindeligt, at *hinanden* bruges om Forholdet mellem to, og *hverandre* om Forholdet mellem flere; — hos B. bruges *hverandre* meget almindeligt om to; har vi To ikke seet *hverandre* fornys A 151; det lader til, at de (De) og denne Dame har seet *hverandre* før A 289. — Efter *man* vilde vi snarest bruge *hinanden*; men B. har: man saae paa *hverandre* „Jysk Røverhist.“; man standsede *hverandre* paa Gaden B 85.

Mit og *Vort* kan — paa jydsk Vis — bruges i Betydningen: mit, vort Hjem: i en By, ikke langt fra *Mit* „Knipleri.“; bryde ind til *Vort* „Jysk Røverhist.“. — En jydsk Vending er ogsaa: paa *vi andre vort* Sprog: Katte „Vinterb. 44—45“ S. 64; den daværende Nabopræst i Aalsøe *hans* skrivtligge Optegnelse B 168.

Det spørgende Stedord *hvo* bruges i stor Udstrækning som Nævne-fald (i begge Tal) ved Siden af *hvem*: Nu vidste jeg, *hvo* der havde skrevet Prædikenen B 165.

Ogsaa som henførende Stedord veksler *hvo* og *hvem*: *hvo* der har seet denne D 249; men *hvo* som viste Lydighed D 92; *Hvo* da var flyttet derfra lige til Hejde B 19; — *Hvem* der vil ta'e A 256; lad sove, *hvem* sove vil „Skibsjournal“; det gjør Intet til Sagen, *hvem* her danser bedst B 87. — I et Par af disse Eksempler ser man et andet Biord end *der* efter *hvo* og *hvem*: *da* og *her*. — Udelades et saadant Biord, ombyttes i sammensatte Tider Hovedudsagnsord og Hjelpeudsagnsord: lad sove, *hvem* sove vil „Skibsjourn.“

Hvem kan vel nu næppe bruges om andet end Personer; — B. har: Høsehund (om *hvem* vi endnu ikke have nævnt et eneste Ord) A 120.

(Om *som* se Tillæget!).

Hin indtager hos B. en langt mere fremtrædende Plads mellem de paapegede Stedord, end det gør nu.

(Om *samme* se Tillæget!)

B. har en Forkærlighed for at bruge paapegende Stedord og Biord i Stedet for henførende — kun ikke som Grundled: Samtale, *den* vor Værtinde ... præsidere udi „Kjærligh. i P.“; et Folk, *det* de betragte „Landsbydok.“; Sletter, *dem* Flid og Møje aftvinger E 43; Kæmpeviser, af *dem* han kunde en hel Hob „Livø“.

(Se videre om dette i Tillæget!).

Paapegende Biord i Stedet for henførende: Ossians Carthon, *der* han fortæller D 131; alle Stederne, *derhen* jeg lod fordrive eder.

Det henførende Stedsbiord *hvor* bruges undertiden med Tidsbetydning: i den stille Aftenstund, *hvor* det lod, som om alle de omliggende Bakker bleve vakte A 267.

Undertiden bruges *hvor* = at: det er just i „Oklingerne“, *hvor* saadan noget kan sees „Vinterb. 44—45“ S. 57; her var det *hvor* Grev Gerhard paa sin Ilrejse standsedes D 117.

Forholdsordene. Ganske enkelte Gange kan vi hos B. finde et Forholdsord brugt paa et Sted, hvor vi nu næppe vilde bruge det: skal jeg betroe *til* Papiret A 176; der var *for* os ganske vild fremmed A 260. — Mellem et Navneord, der angiver en vis Mængde, og det Ord, som angiver Arten, bruger vi sædvanlig intet Bindeled; dog møder vi hos B.: en Række *af* hvidlige Skyer A 260; en Række *af* fjerne Snebjerge. — Omvendt møder vi tit intet Forholdsord, hvor vi kunde vente det, — navnlig forved Navnemaader: bad altsaa sin Vært om Tilladelse at søge Sengen „Livø“; der var ingen Mulighed at komme dem tilhjælp E 51; der paakom mig en ubetvingelig Lyst at tilbringe A 185; nok et Beviis, at det ikke var rigtigt A 49; truede at opluge os A 33; Familien var vant at sove „Knipplerinden“; jeg foer

ned til Søen, at hente Vand A 270; at det ej slaar til at læse ved Lys A 3 (egentlig skulde der staa *til* to Gange); hindrede hende at yde dem A 80. — Men ogsaa i andre Tilfælde udelades Forholdsord: tage mig vare for A 28; idag et Aar A 1 (i Dag for et Aar siden); idag otte Dage A 10 (i Dag for 8 Dage siden); Spillepartie med visse Egnens Præster „Vinterbest. 44—45“ S. 45. — Eller et Udsagnsord kan tage Hensyn eller Genstand til sig, hvor vi bruger Forholdsled: var endnu aldrig forekommet mig A 241; hun indvilgede begge Dele A 209.

Meget almindeligt har B. et andet Forholdsord end det, vi vilde bruge; undertiden kan man forklare B.'s Brug ud fra et beslægtet Udtryk: Naar den Gamle engang falder *af* B 134 (fra); Emnet *af* din Historie A 268; et Ophold *af* nogle Minutter „Rødstenen“; Hensigten *af* min Rejse „Rødstenen“; Øjemedet *af* Rejsen „Kjærligh. i P.“; førte os ind *af* Heverstrømmen „Knipleri.“; ind *af* Porten; ud *af* Vinduet (ad) A 21; (Brugen *af af* for *ad* er heller ikke ualmindelig nu); de vare . . . kjære *af* (ad) Børn A 68; hans Vægning *for* at ægte „Livø“; *for* et Øjeblik „Livø“ (for . . . siden). — *Af* og *til* bruges *for* = „naar Hensyn tages til, at det var“: *For* en fra lange Rejser hjemvendende Søn . . . var Modtagelsen ikke for varm „Vinh. og Herrem“; Bølgerne gik højt *for* et saadant Farvand „Kjærligh. i P.“ — *Formedelst* træffes ikke saa sjælden: *formedelst* sine strænge Religionsbegreber A 208; lette mit Hjerte *fra* en Hemmelighed A 100. — Uden at jeg var kommen *i* det rene D 178; *i* eders egne Landemærker B 12; Ankommen *i* Tønder „Knipleri.“; *I* temmelig store Mellemrum havde jeg skrevet „Knipleri.“; fuldt op *i* at forsvare A 236; behjælpelig *i* at faae den afhændet (sml.: Hjælp *i* Nøden); og ingen Muelighed saa *i* at storme Borgen „Ebbe“; Umuligheden *i* at flygte B 61 (det umulige *i* at . . .); *I* dette Tidspunkt B 289; den fuldkomneste Contrast *med* Professorens A 252; skuffe mig selv *over* (med Hensyn til) mit Hjertes Tilstand D 175; og *overalt* dette D 186 (bortset fra . . .); hvad Man havde besluttet *over* mig B 289; en Beskrivelse *over* samme Rejse „Eva“; væddet med mig *paa* det modsatte „Maskeraden“; de fleste Svar . . . vække Tusmørketanker *paa* Foranderlighed (tænke *paa*) „Firk.“; Til Forskel *paa* den Anden „Skibsjourn.“ (kende Forskel *paa*); *I* forlanger eders Datter *paa* en eller anden Grund „Den sv. Major“ (*paa* Grund *af*); der var her *paa* et Par Dage „Vinh. og Herrem.“ (i); der *paa* nogen Tid havde begyndt „De tre Klokker“ (i); *Paa* Hjemsejlingen „Firk.“ (sml.: *paa* Hjemturen); jeg befandt mig *til* vild Mark D 131 (sml.: *til* Lands, *til* Søs); blev min Opmærksomhed henvendt *til* en Lyd „Maskeraden“; sejjpines baade *til* Sjæl og Legeme „Jydsk Mordbr.“; Jeg havde været *til* Grosserer Smidts fire Gange „Maskeraden“; han selv var inde *til* Skolemesterens „Ravnen“; samles *til* dem A 39 (med); sluttede Freden *til* Kiel „Min Tidsa.“ 89; Winkel-Horn slipper ikke saa nemt

til det B 122 (fra); *uagtet* den stærke Varme „Kjeltringl.“ (til Trods for); *uagtet* gjentagne Formaninger „Stodderk.“; Jydske Former er: lige *underneden* os E 78; Som han er *henud for* Præsten „Jydsk Mordbr.“; tonter han *hen op* til Bushjerg „Jydsk Røverhist.“.

Talordene. B. bruger meget: *tvende* og *trende* for *to* og *tre*, — *Begge* bruges i Betydningen *de to*: ved Bordet fik jeg Sæde mellem *begge* Søstre „Fire Perioder“; god Forstaaelse mellem *begge* Skyttehuse „Vinh. og Herrem.“; idet han søgte at sætte Splid mellem *begge* Fædrene „Vinh. og Herrem.“ o. s. v. — *To* kan optræde som Navnestøtte for *begge*: de *begge To* bleve „Stakkels Louis“ — og *En* kan staa som Navnestøtte for et Tillægsord: den fornemme *En* „Livø“. *Vi to* hedder i Ejefald *vores begges*: anføre til *vores begges* Retfærdiggørelse „Ak! hvor f.“ — Det hedder i mit eet og tyvende Aar A 172, medens vi bruger Formen *en*, naar vi har 1 først i et sammensat Tal.

Biord. I langt højere Grad end Tilfældet er i Nutidsdansk, afleder B. Biord af Tillægsord ved Endelserne: *lig*, *ligt* og *ligen*, hvilke tre Former bruges i Flæng: lettelig, sagtelig, — mildeligt, tryggeligt, — klarligen, tapperligen, ømmeligen.

De Tillægsord, der ender paa *lig* og *ig*, faar meget almindeligt Endelsen *en*, naar de bruges som Biord: ærligen, endeligen, stadigen, begærligen, tugtigen, naadigen, færdigen, synligen; — ligesaa: navn-
ligen, skønt det ikke kan bruges som Tillægsord. — Af og til faar de dog *t*: pludseligt, muligt, voldeligt. — Og ret ofte er Biordet *lig* Tillægsordet i Grundform: endelig, hjærtelig, rigelig.

Ved Biord paa *lig*, der ikke kan bruges som Tillægsord, findes den samme Vaklen: nylig og nyligen.

B. søger ikke at gennemføre nogen Grundsætning i den Henseende; lige ved Siden af hinanden finder man: om det endog nok saa *heldig* trodser „Supplementb.“ S. 45; om de nu *heldigen* undvige s. St.; *endeligen* og *endelig* D. 145.

Biordet *jo* bruges hos B. lige som hos andre ældre Forfattere i Bisætninger til nægtende Hovedsætninger, snart i Betydningen *ikke*, snart som bekræftende Ord. — Jo = ikke: i *begge* Lande fandtes neppe et adeligt Hus, hvori man *jo* begræd Fædre, Brødre, Sønner B 71; jeg vil ikke være saa bunden, at jeg *jo* kan forlade Klostret B 77; Ikke fordi *jo* Skildringen af . . . Kjeltringer er den interessanteste Side A 235; Der er aldrig saa lidet et Dyr, der *jo* fægter for sit Liv A 162. — *Jo* i *bekræftende* Betydning har vi mest i Bisætninger til nægtende Hovedsætninger, hvor Udsagnsordet i sig selv indeholder en Nægtelse, som: dølge, tvivle, nægte; jeg vil ikke fordølge, at *jo* denne Historie besvangrede mig med . . . A 258; kan aldrig nægte, at den *jo* staar højt over enhver anden som helst „Vinh. og Herrem.“ — Ligeledes bruges *jo* i bekræftende Betydning i en Bisætning, der indledes med *end* efter en Hovedsætning med en benægtet Komparativ:

der er *ikke længere* til Rom, end at jeg *jo* paa nogle faa Maaneder kan vinde baade hen og hjem B 79; dog *ikke stærkere*, end at en Fugl *jo* sønderrev det „Ravnen“. — Bisætning efter en nægtende Hovedsætning kan have baade *jo* og *ikke*: jeg seer ikke, hvorfor *jo* eet for Munk *ikke* er lige saa godt B 78.

En overflødig Nægtelse har B. i: Fattige ere de langt fra *ikke* „Firk.“; at de langt fra *ikke* vare saa slemme E 141; han var langt fra *ingen* „Buck“; Præsten var langt fra *ingen* Spøgefugl.

Gammel Bøjning af et Biord: Krigen kom *nærmer* og *nærmer* A 255.

Orddannelse.

I den Maade, hvorpaa Ord afledes af hinanden, afviger B. i en Del Tilfælde fra det nu brugelige.

I Udsagnsord forekommer Forstavelsen *be* i noget større Udstrækning, end nu er Tilfældet: den *belovede* Morskab E 163; *bespækket* A 262; Sangen *besluttet* B 92 (slutter); *beklapper* (klapper ad) „Eva“; *beiner* sig (er ivrig for) „De tre Klokker“; i „Fiore og Fioretta“ forekommer: *bespurgt*, *betæmmede* o. s. v. for at gøre Sproget gammeldags: smaa Skjød eller Flasker, *bebræmmede* med „Vinh. og Herrem.“; For det første . . . *behjælpe* i Eder vel med Lidt „Livø“; *bemosset* „Maskeraden“; *ubehindret* „Rodiseri“; *benøje* sig (nøjes) „Min Tidsa.“ 94.

Forstavelsen *an* forekommar i flere Tilfælde, hvor vi nu enten ingen Forstavelse har, eller ogsaa en anden: *anrylkende* B 36; *anbetroede* B 36; Ved Hjælp af Maaneskinnet *anerkendte* (opdagede) denne „Jydsk Mordbr.“; Forstavelsen *for*: *forskikket* og *forhjælpe*, bægge i „Fiore og F.“; *bortforauktionere* „Nisseavisen“; paa hvilken To . . . kunne *forrummes* „Rødstenen“; denne *formærkes* ikke „To paa een. H.“.

Erkendte for betyder tit *kendte som*, *genkendte som*; *erkendte for* de saakaldte A 242; snart *erkendte* vi det for Dansemusik „Firkl.“.

Som Jydsk har B. Afledningsendelsen *re* i: da *knaldrede* Geværer „Den d. Mand“; *stængret* „De tre Helligaftener“.

Nordiske Ord afledet med Endelsen *ere*: *skatterer* D 180; har vel *lysteret* i Herberget hos Karlene „Bettef.“; *lysterer* A 214.

Kantre A 268 og *fastne* siger B. i Stedet for *kæntre* og *fæstne*.

Usædvanlige Sammensætninger har han i: *henregner* „Fire Perioder“; de *opildede* Øjne „Livø“; den *opskrækkede* Præst „Jydsk Mordbr.“; *misanbefalede* „Knipleri.“; *forblander* (= sammenblander) E 105.

B. gaar med *Sammensætninger* af Smaaord og Udsagnsord langt videre end Nutidsdansk; saadanne sammensatte Udsagnsord faar ofte

en overført Betydning; men B. har tit Sammensætningen med *den oprindelige Betydning*: *opbyde* (byde op til Dans) D 173; Mit Blik havde jeg *nedslaaet* D 180; da jeg *opvaagnede* D 184; hvilke Raad *oplægge* I her D 199; nu *fremkom* de (k. de frem) E 143; *hidkom* ... *indtraadte*; at *udrede* sig (r. sig ud); *tilbagedreve* B 18; *ndgik* (g. ud) B 24; *indtrænge* B 37; Hvorledes med samme skal *tilgaa* A 22; dette *indgik* (gik ind paa) B 123; højt *fremragede* hans Kæmpeskikkelse B 60; dersom han ikke straks lod Kvinden *udkaste* B 81; at *udstikke* den taabelige Major „Den sv. Major“; *vedtales* (tales ved) A 276; da *opgik* et pludseligt Lys for den gamle Herre „Røverst.“; *hjemvender*; det brandlidte Yndlingstræ maatte intet Jern *vedrøre*; sætte os, *underdækkedemed* Tang; den *Omsøgte*; jeg blev *ombedet* at komme derind; at maatte *medhave* oen; *paaklædte* sig B 280. — Og denne Række kunde øges med mange Tilfælde. — Ogsaa Navneord, ja hele Forholdsled, indgaar som Led i Sammensætninger: *vejfarede* (for ad Vejen); *stedfinde*; *istykkersave*; en *landdrevne* Baad. — Til lægsmaade indlader sig lettest paa slige Sammensætninger: endnu *tilvarende* „Vinh. og Herrem.“; ved den *forehavende* Sammenkomst; den *paahavende* (Dragt); hendes *medhavende* Blomsterløg; de *Overblezne* D 100.

Vi finder dog ogsaa enkelte Eksempler paa, at Udsagnsord og Smaaord staar skilt fra hinanden, hvor Nutidsdansk snarest vilde have en Sammensætning: men *saae* tillige *paa* at Alt ... blev udført (paa-saa „Præstehist.“; Jeg er bange, jeg aldrig kan *gjælde* dig det igjen „De tre Helligaft.“; *faldt* hans Jægerdragt hende noget fordægtig *paa* (sml. være paafaldende); deres Ansigter *komme* mig bekendte *for* (forekommer) „Vinterbest. 44—45“ S. 60; de rejser til Stockholm og *sætter* dem *ned* (nedsætter sig). — Der er her Indvirkning fra Jydsk.

En Del **Navneord** afviger i deres Afledning fra det nu almindelige: *Fremtrædelse* D 176; *Forgaaelse* B 122; *Bestyrtelse* „Præstehist.“ (sml.: bestyrtset; *Forknyttelse* „En Skolesc.“; *Sammensluttelse*; ved første *Anskuelse* (Syn); *Forsvindelser*; sine *Navnere* „Præstehist.“; din *Navner*; *Selskaber* „Rodiseri“; *Selskaberinde* D 159; *Befalhaveinde* „Livø“; *Vellystling*; *Opdraglinge* „Min Tidsa.“ 103; *Afbildinger* „Fruentimmerhist.“ Nordl. o. fl. St., ændret til: *Afbildninger* i „Saml. Nov.“; *Hulinger*; *Storoppe* „Min Tidsa.“ 47; *Bredde* (Strandbred) B 302; meget lavt *Vande* A 111 (Lavvande); *Afslæt* B 135; *Ørkens* Indvaaner (af *Ørk* A 59 o. fl. St.); dets (Skibets) rolige *Strid*; *Sne-skrid* A 260; en *Kuærk* (Knirken); *Brøstfæld* „Min Tidsa.“ 53; lod sit Blik gjøre *Rund*; dette rørende Hjertesandrag; faar *Lind* (Lindring); en *Mørkhedens* Gestalt A 34; *Haardnakkenhed* „De tre Kl.“; *Betydenhed* „Den sachs. Bondekr.“; *Forstokkenhed* „Per Spillem.“; *Forbeholdenhed* (Forbehold); *Favnetaget*; *Skjæggefnug*; *Gruncalleer* A 68;

Synderlighed A 70 „Vinterbest. 44—45“ S. 5; *Blysprøiser* A 60; *Hændevid* A 84; *Hedeboeren* A 215.

Tillægsords Afledning: *forvarlige* (varsomme) E 106; *udfordelig* (nødvendig) D 100; ret en *bevægelig* Tale A 3; denne *nederlige* Scene A 249 (hvor *nederlig* er lavet for at frembringe et Ordspil); *mistænkelig* (mistænsom) „Den døve M.“; *umistænkelig* (umistænsom) A 87; med kvindelig Snildhed og *mandelig* Fasthed „Den døve M.“; en riig Amerikaner, *navnlig* Bing (ved Navn); de blonde ere mest *begjerlige* (begærede) „Nisseavis 1829“; *taalik* (taaling) „Abeilard“; *meddeligt* Øjeblik (meddelsomt) „Vinh. og Herrem.“; slutter man sig tættere sammen og bliver *meddeleligere*; den *rædlige* Begivenhed (rædsomme); et . . . *taarnligt* Hus; *stridige* Tilbøjeligheder (stridende) B 28; *disige* A 239; *sandig*; den *stenige* Grund; *studsig* A 233; *udlændisk*; *forfærlige* B 285; *opfindersk* „Søren Aaby“; *jomfrunalsk*; *idealsk*; *retskaffens*; de *Landtrædende* „Eva“; en *langtbortværende* Ven „Eva“; *graadglændsende* „Høstf.“; de *overblevne* (tiloversbl.); de faae *Overblevnes* Ører D 103; de *uformede* (uformelige) Masser „Frivil. Vovest.“; saa *hentagen* var hun; temmelig *beløben* i Minespil „De tre Kl.“; *ubevandt* (uvant) D 131; *beknýt* B 148; *ubehindret* „Rodiseri“; *synderlige* (besynderlige) B 285 og mange Steder; *fortræden* „De tre Kl.“; *overlægen* „Rodiseri.“; *haardnakken* Villie „Nyeste Novel.“ 49 (sml. Haardnakkenhed); hans *haardnakne* . . . B 116; *sortsmuttet*; *haabeløs* „Jøderne“; de *Hjælpeuløse* „De tre Kl.“; to Aars *frugtuløse* Søgen A 209; *middelaldrende* D 218 o. fl. St. (sml. den ene var af Middelalder D 87); *bestyrstet*; *galne* „Den døve M.“ (af *galen*); *liveligt* A 265; Krigens *ufraskillelige* Ulykker B 35.

Biord: *skjemteviis* A 179; der *indenfra* (indefra) D 158; *ustridig* (ubestrideligt); *aaben bar* (aabenlyst) torde han ikke forstyrre „Den Sv. Major“; *overlig* (temmelig højt oppe, jydsk) „Høstf.“; den *datider* brugeligste Dans; paa denne var *datids* hverken Havn eller Befæstning.

Jydske Ord og Vendinger¹⁾.

Rundt om i B.s Noveller forekommer der jydsk Vendinger; tit lader han Almuesfolk tale rent Jydsk med en særlig jydsk Retskrivning, — ja han lader dem fortælle hele Historier og synge Viser paa Jydsk. (Om B.s rene Jydsk se Noterne til min Udgave af E. Bindstouw i „St. St. Blichers samlede Noveller og Skitser med oplysende Noter af Hans Hansen“ II S. 67). — Til andre Tider er Retskrivningen Rigsmaalets, men Ordvalg og Ordforbindelse er jydsk. I „De tre Helligaftener“ og „Færgeborg“ har B. benyttet denne Stil helt igennem paa en kunstnerisk fuldendt Maade. Ordene er valgte og føjede

¹⁾ H. F. Feilberg citerer en hel Del af disse i sin Ordbog.

sammen saaledes, at vi ved at stave dem med jysk Retskrivning vilde faa jydsk Sprog ud af det. — Men selv hvor B. ikke saaledes gennemjydsker sit Sprog, lader han i de allerfleste af sine Fortællinger et jydsk Ord eller en jydsk Vending falde hist og her, hvor Mening eller Stemning tillader eller kræver det. — Desuden maa man tænke sig, at Blichers jydsk Fødsel og senere Livskaar har gjort ham Jydsk saa fortroligt og tilvant, at han til Tider rent uvilkaarligt bliver jydsk i sit Sprog.

Udsagnsord: Jydsk har en sjælden Ordfylde til at betegne forskellige Arter af Bevægelse, Gang, Løb o. s. v.; hos B. findes saaledes: *svinkede* (slog med) A 183; *ryggede sig* (veg) E 142; *firmer* (har travlt) A 160; *hurlende* (trillende, hvirvlende); *stagrende* (ravende); *bultrede* og *trimlede* (væltede og trillede); *sikkende* (givende sig i Knærne); *fantede* A 240; *svinglende* A 240; han *snoer sig omkring* (vender sig); men *snoede sig om* „Vinterbest. 44—45“ S. 6; Stodderen kom *skravlede* (gaaende besværligt). Ligeledes er der mange Udtryk for Legemsstillinger og for Ændringer af disse: *krækker* A 203 (kryber sammen); Pigen *hugede sig sammen* „Eva“; *skuddrede* B 298; den *krattede* fra sig „Min Tidsa.“ 84; *rettede* og *rattede sig* B 241; *namse* A 242; *skultre sig* A 252. Andre Udtryk for udvortes Liv: *fly* (række); *lange* (naa); *smurte* dygtig paa, som det hedder her i Provindsen D 131; *stræbe* (skynde sig); *stræb* og *kom*; *knæle* (sætte i Knæ); nu *pikkedes* der paa Døren B 118; *stimes* B 60; *smaasmilede* „Per Spillemands Rejse til Parnas“. (Udsagnsords Sammensætning med *smaa* er almindeligere i Jydsk end i Rigsmaalet); *smaaregne* „Reconvalesc.“; *gjennede* B 172; *stak* (kastede). *Sindsbevægelser:* Herren *gjorde* jo alt for meget af ham A 199; jeg havde *roet* mig (glædet) D 125; at *undre* over; nu *viller* det hende ikke A 35; *sleger* (kærtegner); *kokkes* (Toppes“) „Min Tidsa.“ 55; *seer* det graat (ser ud); jeg *tykkes* A 23; *rædde* (gøre ræd) B 172; *kjære* dig om B 174; Kongen *huede* ikke. — Andre jydsk Udsagnsord: *tog ved* (begyndte); *dumrende* (drønende); Regn og Hagl styrtede *drasende* ned „Kjelt-ringl.“; *hedet* (pudset, pyntet) . . . som Jyden siger; *stædt* (lejet) B 142; hun skulde rigtignok *fare med* at spinde „Hosekr.“; skal *fare med* at være Vintapper; min Datter . . . *var* dengang at være paa Nor-Elkjær; *knistrende* (knitrende) A 152.

Udpræget *jyske* Bøjningsformer er: *hedte* (hed); det *gjældte* (gjaldt) „Præstehist.“; *hug* (huggede) A 255; *skjar* (skar) „Skibsjourn.“ og „Røverst.“, hvor *j* er trængt ind fra Navnemaaden *skjære*; *af-torsken* D 90.

Særlig af **Navneord** finder vi en Mængde som er jydsk enten i Form eller Betydning. — Ord som slet ikke findes i Riksmaalet, er: *Blaane* (lille Sky) A 185; *Viser* (Bidronning) A 160; *Slog* („Løjser“); *Neverkule* (Rus); *Rosomhed* (Morskab); *Fiddi* (Urede); *Kvagger* Hænge-

dynd); *Slentringer* (Skillinger); *Russi* (Uro, Strid); *Traad* (Træden); *Fodtrad* (Spor); *Trad* (Trin); *Hvidvisser* (Anemoner); *Være* A 30; *Tække* (Tagemne) B 82; *Sydostblammer* A 245; *Skvalpen* „Skibsjourn.“; *Træringer* (underfundige Mennesker) „Søren Aabye“; *Juieandest* (Afgift i Fjerkræ, Slagt og desl.) „Søren Aabye“; *Smaapolter* „En Skolesc.“; *Balker* (Skillevægge el. lign.) „Røverst.“; et andet *Drej* (Vending); *Faldet* (Afdeling af Marken); det har intet *Strid* (Fart) „Hosekr.“; et Par *Viller* Blaer (Bundt); en *Snillek* Ost (lille Stykke); et *Gus* gennemfoer hende; *Ginninger* (Gedehams); *Ginningeredet* „Min Tidsa.“ 66; *Skidting* (Slubbert); *Luhkelset* (Laas); en Taar *Vædelse* (Drikke); *Nøds* (Nødhus, Kostald); meromrørte Kokkepige... har faaet *Snu* (Nys) om sin Kjærestes Besøg; *Houn* (Glæde); et *Skudder* (Rysten); en *Løb* (Kurv); have lidt *lige* (Lige = Udbytte) af Dig; gjøre *Lige* for Løgen; en *Svak* (Lavning) „En j. i Røverhist.“; *Herberget* (Karlekammeret) „Bettef.“; *Hjeje*; *Knistren* A 47; *Pikhad* A 70; *Værkelighed* (Pirrelighed) A 96; *Kok* A 124; *Skakningen* (Skraaning) „Frievil. Vovest.“. Og her er ikke medtaget de jydsk Ord i „De tre Helligastener“: *Plasningen*, *Klemhærke*, *Slagvollen*, *Lykskynerne* og mange flere.

Fremdeles er der Ord, hvor der er noget særlig jydsk ved Formen eller, hvis det er et sammensat Ord, ved Sammensætningen: *Natter* (Nadver); *Lippen* (Læben) D 255; *Kride* „Min Tidsa.“ 16; *Kridehus* (Kridthus); *Krud* (Krudt) B 27; *Skjønnende* (Skøn); *Kraftkirken* (Kryptk.); *Overstue*; *Yderstuen*; *Bindehose*; *Guse*; *Omløber* A 238; *Dos* (Dysse) A 247; *Sysselkone*; *Snurrekok* (et Stykke Legetøj) A 251; Langt ude i *Sønden* A 255; *somtid* (somme Tider) „Min Tidsa.“ 18; *Bordblod*; *Skurrehat* (Paddehat) A 114; i *Stødemaal* B 173; *Mangeltræe* „Den sv. Major“; *Klokværk* (Urværk) „Præstehist.“; sine *Navnere* (af *Navner* = Navne) „Præstehist.“

I Trænavne, hvor der oprindelig er et *a*, har Rigsmaalet stundom, og Jydsk altid, Omlyd, saa *vi* faar Selvlyden *æ*. B. har næsten altid den jydsk Form: *Hesselhæk* B 146; *Hesselstok*; *Espeløv* B 152; *Bæveresp* A 108.

Hexer „Kjeltrl.“, *Doctore* (Flert. med Tryk paa første Stavelse), Gamle *Bekjendter* er Eksempler paa, at Blicher i sin Talbøjning paa-virkes af Jydsk. — En Stavemaade som *Hjaskeri* (og *hjaapvornt* „Min Vinterbest. 44—45“ S. 24) hviler paa jydsk Udtale.

Endelig er der hos B. Ord, som har en ejendommelig jydsk Betydning: i samme *god Lag*; *Godlav* „Vinterbest. 44—45“ S. 11; paa hvad *Lag* i Heden jeg omtrent maatte befinde mig A 246; et godt *Stød* (Stykke Vej el. Stund) E 77; Køernes *Drønen* (Drynen, en ejendommelig Lyd Koen giver); *Skiven* (Bordet); lægge *Fold* til (Vægt paa) B 103; *Klør* (Knægt) A 257; den *Karl* (om en Kvinde) A 257; *Knægt* (som ikke forstaas af en Københavner: Tepuns) „Skibsjourn.“;

et godt *Skud* Meelgrød „Skibsjourn.“; i *Ynde* og *Minde* (god Forstaaelse) „Ebbe“; *gode Venner* (Kærester).

Ogsaa af **Tillægsord** har B. en god Del jyske: et *grumme* (slemt) Bryderi; hvad man her i Provinsen kalder mindre *nærig*; *rosom* (fornøjelig); *bitte* Jens; *but* A 250; *knøv* A 251. Og saaledes mange om Udseendet; *snøg* (glat og pæn); *strag* og *boun* (flot og godt ved Magt); *dol* (smuk); *dragne* (mandige) Karle; *ramskoppet* A 250 (vædernæset). Baade paa det ydre og det indre gaar; *skreed* (glat og upaalidelig; *sloten* B 137; *forbævrede* (medtagen af Rystninger; *prynsk* som nogen Pommerkok A 163. Om Sindstilstande: *taalig* (from); *storum*s (storagtig); *knortet* („stødt“); *gnadrig* (knarvorn); *znogsk* A 237 (snurrig); *ferns* B 137; *snurrende* B 140; *hægen* for A 233; *sløv* (snu); *omsindet* B 82; *ormslagen* A 84. Fremdeles: *rædelige*; „*stavrassied*“ (gisten); *ledigløs* (ledig og løs); *hvidagtig*; *grusselig* A 255; *trébundet* B 173; den *Stamme* (stammende) „Lit. Art. af Nisseavis“; Een er sig selv *nærest* „Røverst.“; det lille *trinde* Hul A 184.

Stedord: det maa regnes for jydsk, naar Blicher bruger *den* om en ubestemt Person i Tilfælde som disse: komme en Mistrøstig for Øje og lære *Den*; Ingen ved ret, hvad *den* selv vil. Og *en* bruges for man: saa *En* knap kunde følge ham A 111.

Bindeord: *mens* (da) Du troer, det er saa sikkert i Meldorp B 23.

Forholdsord kan enkelte Gange bruges mere overensstemmende med Jydsk end med Rigsmaalet: tjene *for* Skytte; han staaer højt *for* hele Borgerskabet B 5; siger de *for* et Mundheld; *for* Bønderkarle vare vi temmelig raske A 288; lige *underneden* os; hvor Dagens Konge vandrede *underneden* A 266; *forved* B 67; *saanærsom* (undtagen) „Fiore.“ „Vinterbest. 44—45“ S. 3; kunde jeg ikke komme *ved* at kige indtil ham; *rundenom* den letspringende Professor A 251.

Af **Biord** bruges nogle i Overensstemmelse med Jydsk; *tæt* forud (tæt = nær); *almindeligt* (mindeligt); *aleneste* A 249; *hvoet* (hvort, hvorhen) A 257; *igjen* (til Gengæld) B 142; *tvært* over Gulvet „Kjelt-ringl.“; *fornys*; *uderst* „Baglænds“; satte de høje Hjul *æfor*; runden om os A 255; *baghenne* „Vinterbest. 44—45“ S. 53; en *retten* pæn Blomst „Vinterbest. 44—45“ S. 9; *heel* fast „Min Tidsa.“ 48.

Andre Ejendommeligheder.

For øvrigt er det jo ikke blot Jydsk, B. bruger til at give sine Fortællinger Tids- og Stedfarve. Slumper han i Selskab med „Kjelt-ringer“, suser det om Ørene med Kjelt-ringlatin. Med gamle Latin-skolelærere og Landsbypræster taler han Latin. Kommer han ud i Marsken, staver han saa smaat paa det Plattyske. Han lader sin Landsbydegn saa vel som Herredsfoged Erik Sørensen udtrykke sig i

et Sprog, der ved sin Stemning sætter en tilbage til det 17de—18de Aarhundrede, lige saa sikkert, som Middelalderens Krønikestil er ramt i „Fiore og Fioretta“. Landsbydegnens Dagbog giver tilmed en Prøve paa, hvor forskelligt de latinsk-dannede Lærde og den fransk-dannede Adel former den samme Tids Sprog, idet Dagbogsforfatteren uvilkaarlig slaar ind i sine Omgivers Tone. B. er fortrolig med gamle Oles Sømandssprog, og paa Jagtsprogets Omraade er han selvfølgelig en Autoritet, naar han taler om „Pudler“, „Saat“, „Glime“, „Afspring“ o. s. v. Se navnlig A 127.

Fremdeles har B. Ord, der ligefrem maa betegnes som forældede eller i Nutiden lidt brugte, ligesom ogsaa en Del Ord har skiftet Betydning siden hans Tid.

Udsagnsord: *svælte* A 31; *røgte* sin Pibe A 17; *røgede* sin lange Kridtpibe E 162 (altid: *røge* Tobak); *bude* en Bondevogn A 128; *vi finge* Sejr A 16; *heftet* (fængslet); dog herfor blev snart *kendt* Raad; Navnene vare mig *fragaade*; *forrasket* (tilskyndet); *henegner* (anvender) „Fire Per.“; *pikkede* (bankede) paa B 3; den ifjor *hendøde* Etatsraad (afdøde) „Rødsten“; jeg ... *nedlod* mig ved hendes Side A 275. Tilbage til oldn. *vinna lid* gaar: *omvandt* B 153, de *vandt* (vidnede) B 153; den *omvundne* Person (som der var vidnet om) B 159. Og der er tyske Udtryk, som nu er forsvundet: *bivaane* mit Bryllup A 95; *geleide* hende hjem „De tre Kl.“; den *mislingede* Storm „Præstehist.“.

I Form eller Konstruktion forskellig fra Nutidsdansk er ogsaa: enten *lyve* de det B 154 (hvor *lyve* er indvirkende); saa kunde jeg jo aldrig bedre *fare* (blive bedre faren); det *fandt sig* da D 133; dette *har* mig noget ret Gyseligt A 201; saa vidt han *mindede* (mindedes) B 147; hun har ... maaskee *mindet sig* med Veemod den arme Giver A 187.

Forsvundne eller saa godt som forsvundne er en Del *Navneord*: *Afslæt* B 135 (maaske jydsk); *Alvejen* D 257; falde i *Amdam* (falde i Staver; Amdam = Stivelse); *Bagslaget* (Ryglæn) E 213; til hvad *Ende* (i hvilken Hensigt) A 136; *Fjerdingmål* B 285; *Forgaaelse* B 122; *Hørerne* (Lærerne); *en Nappes* B 118; *Nævepust* (Lussing); *Rundtalenhed* A 264; *Slum* A 267; *Skjægkappe* (Plydsk); i dette *Tidsløb* D 125; *Thevandstid* B 95; *Øjemærke* A 236; *Udstand* (noget udestaaende) „Min Tidsa.“ 10 og 32.

Forsvundne eller lidt brugte er ogsaa nogle Fremmedord: *Chapeau* (Balherre) B 87; *Febriticanten* B 103; *Kommercespil*; *Smarodser* (Snyltegæst); *Tapetserier*; *Paradisebrættet*; Teltets *Ameublement* A 286.

En Del tyske Ord er nu saa godt som forsvundne: *Franzoserne* D 222; *Indvaanerne* B 7; mine Forældres *Vaaning* D 215; *Bundsforvandt* D 42; *Troesforvandt* „Rodiseri.“; Husets og *Værtskabets* Indretning B 2; *Sats* (Sætning); *Vederpart* B 139; deres ærefulde *Andrag* D 180.

Andre Ord har vi vel i Nutidsdansk, men i en anden Betydning: disse smaa *Lokomotiver* „Masker.“ (om et Par Pistoler); klar som *Harmonika*-klang; tage en Zigeunerlejr i *Betragtning* (i Øjesyn) A 244; i *Gjerningen* (i Virkeligheden) B 162; under hvilke *Hensyn* (i hvilke Henseender) B 287; *Byesvenden* B 159 (Politibetjenten).

Et Minde om Fortidens selskabelige Former er følgende: Denne var død som Lieutenant; men i Betragtning af Datterens Skjønhed, blev han i Graven tillagt Majors Rang af alle Harmoniens Cavalierer, paa det at den dejlige Laura kunde tituleres *Frøken*.

Pudsig lyder nu en Sætning som: Ingen vovede at udtale det Ord „Retirade“ B 68 (Tilbagetog). Uvant lyder det ogsaa, naar der tales om: en lille guldknappet *Rotting* (Spankrørsstok) eller om Strandmøllens Susen og *Klamren*.

Gammeldags Tillægsord: vi fem *fidele* Brødre A 282; for de har *aparte* (særlige) Navne til enhver „Vinterbest. 44—45“ S. 9; *fornummen* (rædselslagen) B 172; var dog min Ære og mit Embede *forloren* (tabt) A 210; hans *synderlige* (besynderlige) Levemaade B 285 o. fl. St.; *forpikket* paa „De tre Klok.“; et *snart* Gensyns glade Haab B 51; den *køle* ... Vinterluft A 185; *rar* staar imellem sin gamle Betydning: *sjælden* og sin ny Betydning: *god, tiltalende* t. E. A 18; han forærede hende en *rar* een (sjælden) „Vinterbest. 44—45“ S. 8; *nafseelig* „Fire Per.“ (uoverskuelig).

Gammeldags Biord: *hartad* t. E. A 63; *derforuden* „Fire Per.“.

Ordsammenføjning.

I den Maade hvorpaa Ordene søjes sammen i Sætninger, den Rækkefølge, hvori Sætningsleddene stilles, afviger B.s Sprog fra Nutidens paa en Del Punkter.

Et Udraab, der indledes med *hvor*, er i Almindelighed hos B. formet som et Spørgsmaal *uden Nægtelse*: hvor stille og klar er Søen i Dag A 179; hvor underligt røres jeg A 179; hvor smerteligt er det dog A 180; hvor dejlig var hun, men ogsaa hvor bleg A 203. Dog træffer man ogsaa et lignende Udraab med Nægtelse: hvor dybt var ikke Brønden D 175.

Udraab, der udtrykker et Ønske, er gerne formede paa denne Maade: Ak, at dog alle vilde ... A 238; O, at jeg kunde glemme min egen Frihedsstand A 175. Sjælden indledes et saadant Ønske med *gid*.

Hosstilling bruges af B. i langt videre Omfang, end nu er Tilfældet, — navnlig hørende til Grundledet i Sætningen; og Hosstillingen sættes da sædvanligt lige efter Grundledet forved Udsagnsordet: og Drengen, benyttende den faderlige Opmuntring, foer ud E 116;

Begge vore Sønner, begjerlige efter at se Vesterhavet, ledsagede os E 213; Ditlev, halv paaklædt, traadte ind D 122. — Er Grundledet et personligt Stedord, kan Hosstillingen ikke godt staa mellem dette og Udsagnsordet; Hosstillingen sættes da forrest, dernæst Udsagnsordet og derefter Grundledet: Lille, spinkel og væver, havde han endnu D 128; men nu i mange Aar Enkemand og barnløs, levede han temmelig stille D 126. Hosstillingen kan være hosstillet Grundledet og noget mere: Ankomne her, begyndte Ditmarskeren B 16.

Navnemaade for at-Sætning: som Ingen endnu vidste at være bortlovede B 28.

Saadanne lidet danske, snarest latinske, Vendinger skyldes vel en Trang hos B. til at give Sætningerne en saa tankefyldt Form som muligt. Af denne Trang forklares vist ogsaa hans Sparsomhed med *det foreløbige Grundled:* snart viste sig en statelig Kronhjort D 139; Ved Nævnelser af dette . . . Værelse overfoer ham en let Gysen A 137; længere inde ere endnu nøgne . . . Sandbjerge o. s. v. — Paa samme Maade udelades *det ubestemte Grundled det:* saa bruges ved Nedkjørsel af meget bratte Skrænter E 78; om endog udenfor er Regn og Blæst; trindt om var tyst „Himmelbj.“.

B. har en Forkærlighed for at drage et *Biord forrest i Hovedsætninger:* allerede aner jeg Æmnet af din Historie A 268; ej heller veed Forfatteren at benævne ham; og først kom de til en endnu gyseligere Bevidsthed, da . . . (og de kom først . . .) B 32; og straks derinde aabnedes en Dør.

Et Eksempel paa, at han undlader at omstille Grundled og Omsagn: men ogsaa ethvert Huus var fuldt E 149.

Meget almindeligt træffer vi hos B. en Hovedsætning, indledet med *og*, hvor der er Omstilling: og søgte vi derfor; og skulde følgende Musikanterne; og havde hun ikke bedre Skjæbne o. s. v. (se Tillæget!)

Følger *baade* Genstand (eller Hensyn) og Grundled efter Udsagnsordet, kommer hos B. Genstand (eller Hensyn), *hvis det er et personligt Stedord*, lige efter Udsagnsordet, og derefter Grundledet, — medens vi nu altid har Grundledet nærmest Udsagnsordet, hvad enten Genstand (eller Hensyn) er et personligt Stedord eller ej: Men nu kaldte mig min Pligt „Skibsjourn.“; Omsider nærmede sig Obersten „Skibsjourn.“; „Tag dem med Jer!“ afbrød ham Carsten Holm B 23.

B. ynder at indskyde en Tidsbisætning mellem Grundled og Omsagn i en Hovedsætning: Slenitz, da han saae, Tellingstedterne angreb, raabte til sine Tropper B 61; Smith, saasart han seer den, drejer sig B 120; o. s. v.

I en Bisætning indtager i Nutidsdansk et Biord (eller et biordsagtigt Udtryk) gjerne en anden Plads end i den tilsvarende Hovedsætning: Biordet staar i Hovedsætning helst *efter* Omsagn, men i Bisætning helst *forved* Omsagn. Hos B. har *Biord* (eller biordsagtige

Udtryk) i en Mængde Tilfælde *samme Plads i Bisætning som i Hovedsætning*: at Himlen har *endnu* Frelse A 213; tænkte, at Romanen var tilende og vilde *uelig endogsaa* tjene B 300; Da de vare godt klædte og viste i *deres Væsen*, at ... A 55; skjøndt disse ere *hver for sig* ganske ubetydelige; Da Greven havde *med Levningerne af sin Hær* naaet det Sted; jeg troede, at jeg laae *endnu* i min gode Seng „Skibsjourn.“. Omvendt kan B. have et biordsagtigt Udtryk mellem Grundled og Omsagn i en Hovedsætning: kun Spille-mændene *for det første* skaanedes (for det første = foreløbig).

Mærkelig er Biordets Plads ogsaa i: mon han er *endnu* ilive A 211.

Omstilling finder i Nutidsdansk ikke Sted i Bisætninger; men B. har: mens derhjemme er Skov og Mark iført ... A 32; at efter en Maanedes Forløb tørnte han med sine Rytteres Hjelp den sidste A 65.

I Nutidsdansk anbringes Nægtelsen *ikke* som andre Biord forved Omsagnet i en Bisætning; men dette har medført, at ogsaa det nægtende Stedord *ingen*—*intet* med dertil hørende Navneord sættes forved Omsagnet; — anderledes hes B.: fordi han gjorde *intet Ondt* D 130; at min Indbildningskraft lod mig *ingen Ro* D 150.

Naar B. har *ikke* forved Udsagnsordet, kan det drage et andet Ord, hvormed det er nøje sammenknyttet, med sig: Da Garnisons-tjenesten *ikke synderlig* behagede mig A 46; et Tegn til at den *ikke hungrig* var indslumret. — Paa den anden Side kan han have et *positivt* Omfangsudtryk forved Omsagnet i en Bisætning: saa snart Larmen *noget* sagtnedes B 25.

Navnlig i henførende Bisætninger faar Biord (eller et biordsagtigt Udtryk) en for os fremmed Stilling *efter* Omsagnet: den Samme, som havde solgt Marie ... og *blev af hendes Kjæreste kastet* saa værgeløst ... „Maskeraden“; og som i fire Aar *har ved store Sorger* bødet for A 211; der snart *skulde helt* udslukke ... A 283; som ... *blev atter borte* A 284; Hob som stedse formerede sig, men *fik bestandig* kort og utydelig Besked B 21.

Meget almindeligt finder vi hos B. Ord, der hører sammen til een Tryk- og Betydningsgruppe, skilte fra hinanden ved et Biord: O, maatte det dog *komme ham endnu tilgode* A 211; snart at *faa ham der igjen at se* D 113; jeg kunde ikke *holde det længere ud* D 149; hvilket Kammerraaden dog godmodigen *skrev mest paa Sprogets Regning* D 163.

I det hele undgaar B. ikke i saa høj Grad som vi ved Biord at skille, hvad der naturligt hører sammen: de to Dele af et sammensat Omsagn, selvstændigt Udsagnsord og dets Omsagnsled, Omsagn og og Genstand, Omsagn og efterstillet Grundled: efter at *være paa Anmodning forestillet* D 152; at De *har uhyre fornærmet* mig A 281; da vi for de Nyankommende *ville endnu lidt bevare* A 285; nu kunde ej heller min Ven og jeg *blive længer* ørkesløse Tilskuere A 269; da

et vældigt Lynglimt *oplyste foran mig* en Genstand A 247; Mutter, der saae sig saa uforanlediget af en Vildfremmet sit Hørfutteral berøvet A 175; Oven paa Kahytten lejrede sig nu om en anden Kaffe-kjedel de to philosophiske Studenter „Skibsjourn.“; efter først at have ret alvorlig tiltalt Frøken Elses Kasse A 65. — Ja, vi kan træffe et Ord, trukket over i en helt anden Sætning end den, hvori det i Følge Meningen hører hjemme: Da Barbarerne fandt Huset tomt, begyndte de at ville truc Præsten til at vise dem, hvad de *endnu* formodede, at han havde gjemt (= hvad de formodede, at han *endnu* havde gjemt).

Naar man nærmere undersøger et Sprog som Blichers, forbavser det en at se, hvormegit det danske Sprog har ændret sig i Løbet af 60—85 Aar. — Det vilde volde nogen Vanskelighed i hans samlede Værker at finde en halv Side, hvor Sproget helt igennem er formet, som en Nutidsdanser vilde gøre det.

Tillæg om Blichers Sprog.

Af Oscar Siesbye.

Som ejendommeligheder hos Blicher, hvorved jeg just ikke mener noget som han alene har, men noget som findes overmaade hyppigt hos ham, kan jeg nævne:

1) brugen af *den, det, dem* som relative pronominer. Saaledes i Vestlig Profil s. 60—61: Han skal have boet i Rævegrave, *dem* han da indvendig havde udviklet. — Jyllandsposten 1839 s. 159: Mennesket har fem Sandser, *dem* det bruger og skal bruge saa længe det er Menneske. — Noveller (hvilke jeg citerer efter udgaven 1856—1857 + 8de deel 1862): 1, 117: Vore hjemlandske vingede Sangere, *dem* Syden ikke kjender . . ., kvidrede. 2, 111: Jeg tænkte paa mine egne kjere Forældre, *dem* Gud forlængst har taget til sig. 2, 121: En Blyring i det venstre Øre vedkjendtes . . som Niels Bruuses, *den* han i nogle Aar bestandig havde baaret. 3, 140 øverst: de bjerghøje fraadende Bølger, *dem* han . . undertvang eller undflyede. 3, 178: Jeg vendte skyndsomt tilbage til mine ukjerkomne Gjæster i Dagligstuen, *dem* jeg ogsaa lod beverte med hvad Huset formaaede. 4, 29: Det er Himlens Villie, *den* Du ikke uden Formastelse tør modsætte Dig. 4, 99: Vilhelmine . . stirrede, naturligvis efter Bogen, *den* jeg imidlertid havde puttet ind under Hovedpuden. 4, 255 nederst: Dette Portrait er . . en troe Copie af *den* elskelige Original, *den* de fuldtvel kjendte, *den* de ofte mindes med venligt Veemod. — Følgende steder beder jeg Dem om selv at efterse; jeg har revideret talangivelserne: 6, 33. 6, 53 øverst. 6, 71 to steder tæt ved hinanden. 6, 72 stykke 2. 6, 99 nederst. 7, 17. 7, 36 nederst. 7, 53. 8, 25 lidt foran verslinierne. 8, 52 øverst.

8, 100 øverst. 8, 139 øverst. 8, 142. 8, 167 øverst. 8, 173 nederst. 8, 223. 8, 232 nederst.

Hertil vil jeg føje tre tillæg: a) *som* henvisende ikke til et enkelt substantiv, men til indholdet af en hel sætning eller verbet deri: 1, 31: Skulde han afsvie en Straahytte (som yderst sjældent torde være Tilfælde), det er virkelig Mordbrand. 3, 165: Inden Tanten kunde forhindre det — som jeg vist troer hun havde isinde — stod min Kje-reste ... øverst i Rækken. 8, 150 nederst: Var han langsom til at svare, var han desto hurtigere til at kjøre, som ikke trænger til andet Beviis end ... 8, 177 nederst: Vil Du ægte hende, som Ingen kan forbyde Dig, eller holde hende som din *Machère*? 8, 192: Ingen af dem sværmede for mig, som ikke var saa sært. 8, 206: Det var Helligdag — hvilken, eller i hvilket Aar, kan jeg ikke gøre Rede for, som heller ikke behøves. — b) *som* repræsenterende et sammenligningsled ved en comparativ: Jyllandsposten 1838 s. 174: Jeg skal opfriske et Træk af reen og udeelt Fædrelandskjærlighed, som Mallings store og gode Handlinger hverken har større eller bedre. Noveller 1 s. L: Der var en Vildmandinde ... af en Skabning, som ej engang Thorvaldsen kunde frembringe skjønnere. 8, 217: Derefter fik jeg en Taksigelse, som jeg aldrig har faaet varmere. Digte, Udg. 1847, 2 s. 214: Et Hjerte brast, som ej har slaget bedre. (Saaledes ogsaa Oehlenschläger i Nordens Guder, Liebenbergs udg. 29 s. 125: (Disse Læber) vise tvende Rader Tænder, som intet Rovdyr har saa friske). — c) *samme* = dem, det. Jyllandsposten 1839, 18: Et Forbund — den sørgelige Opløsning af samme. Noveller 1 s. 95 ned.: Mit Hjerte, skjøndt ikke nær saa haardt som Thors Hammer, har dog med Samme den Egenskab tilfældes osv. 2, 160 ned. 3, 144 ned. 4, 1 midt. 4, 2 midt. 4, 217 ned. 4, 224 midt. 5, 12 øverst. 5, 17 ned. 5, 49 øv. 5, 176. 5, 234. 6, 52 øv. 6, 53 øv. 6, 67 midt. 6, 78 øv. 7, 21. 7, 52. 7, 81 ned. 7, 131 ned. 7, 162 øv. 7, 184 øv. 7, 209 midt. 8, 25 øv. 8, 30 midt. 8, 39 øv. 8, 50 midt. 8, 135 midt.

2) *og* med hensyn til ordstilling behandlet som et adverbium, f. e. Noveller 1, 122 øv.: Af Eremitten selv fik jeg først denne Nyhed; og glemte han ikke at gjøre mig opmærksom ... 2, 140: Næste Morgen vare begge faderløse Sødskende plat forsvundne, og haver intet Menneske siden kunnet høre eller spørge det Mindste til dem. 2, 165:

Jeg er tredsindstyve Aar.

Og skulde jeg altsaa efter Talebrugen gaa ned ad Bakke. 1, 33. 2, 14. 2, 142. 2, 201. 3, 70. 3, 139. 4, 90. 5, 182. 6, 197. 7, 7. 7, 8. 7, 36. 7, 45. 7, 207 øv.

FRA SPROG OG LITERATUR

TEXTKRITISKE BEMÆRKNINGER TIL „ENTEN—ELLER“

Til første Del af Søren Kierkegaards „Enten—Eller“ foreligger der et meget rigt tekstkritisk Materiale, nemlig foruden første (A) og anden (B) Udgave, der begge er besørgede af Forfatteren selv, Trykmanuscriptet til første Udgave (M) og det af Forf. gennemrettede Exemplar af første Udg., hvorefter anden Udg. er trykt (M²), og desuden den egenhændige Concept (C) og et Par Correcturark (K) til anden Udg. (se Samlede Værker I S. 417).

Ved Udgaven i „Samlede Værker“ I er i Overensstemmelse med almindelige kritiske Grundsætninger B lagt til Grund; den er jo at betragte som S. K.'s endelige Redaction. Naar M² saaledes S. 106, 25 og 26 (Side- og Linietal her og i det følgende efter „Saml. Værker“) retter *Finalen* (AMC) til *Finalen*¹, har dette selvfølgelig maattet optages. Strengt taget er enhver Afvigelse fra B at corrigere Forfatteren; men dette kan her paa Grund af det fyldige Materiale gjøres med usædvanligt stor Sikkerhed ved Hjælp af Forfatteren selv, medens man, hvis kun A forelaa, vilde være indskrænket til at rette aabenbare Trykfejl og forøvrigt fremsætte mer eller mindre usikre Coniecturer, hvor Texten var meningsløs. B er saa skødesløst besørget, at det paa mange Steder har været nødvendigt at vende tilbage til A's Læsemaal. Erfaringen viser overhovedet, at de fleste Forfattere læser daarligt Correctur paa deres egne Værker; de er tilbøjelige til at blive hængende i den blotte Bogstavcorrectur, og det, at Indholdet er dem bekjendt, men ikke længer præsent, lægger den Fare nær, at de nøjes med en omtrentlig Forstaaelse og overser Unøjagtigheder i Enkeltheder². Ogsaa i A er der adskillige Fejl, som er blevet rettede efter M; i ikke saa faa Tilfælde (S. 61, 14; 63, 30; 72, 32; 152, 1; 164, 1; 176, 9, 38, sml. S. 73, 1; 364, 12) har det endog været nødvendigt at gaa tilbage til C for at faa en tilfredsstillende Læsemaal.

Den nærmere Undersøgelse af C, som Archivassistent P. A. Heiberg har foretaget i Anledning af Udgaven af S. K.'s Papirer, har fremdraget

¹ J. L. Heiberg, Prosaiske Skr. VIII S. 416 foretrækker *Finalen*. ² A burde endnu være fulgt S. 128, 24 *reflekterede Smerte* (AMM²C) der stemmer bedre med S. K.'s Sprogbrug end B's *reflekterende* (sml. det kritiske Apparat til S. 148, 7), og S. 250, 7 *vække Latteren* (AMM²C, *være Latteren* B). Da M² stemmer med A, foreligger der her vist kun Trykfejl i B.

endel værdifulde Læsemaader, som hans Medudgiver Cand. mag. Kuhr har sammenstillet og overladt mig til Behandling; jeg forelægger dem her, da de baade er af Vigtighed for Textens Fastsættelse og har betydelig methodisk Interesse.

Forholdet bliver særligt indviklet derved, at en stor Del af M ikke er skrevet af S. K. selv, men af en Afskriver; derved kommer der en ny Fejlkilde ind, og Værdien af C stiger betydeligt. Hvor M er skrevet af S. K. selv, er der altid den Mulighed, at Afvigelser fra C hidrører fra Overlæg, ikke fra unøjagtig Afskrift. Naar saaledes C S. 261, 8 har *et sundt guddommeligt Liv*, medens S. K. i M skriver *et sandt guddommeligt Liv*, tør man ikke forlade denne Læsemaade, der ogsaa staar i A B, skjønt den muligvis beror paa en simpel Fejllæsning (*sundt* i C har ingen Krølle over *u*). Hvor derimod M hidrører fra en Afskriver (M^a), er Forholdet aabenbart et andet. Man kunde tænke sig, at Afskriveren, hvor han af en eller anden Grund stødt an, havde spurgt S. K., hvad der skulde staa; men denne Fremgangsmaade, der til en vis Grad vilde ophæve Forskjellen mellem det egenhændige M og M^a, er i sig selv lidet sandsynlig og udelukkes bestemt ved et Par Steder. Saaledes staar der S. 65, 11 *at ophæve Musikken* i A B; C har *at afstryge Musikken*, men *afstryge* er utydeligt skrevet (der ser nærmest ud til at staa *afstrygge*), og Afskriveren har ikke kunnet læse det; han har ikke spurgt sig for hos S. K., men ladet Plads aaben, hvor saa S. K. i A har indsat *ophæve* uden at raadføre sig med C. S. 109, 6 (*dog er det ikke ham, der*) *bærer Situationen*] A B; *leder Situationen* C, men *leder* er utydeligt skrevet; M^a har først *leder*, men derefter slettet det ud og skrevet *bærer* ovenover; han har altsaa været i Tvivl og paa egen Haand tilsidst bestemt sig for noget andet end det, S. K. virkelig havde skrevet. Det samme er Tilfældet S. 159, 10, hvor A B har *kraftfulde dygtige Forsætter*, C derimod *kraftfulde dristige Forsætter*, men *dristige* er saa flygtigt skrevet, at det ikke er sikkert læseligt ved første Øjekast; M^a har først skrevet *dri*, men derefter rettet det til *dy* (Prikken over *i* er blevet staaende og røber Rettelsen) og suppleret dette til *dygtige*.

Af disse Steder, der udelukker Tanken om en Control fra S. K.'s Side under Afskrivningen, er de to sidste simple nok; *leder* og *dristige* skal optages efter C, da *bærer* og *dygtige* kun er Afskriverens Misforstaaelser, som S. K. ikke har opdaget, da han overhovedet ikke ses at have benyttet C. Det første Sted stiller derimod et interessant tekstkritisk Problem. Der er ingen Tvivl om, at det oprindelige *afstryge* er mere betegnende end *ophæve*; men da dette hidrører fra en Nyproduction af Forfatteren og ikke fra en Tankeløshed, tør det ikke erstattes med *afstryge*. En Udgiver kan ikke forhindre Forfatteren i at forringe sit Værk, naar det sker med fuldt Overlæg; derimod burde C's Læsemaade være anført i Apparatet. Det samme Problem foreligger S. 52, 20 i *Sproget at udsige det Musikalske* A B; her har C *opfange*, M^a ved en Fejllæsning *opsøge*, som kun overfladisk set giver en Slags Mening; S. K. har saa i A erstattet det med *udsige*, der er meget ringere end *opfange*, især da der lige iforvejen (Lin. 18) staar *derfor kan Sproget ikke udsige*

det Umiddelbare, men ikke bør rettes; *opfange* hører hjemme i Apparatet som historisk Document, ikke i Texten.

Hvor M^a afviger fra C, maa vi altsaa antage, at Afskriveren har ændret paa egen Haand paa Grund af Fejlæsning eller Skødesløshed, og uagtet S. K. har ladet hans Ændringer passere i A og B, bør C's Læsemaade gjenindsættes ligesaa vel som i de foran anførte Tilfælde, hvor en Meningsløshed i A B er fjernet ved Hjælp af C; i dette Tilfælde har S. K. ikke forholdt sig til Texten som Forfatter men som Correcturlæser (sml. A. B. Drachmann, Udvalgte Afhandlinger S. 159). Jeg anfører de af Cand. Kuhr samlede Steder ordnede efter Fejlens Aarsag.

I de allerfleste Tilfælde har Afskriveren læst fejl, fordi C er meget flygtigt og utydeligt skrevet. Saaledes:

S. 50, 25 *et Vidne om*] M^a A B, *et Vink om C*.

- 54, 12 (*bane Vejen for*) *Betegnelsen af*] M^a A B; *Betragtningen af C*, men abbrevieret som *Betrgtgen* ell. lign.

- 55, 23 (*i Folkebevidstheden er det Musikalske*) *atter det Dæmoniske*] M^a A B; *altid det Dæmoniske C*, men Prikken i i *altid* mangler, saaat det let forvexles med *atter* i S. K.'s hastige gothiske Skrift.

- 67, 8 (*Attraaen er absolut*) *sand*] M^a A B, *sund C* uden Krølle over *u*.

- 67, 25 *en høi Potents*] M^a A B; *en høiere Potents C*, men i *høiere* er Slutningen kun en mangetydig Hale.

- 72, 5 (*en Folkebog om den end selv er*) *mindre brugt*] M^a A B, *mindre læst C* (*læst* ligner flygtigt set brugt).

- 73, 3 (om Tallet 1003 i Don Juan ... *fordi de ere saa vante til*) *at see det*] M^a A B; *at høre det C*, *høre* skrevet saaledes, at det let forvexles med *see*.

- 74, 38 (*det Fremherskende eller*) *altid i Samklang med*] M^a A B; *rettere i Samklang med C*, *rettere* kan forvexles med *altid*.

- 82, 31 *Naar jeg end derfor*] M^a A B; *Naar jeg nu derfor C*, *nu* kan forvexles med *end*.

- 90, 37 (*sau veed Digteren at bringe os til at glemme det*,) og *stræber derfor at lade os see*] M^a A B; og *istedet-derfor at lade os see C*, *istedet-* kan let forvexles med *stræber*.

- 234, 4 *trænger Charles ind i sin Mystifikation*] M^a A B, *tvinger Charles osv. C*.

Til samme Kategori hører ogsaa følgende Steder, hvor Ligheden mellem de forvexlede Ord er noget mindre:

S. 172, 13 *har saadan Virkning*] M^a A B, *har samme Virkning C*.

- 199, 24 (*Hans Liv*) *har ingen Betydning*] M^a A B, *faaer ingen Betydning C*.

- 224, 21 (*det Fremherskende*) *for Charles*] M^a A B, *hos Charles C*.

Substitution af et helt andet Ord, som findes i Nærheden (sml. A. B. Drachmann, a. St. S. 163 Anm.), har foranlediget følgende Fejl:

S. 70, 9 (*i et væsentligt Forhold*) *til Middelalderen*] M^a A B, *til Ridder-væsenet C*. Lin. 8 staar *Middelalder*. S. K. opkaster det Spørgsmaal, om Don Juan tilhører den tidligere eller den senere Middel-

alder og vil finde Svaret ved at bestemme Forholdet mellem ham og Riddertidens Erotik; der skal altsaa siges, at han staar i et væsentligt Forhold til denne, ikke til Middelalderen.

- S. 159, 21 *for at jage hende op*] M^a A B, *for at arbeide hende op* C. I den foregaaende Linie, i C lige over *arbeide*, staar *jager*. Den af Clavigo forladte Pige sammenlignes med en Hest, der er sunket i Hængedynd og faar af Sporerne (Omgivelsen *jager Spottens Sporer i hendes Side*) for at bringes til at arbejde sig op deraf.
- 187, 12 *hendes Udtryk for besværet*] M^a A B, *hendes Aandedræt for besværet* C. *Udtryk* staar 3 Cange i det nærmest foregaaende (Lin. 2, 6 og 7). Kun med C's Læsemaade kommer det benyttede Billede helt til sin Ret.
- 248, 19 *den formeentlige Charles's*] M^a A B, *den virkelige Charles's* C. Det foregaaende viser uimodsigeligt, at C har det rigtige. Afskrivningen er løbet sur i det udviklede Forhold mellem Charles og Rinville, der forvexles. I den foregaaende Linie staar *den formeentlige Rinville*.

Lidt ejendommeligt er følgende Sted:

- S. 69, 9 (*Middelalderen er*) *Repræsentationens Idee*] M^a A B; C har først havt *Repræsentationens Idee* (i Lin. 6 staar *Ideen*), men *Idee* er overstreget strax ved Nedskrivningen sidst i en Linie og erstattet med *Tid* i Begyndelsen af næste. Her er det altsaa S. K. selv, der har begaaet en Substitution, som han imidlertid strax er bleven opmærksom paa. Men hans Skrivfejl, der trods Overstregningen er tydelig, har saa igjen suggestioneret Afskrivningen. Der er ingen Bogstavlighed mellem *Tid* og *Idee*. Kun *Tid* giver rigtig Mening.

Exempler paa en af de farligste Slags Fejl, som baade Afskrivere og Sættere ideligt begaar, paa Grund af Homoioteleuton, er følgende:

- S. 108, 28 efter *Den første Tjener-Arie* har han sat i umiddelbar *Forbindelse med Ouverturen* er der i M^a (A B) udeladt følgende Stykke, som kun findes i C: *Det er Noget der sjeldnere skeer; her er det aldeles i sin Orden, og kaster et nyt Lys over Ouverturens Anlæg. Ouverturen søger at nedlade sig at finde Fodfæste i den sceniske Virkelighed, Commandanten og D. J. have vi allerede hørt i Ouwr., næst dem er Leporello den vigtigste Figur. Han kan imidlertid ikke hæves op i hiin Kamp i Luftens Regioner, og dog hører han nærmere til end nogen Anden. Derfor begynder Stykket med ham, saaledes, at han staaer i umidd. Forbindelse med Ouverturen. Først naar dette ogsaa i og for sig værdifulde Stykke indsættes, faar Fortsættelsen *Man regner derfor ganske rigtigt Leporellos første Arie med til Ouverturen* en naturlig Tilknytning, medes den nu staar som en underlig Gjentakelse af det umiddelbart foregaaende. Afskrivningen er kommet til at springe Stykket over, fordi hans Øje gled fra det ene *Ouverturen* til det andet¹. Af ganske samme Grund*

¹ Ved Optagelsen af Stykket maa imod den eneste Kilde C Forkortelserne

er S. 124, 25 efter *Monologen forsvunden* udfaldet (i M^a A B) *Choret forsvunden*, som C har.

Temmelig tilfældige Fejl i M^a er:

S. 90, 1 (*der . . .*) *vilde slet Intet bevise*] M^a A B; den rigtige Ordstilling *slet Intet vilde bevise* har C.

- 250, 18 (*at forvandle sig selv*) *til en Overflade*] M^a A B, *til Overflade* C.

Endnu anfører jeg et Par Steder, hvor en Afvigelse i A B fra M^a C vistnok skyldes en af S. K. overset Trykfejl.

S. 127, 42 (*at han er en nidkjær Gud*) *han hjemsøger*] A B, *som hjem-søger* C M^a. Der ses ingen Grund til, at S. K. i Correcturen skulde have ændret det ene naturlige *som*; og i M^a kan det let forvexles med *han*.

- 132, 17 (*Angsten hører derfor væsentlig med til*) *det Tragiske*] A B; *det moderne Tragiske* C M^a, hvad Sammenhængen ogsaa kræver; *moderne* er sikkert udfaldet ved en tilfældig Sætterfejl.

Ogsaa S. 218, 1 giver *strængt* (C M^a) bedre Mening end *strax* (A B) og burde være optaget, ikke blot anført i Apparatet (I S. 420)¹.

Derimod er S. 75, 34 (*dens Rigdom*) *dens fyldige Indhold* A B at foretrække for *dens gyldige Indhold* C M^a paa Grund af Forbindelsen. S. K. er ved Correcturen stødt an ved *gyldige* og har valgt den nemmeste Rettelse. Det samme Forhold er endnu tydeligere S. 68, 38 (*Overbeviisningens*) *evige Sandhed* A B, *evige Rige* C M^a; *Rige* giver ingen rigtig Mening og er saa forskjelligt fra *Sandhed*, at en Sætterfejl er højst usandsynlig. Da det af disse Steder fremgaar, at S. K.'s Correctur paa A har været mere end en Bogstavcorrectur, hvad der er rimeligt nok, da han ikke selv havde skrevet hele M, kan man med saameget større Ret beholde *stille Veemod* S. 33, 3 med A B, uagtet *stille Vanvid* (C M^a) ogsaa giver Mening og en Sætterfejl er mulig (dog gjør Prikken over *i* i *Vanvid* den mindre sandsynlig); S. K. har vistnok ved Correcturen set, at *Vanvid* er for grelt.

Hvor Tankegang og Stil tilfredsstilles lige godt af begge Læsemaader, bør selvfølgelig B have Fortrinet, som f. Ex. S. 82, 2 *Indernes Viismænd*] A B, *Indiens Viismænd* C M^a.

J. L. Heiberg.

„VEL FØDT ER NOK EN TRØST“

Tør jeg gjøre opmærksom paa, at om „Vel født“ [O. Andrup i D. St. 1909, 216] foreligger en hel lille Litteratur — deri ogsaa om P. Syv — i Arlaud, Bevingede Ord S. 201 + Suppl. 105 f (2. Udg. S. 160—62).

D. Simonsen.

opløses og Interpunctionen bringes i Overensstemmelse med den i B sædvanlige; ialtfald maa der sættes et Komma efter *nedlade sig*.¹ Jeg benytter Lejligheden til at rette 2 Trykfejl i min Udgave. S. 216, 19 [*fornejede*] læs *fornejede*; S. 265, 27 *er egen*] læs *er en egen*.

STRØGODS

1. Da de under ovenstående titel fræmsatte bemærkninger er af samme art som de jeg har meddelt i Dania, vil jeg begynde med nogle tillæg til disse. Hvor et skrift anføres uden angivelse af udgave, menes altid den første udgave. På diplomatisk nøjagtighed i citaterne er der ikke lagt an.

a) Af ord dannede fordi der efter sammenhængen var brug for dem kan der til de i Dania II 317 fgg. og X 39 anførte foruden det fra „Keiserens nye Klæder“ bekjendte *Vævejunker* føjes følgende: „Han havde først *forvarmet*, siden forkjølet sig“ (F. H. Guldberg, Saml. Smaat. 3, 243). „Viser, der opmuntre til at gjenneennde et Liv, der alligevel snarligen er *afnydt* (samme, smstds. 249). „Engelsk er formodentlig Deres Modersmaal.“ „Ja, det er, men Fransk er mit *Fadersmaal*“ (Blicher, Noveller 1857, 4, 164). „Jeg vil bede Dem ikke at spare paa Deres ærede Lunger og *Haandlæder*“ (Ingemann, Event. og Fort. 13, 13). „Soliman: Ei efter Aar Du skal Beregne Heltemod. Bajazet: Jeg *Helte-Ro* Beregner saa“ (Hauch, Bajazet 89). „Broderløs eller idetmindste *juleløs* er egenlig den, der kun kjender Julen i Byen (Goldschmidt, Fortæll. og Skildr. 1, 202). „Der er nok af tørre, udbrændte, *udføjte* og udlevede Sjæle i vor Tid“ (L. Mynster i Breve fra og til C. Hostrup 25). [„saa kommer det an paa, at man hverken er over- eller *under-anstrængt*.“ (Monrad, Om polit. Drømmerier 11): „Hvis Ligene [af Mylius-Erichsen og Hagen] overhovedet kan findes, maa dette absolut ske i Snemeltningstiden ved en *Oversomring* paa Lamberts Land“ (Janus Møen i „Købh.“ ^{28/8} 1910, vist godkendt ord i polarskildringer).] — „Gielder ogsaa i Henseende til Damer det gamle Ordsprog: skal den tidlig *dame*, som skal ret Dame vorde, da vil den nu tilvoxende Slægt heri intet lade os savne“ (Rahbek, Den danske Tilskuer 1797, 822). „Det tidlig *degne* skal, der gode Degn skal blive“ (Baggesen, Arlauds udg. 1, 234). — Et ex. på et ord der gennem sammenhængen har fået en anden betydning: „Hun vil synes fornem, hun vil stille *Pengebrev* op mod Adelsbrev“ (H. C. Andersen, Sml. Skrift. 31, 172).

b) Til de Dania II 323 flg. anførte eksempler på metathese af adverbiale bestemmelser kan jeg føje: „*Det meeste, som gjør mig ondt*, er“ (= Det, som meest gjør mig ondt; Holberg, Jean de France V, 6). „Jeg har *gaaet i mit stille Sind* og lavet en Historie om dem“ (Goldschmidt, Fort. 1846, 280). „Jeg *staar jo for alt det Smaatteri* og glemmer det, som er Hovedsagen“ (Hostrup, Karens Garde 120). „Jeg skulde sige, at det Første, *Viggo gjorde*, medens Frøkenen var borte, *maatte være* at tage fat paa Kalkbrenner“ (= Det Første, Viggo maatte gjøre, var at tage . . ., Clara Andersen, Dram. Arb. 251). Ikke sjelden høres jo vendinger som: „Gå ind i skabet og se om der hænger en frakke“. Et pudsigt eksempel hørte jeg en gang i en barberstue: „Her *kom desto værre* en mand på stuen som havde influenza, han fik begge benene sat af“.

c) Til de exx. på en nu forsvunden brug af *trods* jeg Dania III 82 har meddelt prof. Jespersen kan føjes: „Jeg gaaer i engle-borg, Trods nogen

røver mig et haar" (Brorson, Troens rare Klenodie 335, meddelt mig af dr. Dyrhund). Af exx. på *trods om* analoge med det fra Bredahl anførte findes mindst to hos Grundtvig: „Som jeg hugger I denne Eg, saa skal jeg hugge til Paa Linges Isse, trods om den kan holde" (Optrin 2, 51). „Nu kommer Raden til Jetter og Trolde, Trods om de Marken og Fjeldet beholde!" (Heimdall 246). — Til det af Adam Homo anførte ex. på *skönt* brugt som præposition kan af samme digterværk føjes til 1 s. 276: „Skjönt anvendt Flid og al Umage, Ei rigtig ud sig Kappen vilde tage." I daglig tale skal denne brug, efter hvad et par yngre mennesker har sagt mig, ikke være sjelden; selv kan jeg ikke huske at have hørt den, og på tryk har jeg hidtil kun fundet den eet sted: „Han kunde godt endnu, skönt sine sex og tyve Aar, gaa ud i Skoven" (Joh. Keller, Moll-Toner 12). Derimod kan jeg fra en nu helt afsluttet litteraturperiode anføre et sted af en forfatter hvis værker i det hele ikke indbyder meget til læsning, men hvis vers dog ikke alle er lascive og heller ikke alle vandede: „Den (Fuglen) daglig al sin Føde fik af Hannes egen Haand; Men skönt det himmelsk-milde Blik Dog løstes ey dens Baand" (Th. Chr. Bruun, Sildinger 136). Denne forfatter bruger også, vel påvirket af tysk, engelsk, eller fransk sprogbrug, *medens* således: „Medens den (Formiddagen) der speculeres skal" (smstds. 235). „Mere venlig man dem (Muserne) aldrig smile saae til Grækenland end medens Græker-Krigen" (242). „Selv medens disse Trængsels Dage Vi søgte at haandhæve Ret" (Erik Glipping 57). [Jfr. Efterskriften s. 68.]

d) Til de Dania III 239 fg. anførte exx. på forskellige afvigelser fra de såkaldte modalverbets forbindelse med perf. part. kan der føjes en hel del, men jeg skal indskrænke mig til nogle få. *α*) Udeladelse af hjælpeverbet efter *turde* kan jeg nu påvise hos Thaarup: „Det torde blevet værre, Hvis jeg var kommet" (Poet. Skr. 88), hos Sibbern: „Mon Nogen turde borget saa strax for Alle?" (Patriot. Intell. 15), og hos Hertz: „naar jeg blot turde fortalt ham" (Dram. Værk. 14, 102). — *β*) På brugen af participium på infinitivens plads har Levin samlet adskillige exx. i Fædrelandet 1844, 12054; jeg skal derfor kun tilføje et fra Holberg: „Han havde kundet kiørt med mangan Præst i Ring" (Peder Paars, Liebenbergs udg. 32). — *γ*) Sætninger formede som: „Du havde skulle glædet dig" er ikke sjældne i Den danske Tilskuer, f. ex.: „saa havde vi nær ikke kunde fundet et skikkeligt Sted" (1793, 650, hyppigst vist i efterligning af daglig tale.

e) Hvorledes en afledningsendelse kan rives løs fra flere med den dannede ord og optræde som selvstændigt ord (Dania X 41), viser følgende steder: „Verden var aldrig saa fuld af Atheister, Deister, Naturalister, Fatalister, og jeg veed ikke hvad for utallige Slags *Ister*, som den er i vore Tider" (Riis, Den danske Spectator 138). „Der er noget i vor Danskhed, som endogså kan have såre godt af noget Samqvem med Tydskheden. Man kunde kalde det Jydskheden. Men om dette Navn skulde krænke, kunde der også tales om Kjøbenhavnskheden og Indbildskheden og Overfladiskheden og flere andre *-heder*" (P. Hjort, Kritiske Bidrag, Politisk Afdeling 281). „Yttringer, der dicteres af Venskab, Fjend-

skab, Frændskab, Bekjendtskab eller andet *Skab*" (Overskou, En Valgdag 9). Den komiske virkning der i disse tre steder er tilsigtet træder naivt frem i følgende avisbrudstykke, som mag. art. P. K. Thorsen har meddelt mig: „Credit- og Debitorer efter ved Døden afgangne Niels Hansen Smed" (Iversens Fyenske Avertissements Tidende 1803 no. 107). — Til de a. st. s. 42 anførte exx. på et ords henvisning til det første eller sidste led af et forud gående sammensat ord kan jeg føje et par: a) „Evin: Obersten er kommet lidt til Skade med sin Arm på Ulvejagt. Stiernskiold: Paa Ulvejagt? er de saa slemme hos Jer?" (Rahbek, Saml. Skuesp. 1, 217). „Et Kvindeöie finder sagtens Feil nok. Vi fuske her i deres Fag" (Ilia Fibiger, Tre Dramer 101). β) „Du vist nok halvgal er, om Du ei er det fuldt" (Wessel, Levins udg. 98). „Först maa jeg vaske mine Hænder Med Skiæggesæbe, thi den grönnne lugter" (Oehlen-schläger, Liebenbergs udg. 1, 149). „Purpurstövlerna tör Du ei bäre! Du maa beskedent nöies med de grönnne" (Samme, 8, 41)¹. [Noget afvigende fra disse eksempler er følgende, som dr. Siesbye ikke kender nogen fuldkommen parallel til:

„Lise: Min Ven, min elskte Ven, er al min Tanke.

„Birthe: Jeg elsker min saa høit, som du (nl. elsker din), min Pige."
(Ewald, Fiskerne I, 1).]

f) Den ejendommelige s. 48—49 omtalte stilling af sætningsled findes i følgende sted hos Paludan-Müller: „Jeg har tidt ønsket, at en dygtig Storm maatte feie alle Nipssager og alle æsthetiske Spindelvæv ud af Hjerner og Huse" (Ivar Lykkes Hist. 1, 353), og følgende hos Th. Lange: „Husets Sön og den gamle Degn havde paa sand sønlig og faderlig Maade gjenhilst hinanden" (Nyt Liv 148—149). Særlig mærkeligt er følgende sted i Peder Paars (Liebenbergs udg. 50):

„Man tit et vældigt Læs seer kuldcast af en Tue,
Tit maa en Løve sig af Myggen lade kue;
Da Læsset sikker kiør blant Steene-Sleng og Stød,
Da ingen Jægers Magt giör Løvens Hierte blød",

hvor ogsaa brugen af *da* = *skönt* er mærkelig. Med følgende fire linier, som er meddelte mig af prof. F. Jónsson, skal jeg slutte dette måske lidt for lange afsnit:

„Hani, krummi, hundi, svin,
hestur, mús, titlingur,
galar, krunkar, geltir, hrín,
gneggja, tistir, sýngur."

2) Der vil uden tvivl være ikke få som betragter adskillige af de dels i Dania dels i det foregående afsnit anførte forfattersteder som blotte

¹ Mag. art. Halling har gjort mig opmærksom på en ejendommelig relation af et demonstrativt pronomen der findes i P. A. Heibergs Forvandlingerne, 1ste Acts 11te scene. Efter sammenhængen må *dette Navn* her betyde Navnet Moder, men efter ordene er det Navnet Datter. [Sm. Den ny Pagts Breve v. Axel Sørensen. 2. Udg., Efterskr. s. 7—8. Udg.]

kuriosa, nogle af dem (f. ex. den s. 52 omtalte unøjagtighed i en sætning som: „Du havde skulle glædet Dig“) endog kun som advarende eksempler på en skødesløs udtryksmåde. Over en hel række: de i Dania X, 42—43 (jfr. her s. 53) anførte er en sådan dom allerede indirekte fældet i tidsskriftet „Literatur og Kritik“ 1888, 327—354, hvor der i en artikel med overskrift „Vort Sprog“ meddeles en række bemærkninger om unøjagtig behandling af modersmålet og deri som eksempler på en sådan anføres ikke få steder af forskellige, for det meste den gang endnu levende, forfattere, samt af dagblade. Her aftrykkes 338 et sted af Berlingske Tidende, der med udeladelse af en lille sætning lyder således: „Glemte vare de politiske Friheds- og Lighedskrav ingenlunde under det napoleoniske Herredømmes Tryk, og da han først var falden, rejstes de paany“; hertil knyttes så følgende bemærkning: „Denne Sætning tjener til at vise, hvor lidet nøjeregnende man undertiden er i Henseende til Tankens korrekte Udtryk, thi med Ordet „han“ kan vel kun menes Napoleon, som slet ikke har været nævnt i det Foregaaende“. Jeg tror at mange vil være enige med mig i, at det var heldigt, om der aldrig fandtes værre unøjagtigheder¹.

Mellem de udtryksmåder der forkastes er også den, som det med rette siges, ikke ualmindelige: „Han hører til en af de Dygtigste“, der jo beror på en let forklarlig sammensmeltning af to enstydige vendinger: „Han hører til de Dygtigste“ og „Han er en af de Dygtigste“. Artiklens forfatter anfører intet ex. derpå af skriftsproget; at han kunde have gjort det, viser disse to steder hos fremragende stilister: „Det hørte til en af hans højeste Glæder, naar en anden Riigmand blev fattig“ (Blicher, Noveller 1857, 7, 7). „Dette hører til en af de Maader, hvorpaa en Redaktion gjør sig ligesaa interessant som nyttig“ (Goldschmidt, Poet. Skr. 8, 6). Den samme sammensmeltning findes ved *regne* hos Holberg (Mor. Tank. 8): „Jeg regner Historien blant en af de gode Romaner“, og hos Oehlenschläger (Bidrag til den oehlenschl. Literaturs Historie 2, 361): „dette Stykke, som jeg vover at regne til et af mine bedste“, [og hos Monrad (Om polit. Drømmerier 11): „han henregnede den Tid til den lykkeligste i sit Liv“]. — En lignende sammensmeltning ligger til grund for den ligeledes i tidsskriftet påtalte: „Mangel paa Evne til at kunne bestille Noget“, hvorpå der kun anføres et ex. fra Dagbladet. Men også herpå kan der findes exx. hos gode forfattere; således skriver Blicher (Nov. 4, 232): „Han forlangte at ville tale med mig“, Forf. t. Hverd. (3, 185, udg. 1849 fgg.): „Han ønskede at maatte gaae hjem strax“ og (8, 35): „Hun har aldrig tænkt paa at ville gifte sig“, Heiberg (Pros. Skr., udg. 1861, 2, 49): „Stræben efter at ville konstruere“. Alle læsere heraf husker sikkert den engelske kaptain, som „bad om Lov, frem for sin Chef at torde træde“, men mon nogen har stødt an ved det overflødige *torde*? — Af noget anden art er følgende vending hos Thaarup (Poet.

¹ De læsere der muligvis endnu nærer den af Madvig bekæmpede forestilling om det latinske sprogs absolute regelrethed vil jeg henvise til hans anmærkning ved Cic. de Finn. V, 16, de vil da se at samme unøjagtighed ikke er sjelden på Latin.

Skr. 91): „Ingen af os trænger til hinanden“, ligesom hos Ingemann (Erik Menveds Barndom 3, 27): „Ingen af os skal dømme hinanden“, og hos Carl Bernhard (13, 191): „Jeg har aldrig seet, at nogen af disse Forskjelligheder traadte dominerende op mod hverandre“. Og følgende sted hos Oehlenschläger (30, 14) er væsentlig af samme beskaffenhed: „Det var ham fast umuligt, at skielne, om det var Stenen eller det Grønne, som meddeelte hinanden deres Glands“¹.

En sammensmeltning af to udtryksmåder således at der undertiden fremkommer en pleonasme findes også i følgende sætning hos Holberg (Epistl. 5 B, 89): „En Asiatick Skribent vilde vise, at det er fra Synden, hvorfra vor Religion, Philosophie, Politesse etc. er kommen“; idet der er sat *hvorfra* istedetfor *at*, bliver *fra* i hovedsætningen overflødig. Således skriver Molbech (Blandede Skrifter, 2den Saml., 2, 450): „Det var i en saadan Vennekreds, ved et Spillebord og i Selskab, hvor Lessing helst søgte Hvile“, og på lignende måde Hauch (Charles de la Bussière 183): „I denne Tid var det, hvori Ludvig den Sextende besluttede at flygte“, fremdeles Goldschmidt (Poet. Skr. 5, 289): „Det er kun i Bjergene, hvor det er Din Skæbne ikke at falde“. Jfr. Mikkelsens Danske Sprøglære (1894) § 230 Anm. 1².

En ejendommelig art af pleonasme, hvorved det kan se ud som om der siges det modsatte af det som meningen kræver, fremkommer ved sammenstilling af *jo* og *ikke*, hvor en af partiklerne var tilstrækkelig, som når det hedder hos Kofoed-Hansen (Kjød og Aand 1, 340): „Hun forsøgte forgjæves at fremlokke saa stærke Toner, at hun jo ikke hørte hvert Ord“ og (smstds. 423): „Hvad kan du have at sige mig, som jo ikke vil smerte mig endnu dybere“, eller hos Bergsøe (I Skumringen 58): „Af Husene var der intet, som jo ikke var mærket af Ild“. På samme måde findes *uden at jo* eller *uden jo* brugt, som når Holberg i Den Stundesløse (1, 2) lader Magdalone sige: „De har aldrig ringeste Skilling under Hænderne, uden de jo klipper noget deraf“, eller når han talende i egen person skriver (Epistl. 1, 159): „Jeg taler aldrig med Bønder, uden jeg jo lærer noget af dem“. Således hedder det hos Ewald (Liebenb. udg. 8, 50): „Jeg kunde ikke see en eneste Vanskelighed forud, uden at jo min Indbildningskraft strax vidste at hæve den“, hos P. A. Heiberg (Rigsd. Hænd. 1, 281): „Man skal ikke komme i ret mange adelige Selskaber, uden man jo finder nogle Lapsere deriblandt“, hos Mynster (Bland. Skr. 1, 414): „Neppe har noget Spørgsmaal vakt almindeligere Deeltagelse, uden at jeg jo offentlig har sagt min Mening derom“, hos Ingemann (Event. og Fort. 1, 191): „Næsten intet Aar var gaaet hen, uden Gjuliana jo havde modtaget kjære Erindringer fra Grevinden“. — Disse pleonasmer forklares let, når man husker, at partiklen *jo* tidligere tit brugtes, tildels vel endnu bruges, ikke blot efter nægtelser ligetydigt med *ikke*³, men også, ligesom

¹ Jfr. hos Thukydide (I, 30): *Ἐπείλεον οὐδέτεροι ἀλλήλοις*. ² Om lignende pleonasmer på græsk se Madvigs ordlæringslære § 103 fodnote b. ³ Herpå findes nogle exx. hos Molbech; det vil være let at føje mange til. Nægtelsen kan også træde frem i form af et spørgsmål, som når Storm (Saml. Digte 1785, 10) skriver: „Hvad er saa helligt, den (Overtroen) det jo med Fødder træder?“.

dette, helt overflødigt efter verber som *hindre*, *slå fejl*, *nægte*, *tvivle*, når de var forbundne med en nægtelse eller stod i en spørgesætning¹, så at man ved at sige *jo ikke* eller *uden at jo* næppe mærkede pleonasmen.

Mens således i de nævnte tilfælde en nægtelse er brugt overflødigt uden at der dog kan opstå nogen misforståelse, udelades undertiden en, som det skulde synes, nødvendig nægtelse, ligeledes uden skade for en rigtig opfattelse af meningen. Dette er således tilfældet i et bekjendt digt af Ingemann: „Dag er ei saa travl og lang, Aftenstund dog kommer“, i disse to linier af samme digter (Dram. Digte 4, 49): „Viid, Høsten aldrig kommer saa seen, Den følger dog brændende Sommer“, og i disse hos Thiele (Romant. Dram. 20): „Saa stort er ei mit Rige, at han dog, ihvor han skiuler sig, maa kunne findes“. Således skriver Hertz (Joh. Johns. 3, 25): „Igrunden er min Eiendom ikke saa stor, at jeg nok selv kunde overkomme Maalingen“², og (Dram. Værk. 10, 28): „Der er ingen ærlig Mand, der mere er sikker paa at skamfiles paa sit ærlige Navn og Rygte“. Man seer let, at i alle disse steder to udtryksmåder er sammensmeltede, således i det først anførte: „Dagen er ei saa travl og lang, at Aftenstunden ikke kommer“ og „Om Dagen end er nok saa travl og lang, kommer Aftenstunden dog“. En sammensmeltning finder også sted i følgende sætning hos Carl Bernhard (5, 145): „Ditmar fornægtede sit Kjendskab til en Eneste af det hele Parterre“ (= D. paa-stod, at han ikke kjendte en Eneste i Parterret“ + D. fornægtede sit Kjendskab til nogen i Parterret).

I den ovenfor s. 54 omtalte artikel dadles også en vending som: „De krøb sammen *uden* at kunne *hverken* leve eller dø“ (G. Brandes, Overs. af Kellers Schweitsernoveller 30). Det sees let, at to udtryksmåder her er smeltede sammen: „De krøb sammen og kunde hverken leve eller dø“ og „De krøb sammen uden at kunne enten leve eller dø“. To exx. af denne art findes hos Mikkelsen i § 184, 4 b; dertil kan føjes af Oehlenschläger (Levnet 1, 77): „Christian den Anden er vel skizzeret, uden at hverken Ærefrygten for Kongen, eller Sandheden trædes for nær“, og af Molbech (Nord. Tidsskr. 4, 479): „Han forstod at hylde og nævne Fortienesteruden hverken at fremhæve eller at tilsløre Manglerne“.

„Mit den Negationen“ har Theodor Mommsen et sted sagt, „macht der Usus in allen Sprachen wunderliche Confusionen“. Om *allen* maa-ske er for meget sagt, skal jeg lade være usagt, men vist er det, at sætningen gælder for mange sprogs vedkommende. Til de i det fore-

¹ Exempler på et overflødigt *ikke* findes hos Mikkelsen § 184, 4 d, også et enkelt på *jo*; jeg skal føje et par til. Hos Riis hedder det (Den danske Spectator 154): „Deres fornøiede Miner kunde ikke forhindre, at man jo saae Jammer og Sorg tegnede i deres Ansigter“, hos Ewald (7, 145): „Det kunde ikke feile, at de jo vare kiendte af flere vederhæftige Mænd“, hos P. A. Heiberg (Rigsd. Hænd. 1, 347): „Der er ingen Tvivl om, at jo Gnauposen havde blevet opbrændt“, hos Goldschmidt (Bland. Skr. 2, 48): „Flere Aars ærlig Adfærd sikkrer ikke imod, at jo en pludselig Mistanke kan opstaae“. ² Et lignende sted findes hos Carl Bernhard 4, 142.

gående fra vort sprogs litteratur herom anførte vidnesbyrd¹ skal jeg endnu føje et. I Heibergs *Nei* bemærker Gamstrup træffende, at hvad enten Link havde sagt at hvidt var sort eller at hvidt ikke var sort, måtte Sophie svare nei. Og tilsidst må det være mig tilladt at anføre et sted hos Lessing. I *Emilia Galotti* (2, 6) siger Claudia: „Wie wild er schon war, als er nur hörte, dasz der Prinz dich jüngst *nicht ohne Miszfallen* gesehen!“². [Hermed kan sammenlignes en udtalelse af von Brinkman i et brev fra 1805: „Om vi ej på två års tid äro brouillerade med Preussen, så är det icke mitt fel“ (Tegnér, *Från farfarsfars och farfars fars tid* 13), og en dansk bladudtalelse om et folketingsvalg: „Det ligger ikke uden for det utænkelige, at Provsten bliver den, der samler Regeringsvenstres Stemmer om sig“.]

En ejendommelig sammenmeltning af „Nu har jeg aldrig hørt *så galt* för“ og „Nu har jeg hørt *det med*“ til: „Nu har jeg hørt det för“ findes et par steder hos Hertz (Dram. Værk. 4, 157, 215, 265; 16, 229; 18, 201); hos andre forfattere har jeg ikke truffet den. Ejendommelig for ham, i ethvert tilfælde ikke sjelden hos ham, er også brugen af *först* = *endnu* i en forbindelse som denne (Dram. V. 10, 185): „Mad. Armand: Det hændte hvert Öieblik, at man ringede paa hos mig istedenfor hos hende. Jeanette: Ja det hændte *först* iforgaars“. Jfr. 7, 192; 9, 109; 10, 162, 279, Stemn. og Tilst. 339. Udtrykket er let psykologisk forklarligt: det som er foregået *sidst*, træder *först* frem for bevidstheden.

En sprogbrug som ganske særlig har vakt den omtalte forfatters harme er anvendelsen af *mistænkelig* i betydning af *nærende mistanke*. Der anføres sexten exx. herpå, dels tagne fra danske og norske forfattere: Hauch, H. F. Ewald, Schandorph, Magdalene Thoresen, Björnson, John Poulsen, dels fra avisartikler, derimellem en af Herman Trier, en af Pingel. Det vil være let at forøge den lange række citater med en endnu større, tagne af litteraturen fra Holberg til Bergsøe, hvor ordet er brugt i samme betydning og det deraf afledede substantiv i overensstemmelse dermed. Men netop i denne store masse af eksempler ligger der en opfordring til at undersøge, hvorvidt virkelig den stærkt dadlede brug af ordet er forkastelig, hvortil ganske naturlig knytter sig en lignende med hensyn til *mistænksom* og det deraf afledede substantiv.

At *mistænkelig* tidligere har været brugt både i den betydning som nu er den almindelige og i den hvor der nu siges *mistænksom*, kan sees af Coddings *Dictionarium Herlovianum* (1626), hvor det hedder: „*mistænkelig suspiciosus, suspicax*“, og af Grams *Nucleus Latinitatis* (1744), hvor *suspiciosus* gjengives ved „*mistænkelig, mis-*

¹ Jfr. også det ikke sjeldne: „Man kan ikke nægte andet end“, som jeg ikke kan huske at have truffet på tryk. På latin siges lige godt *Dici non potest quin* og *Negari non potest quin*.

² Afdøde professor Oppermann anførte en gang på en forelæsning dette som eksempel på hvorledes man kan sige lige det modsatte af hvad man mener, således at dog enhver forstår det. Han bemærkede, at ingen af tragediens commentatorer havde stødt an ved stedet. [Senere har dog Polle omtalt udtrykket i forbindelse med flere lignende (Wie denkt das Volk über die Sprache, 2. Ausg. 19 fig.).]

tænkt“, *suspica* ved „mistænkelig, som gjerne mistænker“. Hvilken af de to betydninger der har været almindeligst, kan jeg ikke angive med hensyn til tiden for Holberg, men hos ham er det vistnok den der nu almindeligst udtrykkes ved *mistænksom*, som når det i Den Vægelsindede hedder, at Lucretia „stundom er saa mistænkelig, at hun sætter sine Ord paa Skruer, endogsaa for hendes beste Venner“, i Den pantsatte Bondedreng, at Leerbeutels Frue „maa ikke være meget mistænkelig, efterdi hun skikker Kammerpigen med Herren til Byen“, jfr. Leonoras klage i Julestuen over hendes gamle mands mistænkelighed, item Helte-Hist. II, 91: „Saa løsagtig, som Mahomed var, saa mistænkelig var han ogsaa mod de Qvinder han elskede“, Mor. Tank. 101: „Vi ville finde den Rige bleeg, tankefuld, frygtsom og mistænkelig“. Hvad for øvrigt hans sprogbrug med hensyn til dette og de dermed beslægtede ord angår, har professor Dahlerup meddelt mig følgende: „I betydningen mistænksom (= som nærer mistanke) har Holberg *mistroelig*, Danm.-Norges Beskr. 328, og *mistroende*, Helte-Hist. ved Liebenberg I, 339, foruden *mistænkelig*, hvilket sidste er det almindeligste. „Mistænkelig“ findes, så vidt jeg ved, aldrig i nutidens betydning hos Holberg; han bruger i stedet derfor *mistænkt*, se Hexerie 4 akt, 9 sc., Republiqven 2 akt, 3 sc., — eller oftere *suspect*, f. ex. Kirkehist. ved Lieb. I, 318, Epistler v. Bruun I, 34 osv. osv.“. — I den nu almindelige betydning har jeg truffet *mistænkelig* hos to af Holbergs yngre samtidige: Langebek taler i sin tale om Videnskabernes Tab 35 om at „holde et vaaget Øie paa alle for Religionen mistænkelige Personer, Steder og Forsamlinger“, og Eilschov gengiver i: Et kongelig Portrait, en fordanskning af Senecas skrift: De clementia, suspectus ved *mistænkelig*. Dernæst findes det af og til således hos det attende århundredes forfattere: Ewald (6, 229: „Dette Søsterskab var faldet dem noget mistænkeligt“), Storm, Pram, P. A. Heiberg, Baggesen, men hyppigere i den anden betydning, således hos Suhm, Ch. Dor. Biehl, Jacobi, Bastholm, Ewald (f. ex. 6, 42: „Jeg, som ellers ikke er mistænkelig, vidste selv ikke hvad jeg skulde troe herom“, 256: „han var mistænkelig mod alle“, 266: „Den, som er ulykkelig nok til at være mistænkelig, kan aldrig være mistænkelig nok“, foruden fem andre steder), Vibe, Birckner, Samsøe, Olufsen.

Hvor gammelt *mistænksom* er, kan jeg ikke angive, meget tidligere end omtrent aar 1760 kan det næppe være. Det forekommer i Sneedorffs „Den patriotiske Tilskuer“ for 30te Marts 1761 i følgende linier af en anonym forfatter: „Naar en mistænksom Mand paa Konen giver agt, Vi lader Dyden for Hyrdinden holde Vagt“. Dernæst træffes det og det deraf afledede substantiv af og til i slutningen af det attende århundrede, hos Pram, Samsøe, Rahbek, Laurids Kruse, og måske flere forfattere, ligesom også Baden har det dels i sin oversættelse af Tacitus, dels i sine latinske ordbøger (1788), men således at ved siden deraf *mistænkelig* sættes som tilsvarende til *suspica*, ikke blot til *suspiciosus*. Men hvor lidt almindelig brugen deraf indtil videre var, kan sees deraf, at det endnu mangler i Molbechs ordbog af 1813. — Den nu almindelige forskjel på de to adjectiver er vistnok først opstillet 1786 af B. G. Sporon

i hans bekendte værk: „Enstydige Danske Ords Bemærkelse“ 2, 231; han bemærker, at der undertiden tages fejl af dem som af andre ord hvis betydningsforskjel beror på endelserne, og at det synes at en sådan fejltagelse altid vil vare ved. Rahbek, der flere steder havde brugt *mistænkelig* i betydningen: nærende mistanke (som f. ex. i Den danske Tilskuers 1792, 740: „Det er kun Regenternes onde Samvittighed, der gjør dem feige og mistænkelige“), lader 1794 i det nævnte ugeskrift 263 „Gudinden Dana“ gennem sine „gamle og troe Tienere“ Frederik Rostgaard og Hans Gram afgive en kjendelse hvor, uden at Sporon nævnes, den af ham opstillede forskjel udførligt godkjendes.

Hos en række af vore betydeligste forfattere, særlig digtere, i det nittende århundredes første halvdel vil man kunne finde *mistænkelig* i betydningen nærende mistanke, i den anden findes det vel, men sjældnere, ligesom også *mistænksom* er sjældnere, men trænger efterhånden igennem¹. Oehlschläger har *mistænkelig* i den først angivne betydning mindst tolv steder, således i Aladdin, hvor (Liebenb. udg. 1, 78) Mustapha klager over, at sønnen skiller ham ved al næring hos „de rige, de mistænkelige Kiøbmænd“, i Baldur hiin Gode, hvor (3, 201) Loke siger til Hødur: „Du est, som alle Svage, for mistænkelig“, i Carl den Store, hvor (8, 193) Pipin spørger: „Saa streng? saa tvivlsom? saa mistænkelig?“ og Carl svarer: „Ei af Natur er jeg mistænkelig, Langt meer jeg gjerne troer alt Godt om Folk.“ I den anden betydning har jeg hidtil kun fundet det eet sted hos ham, hvor sammenhængen, som i det s. 58 anførte sted hos Ewald, udelukker al misforståelse, nemlig hvor Dronning Margrethe (9, 217) siger til Ragnhild: „At du ham bringer, det gjør Sagen meer Mistænkelig“. — Blicher skriver f. ex. (Nov. 7, 169): „Han var ligesaa varsom og mere mistænkelig end jeg“; et særlig mærkeligt sted hos ham findes i Vestlig Profil 97: „Hvorfra dette hæslige Træk af *Mistænkelighed* i Bondenaturen?“, lidt ovenfor er i samme betydning brugt „*Mistroiskhed* — *diplomatisk Forsigtighed*“, og en halv side længere hen *mistænksom Forsigtighed*. — Ingemann skriver (Event. og Fort. 2, 66): „Dit forsigtige mistænkelige Blik seer Plan og listig Hensigt, hvor jeg kun seer Ubetænksomhed og hensigtsløs Aabenhartighed“; i Prinds Otto har han (2, 317—318) med kort mellemrum brugt *adjectivet* i den ene, *adverbiet* i den anden betydning². — Blandt flere steder hos Hauch skal jeg anføre Vilhelm Zabern 181: „*Mistænkelighed* var hos hende vorden en Sygdom; i den uskyldigste Handling anede hun et Tegn paa Ringe-

¹ Ved fra Forf. t. Hverdagshist. 5, 50 at anføre „skjøndt han med mistænksomme Öine fulgte Datterens Bevægelser“ bemærker Levin, hvis samlinger jeg skylder mange bidrag til disse blade: „*mistænksom* kommer nu stærkt i Brug, da *mistænkelig* vrages“. Forfatteren har dog ikke vraget det 8, 220, hvor det hedder: „Man kan rigtignok blive mistænkelig imod Fader“. ² På en lignende måde hedder det i Landsbybørnene 3, 125 med endnu mindre mellemrum: „Altsaa her var hun besmittet, falsk — troløs — et foragteligt Væsen“, derpå i samme replik: „Jeg seer Dem aldrig meer, hvis De ikke lover mig, at De aldrig siger et ondt eller foragteligt Ord om min Moder“. Og i Event. og Fort. står 5, 8 *lunefuld* = fuld af luner, men 13 (i samme fortælling) = fuld af lune. Jfr. prof. Heibergs bemærkninger i Nord. Tidsskr. for Filologi, 3die Række 4, 158.

agt", Robert Fulton (1, 196): „Hun har meget skarpe Sandser, og Mistænkeligheden har skærpet dem endnu mere"; i den anden betydning staar adjectivet i Maastrichts Beleiring 5: „Der blev han fængslet som mistænkelig". — Hos Hertz findes ikke få steder, såsom: „Det var en haard, mistænkelig Mand, gjerrig og brutal" (Dram. Værk. 3, 252): „Nogle Ord, du har ladet falde angaaende min Reise, har gjort min Fader mistænkelig" (10, 232), „Vor Møller er meget for mistænkelig til at lade nogen Anden betræde dette Sted" (Nytaarsg. for 1868, 173); i den anden betydning findes det i Johannes Johnsen 3, 77: „Flere Dage gik hen uden at man sporede til noget Mistænkeligt". — Af Carl Bernhard skal jeg anføre eet eksempel blandt flere: „Du er altid saa mistænkelig og seer Spøgelser overalt" (11, 183). — Også hos Heiberg, Chr. Winther, Chr. Wilster findes *mistænkelig* == nærende mistanke, om end måske sjeldnere. — At samme brug også findes udenfor digterværker, kan sees af følgende steder. Mynster skrev 1812 til Kamma Rahbek: „Er det dog ikke besynderligt, at det ligefrem er et Træk i Deres ellers saa aabne Charakter, at være mistænkelig?" (Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid 88). At en så omhyggelig stilist her skulde have begået en skrivfejl, er næppe troligt; han skrev da også endnu 1840: „Naar en Stemme i Dit Indre raaber saa høit, da bør dette allerede gjøre Dig mistænkelig mod den" (Bland. Skr. 1, 398). — Hans antagonist Grundtvig skrev endnu 1848: „De Danske maatte været meget mistænkelige, naar de skulde ventet et Angreb en første Paaskedag" (Danskeren 1, 134), og 1849: „Danskerne er et meget godtroende, fredeligt og mageligt Folk, og Grundloven er beregnet paa et mistænkeligt, stridbart og stundesløst Folk" (2, 335). — En af Poul Møllers Strøtanker begynder således: „Adskillige svage, mistænkelige Mennesker plages af en dunkel Forestilling om et Onde, som Andre have i Sinde mod dem" (Efterl. Skr. 3, 285). — Wegener skriver: „Godseierne begyndte at blive mistænkelige ved den Gunst, der viistes Bønderne" (Liden Krønike 114), og om Kong Frederik den sjette, at „han var altid noget mistænkelig mod Hylding, Roes og Lovtaler" (253)¹.

Nu følges vel den af Sporon opstillede forskjel almindeligt, og *mistænkelig* bør sikkert ikke bruges i betydning af *nærende mistanke* hvor der kan opstå mistydning ved en sådan brug, f. ex. ved uden tilføjelse at kalde et menneske mistænkeligt eller ved at tale om at se mistænkeligt på en, kaste et mistænkeligt øje på ham; men hvor sammenhængen udelukker al tvetydighed, enten ved tilføjelse af *mod* (el. *overfor*) en eller ved tilføjelse af et andet adjectiv med beslægtet betydning, som *krakeelsk* (Oehlenschl. 28, 55), *bitter*, *frygtsom*, *ilter*, *menneskesky*, *skinsyg*, *varsom*, seer jeg ikke, at brugen deraf på nogen måde fortjener dadel. Og således er det brugt i det mindste af een endnu levende digter, Vilhelm Bergsøe, der i Hvem var han 162 skriver: „De gamle, trofaste Fæller — trak sig tilbage, halv sky, halv mistænkelige". — *Mistænkelig* er heller ikke det eneste eksempel på at endelsen *-lig* kan

¹ Jeg beklager, ikke at kunne anføre steder hos andre af tidsrummets historiske forfattere, hverken for den ene eller for den anden betydning.

have transitiv betydning; det samme er tilfælde med *bedragelig, fordærvelig, glædelig, paastaaelig, skrækkelig, smertelig, misundelig, meddelelig*; det sidste har jo ganske betydning som det tilsvarende på *-som*. At *foragtelig* har både transitiv og intransitiv betydning, er för omtalt, det samme gælder om *dødelig* og var för tilfælde med *bevægelig* og det hos Sporon omtalte *begærlig* [som endnu i svensk].

Jeg kunde anføre endnu et og andet i den nævnte artikel, hvor det forekommer mig at forfatteren på grund af en efter mit skøn overdreven respekt for hvad han kalder „Sprogets Logik“ og for traditionelle regler i grammatikalske lærebøger miskjender den foranderlige sprogbrugs ret, men jeg vil hellere bemærke, at han med rette har påtalt flere skødesløsheder i sætningsbygning, særlig sådanne der findes i oversættelser.

3) Mynster skriver i „Meddelelser om mit Levnet“ 197: „Nu takker jeg hende . . . for fire velopdragne Börn, i hvis Dannelse Moderen stedse har langt overveiende Indflydelse“. Det er tydeligt, at det relative pronomen her ikke viser hen til det sidste led i hovedsætningen i dettes hele udstrækning, men kun til *Börn*. Lignende unøjagtighed ved en relativ sætnings tilknytning til hovedsætningen er ikke ganske sjelden på dansk; således skriver Blicher (Noveller 3, 72): „Nogle flere Damer — paa hvilke (naturligvis Damer, ikke flere Damer) der var Mangel — bleve hentede“ og (8, 66): „Den stakkels Mand leed meget, og hans gode Menighed i Balle, hvilken stedse har udmærket sig ved Kjærlighed til sine Præster, leed med ham“; ved *hvilken* menes jo overhovedet menigheden i Balle, ikke særlig denne præsts menighed. På lignende måde siger Mad. Tommerup i „Debatten i Politivennen“ (Hertz, Dram. Værk. 10, 64): „Hvor kan det fornøje dig, at see *hans* Svagheder, hvoraf vi jo Alle have vore, opramsede?“ Zak. Nielsen skriver et sted: „De gik forbi *den halvmørke Lades* mange Kroge, der ikke virke hyggeligt i et ukendt Hus“. På samme måde bruges også et personligt pronomen; atter her frembyder Hertz's dramatiske værker eksempler; således siger Adolf i Indkvarteringen (1, 326): „*Din Svigerinde* har en ypperlig Forstand. Den lærer os at bære over med Andre“, og Martin i Svogeren fra Californien (16, 219): „Jeg vil holde mig til *Jeres* Porter. Saa god har jeg ikke længe drukket den“. Fra Forf. t. Hverdagshist. kan jeg anføre (7, 175): „Betænk Dem, inden De støder *Deres* Lykke fra Dem. Den banker ikke hver Dag paa vor Dør“. — Det sees let at her overalt er en sammensmeltning af to udtryk: et almindeligt og et specielt, jfr. det s. 54—55 bemærkede¹.

4. I Heibergs Tycho Brahes Farvel begynder anden strofe således:

Og han sagde: Fædreland!
Siig mig dog: hvad var min Brøde,
Da din Søn du bort at støde
Fra dit Hjerte nænne kan?“

Således står der i den oprindelige udgave af Tycho Brahes Spaadom

¹ På latin er denne sprogbrug ikke sjelden, eksempler af Seneca findes i prof. Gertz's commentar til Cons. ad Marciam 1.

(1819) og ligeledes i den omarbejdede (1848), og således er det aftrykt i de sex første udgaver af Holsts Poetiske Læsebog, men i den syvende er *Da* ændret til *At*. Det lader sig jo nu ikke afgjøre, om denne ændring skyldes en ved korrekturlæsningen overseet sætterfejl eller er foretaget med forsæt, idet udgiveren har holdt *da* for mindre rigtigt eller måske helt urigtigt. Ganske vist er *at* det almindelige i denne forbindelse, men *da* er ikke heller sjældent. Et ex. af Grundtvigs Optrin har Christensen Schmidt anført i den indholdsrige artikel „Gjensidighedsforholdet mellem Grund og Følge“, Nord. Tidsskr. for Filologi, 3die rækkes 1ste bind. Således skriver også Oehlenschläger (I, 211): „Zephyr! har du viftet i min Roses Skiød, Da du bringer Elskovs Balsamduft saa sød?“, ligeså Ingemann (Dram. Digt. 4, 36): „Hvad har de stakkels Blomster vel forbrudt, Da I saa haanlig kaster dem?“, Paludan-Müller (Mythol. Digte, 5): „Hvilken Dødelig Vil med dit Skue du idag begeistre, Da du det gyldne Bælte tager paa?“, og Kaalund (Et Foraar 149): „Har det uhyre Alt Du overseet, Da Du saa dristigt om min Bane dømmet?“. Nogen tvingende grund til ændringen, hvis den er skeet forsætligt, har der altså ikke været. Og endnu mindre har der været en sådan til en forandring af „hvad det angaar“ til „hvad det vedkommer“, som jeg en gang har truffet i en dansk læsebog i et stykke af Carit Etlar.

Det er naturligt, at man ved at optage stykker af den danske litteratur i læsebøger for skolernes lavere klasser dels foretager ændringer i ordenes stavemåde, hvor den ikke stemmer med den disciplene skal til egne sig, dels også ombytter et og andet sjældnere ord med et almindelig kjendt, eller ved en varsom forandring fjerner en uheldig sætningsbygning. Men når talen er om læsebøger bestemte for de højere klasser, mener jeg at det i det højeste kan gå an at foretage orthografiske ændringer, og selv disse forekommer det mig bør undgås, allermest ved særlige udgaver af hele litteraturværker, som de af Dansk lærerforeningen besørgede. I udgaven af Det lykkelige Skibbrud er Holbergs hele sprogform bevaret, men i foreningens andre udgaver er orthografien den nu anordnede, hvilket jeg tilstår at jeg f. ex. ved værker af Wessel og Ewald finder uheldigt. Aldeles parodisk virker det når det i udgaven af *Nei* hedder:

„Kun N og E og I kan sige“

det ominøse ord, som lige bag efter og overalt i udgaven staves *Nej*.

Efterskrift. Mellem de s. 56 anførte verber, efter hvilke der i en bisætning kan findes et overflødigt *ikke* eller *jo*, havde det måske været bedst ikke at nævne *twivle*, da det foruden den almindelige betydning også ikke blot i dialektmål kan eller i ethvert tilfælde har kunnet betyde *ane*, *formode*, ligesom substantivet *twivl* har den tilsvarende betydning, jfr. dubitare an, se douter, især det engelske doubt. Da der hverken hos Molbech eller i V. S. O. findes exemplar herpå, skal jeg anføre nogle. I Fr. Horns Poesiens Misbrug 26 hedder det: „Du skal dig lave Paa en Attest, som du skal have Fra Phoebø, at du er hans egen ægte Søn,

Thi man kand tvivle, du er avled udi Lön“. I Vibes De nysgierrige Mandfolk 24 siger en baron, der har haft adskillige løse forbindelser som ikke har ført til giftermål, til sin tjener: „Jeg agter med det første at give mig“, hvorpå tjeneren svarer: „Ja, jeg havde og en Tvivl om, at Herren blev fast denne Gang“. I Samsøes Dyveke 63 fortæller fru Møenstrup dronningen, at Dyveke er kongens frille, hvorpå hun svarer: „Altsaa var dog min Mistanke rigtig. Jeg skrækkedes blot ved at tvivle derom, og Du har gjort min Tvivl til Vished“. Pram, Stærkodder 276: „Et Blik af Prindsessen var nok til at dræbe Hver Tvivl hos Stærkodder, om at hun forstilt i paalagen Skikkelse var en Trolldinde“. Blicher, Noveller 7, 177: „Allerede dengang opstod hos mig en svag Tvivl om, at han muligen kunde have skuffet sig selv med Hensyn til hans eget Hjerte“. Ingemann, Erik Menveds Barndom 1, 162: „Inge følte sig fuldkommen befriet fra enhver Tvivl om noget Ulovligt i hendes Faders Forbindelser“. Kierkegaard, Om Begrebet Ironi 9—10: „Der bliver for mig en beskeden lille asthmatiske Tvivl tilbage om, at Ligheden bestaaer i Uligheden“, hvor *asthmatiske* ligesom peger hen på den almindelige betydning. Steder hvor ordet *tvivle* er brugt = formode i efterligning af et dialektmål, som hos Zak. Nielsen og Schandorph, anfører jeg ikke.

Foraaret 1911.

O. Siesbye.

[Udtrykket „skönt sine sex og tyve Aar“ (s. 52) forstås dog vist rettere, ligesom „skönt nat, var der dog et spil og et liv i naturen som ved høj lys dag“ (Wilde, Fra Land og Sø s. 46), som adverbialkonstruktion. På samme måde bruges „han er 26 år“, hvor aldersangivelsen har adjektivisk, ikke substantivisk værdi, ligesom i udtrykket „det er nat“ den substantiviske værdi af *nat* er meget tvivlsom. Hos Th. Chr. Bruun er der dærmød ikke tvivl om den præpositionelle brug. Ren adverbialkonstruktion, og dog beslægtet med de ovennævnte, er „skönt ved midvinterstide foretog jeg . . .“ (H. F. Feilberg, Dania II, 124). *Udg.*]

[Enkelte tilføjelser i [] skyldes Udg. af D. St.]

NAVNEFORSKNING

STEDNAVNSUNDERSØGELSEN

Under d. 27de juli har ministeriet for kirke- og undervisningsvæsen tilskrevet dr. Marius Kristensen og adjunkt dr. Henrik Ussing således:

„Som det vil være Dem bekendt, er der på finansloven for indeværende finansår bevilget en sum af 2000 kr. til forberedende arbejder til undersøgelse af vore stednavne.

Det har ved bevillingen af dette beløb været en forudsætning, at medens det ikke på nærværende tidspunkt har ladet sig gøre at bevilge de beløb, som vilde være nødvendige til den øjeblikkelige gennemførelse af den store fra stednavnsudvalget modtagne plan til undersøgelse af vore stednavne, vil det dog være ønskeligt, at der allerede nu udføres et foreløbigt prøvearbejde indenfor de af udvalget foreslåede rammer, hvorved der da tillige erhverves større erfaring med hensyn til opgavens vanskelighed og rette løsning.

Ministeriet vilde ud fra disse synspunkter finde det ønskeligt, om der i år — foruden mindre prøvearbejder af forskellig art — kunde foretages en foreløbig undersøgelse af et eller flere sjællandske amter med udnyttelse af alle de forskellige arter af kilder, ligesom man også vilde finde det heldigt, om et af udvalgets medlemmer kunde foretage en studierejse til Upsala og Stockholm for ved selvsyn at sætte sig ind i den svenske Ortnamnsskommitteens arbejde.“

I forbindelse hermed har ministeriet spurgt de nævnte to herrer, om de måtte være villige til at foretage en sådan foreløbig undersøgelse; og de har svaret bekræftende herpå.

FRA DEN FINSKE FOLKEVISEDIGTNING

AF

F. OHRT

I. To finske Ridderdigtninge¹.

Den Strøm af Middelaldersviser som fra de store evropæiske Lande naaede det skandinaviske Norden, standsede ikke heroppe sit Løb mod Nord og Øst. Fra Sverig fuldendte den sin Vej ved at gaa over Østersøen og paa vestfinsk Grund omplantes i et ikke-indoeuropæisk Tungemaal, samt herfra dels kroge sig om den finske Bugt ind i Ingermanland, dels under ny, fantastisk Udformning arbejde sig helt op til Nordfinland og Dvina Len. Selve den vestfinske, episk-lyriske gamle Digtning, hvoraf forholdsvis lidet er bevaret, frembyder da fra skandinavisk Synspunkt Interesse ved sin nære Tilknytning til vort Nordens Æmner, eller dog, hvor Indholdet er nyt, vor hele Forestillingskres. Anderledes med Formen. Mens vi i sin Tid lod vore gamle stavrimede *Hættir* fare til Fordel for Visestrofen, tog Finnerne anderledes paa Tingen. Iforvejen maa de have haft en hjemlig Digtning, forlydsrimet, i firefodet trokæisk Metrum, og i denne gamle Form støbtes hvad man optog fra Svenskerne og hvad man selv digtede videre. Først langt ned i 17de Hundrebaar lægger man sig i Vestfinland efter Viseformen.

Her skal kun to Kvad tages for: det ene, større, ret sent opstaaet i selve Vestfinland og regnet blandt finsk Digtnings Perler, — det andet en almen-evropæisk Sang, modtaget fra Sverig, kendt i Danmark².

¹ „Elinas Død“ og „Brudens Død“ er nøje granskede i Julius og Kaarle Krohns „Kantelettaren tulkimuksia“ (Folkeviseundersøgelser) 1900, der danner Grundlaget for nærv. Fremstilling.

² Andre Prøver paa gammel vestfinsk Folkedigtning i min „Ritvala Helg“ (Sorø Skoles Program 1906).

1. *Elinas Død.*

Klaus Djekn, Godsejer og Dommer, en yderst brutal Herre, vides, kort før 1400 at have indebrændt sin uskyldige Hustru Elina og deres eneste Barn. Siden ægtede han en Kirsti og blev ældgammel. Hans Dattersøn var Klaus Kurki (o: Trane) paa Laukko (Vesilahti Sogn, Nordvest for Tavastehus). Denne Klaus, der intet særlig ondt har bedrevet, synes at have faaet en brat Død (1474, uvist hvorledes), og her er mulig et Tilknytningspunkt for, at Morfaderens Udaad siden i Folkemunde overføres paa ham. Navnet Elina forekommer ogsaa i Kurkis Omgivelser, hans Datter af første Ægteskab og hans anden Hustru bar det. Kvadets Motivering af Drabet har, saavidt kendes, ingen Hjemmel i nogen af de to Herrer Klaus' Liv; paa finsk Grund genfindes den i Salo-egnen (Sydkysten) knyttet til Slægten Horn (den onde Tærne lokker sin Madmor sammen med en Tjener og bagtaler dem). — Den gamle Laukko-Borg fra 16de Hundredaar staar endnu; i Nærheden viser man „Kurkiklippen“, der hæver sig stejlt op af Søen. Elias Lönnrot hørte som ung Huslærer paa Laukko i 1820erne Egnens Bønder synge om Fru Elina; 3 af de 4 Varianter, der haves, er optegnede af ham; alle 4 er fra Vesilahti Sogn.

Her skal gengives hele Hovedstykket af Kvadet, Lönnrots Hovedopskrift er fulgt (med een Udeladelse af nogle ligegyldige Gentagevers og ett Indskud fra en anden Variant: Klaus afhugger Elinas Finger). I nogle Opskrifter er ved Siden af Teksten tilføjet hvem der fører Talen. Klaus kaldes i Grundteksterne Clavus eller Kla-us i to Stavelser. („Elina“ har Trykket paa E).

Elina, den unge Jomfru,
gik ad Bakken op til Boden,
under Arm en Kobberæske,
Kobbernøgel udi Æske:

„Se dær kommer Klavus Kurki!“ —
„Hvorpaa kender du Klavus Kurki?“ —
„Kender ham paa hans prude Fore,
stolte Kast, naar sin Fod han flytter.“

Klavus kommer op paa Bakken,
haver hundred Mænd i sit Følge,
hundred sadelgjordede Heste,
alle Mænd med gyldene Sporer,
alle Heste med Sølvverbjælder.

„Har I en Jomfrulil at sælge,
har I en Mø til mig i Gæmme?“

„Ganger tinges der om i Gaarden,
Heste kan vi sælge paa Bakken,
Pige sælges ikke paa Grønning,
bydes ikke til Fals paa Broen.
Vi har nok af Stuer derinde,
Stue hvor en Bejler kan komme,
een til at komme, een til at gange,
Stald vi har, at stille de Heste,
Skur at rumme de raske Foler,
Knager vi har at hænge de Sadler,
klynge fast de klingrende Bjælder.“

Klavus kommer ind i Stue,
med sit Sværd han aabner Døren,
skyder den igen med Skeden.
Elins Brødre fem i Tallet,
alle sad de dær for Borde,
alle rejste sig fra Sæde. —
„Har I en Jomfrulil at sælge,
har I en Mø til mig i Gæmme?“

„Ingen af os er Jomfrus Sælger
eller kan gifte bort en Pige:
gaa paa Stand i den anden Stue,
først du spørge dig for hos Moder.“

Klavus gik, som han blev buden,
deden ind i anden Stue:
„Har I en Jomfrulil at sælge,
har I en Mø til mig i Gæmme?“

(Moderen:)

„Vore Piger smaa er spæde,
alle ikkun halvvejs voksne.“ —
„Liden Elin fik det være,
hun er mandbar Mø at kalde.“ —
„Ej dog evner liden Elin
sætte Gaardens Folk i Gænge,
hele Huset Dit at mætte,
skøtte det møgle Kvæg i Gaarden.“ —
„Hjemme har jeg Kirsti, Tærnen,
hun faar Gaardens Folk i Gænge,
hele Huset mit hun mætter,
skøtter det møgle Kvæg i Gaarden.“
Det var liden Jomfru Elin,
ærlig Mø ham giver Gensvar:
„Hjemme har du Kirsti, Frillen,
som vil brænde mig med Lue,
dræbe mig i onde Dage.“ —
„Ej er Kirsti kivsom Tærne
eller Frilleviv paa Gaarden,
men er rap og rask til Sysler,
tænksomt hun sin Tale følger.“
— — —

Hvem var dum, om ikke Pigen,
hvis ej dum, i al Fald daaret:
tog mod Ringen, rakte Haanden.
Med sin Haand ved Klavus' Hjærte,
kommer hun til Klavusgaarden.

Kirsti kiggede gennem Glaret,
luded ud ad Vindus-lugen:
„Ak, om den blot kunde findes,
den som denne Pagt fordærved,
fik min Sag i gammel Gænge!“

Aar til Aar sig altid følger,
ikke hørt der i Byen,
ikke saas hos Nær og Nabo
den som denne Pagt fordærved,
den som ødte Elins Yndest, —
ej var heller Tarv til anden,
saasom Kirsti gik derhjemme,
Frille fræk hos Klaus til Huse.
Lønligt Kirsti til ham taled:
„Olav sov alt hos din Hustru.“

Klavus giver dette Gensvar,
siger saa med Harm paa Læbe:
„Hvis du det som sandt kan vise,
hvad du her med Ord har yppet,
skal jeg klæde Dig i Silke,
Elin skal med Ild jeg brænde.
Klædeskjortler fem, saa favre,
dem jeg giver Dig at slide
fremfor Elina, min Frue,
alle Nøgler Du faar bære
fremfor Elina, min Frue,
alle Laase Du at lukke
fremfor Elina, min Frue.“

„Haa haa, Du min Hjærte Klavus,
far herfra til Hølands-laden,
ned til Engen, Smaaavang nævnet,
sig at Du er fjernt paa Tinge,
faret bort til Østerbotten!“

Klavus ganger ind i Kammer,
hen for Elina, sin Frue:
„Haa haa, Elina, min Lille,
bind nu Rejsekost i min Pose,
giv mig Smør i en liden Æske!
Bud er mig bragt, paa Ting at møde,
fare herfra til Østerbotten.“

„O min hjærtekære Klavus,
ikke dvæle dær du længe:
Sidste Uge staar for Haanden,
alt de aller sidste Dage!

Ikke meget dær du mæle,
tal det halve kun af Talen,
anden Sinde anden Hælvte!
Drik ej dær ved Gæstegilder,
drik kun halvt af det du tørster,
siden drik den anden Hælvte.“

Klavus ganger ud af Kammer,
foer derfra til Hølands laden,
ned til Engen, Smaaavang nævnet.

Kirsti gik sig til Tvættehuset
for at to de bolde smaa Klæder,
Elina Frues favre Særke.
Elina dær ved Tvætterummet
hørte Banken haardelig lyde,
Klapren mellem de Tvættekedler:
„O min Kirsti, min liden Tærne,
ikke maa du banke saa saare,
ej saa haardt mine fine Klæder!
Ikke stammer de her fra Stedet,
men min Moder kær har dem vævet.“

Kirsti vidste Vej at vælge,
banked dobbelt haardelige
paa den Frues fine Klæder,
Frillen skyldet alle Huer,
brændte Hælvten op til Aske.
„Frillekone, fræk og skændig,
ikke maa du banke saa saare,
ej saa haardt mine fine Klæder,
Skøge, ikke skal du dem brænde!“ —
„Friller blev selv de bedste Piger,
Skøger kan ikke Hælvten skældes.“

Elin gik fra Tvættehuset,
mod i Hu, til eget Kammer,
græd saa for sig selv derinde.

Ind til hende kommer Kirsti,
Frillekone, fræk og skamløs:
„O min Hjærte liden Frue,
lad os holde Gildegammen,
ret et vældigt Gæstegilde,
nu vor Husbond er fra Huse,
som det før var Sød i Gaarden!
Trællen fra hans Dont vi tager,
uslest Svend fra Okserøgten.“

„O min Kirsti, liden Tærne,
gör du helst hvad selv dig synes!
Tag först Tap af andre Tønder,
tag blot Tap af alle Tønder,
ikke fra den ene Tønde
som til mig er sat til Side!“

Kirsti vidste Vej at vælge,
holdt et vældigt Gæstegilde,
skænkede Drik og drak tillige,
tog först Tappen af den Tønde
som var til Fruen sat til Side.
„O min Kirsti, liden Tærne,
ett du gjorde, andet bød jeg.“

Allerede Sol sig sænker
paa den brede Himmelbue
ned i Vesterled til Hvile.
Kirsti ganger ind i Kammer
hen for Elina, sin Frue:
„Hvor vil min Frue gaa til Hvile,
at jert Leje jeg kan jer rede:
Udi Odis den nye Stue,
hist over de øvre Porthvælv?“

„Svært for en svanger dær at ligge,
svært for en svanger op at stige
udi Odis det nye Herberg,
udi en ukendt, fremmed Stue:
Red du i Klavus'cs Stue,
kærest er altid kendte Steder.“

„Dær er blanke Sværd, som blinker,
dær er hvasse Jærn, som glimter,
dær er Bøsseløb, som brager!“

„Sværd i Krigerhaand i Kampen
blodigt under Faren blinker,
dær de hvasse Jærn vil bide,
dær og Bøsseløbet brager;
men paa Væggen er de bundne
mattet efter Stridens Møde.
Red da dær mit Natteleje,
dobbelt lægg af uldne Dækker,
dobbelt lægg af Sengetæpper,
dobbelt lægg af Hovedpuder,
dobbelt ligervis af Lagner!“

Kirsti vidste Vej at vælge,
lagde fem af uldne Dækker,

fem i Tal af Sengetæpper,
fem i Tal af Hovedpuder,
derhos fem i Tal af Lagner.
„O min Kirsti, liden Tærne,
efft du gjorde, andet bød jeg.“

Kirsti gik af Fruens Kammer,
skred afsted til Olavs Herberg:
„Olav, øverst mellem Svende,
Frue Din dig til sig kaldte.“

„Hvad har jeg dog dær at göre?
Dog jeg faar vel did at gange.“

Kirsti foer i Skynding efter,
Laase ni hun bag dem laaste,
slog et hundred Slaaer for Døre.
Sprang afsted til Hølands-laden,
ned til Engen, Smaaavang nævnet:
„Haa haa, Du min Hjærte Klavus!
Nu er Olav just derinde,
alle Döres Laase lukte,
alle Slaaer for Døre slagne.“

Han i Hast fra Engen iler,
hed i Hu til Hjemmet haster,
mod i Sind, med sænket Hoved.
Ild i Birkebark han stikker,
tænder Glød i Tjærestikke,
ypper Lue under Hjørnet.

Røg og Flamme flakker vide,
rødt lyser den grumme Lue,
brænder frem fra Stue til Stue.
End er ett Sted did Brand ej naaed,
end er Fru Elina i Live.

Bar hun da sit Barn saa lidet,
Barn som græder, hen for Vindvet:
„O min Hjærte Klaus, min Hjærtel
Brænd dog ej din Dreng, du avled,
selv om du brænder Drengens Moder!“

„Brænd med samt din Dreng, du
Skøge,
brænd, du Hvermandskvind, med
Barnet!
Min Dreng er det jo dog ikke,
store Olav er hans Fader.“

Elin strakte Haand fra Glaret:
„Lad ej Ringen Din forødes,
selv om du øder Ringens Bærer.“
Klavus drog sit Sværd af Skede,
hugg paa Stedet Fingren over.

Deden da Elina Frue
vared Odi ad, sin Broder:
„Odi, Du min egen Broder,
gak og byd min Moder komme,
bed hende ile hastelige,
tal dog saa, at ej ondt hun aner!“
„O min kære lille Moder!
Eders Datter bød jer komme,
bad jer ile hastelige.“

Dær hun foer udi sin Kjortel,
drog hun alting avet om sig.
„Ve mig dog, jeg stakkels Kvinde,
som min Dragt jeg om mig drager,
drager alting avet om mig!
Hvordan staar det med min Datter?“
„Vel nok staar det, Moder kære.“

„Ve mig dog, jeg stakkels Kvinde,
som de Strømper paa jeg trækker,
vrangt og avet jeg dem trækker!
Hvordan staar det med min Datter?“
„Vel nok staar det, Moder kære.“

„Ve mig dog, jeg stakkels Kvinde,
som de Sko paa Fod jeg spænder!
Ak hvor avet jeg dem spænder!
Hvordan staar det med min Datter?“
„Vel nok staar det, Moder kære.“

Foer hun længer frem ad Vejen:
Røg fra Laukko kom til Syne,
Røg fra Klavus' Gaard hun øjned.
„Ve mig dog, jeg stakkels Kvinde,
Røg fra Laukko er til Syne,
Røg fra Klavus' Gaard jeg øjner!
Hvad kan være dær paa Færde?
Hvordan staar det med min Datter?“

„Vel nok staar det, Moder kære:
Faar har nylig dær de slagtet,
Grise nylig de har sviet,
Hanekyllinger de kogte,

unge Höns, dem har de skoldet,
alt til Gæster hos den Lille,
Prinsebarnets Barselgilde.“

Som hun kom til Klavusgaarden,
sank paa Knæ hun med det samme
for sin Svigersøn til Jorden:
„Tag hende bort, dær bort af Ilden,
gæve Hustru Din af Gløden!“

„Tager hende ej af Ilden,
ikke Skøgen ud af Gløden;
derfor just jeg Luen tændte,
og det gode Hus jeg øded.“

„Lad hende fly til andre Lande,
med sin Gærning dær at gæmmes,
ved sin slette Skik at skæmmes!“

„For at vorde Olavs Frille!
Brænde skal hun, Karles Skøge.“

Kirsti böjer ind til Boden,
derfra bar hun Krudt i Mængde,
bar det Klavus selv i Hænde:
„Mæng et Maal af Ufærds-Melet,
mæng det udi Tjæretønde,
saa det brænder endnu bedre.“ —

„Ak min Elin, Datter liden,
ak, du burde tæmmet Tungen,
baaret over fromt med Frillen,
taalt i Taalmod Kirstis Argsind.“

„O min egen Moder kære!
Ej er der mindste Grund forhaanden,
ej engang som en Naalebredde,
alt har jeg gjort, hvad jeg evned,
gjorde tilmed lidt udover.“

Det var den bedste Frues Bane,
unge Elin, Gaardens Madmor,
som var saare skøn af Aasyn,
saare duelig i Syssel,
høvisk med hvert Ord hun mæled.
Længe vil alt Folket længes,
undergivne græde for dig,
og de Store skal dig savne.
[Graaden glipper ej i Laukko,
Sorg og Suk i Vesilahti.]

Endnu vil Farvel hun sige
til sin Moder kær, som græder,
men nu synker Staklen sammen,
flagrer ind i Flammebaalet
med sit lille Barn ved Barmen.

Kvadet er endda ikke endt; der kræves endnu at enhver tilsidst faar sit. Klaus' Korn og Kvæg vantrives; han sætter sig paa Tærsklen og græder. Jesus gaar omkring som Gubbe: Hvorfor græder du, Klaus Kurki? — Klaus forklarer, det er fordi han har brændt Viv og Barn, og fordi hans Dyr nu omkommer. Jesus lader ham vide at Elina er i Himlen foran seks Lys, for Jesu Fødder, med Barnet i Favn, Olav staar for Porten; „ogsaa veed jeg om Klaus Kurki.“ „Hvor er da Klaus Kurki?“ „Nede i Helved, lidet af hans Sporer stikker op, Foden glimter netop frem.“ „Og Frillen Kirsti?“ „Kirsti er nede i Helved; der stikker lidt frem af Fletningerne, af Haarets Silkebaand“ —

Klavus red sig bort af Gaarde,
stak i Sæk i sin Sækkepipe,
spilled, som han red ad Mosen,
lod ved Sø sin Fløjte skingre,
lod den gjalde lydt paa Heden;

til den aabne Sø han skynder,
ned i Bølgen han sig styrter.
Det var den unge Helleds Bortgang,
det var Ægtemandens Bane.
Kirsti foer som Hund bagefter.

De velmente Vers der priser den afdøde Frue og udtaler hendes Undergivnes Savn, æsker til Eftertanke. Er de et senere Almuettillæg eller et ægte Led af Sangen? (At Hovedvarianten har dem paa en uheldig Plads, kan næppe afgøre noget). Men videre — og væsentligere — i hvilke Krese er hele denne Digtning opstaaet, Adelens eller Menigmands? Saa meget er i al Fald givet, at den er fra en ret sen Periode. En rum Tid maa være forløbet efter Klaus Kurkis Forsvinden (1474), inden den gamle Djekns Udaad kunde lægges paa ham: mærk ogsaa Bøsserne, Krudtet (først omtalt 1483 paa finsk Grund), Klaus' store Følge og faste Borg, Glasruderne, endelig vel ogsaa den kristeligt vurderende Afslutning. Den ufuldkomne metriske Dragt — der giver et endnu uroligere Indtryk end det korrekte Runovers — tyder i samme Retning. Længer tilbage end til sidste Halvdel af det 16de Hundredaar tør man næppe sætte Digtet. Men vi har her en Tid for os, hvor den finske Adel med stærke Skridt gik sin Forsvenskning i Møde; o. 1600 er de finske adelige Navne næsten alle forsvundne. Oversætteren vilde holde det for sandsynligt, at Elinakvadet er blevet til i Borgestue eller Hytte fremfor i Sal eller Fruerbur; den megen Dvælen ved Hussysler kunde ogsaa nok tyde derpaa.

En mærkelig Plads indtager „Elinas Død“ indenfor finsk Folkepoesi ved sin Fremstillingsmaade. Den næsten gennemførte direkte Tale og selve Handlingens Forløb giver Digtet et ret livfuldt, dramatisk Præg. Slægtskabet med skandinavisk Visedigtning føles tydeligt, — selv om der i Enkeltting kun kan eftervises faa nøje tilsvarende Træk. Selve Æmnet har jo naturligt nok Berøringer, saaledes „Hr. Peders Slegfred“ DgF 210 (Kirstin der ved sin Elskers Bryllup selv afbrænder Gaarden), paa anden Maade „Lave Stisön og Fru Eline“ DgF 259 (hvor Tærnen kalder Hr. Lave hjem til den halvt uskyldige Eline, hvem han saa slaar ihjel). Almindelige Motiver i Folkeviserne er saadanne som den bagvadskende Tærne, eller at en Persons Død skjules for de nærpaarørende.

2. *Brudens Død.*

Den almen-evropæiske Vise om den unge Kones eller Bruds Død (DgF 458) er til forskellige Tider naaet over til Finland, sidste Gang i Slutningen af 17de Hundredaar, hvor den tilsvarende svenske Vise er bleven tro gengivet i Viseform paa Finsk, — første Gang allerede i Middelalderen vel omkring 1400, og denne

ældste Skikkelse er i Runo-Versemaal. Af den vestfinske gamle Form kendes kun et kort Referat og et Par Brudstykker, trykte Aar 1700 i en Disputats (Fennofilen Juslenius' Aboa vetus et nova). Indledningen lyder (Anterus = Anders):

Anders, han fra Helligbækken,
hellig Søn fra Helligbækken,
kom af Skole hjem til Huse.

Moderen spørger:

„Søn, hvi kom du alt til Huse?
Staar end paa sit Sted din Skole,
trives end det nye Aabo?“

Svaret er, at han vil ud at fri. Han rustes da med Heste, Svende og Vaaben:

Ædlings Skjold af Guldet glimted,
og af Sølv de andres skinned. —

Om Fortsættelsen meddeler Juslenius kun ganske kort, at Bruden dør allerede inden deres Hjemrejse.

Men endvidere er Runokvadet optegnet i vore Dage flere Steder i Ingermanland, sidst endog lige nær ved de moderne Villabyer Oranienbaum og Peterhof. Den ingriske Form er ganske vist en Del overgroet med Træk fra andre Kvad; med Fradrag af de fleste af disse Træk skal følgende Form meddeles (Begyndelsen fra een, Slutningen fra en anden Variant; ogsaa Indledningen „Anders kom hjem fra Skole“ kan forekomme hos Ingerne):

Det var Anders, den unge Ædling,	Tog den Jomfru til at sygne,
Søn af en ædelig Herre,	Guldhaarsmø af Ve at græde,
Rytterheste seks han sig rusted	Lyshaarsmø i Lön at sukke.
under seks bolde Bejlersvende,	
til sig selv den syvende Ganger	
og den ottende til sin Jomfru.	

Det var Anders, den unge Ædling,	Hendes gode, gæve Husbond
Søn af en ædelig Herre,	tager til at spørge Møen,
fried den Jomfru, fæsted den Jomfru,	fritter ud den fletningsfavre:
løfted den Mø paa lette Fole,	„Var vel tung den Gyldenganger,
satte hende paa gode Ganger,	var vel svær den Sølvenganger,
bragte den Jomfru hjem til sin Fader.	da til vort du red til Huse?
	Eller var de Baand for stramme,
	eller var for fast det Bælte,
	da til vort du red til Huse?“

Ugelangt paa Uld hun lægges,
anden Uge paa Bolstre bløde,
tredje Uge paa Hanefjedre.

Møen svared ham med Föje,
gav med Föje Ord tilbage:
„Ej var tung den Gyldenganger,

ej var svær den Sølvenganger,
ikke var de Baand for stramme,
ikke var for fast mit Bælte,
det var Veer under Livet,
under Hjærtet mit en Smærte.“

(Og den sidste Uld han udtog,
valgte ud det vakre Linned,
gik afsted til Ruslands Trolde,
drog af Led til Borgespaaemænd,
Trolde saae paa deres Pile,
Spaamænd saae paa deres Knive,
Trolde loved hende Sundhed,
Spaamænd spaaed hende Helsen).

Hendes gode, gæve Husbond
lægger sig det Svar paa Sinde,
brat han vender om ad Vejen.
Lidet Stykke Vej der lider,
liden Strækning frem han skrider,
kom en Kirke ham til Møde,
tog de Klokker til at klinge.
Standset han da midt paa Vejen,
letted paa sig, lytted om sig:
„Hvorfor klinger Kirkeklokker?“
Kirkensvenden, snu og snedig,
Kirkens Vagt, den altfor kloge,
fædded Ord, det flød fra Læbe:
„Derfor klinger Kirkeklokker:
de som sidst blev sammen viet,
de skal nu til Jorden lægges
og af samme Gravhøj dækkes.“

Hendes gode, gæve Husbond
brat han vender om ad Vejen,
og et Stykke Vej der lider,
liden Strækning frem han skrider,
Dødninggrave kom til Mødes.

Nærmed han sig nu til Stedet,
traadte nok saa nær til Pletten,
spurgte for sig, fritted for sig:
„Graverfolk, saa snu og snedig,
sig til hvem den Grav I graver?
Hvem af os er død derhjemme?
Døde den som gav mig Livet,
segned den som har mig baaret?“

Graverfolket, snu og snedig,
gav til Gensvar, saa de sagde:
„Død er ikke dog din Fader,
segnet ej den som gav dig Livet,
død er nu din fuldtro Fælle,
som med Dig bag Tæppe hviled.“

Voldsomt styrter han i Stuen,
Møen ligger mat i Vraaen,
Fagerlok i Ve og Klage.
Og han drog sin Kniv fra Side,
trak det skarpe Staal af Skede,
barske Staal af Barkeskeden,
jog det eengang i sin Jomfru,
i sig selv den anden Sinde,
sammen ned i Jord de lægges
og af samme Gravhøj dækkes.

Utvivlsomt er Dobbelt drabet uoprindeligt; i den ældste finske Form har Anders sikkert truffet sin Hjærtenskær død og derpaa dræbt sig selv. — Udtrykket „det ny Aabo“ kan jo umulig føre Kvadet tilbage til 12te Hundredaar, Stadens allerældste Tid; der skal vel tænkes paa Aabos Flytning i 14de Hundredaar. —

Den langt yngre og langt ringere Vise om samme Æmne er bygget med tolinjede Vers uden nogetsomhelst Rim og med Trallen efter sidste Linie, som derefter gentages¹.

¹ Teksten i Kanteletar 4 S. VIII. Den DgF VII 526 nævnte finske Form (Berggreen IX Nr. 52) er mig ikke tilgængelig her.

Aftenstid, da sad man i Sæde,
vidste sig af slet ingen Kvide;
va rallalla ra va ralla ralla ra,
vidste sig af slet ingen Kvide.

Da fik Svenden et lidet Brev,
syg var hans Kæreste vorden.

Traadte han da i Kammeret ind,
drog de bedste Klæder paa sig.

Saa gik han sig i Stalden ned,
dær stod Vallakken, den hvide.

Tog han og lagde Sadlen af Guld
alt med de sølverne Spænder.

Sadlede saa sin hvide Vallak,
bandt de sølverne Spænder.

Og han red paa Timen afsted,
red syv samfulde Mile.

Det var en vakker Sommernat,
mange laa sødelig at sove.

Kom han frem til den grønne Lund,
hørte, hvor Smaafugle kvidred.

„Hvorfor, I Fugle, saa sorrigfuldt
sidder I dær og synger?“

„Derfor vi Fugle saa sorrigfuldt
sidder nu her og synger:

Syg er nu Ungersvendens Brud,
ja kanske død allerede.“

Red han da derfra lidt længer frem,
hørte de Klokker ringe.

Spurgte han Klokken Ringer paa
Stand:

„Sig, for hvem er det du ringer?“

„Død er nu Ungersvendens Brud;
det er for hende jeg ringer.“

Red han saa derfra lidt længer frem,
saae hvor en Grav blev graven.

Spurgte han Gravens Graver paa
Stand:

„Sig for hvem graver du Graven?“

„Død er nu Ungersvendens Brud;
det er for hende jeg graver.“

Red han saa derfra lidt længer frem,
ned til sin Svigermors Gaard.

Saae han dær Liget svøbt i Lin
ligge paa [Baarens] Brædder.

Kinderne, för saa rosenrøde,
de var som Lin saa hvide.

Skued han hendes Aasyn saa biegt
og de hvide Kinder tillige:

„De var dog för saa rosenrøde,
nu er de som Lin saa hvide.“

Saa brast Ungersvenden i Graad,
græd vel syv Døgn til Ende.

Da han havde grædt i syv Døgn,
døde han Ottendedagen.

Saa blev den døde lagt i Graven
ved sin døde Kærestes Side.

Dær ligger de Side om Side,
udi Himmerig skal de vaagne;
va rallalla ra, va ralla ralla ra.
udi Himmerig skal de vaagne.

Blandt nordiske Viser med lignende Motiv som disse to finske Formers skal her henvises til DgF 446 (jf. 445 og Geijer och Afzelius² 269), samt Dgf 458 dels den episke Form C, dels den mere lyriske E-M (om sydligere Former se Olriks Indledninger). — Det finske Runokvad svarer imidlertid ikke helt til nogen enkelt af disse Former. Indledningen er ejendommeligt udviklet og

lokaliseret (Skolen, Moderen og „Sadlen trang“ genfindes i andre svenske Viser (Arvidson 57. 85. 132). Et Par Træk minder om tysk (Erk-Böhme 109 b), baade Sygdommen straks efter Brudesengen (tysk: efter første Barselseng i helt unge Aar; dansk 445 anderledes) og det Træk at Manden er hjemme, da Bruden bliver syg, og saa iler bort efter Hjælp (selv om Troidene er laant fra en anden finsk Sang; i tysk Form haster han til hendes Moder efter Fødselshjælp); muligvis er disse Træk da gamle. Den Slutning som er almindelig i Norden saavel som Sydpaa: To Blomster (Træer) vokser sammen over Gravene — er paa Finsk aldrig optegnet i denne Sang¹).

Den finske Vise er langt gennemsigtigere; den slutter sig ret nøje til den lyriske Form af dansk 458 (dens nærmeste Grundlag, den finlandsk-svenske Vise i Fagerlunds Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar S. 196 i Fi. Vsk. Selsk. Bidrag XXVIII kender jeg ikke). — Finnernes nære Sprogfrænder Esterne har optaget samme Vise direkte fra Tysk — med Indledning: Greven vil give sin Svend den Mø han selv har lokket (som hos Erk-Böhme 110, jf. DgF VII S. 468).

¹ Trods Lönnrots trykte Form i Kanteletar ⁴Tillæg No. 62; se om denne Sag Mansikka i Finn. ugr. Forschungen VI 63.

AF

1 Fordom tiid vor sandhed mechtig oc affholden i alle maade, offuer all werden haffde hun vold, oc ingen mand gjorde hende waade; Nu er Løgen vorden hende wred, hun maa hende huercken høre eller se, Hun vil hende plat fordriffue.	[Sandhed kom paa Tinge frem, Retfærdigheds Sager ad føre, Fogden vaar en hastig Mand, Han slog hænd ved hænd Øre, Du før mig huercken Ox' eller Guld, Vdi mit Embed' est du mig whuld, Jeg maa dig huercken see eller høre.]
--	---

Sandhed foor til herre Slot,
hun achte seg Borgeleige ath fonge;
Saa brat som hun waar kommen op
oc klaude sine waande,
Ther kom løgen ridende i gaard,
med Rytter oc hoffmand saa vellig hun
waar.

Løgen screff breff til alle ting,
At de Sandhed skulde gribe
Oc føre hende bunden til Slottet ind,
hun vilde dennem gaffuer giffue,
Eller Løgen vilde Bonden beskatte
Med iammer oc ve oc daglige platz,
Saa ath hannem skal lidet triffues.

Løgen er hollen i Herre stadz,
de monne hende hedre oc ære
Sandhed hun fick det sport saa brat,
Stor sørge monne thet henne wære;
Sandhed skred at porten ud,
Ad hun vndkom, hun tackede Gud,
Hennes liiff hadde der nær kosted.

Sandhed motte ick paa Jorden boo
 hun kunde ey fred der nyde,
 Fordi vil hun paa Capittet gaa,
 hun vil sit skel der skiude;
 Biscoper oc Prælater træde henne vnder
 fod,
 For hun vaar deris stadz emod,
 Som the vrettelige føre.

Sandhed foer til Kiøbsted ind,
Oc kiøbsted ræt ad nyde,
Løgen fick thet oc saa i sinde,
hun ville hende plat forbiude.
Løgen skreff breff til Borgemestere oc
Raad.

Ad de Sandhed ihiael skulle sla,
Hun ey hos thennum skulle bliffue.

Sandhed monne til Closter gaa,
hos Bisper motte hun icke være,
Hun tog en Muncke cappe paa,
then achtet hun rolige at bære;
Sandhed bad Muncken mod Løgen skulde
stride,
At hun motte rolig i Closter bliffue,
det kunde dem meget fromme.

Thi maatte Sandhed om mydnatz tiid
Oc Kiøbstædz mend vnduige,
Fordi de lagde derpaa flyt
Ath de vilde hende besuige;
Di for hun til Bondens gaard
oc actede der at bliffue nogre aar,
Ath løgen hender icke skulle finde.

Sandhed du est en rymnings mand,
Oe deg kand ingen lide,
Det suarede Gaarden som en mand,
wii ville ey for dig stride,
Fordi vuy tiæne nu Løgen meth tro,
Di maa du ey i vort Closter boo,
Du kaut oss lidet fromme.

Løgen hun er i Closter riig,
Hun giffuer oss ingen plage
Icke er en anden i verden slig,
der oss giffuer saadanne dage;
Løgen hun bygger op store mure,
Oc inthet arbeide er oss saa sure,
Hun kand oss frilig bestyre.

Sandhed du est bode sulten oc maffwer,
Din Stegers monne lidet røge,
vort Priisoon est du en gæst saa fager,
Och hannem skal du nyde.
Nu er Løgen vorden Munkens Patron,
Oc Sandhed sidder i theris Priisoon,
Til døde ville de henne swelte.

Hadde Sandhed onthen wenner eller
frender,
Til Munckene wille talle,
Ath de deris vrede ville fra hende vende
Oc lade hende frilig hæden fare,
Herre Gud aff Himmelen hielpe henne
wel,
Di Munckene giøre henne stort vskel,
Hun haffuer dog ingen brøde.

Sandhed fortryckes til en tiid,
Det kand huer mand vel mercke,
Dieffuelen giør der til stoor flyt,
at hand kand løgen bestercke;
Men kommer Sandhed til ordz igen.
Da raader jeg, Løgen, du bruger dine been,
Du vedst hvad det vil kaaste.

The ære nu faa det ville forstaa,
At Sandhed aff fengsel er kommen,
The loffuer Gud, baade store och smaa,
Aff hiærtet oc ey aff lungen;
Papister thennom stinger hun lammerlig,
At hun obenbare theris suig,
Som thennom stort wold haffuer giffuit.

[Gud hielpe dem alle, som lijde trang,
Forfølges i mange maade,
Aff Løgneres Tunger, som giøre dem
bang,

Gud styre for osz oc raade.
Gud straffe oc stille den Løgneris Bram,
At hand maa selfver faa Laster oc skam;
Gud naadelig osz bevare.

Amen.]

Den bekjendte Vise om Løgn og Sandhed er efter et anonymt Tryk af 1547 udgivet med Noter og Oplysninger af Chr. Bruun i Viser fra Reformationstiden, 1864. De to indklamrede Vers er tilføjede efter Niels Helvad, der i en Opbyggelsesbog fra 1629, Morsus Diaboli, gjengiver Visen i denne udvidede Form; om de er oprindelige, er altsaa usikkert. Det er heller ikke mere end en Gisning, at Visen skal være skreven af Hans Tavsens, formodentlig lige efter Herredagen i Kjøbenhavn 1533, da Katholicismen ved Frederik I's Død en kort Tid atter fik Overhaand, og Tavsens selv blev dømt, forvist fra Sjælland og Skaane og forment al Præstegjerning. Den nævnes ikke blandt Tavsens Arbejder i Lyschanders Scriptores danici c. 1610 eller i nogen af det 17de Aarhundredes senere Bogfortegnelser, trykte eller utrykte (P.Syvs og Terpagers Samlinger). N. Helvad anf. St. er den første, der tilskriver Tavsens Visen, vistnok uden anden Hjemmel end Traditionens, og sandsynligvis paa hans Autoritet opføres den mellem H. Tavsens Skrifter i Mollers Cimbria litterata, der udkom 1745, men er paa-begyndt halvhundrede Aar før.

Heller ikke indeholder Visen noget, der bestemt tyder paa den nævnte Situation i Danmarks Historie eller i Tavsens Liv. Naar Borgerne i Byerne fremstilles som Sandhedens Fjender, kan der

med Rette indvendes, at Kjøbenhavns og de større danske Byers Borgerskab netop stod paa Tavsens og Evangeliets Side, og naar der særlig ivres mod Klostrene som Løgnens faste Borg og Munkene som de, der holde Sandhed i deres „Prison“, saa passer det heller ikke paa Danmark, hvor Munkevæsenet paa den Tid var i Op-løsning, og Modstanden mod Reformationen især udgik fra Dom-capitlerne¹.

Disse Indvendinger tabe dog en Del af deres Betydning, naar man veed, at det ikke er en original Digtning af H. Tavsens, vi her have for os, men en Tillempning af et langt ældre, over hele Europa kjendt og behandlet Emne. I sine almindelige Hovedtræk kan det have forekommet Tavsens at give Udtryk for hans egen Sindsstemning umiddelbart efter Herredagen, uden at han derfor har tænkt paa at lempe alle Enkeltheder efter fædrelandske Til-stande. Han har kun ganske naturligt ført Themaet fra det al-mindelig moralske Omraade, hvorpaa det overalt i Udlandet be-væger sig, over paa det religiøse, hvor Løgneren bliver identisk med Papismen, af hvis Fængsel den evangeliske Sandhed nys er sluppen ud, om den end kun erkjendes af de færreste endnu. Denne Tanke er udtrykt i det sidste Vers af Visen i dens oprindelige Form, til hvilket der ikke findes noget tilsvarende i de fremmede Behand-linger, og som da skulde være original Tildigtning af Tavsens. Saaledes opfattet forekommer der mig ikke at være afgjørende Indvendinger mod Tavsens Forfatterskab; det skulde da være, at Visen i formel Henseende staar højt over de ellers H. Tavsens til-lagte Psalmer.

Det forholder sig nemlig med denne Vise som med det meste af vor øvrige Reformationsdigtning: det er indvandrede Tanker og Motiver, der tilegnes enten i ligefrem Oversættelse eller i friere Bearbejdelse, ofte saaledes at de overføres i en ny poetisk Form, localiseres eller versificeres. Motivet om Sandhedens, Fredens og andre Dyders Hjemløshed blandt Menneskene og Flugt Verden rundt synes vel ikke at forekomme i Oldtiden, men ligger over-maade nær for Middelalderens moralsk allegoriske og satiriske Digtning, særlig for den saakaldte Moralitet, der fører Dyder og Laster frem paa Scenen, personificerede og i Handling. Saaledes anfører Creizenach *Gesch. d. neueren Dramas* I 479 en Moralitet:

¹ Disse Bemærkninger støtte sig paa velvillig mundtlig Meddelelse fra Docent Osc. Andersen.

Von der Warheit, wie sie überall in der Welt verstossen wurde, opført i Lübeck 1486, og lignende Themaer om den forfulgte Dyd synes at være dramatiserede af Grünpeck i Augsburg 1497 og af den engelske Digter Medwall 1516¹.

Medens disse dramatiske Behandlinger er table eller utilgængelige, og deres nærmere Forhold til Visen altsaa ubestemmeligt, finde vi endnu tidligere Motivet behandlet i rhetorisk Humaniststil, først af den italienske Latindigter Maffeo Vegio (død 1458). Hans *Dialogus Veritatis et Philalites* (tr. 1470; kgl. Bibls. Udg. 1496) er en dialogiseret, men ikke dramatiseret Stiløvelse i latinsk Prosa. *Philalites* (Sandhedselskeren) møder i en Udørk Sandheden i Skikkelse af en ædel Kvinde, men forslaaet, mishandlet og i Pjalter. Hun er af sin Fader Jupiter sendt ned til Jorden, sidst af alle sine Søstre, Freden, Enigheden, Retfærdigheden, som Menneskene have foragtet; men ogsaa hende have de handlet ilde med og drevet ud i Ødemarken. *Philalites* gætter nu, at de, der saaledes have forgrebet sig paa Sandheden, maa være Gøglerne eller Guldmagerne med deres bedrageriske Kunster, eller maaske Spaamænd og Stjernetydere, Filosoferne med deres tomme Abstraktioner og hule Speculationer, eller Poeterne med deres opdigtede Fabler. Men ingen af disse beklager Sandheden sig over, tværtimod griber hun Lejligheden til at holde en højstemt Lovtale over Poesiens Værd og Herlighed. Det er Gjennemsnittet af Hverdagsmennesker, der særlig er Fjender af Sandheden, og idet hun beretter om sin Vandring gennem Verden, giver hun det formodentlig første Forbillede for de talrige Skildringer af Sandheds Foragt og Forfølgelse i alle Stænder og Stillinger. I de dødes Rige er hun bleven modtaget med Hæder; da hun naar op paa Jorden, falder hun først mellem to kæmpende Hære og forfærdes over den Vold og Blodsudgydelse, hun bliver Vidne til. Men disse raa Krigsmænd gjør hende ingen Skade; de give sig ikke ud for bedre, end de er. Paa en Galej paa Havet derimod, mellem lænkede Forbrydere og deres Slavefogder, bliver hun overfalden med Aarer, Tov og Haandjern og flygter da ind paa Slettelandet, hvor hun haaber gjæstmild Optagelse mellem enfoldige og fredelige Bønder. Men disse leve i indbyrdes Had og Kiv, og enes kun om at slaa løs paa Sandheden med deres Knipler og Avlsredskaber. Den lærde Forfatter dvæler ved denne og senere Lejligheder med synligt Velbehag ved

¹ Creizenach II. 37. 160. III. 531.

uendelige Opremsninger af sjældne og tekniske latinske Ord for de forskellige Stænders og Næringers Redskaber, Værktøj osv. Sandheden beslutter sig da til at søge mere høviske Sæder i Byerne, og træffer først paa Præsterne, der samle sig om Altrene i hvide Klæder og mumle deres Bønner. Men neppe faa de Øje paa hende, før det er forbi med Fromheden; de trænge ind paa hende, væbnede med Kors, Kirkekar og Alterprydelser og jage hende ud paa Gaden. Her drive Kjøbmænd og Haandværkere Snyderi og Bedrageri som Profession og ville ikke lade sig forstyrre af Sandheden, men overfalde hende med Alenmaal og Kurve, Saxe, Hamre og Tænger. Hun søger Tilflugt paa Torvet, hvor Dommere og Procuratorer skifte Ret paa Raadhuset, men kommer ikke bedre an der eller ved Hoffet, hvor Svig og Grumhed hersker under Skin af Dannelse og fine Sæder. Først paa Affaldspladserne udenfor Bymurene finder hun Ro og venlig Modtagelse blandt Hunde og Ravne, ligesom senere blandt Skovens vilde Dyr. — Efter at have hørt hendes Beretning udtaler Philalites en almindelig Fordømmelse over det menneskelige Kjøn og indbyder Sandheden til at dele det idylliske Liv i hans tarvelige og fredelige Hytte.

I en endnu højtideligere Stil affattede den berømte Erasmus fra Rotterdam 1516 sin *Qverela Pacis, undiqve gentium ejectæ profligatæqve* (Opera, Lugd. Batav. 1703, IV.). Det er en højstemt Opfordring til Fyrster og alle Stænder og Folk om at bevare Freden i christelig Aand, egentlig en Enetale af Freden, der her træder i Sandhedens Sted. I Begyndelsen af sin Tale klager hun over, at Raadhusene gjenlyde af Processers Kiv og Larm; i Stæderne er neppe et Hus, hvor Freden finder Plads; ved Fyrstehoffer er Kilden til alle Krige; Falskhed og Rænker lure bag det høflige Samkvem. Hos de lærde venter hun at finde Ly, men møder kun indbyrdes Had og Lærestrid. Men i Kirken maa dog vel herske Fred og Broderskab? De gejstlige ligge altid i Haarene paa hverandre, og Munkene, som have forsaget Verden og skulde have alt tilfælles, fylde Klostrene med Skænderi og Misundelse. Endog det enkelte Menneske er splidagtigt i sig selv, og dog skamme Menneskene sig ikke ved at nævne sig efter Christus, hvis Liv var idel Kjærlighed og Endrægtighed.

Hans Sachs, Skomageren fra Nürnberg, laaner i sin umaadelige poetiske Frugtbarhed ligesom Calderon eller Lope de Vega alle Slags Emner fra alle mulige Tider og behandler dem i alle mulige

Former, samt oversætter dem fra den ene poetiske Form til den anden. Saaledes ogsaa Motivet om den forjagne Dyd eller Sandhed. Kellers Udgave af hans Værker, III. Bind, „Von tugent und laster“, indeholder en Mængde indbyrdes nær beslægtede, moralsk allegoriske eller personificerende Digte: „Klagreden“ af forskellige Dyder, „Strafreden“ mod Laster, „Kampfgespräche“ mellem Dyder og Laster, svarende til de middelalderlige Dialoger, „batailles“ og „estrifs“. Saaledes Klag der vertrieben frau Keuschheit, Der verjagten Friede klagred über alle stend der welt, som synes at støtte sig til Erasmus's „Overela Pacis“, især den Del deraf, der klager over, at Freden er hjemløs i alle Stænder, og altsaa er nærmest beslægtet med vor Vise. Hovedpartiet hos Erasmus, de religiøse Formaninger til Fyrster og gejstlige, er derimod hos H. Sachs sammentrængt i en kort Henviisning til, at Christus er Fredsfyrste, og at Guds Fred over Jorden er den største Velsegnelse. H. Sachs's Digt har dog ikke Form af Tale, men af Dialog, og er efter denne Forfatters Sædvane indrammet i en ganske livlig udmalet Situation: Digteren vandrer ud for at søge Lægeurter og kommer til en gammel Ruin, hvor Freden har søgt Tilflugt og vil forblive, indtil Krig og Ufred har ødelagt alle Riger, og Menneskene atter raabe paa hende.

Et andet af disse Digte: Die undtertrückt frau Warheyit, 1537, altsaa lidt senere end den danske Vises formodede Affattelsesaar, er aabenbart en versificeret Bearbejdelse af Maffeo Vegios Dialog, som forresten ogsaa 1551 skal være sat paa franske Vers som Triomphe de la Vérité. H. Sachs har her opgivet Vegios Dialogform, men der er dog blevet en Antydning tilbage af, at Sandheden en Tid har taget Bolig hos Philalithes. Situationen er ogsaa en anden end hos Vegio, idet Sandheden ikke har skjult sig i en Ørken, men paa Havsens Bund, hvor Digteren finder hende.

Endelig har H. Sachs givet Motivet en friere Behandling i dramatisk Form: Frau Warheyit will niemandt herbergen, Fasznachtspiel mit 3 personen, 1550¹. Her er det en Bonde og hans Kone, der træffe Sandheden, som beder dem om Ly; hun har maattet vandre fra Land til Land og er overalt bleven jaget bort, saa snart man hørte hendes Navn. Hendes

¹ Kellers Udg. XIV 99. Goedeke Grundriss, 2 Ausg. II 428 nævner en lignende Bearbejdelse af Joh. Warmundt: Klage der warheit das sie niemandt Herbrigen wil, Köln 1605.

Fader Jupiter har sendt hende ned paa Jorden, men Hyrder og Bønder modtog hende med Stenkast, da hun foreholdt dem deres Vandel. Kjøbmænd og Haandværkere i Byerne jog hende ud, fordi hun brændemærkede deres Egen nytte og Bedrag; store og smaa, fattig og rig faldt over hende og flængede hendes Klæder. Paa Raadhuset, hvor hun venter Retfærd, kaster man hende Blæk i Ansigtet; ved Fyrstehofferne pudses Hundene paa hende, og saasnart Præsterne i Templet høre hendes Stemme, slaa de hende i Ansigtet og trække hende ved Haarene. Hun nævner derfor kun nødig sit Navn, og da Bondeparret alligevel modtager hende med Glæde, frygter hun, at det blot er for hendes skønne Skabnings Skyld; naar hun først taler rent ud, vil det gaa her som andet Steds; kun Smigrere og Hyklere hører man gjerne. Efterhaanden vedgaa Bondefolkene ogsaa, at deres Tale just ikke altid er ja, ja! og nej, nej! uden Persons Anseelse; de maa ofte bilde deres Husbond og andre noget ind, naar det ikke skal gaa dem ilde, og de taale heller ikke selv at høre Sandheden, uden at det gaar paa Næverne løs. Følgelig kan hun ikke modtage deres Gjæstfrihed, og Bondekonen, som først har været meget ivrig med at tilbyde den, forstaar nu godt, at ingen vil vide af hende. Saaledes rose alle sig af at tjene Sandheden, men i Virkeligheden elske de Løgn og Svig. Nu vil hun vandre ud i Ørken, indtil List og Løgn bliver fordreven, og Sandhed kommer til Ære igjen: „das geb Gott baldt! das wünscht Hanns Sachs.“

Det er altsaa ikke lykkedes at finde noget directe Forbillede for den danske Vise. Den fører Motivet fra lærd rhetorisk Humanistprosa og fra H. Sachs's lidt kjedelige Knittelvers over i en frisk og folkelig Visestil med directe Anvendelse paa Samtidens Kamp mellem Papisme og Lutheranisme, og den begrundes Sandhedens Landflygtighed i en dramatisk Conflict med den ligeledes personificerede Løgn. Til alt dette findes der intet tilsvarende i de fremmede Bearbejdelser af Emnet. Derimod har Visen, eller i ethvert Tilfælde dens Motiv, undertiden i en Form, der mere nærmer sig den oprindelige humanistiske, været meget kjendt, yndet og efterlignet her hjemme og i Norge og Sverig, hvor der allerede i Bröms Gyllenmårs visbok (samlet omkring 1620, udg. v. Noreen og Schück) Nr. 82 findes en temmelig tro Oversættelse af Visens 6 første Vers (uden den hos Helvad indskudte Strofe). Endvidere omtaler Prof. Schück i Sv. Literaturhistorie I 352 et

Digt om Løgn og Sandhed fra 1619 af Gustaf Adolfs Hofprædikant Jonas Palma, som efter de citerede Strofer vistnok gjerne kan være en selvstændig Bearbejdelse, men hvor i alt Fald ligesom i den danske Vise Løgneren ogsaa optræder personificeret.

Lidt tidligere dukker Motivet op igjen paa dansk Grund, i en 1623 udgiven Digtsamling af den skaanske Præst Jens Madsen Gettorp. Efter en længere Behandling af Lidelseshistorien i sapphiske Vers følger her en Del latinske Akrosticha og Eteosticha samt danske Psalmeoversættelser, Ærevers og andre Digte, der især knytte sig til Forfatterens tidligere Virksomhed som Rector i Landskrona og have en vis culturhistorisk Interesse¹. Til Skolens Majfester har han skrevet et Par Dialoger i Knittelvers: *Justitia relegata*, En Samtale mellem Retfærdighed (som ergiort Landflyctig) og en veyfarendis Mand, 1614. Retfærdigheden i Skikkelse af en skøn Kvinde er udsendt af sin Fader i Himlen og maa flakke om i vildene Skov, fordi Menneskene alle vegne have drevet hende ud af Stæderne og have forladt hende for at tjene Uretten. Mere gennemført i det enkelte er Fortsættelsen: Ett merckelig Klagemaal, som en Retfærdigheds Tiener fører over stoor Forfølgelse, Vold oc Wræt, hannem er vederfare, 1615. Han har fulgt Retfærdighed til Verdens Ende, hvor hun vil bo hos sine Søstre, Guds frygt, Sandhed og Kjærlighed. Men paa Vejen har han gjort sørgelige Erfaringer; i Kroen bliver han trukken op og bagefter skamslaaet, hos Badskaer, Kræmmer, Skræder og Skomager gaar det ham ligedan. Bonden, der kommer til Torvs, snyder Borgerne med sit Korn og bliver narret igjen, da han kjøber Sild hjem. Paa Thinge dømmes skibbrudne Mænd fra Skib og Gods, og da Retfærds Tjener tager til Orde mod al den Uret, han har set og fristet, bliver han selv lagt i Bolt og Jern. Endelig lader en Bysvend sig bestikke med hans sidste Eje til at slippe ham ud, og nu maa han gaa rundt og tigge Penge sammen til at tage fat paa sine Studeringer igjen.

Samtidig med, at Niels Helvad optrykte den gamle Vise om Løgn og Sandhed i „*Morsus Diaboli*“ 1629, indførte han her og i en anden af sine ejendommelige folkelige Andagtsbøger, *Armamentarium Davidicum*, Kong Davids Tyghusz, 1630, en selvdigtet Vise, *In fletu solatium*. Det er en Advarsel mod Løgn

¹ Dr. H. Mortensen i Vor Ungdom 1897.

og Klaffer, støttet til bibelske Exempler, hvor det gamle Motiv dog tydeligt nok klinger igjen i nogle Linier:

Men sandhed kom til Ords igjen,
Judas bleff hengt, Løgn brugt sin been,
Ihvor da Jøderne brammet.

En folkelig og gammeldags opbyggelig Forfatter af ganske lignende Art som Niels Helvad er Klokkeren i Aarhus Hans Skonning. Han optager Themaet i en langt udtværet moralsk Satire i daarlige Knittelvers: De w-gudelige oc forvirrede Verdens Børns Klagemaal ... mod den arme Justitiam oc ilde hørde Sandhed, 1648. Efter en Prosainledning om Verdens Egennytte og Fordærvelse følger Digtet, inddelt i 5 „Acter“, dels dialogisk, dels episk fortællende. Først en Samtale mellem tvende Jomfruer, Sandheden, der besøger sin Søster Retfærdighed ved Nattetid, da hun er bleven dreven i Landflygtighed og gjort fredløs. Hun finder sin Søster sorgfuld og mod i Hu: alle hade og forfølge dem; ingen vil laane dem Hus. Som Verden nu er, maatte de heller opgive at kræve Ret og tale sandt. Spejdere belure deres Samtale og angive dem for „Syndicus“ (Borgerformanden i en Frikstad, Byskriver), der lader ringe med Stormklokken for at samle Almuen og hidse den mod Justitia, som vil tvinge alle til at holde ret Maal og Vægt og derved bringer dem til Bettelstaven. Man stormer Huset; Veritas redder sig ud ad Vinduet, men Justitia føres fangen til Raadhuset og sættes under Anklage, fordi hun, skjøndt fredløs, er vendt tilbage og taler ondt om alle. Trods Forsikringer om sin Uskyld bliver hun lagt i Kongens Jern, da hun ingen kan finde, der vil gaa i Borgen for hende. Potentia er hendes Fjende og stævner til Thing; de fattige, Enker og Børn, bede for hende, men drives bort af Fogden, som skal leve af Uret og Vold. Nu fører hele Borgerskabet Klage mod Retfærdigheden, der vil berøve alle deres Næring: Skriveren tjener ved Dokumentforfalskning, Kræmmeren trækker Kunderne op ved Salg af Korn og Øl og faar dem i sin Magt ved Aager. Bonden Jep Halmhat forklarer, at Retfærdigheden for flere Aar siden er dreven af Herredet, for at Bønderne uforstyrret kunne snyde paa Hø, Ved og Æg. Mølleren vil have Lov at tolde paa Kornet (minder om Hieronymus Justesens Møllervise i „Samsons Fængsel“), og Vintappersvenden har maattet jage Retfærdigheden paa Dør, da hun vilde justere Maalene. Krokonen tapper paa Skum og skriver to

Streger for een, naar Gjæsterne er fulde. Prokuratoren gjør her for første Gang i sit Liv Bekjendtskab med Justitia, men agter fremdeles som hidtil at vende Retten, og Tjenestepigen kan ikke existere uden at tage paa Kurven og stjæle ud af Huset.

Dommeren prøver alligevel at redde den anklagedes Liv og lade hende slippe med Landflygtighed, men da Syndicus truer ham med Potentias Unaade, og Thingmændene dømme Justitia skyldig, afsiger han Dødsdom. Retfærdigheden føres til Galgen under „jammerligt Klagemaal“ over Verdens Forfølgelse og Magtens Fortryk: Dommeren og Potentia gjør fælles Sag mod Uskyld, Lov og Ret. Før sin Død testamenterer hun Øvrigheden sit Sværd og Alverden sin Vægt, for at alle skulle gjøre hverandre Ret og Skel. Med „den gemene Mands“ ynkelige Klage over Sandhedens Forjagelse, Retfærds uskyldige Død og Urettens Triumf slutter det langtrukne Digt, der dog ikke savner et vist Liv i Skildringen af Tidens Rettergangsformer og borgerlige Tilstande.

Mindre værd er Lejlighedspoeten Matthias Worms (død 1707) moralske Satire *Pietas profuga*, Den landflygtige Gudfrygtighed, ofte under Fællestitlen Riis til Hvermands Rumppe forbunden med en rimet Fortale, der samler en Del gamle Ordsprog. Den er pseudonym og utrykt¹ og Forfatterskabet neppe fuldt sikkert. Skjønt affattet i de moderne alexandrinske Vers er Digtet yderst tarveligt og gammeldags allegorisk, baade i Tanke og Udtryk. Digteren møder i Drømme ude i en Skov Gudfrygtigheden i Skikkelse af en gammel Kvinde, ynkelig at skue, der klager over sin Hjemløshed i Verden. Da hun flygter for ham, søger han hende i Kirken; men Prædikanterne rejse under tilsyneladende Andagt og Bodfærdighed i Smug Altre for Begjærlighed, Ærgjerrighed, Vredagtighed og Hykleri. En Olding forklarer ham, at Guds-frygt er vendt tilbage til sit Hjem i Himlen og kun har efterladt sin Kaabe, hvori nu alle Udyder hykkelsk svøbe sig. Saa lidt som i Kirken vil man finde Gudfrygtighed ved Hove, hvor kun Ræve-Rænker og Judaskys have hjemme, eller i Byerne, hvor Øvrigheden er bestikkelig, og Borgerne bruge falsk Maal og Vægt.

Omtrent samtidig skrev den norlandske Præst og Folkedigter Petter Dass (død 1708) Gudinden *Justitiæ* Klage over Indbyggerne i Verden, holden til en norsk Bonde paa Dovre-Field ..., ganske let versificeret, i 4 fodet jambisk Vise-

¹ Paludan Renaissancebevægelsen 358.

strofe, men temmelig ubetydelig og uklar. Digtet indledes med en Henvendelse i Prosa fra Mercurius til Sapiencia, en Undskyldning for Brugen af norske Dialektord. Ogsaa her er Justitia udsendt fra Himlen, men hjemløs og foragtet i Verden. Gregers Bonde pudser sine Hunde: Grande-Had, Tiende-Svig, Falsk og Vold paa hende. Saaret slæber hun sig frem til en gammel Kvinde og hendes Døtre, der ville beværte hende med allehaande fule Retter, og da hun vægrer sig, atter jage hende ud i Natten (ganske uforstaaelig Allegori). I Byen forlader hun Krambod-Gaden, bedrøvet over al den Uret, der gaar i Svang. En fornem Borger indbyder hende til sit Hus, hvor hun strax i Døren snubler over en henkastet Jernalen og brækker sin Haand, derpaa bliver hun slaaet halt af en nedfaldende Bismarck (falsk Maal og Vægt). Saa stævner hun Værten, men denne kaster røde og blanke Stene i Øren og Øjne paa Nævningerne, saa de blive døve og blinde (Bestikkelse). Justitia appellerer til Themis, Phœbus og (!) Apollo, men ogsaa disse lade sig besnakke af hendes Modpart. Ikke bedre hjælper en Klage til Munkene; Abbeden vil ikke for hendes Skyld lægge sig ud med Klosterets Venner og Velgjørere (sml. Tavsens Vise). Saa tager Justitia Stav i Haand og gaar „den lange Gade“ tilbage til Himlen.

Saaledes vandes den gamle Allegori gennem 300 Aar stedse tyndere ud, indtil en sidste, svag Efterklang naar os paa Holbergs Tid, i Omkvædet til et af Fr. Horns satiriske Dedicationsvers foran hans *Somnium poeticum*, 1731:

Men Sandhed i Heima (Verden) har ingensteds Hyld!

EFTERSLÆT TIL LOKE-MYTERNE¹

I. LOEKE, LODDER I FLAMSK FOLKETRO

AF

H. GRÜNER NIELSEN OG AXEL OLRIK

I tidligere tid har man alene haft nordiske vidnesbyrd om Lokes forekomst i folketro. I DSt. 1908 påvistes hans forekomst i en engelsk trylleformel. Og nylig er der rejst spørgsmål om hans forekomst som et ejendommeligt væsen i flamsk folketro.

Der er på det flamske akademis bekostning udkommet en meget værdifuld sagnsamling: Is. Teirlinck, *Brabantsch sagenboek* (Eerste deel: *Mythologische sagen — Duivelsagen*. Gent 1909). Blandt de samlende overblik og kortfattede jævnførelser, hvoraf skriftet har mange særdeles nyttige, spørges der i et af dem, om et særlig flamsk, eller rettere særlig brabantsk, spøgelsevæsen Kludde, Lodder, Loeke har med eddamytologiens Lóðurr, Loki at gøre.

Inden her forsøges et svar på spørgsmålet, skal der gives lidt fyldige almindelige opgivelser om dette væsens art.

„Kludde“, hedder det, er en slags ond ånd, der er meget velkendt i en stor del af Brabant og Flandern, især på slettelandet. Han er af meget omskiftelig skikkelse. Bønderne er så bange for ham at de om aftenen ikke tør gå i noget krat, nogen skov eller vej, hvor efter almindelig mening Kludde opholder sig. Stædige børn kan man kue ved at true dem med Kludde. Unge piger anser ham for en nattedjævel (*incubus*) og er meget bange for ham. Efter folkets tro skal Kludde kunne antage sig alskens skikkelser og være en rigtig Proteus. Snart skaber han sig til et træ, først ganske lille, men hurtigt groende større, og stadig voksende indtil toppen når himmelen, og så væltende alt omkring sig. Til anden tid viser han sig som en stor sort hund, som løber på bagbenene og rasler med en lænke den har om halsen. Uventet springer han på en enlig vandrer, kaster ham om og iler så pludselig bort. Oftest er Kludde en gammel mager hest, til skræk for staldkarlene. De fortæller at når de om aftenen bringer deres heste på græs og så om morgenen tror at springe op på deres egen velkendte hest, at de så

¹ Jf. Axel Olrik, *Myterne om Loke* (Festskrift til H. F. Feilberg, 1911, s. 548—93).

tværtimod sidder på Kluddes ryg, som da begynder at løbe så hurtigt som vinden, indtil han kaster dem af i et hul eller vanding. Medens manden arbejder med at komme op, ligger Kludde på bugen på marken, og ler af det. Alt efter omstændighederne forvandler Kludde sig til en kat, en tusse, en flaggermus eller hvilket som helst andet dyr. Man kan se hans komme, siger bønderne, på to små blå luer, der bevæger sig skridende og hoppende afsted; disse luer, også kaldet „stallichten“, er Kluddes øjne. Man kan let undslippe fra ham, når man flygter for ham i siksak ligesom for en slange. Efter sagnet har han sin oprindelse fra en bonde der havde lovet sig bort til djæveln. „Når han bander, lyder hans skrig: Kludde, kludde! Deraf har han sit navn“.

I egnene nord for Bryssel er hans navn Kludde (udt. Klödde, Klörre); syd for Bryssel Lodder, på et enkelt sted (Vorst ved Bryssel) Loeke ell. Loeke-baboe. Denne plager i særlig grad nattefriere og andre enlige vandrere, løber mellem benene på dem eller dænger dem til med slag og øretæver.

I Flandern træder hos de natlige vandrere frygten for varulv (weerwolf) i Lodders sted. —

Det synes vanskeligt at gribe noget sikkert punkt i hans væsen, så mangfoldigt som det er. Kun hans stedbundethed til øde og særlig skovrige egne, og hans drilske forfølgelse af natlige vandrere, synes at være dets stående karaktermærker; af ydre træk er „lygtmændene“ som hans øjne det hyppigst tilbagevendende.

Han lader sig ikke efter sit væsen sætte lig med nogen af folketrens typiske skikkelser. Derimod findes hans enkelte ytringer i stort omfang hos spøgelseagtige skikkelser i det hele. Mest minder han om andre stedlig afgrænsede mytiske væsener, som er kendte og meget frygtede på en enkelt egn, men ukendte andensteds.

Eksempelvis kan man nævne den svejtsiske Huuper (i egnen om Einsiedeln) der om natten jager om på en skimmel og høres råbe: Hup, hup! Hans lyst er at hænge sig på ryggen af folk; optegneren (Schw. archiv VI 304) har haft lejlighed til at undersøge hvorledes det hang sammen: det var ugler der om natten kloede sig fast i vandrerne. Ret overensstemmende med ham er det (tysk-)bømske Heemenschen: når en om natten går gennem skoven mellem Krina og Neudorf og råber: Hehe huhu! da får han langt borte fra samme svar; og en hænger sig fast på hans ryg og han må bære ham til nærmeste landsby, først dær slipper han. Eller denne skovånd „Haman“ overfalder folk med ørefigner, ell. desl.¹ Den tilsvarende tjekkiske Heikadlo råber hei hei, og svarer man ham da trykker han en oven i hovedet så at man får sin død deraf. Ligeså er der den svejtsiske Gräggi, der skriger med forskellige stemmer, leder vild, og viser sig i alskens dyreskikkelser, men undertiden også hjælper kvægets vogtere². De tyrolske Pütze (der synes at være flere på forskellige steder) driver gæk med nattevandrerne, visende sig snart store, snart små, snart som gedebuk, snart som menneske³. I Holland

¹ Grohmann, Sagenbuch von Böhmen und Mähren (Prag 1863) s. 118—19.

² Schw. archiv II 162. III 30. XI 133.

³ Zingerle, Sagen aus Tirol, 206 nr. 352.

(ved Dendermond) er det Oschaert, der ved midnatstid klamrer sig med kløer bag på enlige vandrere¹.

Den enkelte egner sig let ved at skabe et typisk navn for sådanne spøgelser, eller i det mindste at give dem en lidt ejendommelig karakter. I Nordsjælland, langs Øresunds kyst, er det således „strandvarslerne“ (de ubegravede døde) der hænger sig på nattevandrerens ryg for at slæbes til kirkegården.

I løsevegne trækkes der lighed med alskens natlige væsner. Kluddes lysende øjne minder om „lygtemanden“; men dennes lyst til at føre på vildspor er dog så langt fra noget hovedmotiv her. Lysende øjne er almindelige hos alskens spøgelseagtige væsner, også i de endnu ikke mytisk udformede beretninger om uhyggelige oplevelser²; at klynge sig på ryggen henføres flere steder i Danmark til fredløse menneskesjæle. Kæderaslen udmærker andre gengangere.

Grunden til alle disse ligheder, som aldrig former sig til fast mytisk type, er øjensynlig at de forskellige egne tro bygges over ensartede naturindtryk: pludselig larm, fugleskrig, den flagrende ugles overfald med vinger eller kløer, vilddyrs øjne der skinner frem af mørket, osv.

Lodder-skikkelsen er en kende stærkere mytisk udviklet end hver enkelt af de ovennævnte; men væsenlig er de dog ens: typer som synes skabte af den enkelte egns befolkning ud fra de naturindtryk den modtager. Intet i dens væsen tyder på at den er et lignende afgrænsset individ som den danske flimrevætte, den sydsvensk-sydnorske arnevætte og hustrold. Det skulde da være den individuelle benævnelse; for den enkelte egns befolkning eksisterer han kun i ental. Men også dette har tilsvarende blandt stedlige spøgelsestyper. Efter hans væsen må vi snarere regne ham for ung end gammel, med mindre de mange træk i hans væsen kan tyde på en anselig alder.

Endelig selve navnet: Lodder, Loeke, Kludde. *Kludde* kan vi intet andet oplyse om end at befolkningen opfatter navnet som gengivelse af hans skrig (altså ligesom den ovennævnte svejtsiske Huuper). *Lodder* er et ord i nederlandsk sprog, der allerede forekommer i middelalderen: letfærdig, erotisk person; skælmsmester; landstryger. Samme ord som mht. *lotter*, letfærdig person; sen ags. *loddere*, tigger, landstryger; oldn.

¹ Wolf, Niederländische sagen 315 nr. 214. Fjærnere står den lygte-
mandsagtige fransk-svejtsiske *foulta* der har hjemme i en lille skov i Jura-
bjærgene (Schw. Arch. IX 183), men væsenlig hjem søger kvæget i stalden.
Ligeså den franske *drac* fra Auvergne, der strejfer om og påtager sig alskens
skikkelser (lige til sytården i bryllupsdragten!) for at drille menneskene; men
den optræder ofte i hus som en slags nisse (Sébillot, Littérature orale de l'Au-
vergne, Paris 1898, s. 196 f), og navnet viser hen til nisseagtige forestillinger
(se nedenfor s. 94). De franske nisser (*tutins*) tager alskens skikkelser af dyr
bl. a. for at lokke mennesker til at bære dem. Ved Finistère hjem søger *le*
bouc nattevandrerne: spærrer dem vejen eller indjager dem panisk skræk, men
synes også kun at være en *tutin* (Sébillot, Le folklore de France III 119 f).
² En gammel bonde i Tisvilde fortalte mig, hvordan han på natlig hjemkørsel
fra København på vejen gennem skoven havde set et sådant uhyggeligt øjepar,
der lidt efter forsvandt, — men han mente dog det havde været en ræv.

loddari, spillemand, gøgler; nht. *lotterbube*, landstryger; af en grundform **ludra*, rodbeslægtet med ht. *liederlich*. Det er muligt at dette ord giver selve det mytiske væsens udspring; „skælmsmester“ må da snarest være grundbetydningen; det omstrejfende og det erotisk letfærdige er langt mindre fremtrædende i hans væsen. Men muligt er det også at det er et ældre ord, der — tilfældig eller forsællig — har taget skikkelse som dette gængse udtryk.

Forholdet mellem Loeke [udtalt: *lu'kə*] og Lodder er dunkelt. Det forudsætter et ord med oprindelig langt *o*; men *lodder*, skælmsmester, har fra første færd af kort lyd. Her er et punkt, hvor det moderne ord ikke slår til til tydning¹. Ser vi os om efter en tydning ud fra ældre sprogbrug, byder oldn. *Lóðurr* sig virkelig som lydlig ganske tilsvarende; i vestgermansk finder medlydsfordobling jo sted foran *r* og medfører atter kortning af den forudgående selvlyd. — En indvending vil være, at Lodder ikke svarer til den tydning som „ildmand“, der i „Myterne om Loke“ blev givet af *Lóðurr* (et opr. **lukþura* skulde i nederlandske blive **lochder*²), men denne tydning af navnets oprindelse blev fremsat med al varsomhed som den bedste foreliggende, ikke som afgjort bevislig.

Hvis Lodder går tilbage til et ældre **Lōdur*, har vi med det samme forklaring på Loeke: en sådan form (oldn. **Lóki*) vil stemme med *Lóðurr* som den tilsvarende kortform. Og rent bortset fra de oldnordiske benævnelser vil Loeke vidne om at det i indhold beslægtede Lodder oprindeligt har haft *ō*, altså at det ikke er afledt fra *lodder*, „skælmsmester“.

Alt i alt synes da de sproglige grunde at tale for at navnet er gammelt. Det har tidligt betegnet et eller andet natligt gækkende væsen, snarest af lygtemandsagtig art.

Rent mytologisk vilde det ikke undre os at finde en *Lóðurr*-Loki-skikkelse hos den vestligste folkestamme af vor æt; ti i dens egne måtte vi — ifølge „Myterne om Loke“ — snarest søge Odins-dyrkelsens udvikling og Odins-trehedens tilblivelse. En *Lóðurr*-Loki som navn på et natligt vandrende og gækkende væsen kunde ret naturligt være bleven knyttet til den i ødestrækninger jagende Odin som hans ledsager. Men for at antage noget sådant måtte vi helst have fastere holdepunkter i hans mytiske træk end hans flygtige og mangesidige væsen nu kan byde os.

II. DEN SIDSTE BOG OM LOKE

AF

AXEL OLRIK

Hilding Celander, *Lokes mytiska ursprung*. (Upsala univ. årsskrift 1911. Bilaga B). Ups. 1911. 140 s.

Kort førend jeg i Festskrift til Feilberg behandlede „Myterne om Loke“ udkom et helt skrift om det mærkelige mytevæsen. Jeg har i

¹ Vi må bringe professor Herman Møller vor bedste tak for medhjælp ved disse sproglige bemærkninger. ² En anden mulighed er den, at det

min artikel kunnet føre adskillige af dets oplysninger til gode; men en samlet redegørelse for bogens stræben og en vurdering af den må nok dog være på sin plads.

Forfatteren, der ikke før er optrådt med mytologiske undersøgelser, har især sat arbejde ind på yderligere at oplyse den nordiske folkcoverleverings Loke-skikkelser. Han har om selve „Lokke“ eller „Lokje“ adskillige nye meddelelser, endogså fra utrykte kilder, og han efterviser i stort omfang lignende træk hos andre af folketroens væsner. Som samlerværk har dette arbejde da uomstridelige fortjenester.

Som det sikreste af dets resultater må jeg fremhæve at der nu er leveret bevis for det som jeg i min forrige Loke-afhandling fremstillede som sandsynligt: at „Lokki som drillende natlig vætte“ ikke er en egen type, men må henføres til „Lokki som arnevætte“, nemlig som udslag af hans nisseagtige væsen.

Som tydeligst vidnesbyrd kan det fremhæves at man i Dalarne (Elvdalen) har et overnaturligt væsen *askfisen* der puster i asken så den hvirvler op, som „skyder“ når det knager i brændet, og som bruges til at skræmme uartige børn med. Her findes foreningen af arnevætte og kysende væsen i den simplest mulige form.

Dr. Celander vil imidlertid ikke blot give nye oplysninger om folketroens Lokki. Han har en hel „opfattelse“ af den mytiske Loke, og han støtter den gennem en omfattende bekæmpelse af andre meninger. Da mine mindre afhandlinger om Loke er de nærmeste forgængere, må de i højeste grad holde for, ikke blot for så vidt som han bygger på dem, men også for hans kritik.

En hel del af denne gendrivelse kunde sikkert være spart. Den „Olikska teorien“ om Loke som oprindelig ildgud eksisterer nemlig ikke. Mine småafhandlinger betegnede sig udtrykkelig som forløbere for en ny samlet behandling af æmnet; og jeg havde i alt fald antydnet at jeg ikke deltog i den gængse søgen efter en enkelt „grundbetydning“ af Loke. Det havde da været hensigtsmæssigere at vente med polemikken mod mit standpunkt til det forelå udtalt¹.

Denne hang til at kæmpe mod vejrmøller fortsætter sig ret stærkt igennem bogen. Forf. anvender halvandet kapitel til at bevise, at edda-mytologien betragter Thjalfe som Thors sædvanlige ledsager; „enligt Olrik är det Loke som har den ursprungliga hemortsrätten i de västnordiska bygderne“ (s. 90). Der står ikke et ord herom i min artikel; der står at vi har holdepunkter for at betragte Thor med Thjalfe som hjemme i Sverige, og at Thor-Loke-myterne har deres ældste form i landene hinsides Østersøen! Det er forfatteren selv der slutter, at hvis Thjalfe var svensk, måtte Loke være norsk.

mytiske væsen først har heddet Lochder, og kun ved indvirkning fra lodder (skælmsmester) har fået sin nuværende form. Men dette vilde ikke forklare formen Loeke. ¹ For en ordens skyld må jeg tilføje at jeg i en gammel leksikonsartikel — inden jeg begyndte mine mytologiske undersøgelser — har fremstillet den gængse ild-opfattelse. Men min videnskabelige behandling har udtrykkelig taget afstand.

Særlig uheldig i samme retning har forf. været (s. 101) hvor han beklager sig over at jeg i den estniske tordenmyte har udeladt slutningen på den af ham foretrukne opskrift *A*. Forholdet er det omvendte: det er hans egen fantasi som har lånt dette træk fra (den af ham foragtede) *B* og derved skabt et falsk referat af indholdet i *A*. Således er det gået til, at „slutet (att fiskaren Lijon blir åskgudens följesven) saknas i Olriks version“! Den slutning mangler også i grundteksten! og dette er ikke så underligt, ti fortællingen opfatter Lijon som tordengudens jordiske repræsentant som man kan henvende sig til med sine bønner — altså ikke i tordengudens følge.

Kuriøst nok findes der en lignende fejl i samme udtog tre linjer højere oppe. Tordenguden har, omskabt som fiskerens dreng, vandret ned i helvede; men i det øjeblik da han får tordenpiben i sin hånd står han dær som den gamle Pikne (tordenguden) selv, og blæser så djæveln falder om og hele hans folk; og på hjemvejen sætter han sig på en bred sten og blæser så regnen der er udeblevet i syv måneder udøses over den fortørrede jord. Herefter refererer forf.: „Åskguden giver sig till känna för fiskaren Lijon.“ Men det står ikke i æventyret, — og det vilde have være højst mærkeligt om det stod der: de folk har tilstrækkelig mærket hvem de har at gøre med! — Man må helst forstå folkedigtning for man filosoferer over den.

Forf. har, synes det, været på jagt efter mine store og små fejl. F. eks. s. 23: „Olrik anför från Skåne formen *noke* utan angivande av källan“. Forf. måtte dog let kunne overbevise sig om at jeg har anført min kilde (Wigström, Folkdiktning II 278) og at mit citat er rigtigt.

Man kommer under den polemik der fylder så meget af bogen til at spørge om videnskabsmændene virkelig gör deres medmennesker nogen videre tjeneste ved de lange bekæmpelser af andres mening. Tallet på de forskere der samtidig kan gennemtænke et æmne på egen hånd og tillige sætte sig ind i en afvigende tankegang om samme æmne er i virkeligheden yderst begrænset; og de fleste vilde vistnok gøre deres medmennesker større tjeneste ved så klart og underbygget som muligt at fremstille deres eget standpunkt. Jeg skal i alt fald ikke øge den polemiske literatur ved i tilsvarende udførlighed at drøfte alle de steder, hvor forf. kører halvt eller helt ud af sporet i sin opfattelse af mit standpunkt, eller de lidt raske spring han gör i sin bekæmpelse.

Jeg har så meget mindre grund til sådant, da min tankegang nu foreligger om ikke i al sin udførlighed så dog i hele sin længde i afhandlingen i Feilberg-skriftet. Det er vist nu klart for de fleste at tanken om en enkelt „oprindelse“ for Loke ikke tæller mig blandt sine tilhængere: hans sammensatte væsen kræver i udstrakt grad at de forskellige strænge hvoraf det er tvundet redet fra hinanden; og midlet bliver at sondre dette lag for lag, først det der er kilderne helt bevidst, så mytestoffet i sin fylde, og siden stadig at se på den rest der bliver tilbage.

Det standpunkt, som Dr. Celandier hævder, er at Loke er et „ktonisk væsen“. Han går ud fra at menneskene først har haft dette almen-

begreb hvoraf de enkelte skikkelser er opståede ved udspaltning. I denne heksegryde koger han dem alle sammen, ganske uanset om det i folketroen gælder særprægede væsner eller det blot er store fællesbetegnelser, om de er over- eller underjordiske, enkelte eller flokkede, huslige eller fra den øde natur. Alle skal de kun have udtrykt det store almenbegreb inden de begyndte at „differentiere“ sig. Han synes at være ganske fremmed for den tankegang at menneskene engang har opfattet enhver rørelse i naturen som øvet af et væsen, og at de har opfattet dette væsens ejendommelighed netop som svarende til hvad de så og hørte i pågældende natursfænomen. Hvorledes det skulde være muligt at menneskene havde almenbegreber før de havde enkeltforestillinger, — derpå indlader hans psykologi sig ikke.

Det virkelighedsfjerne udmærker derfor forf.s tankegang. Når han bekæmper Snorres deling i lysalfer og svartalfer, er det lysalferne han søger at udrydde, nemlig som stridende mod hans teori; det falder ham ikke ind at det er svartalferne (de „ktoniske“) der mangler hjemmel, medens en mangfoldighed af kilder vidner om alferne som luftige lyse og fagre. Betegnende er det at forf. ender sin udvikling med at Loke betyder „lukkeren“ ∴ bjærgtageren, — uanset at Loke hverken bor i bjærg eller bjærgtager nogensomhelst. Alle konkrete enkeltheder slagtes ubarmhjertig på det „ktoniske“ almenbegrebs alter.

Man måtte ønske forf. noget større ævne til at lære af sit kildestof. Et sted i en note begraver han følgende ny oplysning fra svensk overlevering i Finland: „Utom benämningen *nock* på hustomten har i senare tid tillkommit benämningen *rdde*, hvilket sist blifvit utbytt mot *tonten* och *gubbin*“: det særprægede navn er — nu i opløsningstiden — ved at drukne i de almene udtryk: rå, tomte og gubbe. Men når en jysk hede-bonde bruger sin egns gængse udtryk for overnaturlige væsner og kalder luftflimmerets Lokke for „æ bjærremand“, så skal det være et fra fjærne tider — forud for asatroen — bevaret minde om at Lokke egenlig blot betyder et ktonisk væsen i almindelighed. Desværre får vi ikke at vide, om når en anden bonde kalder ham „æ hawmand“ (∴ vestenvinden), det så er et lige så gyldigt vidnesbyrd om at Lokke oprindeligt er en luftånd? eller måske en vandånd?

I overensstemmelse med sin abstraktionslyst forlanger han også af folketroen, at den skal have ikke stedlig-animistiske forestillinger, men rent fysiske begreber. Han kan ikke anerkende den jyske Lokke som noget luftvæsen, men kun som et væsen hvis handlinger ses i luften. Som om det i folketroen var to forskellige ting!

Intet under, at forf. — bunden i sine almenforestillinger — ikke kan få øje for, at Lokes eneste naturrørelse er, på det danske område luftflimmeret, på det svensk-norske arneilden. Han må skyde disse mangfoldig bevidnede naturmotiver til side, påberåbende sig at Lokke tillige har nissagtige træk, og nissen er opstået af husets første beboers sjæl. Dette sidste er en blot teori, uden faktisk underlag. Kendsgerning er derimod at den svensk-norske Lokkes hele animistiske side knytter sig til arneilden, ikke blot som offermodtagende, men også dens knagen og

bragen. Og trods hans benægtelse af mulighed for et sådant udspring for husnissen har man i hans eget materiale ikke blot den nordiske Lokke der forener en arneild-naturside med et frit mytisk nissevæsen, men også den littauisk-nordtyske „draak“, der ses som ildstribet fare op og ned ad skorstenen når han henter rigdom til huse.

For forf., der deltager i den sædvanlige jagt efter en „grundbetydning“ af Loke, står det som nødvendighed at gå til almenbegrebet „ktonisk væsen“ for at få alle de mange træk fra forskellige egne forenede og finde en antagelig tolkning af hans navn; enkeltvis — udtaler han — er overleveringerne lige så forvirrede som f. eks. de mange betydninger man i nordisk tillægger ordene for trolde: „tusse“ eller „tosse“. Men forholdet er jo for Lokki så uendelig simplere; man behøver slet ikke at gå langt om land: den „danske type“ af Lokke er i det store flertal af meddelelser ligefrem luftflimmerets vætte og i næsten alle de andre afledt deraf (plantenavne); den svensk-norske Lokke er animistisk set arneilden og mytisk udformet en husnisse. Det hele forhold med typerne af Lokki er så simpelt, som når en skoledreng beskriver en naturhistorisk genstand: Man kan ganske spare sig de fantastiske konstruktioner, hvoraf den nuværende tro om Lokke kun skulde være spredte lævn.

Til slutning en enkelt metodisk bemærkning. Forf. søger det faste udgangspunkt i en påvisning af den nære sammenhæng mellem vætten Lokke og lokke som navn på edderkoppen. (Højest interessant er den omhyggelige påvisning af, at de i alle egne har lydlig overensstemmende former, selv hvor udviklingen ikke sker efter lydlove men ved spring, o: at sammenhængen imellem dem overalt har været almuens bevidst på den tid hvor overgangen skete). Först gör han ved kraftig polemik ende på Olriks teori, at overensstemmelsen skyldes yngre folkeetymologi og at loki, edderkop, oprindeligt blot har betydet „spinder“ (af *lúka*, spinde på hånden)¹; dernæst slår han fast at ordet lockanät (edderkoppespind) må være bleven til som udtryk for det samme som ellers hedder dvärgnät. Men når man så kommer til s. 72, får man en underlig flov fornemmelse; ti dær afledes edderkoppens navn ikke af vætten Lokki, men af det samme *lúka*, blot med den forskel at det skal betyde „indesnærreren“. Det var et lille resultat af så stort et tilløb!

Forf. ender med at hans ktoniske opfattelse af Loke kun har været en „arbejdshypotese“. Jeg kan ikke nægte at „arbejdet“ — hvor det gælder om oplysende materiale — har været mere vellykket end „hypotesen“. Denne har nærmest været i vejen for at han kunde trænge dybere ind i den folkelige Loketypes væsen. Hvad man må ønske forf. er ikke mere hypotese, heller ikke flere forsøg på at rydde slette meninger af vejen, men at han må komme i et meget nærmere forhold til

¹ Atter her er en af Olriks slemme fejltagelser; ti *lúka* ell. *loká*, spinde, bøjes svagt og er altså et ganske andet ord end *lúka*, lukke. Uheldigvis for forf. kan det „stærke“ udsagnsord dog også bøjes svagt i færøsk (Schrøters ordsamling i Bloch, Færøsk Ordbog, jf. visecitatet i Jakobsen, Ordsamling: loka).

kilderne og bedre end før lære at tænke med deres tanker. Endnu hæmmes hans forskning her af de blegeste abstraktioner; men hans ævner synes meget for gode til at spildes i dem eller i fortsat skiveskydning på sine medmennesker.

III. LUKKI OG LAVIATAR I FINSKE TRYLLEFORMLER

AF

AXEL OLRIK

Allerede er både Dr. Celanders og mine undersøgelser om Loke blevet efterfulgt af et endnu nyere arbejde om en del af samme æmne: den finske professor E. N. Setälä's „Louhi und ihre verwandten“ i „Festgabe für Wilhelm Thomsen“ (=Finnisch-ugrische forschungen, XII, 1912) s. 210—264¹.

De finske trylleformler, som nu ligger hen i mange tusende opskrifter, for en stor del endnu uudgivne og ugranskede, har i de senere år givet anledning til mytologiske fund, det ene mærkeligere og righoldigere end det andet; og her henter også professor Setälä sine beviser for sammenhæng mellem finske forestillinger og den nordiske Loke-gruppe.

Sit resultat sammenfatter han væsenlig i de ord: „De finske overleveringer udfylder på væsenlige punkter de knappe efterretninger hos Snorre om Laufey, Nál, Fárbaúti, Býleistr og Helblindi, og beviser, at også de tre sidste ikke kan være skjaldenes frembringelser, men også må have forekommet i virkelig folkeoverlevering. Om Loke får vi en ikke uvigtig berigelse af vor viden; det synes nemlig at vise sig at opfattelsen af Loke som det ondes udspring turde være et ikke helt sent tilkommet træk, og at han vel heller ikke er så ny en indflytter i Baldermyten.“

Jeg skal her gengive hvad der synes mig at være hovedpunkterne i Setäläs bevisførelse, dog med min egen opfattelse af sammenhængens art, og med stærkere fremhæven af om identiteten er nået end af hvilke nye konstruktioner af nordiske Loke-myter de giver anledning til.

Det er unægtelig en svaghed at i al denne finske Loke-mytologi selve den lokeagtige skikkelse ikke gör sig stærkere gældende; den ubetingede hovedskikkelse er Louhi som i jævnførelsen må betegnes som Lokes mor. Loke „selv“ mangler i finsk ganske mytestof, og når han overhoved sættes i forbindelse med den omtalte mor, er det kun som en af en større flok.

¹ Artiklen udgør en afdeling af en omfattende afhandling „Aus dem gebiete der lehnbeziehungen“. Af dens indhold fremhæver jeg: 199 ff Rauni, tordengudens hustru, egl. rönnehærtræt: 208 ff lappisk Madderakka, fødsels-gudinden, egl. husgulvets vætte.

Det sikreste sammenhængspunkt af alle er den trylleformel som børnene bruger når de fælder tænder:

Modtag, Lukki, [her] en bentand,
 giv [til gengæld] mig en jærntand,
 skab du mig en [ny] af kobber,
 bring [en anden] mig, en gylden,
 på de jærnede kæbeknogler,
 på det kobber[gjorte] tandkød.

Her er ingen tvivl om at vi har en overførelse fra den gængse svenske påkaldelse ved tandskifte: „Locke, Locke, ge mig en bentand, her har du en guld tand“ (ell. desl.).

Formlen kendes i et par opskrifter fra Østerbotten, altså nær under svensk kulturpåvirkning. Ifølge Setälä er den mere udbredt end de få opskrifter lader ane. En af opskrifterne indeholder den oplysning at lukki betyder edderkop, d: her møder den fra svensk velkendte sammenblanding af arnevætten og edderkoppen.

Lukki træffes endvidere i en trylleformel til at standse blod: „Du blå Lukki, du hersker over knoglerne, skab en kobberpibe, drag blodet ind i lungerne“. Denne Lukki er jo blot gentagelse af den nysnævnte, ikke den til grund liggende arnevætte, men blot væsenet fra trylleremsen, selve dennes udtryk bliver her varierede.

I en anden trylleformel slår opfattelsen om, selv om enkelte udtryk minder; han bliver et skadeligt væsen: „Lad være, Lukki, med dine kæbeknogler, du hund med dine vidt fra hinanden stående tænder, at bide og gnave!“; „Hvorfra er denne ben-Lukki, denne dødens hund kommen?“ „Lukkede Lukki, med lukket hue, lukkede Lukki, knoglernes gnaver, jærnfarvede hund“. Men årsagen er, at *lukki* betyder også „hund“; hans sammenhæng med ben bliver da ikke som den gavnende men som den benene plagende vættes.

Denne trylleformel kan en enkelt gang hægtes sammen med den om alle Louhis sønner: Ikke således at en ny myteoverlevering derfor dukker op, men således at man föjer formelen „Lad være Lukki med dine kæbeknogler osv.“ umiddelbart til den anden med sönneoptællingen.

I alt dette ses ingen tvingende grund til en samlet Loke-overførelse fra nordisk, men kun en tilegnelse af tandofferformlen og en videre udvikling af dens elementer, — netop som man kunde vente det når ikke den hele skikkelse (arnevætten) optoges; Loke-væsnet blev altså ikke mere holdt fast ved sit naturgrundlag.

Et næste trin i samme udviklingsrække er at Lukki slipper ind i rækken af den onde kvindes sønner (sygdommene): „... én gjorde du til byld, en anden i din vrede til kolik, Lokki på øen, mågen i regnbuen (?)“. Her er desuden sket en sammenblanding mellem Lukki (benenes gnaver) og ordet *lokki*, måge (og dette har atter trukket parallellinjen om mågen efter sig)¹.

¹ Mere usikkert er det om de varianter hvor den tredje søn kaldes *nokinen* (sodet) indeholder forvanskning af Lukkis navn. Hvis det er nyere-

Den slutning, som Setälä udleder af dette materiale, er at Lukki stammer fra den onde kvindes sønneflokk; men man kan nok så simpelt heraf drage den slutning, at han først sent finder vej derind, og at udgangspunktet er den eneste sikre berøring med nordisk: trylleformlen ved tandskiftet.

Navnets overførelse kan tidsfæstes ad sproglig vej; jeg skal meddele derom hvad der foreligger mig, da Setälä ikke har drøftet denne side af sagen. Lukki kan ikke gå tilbage til urnordisk tid; ti da endte Lokes navn på a(-an). Det tilhører i det allertidligste vikingetiden. Men ser vi nærmere efter, opdager vi at også de finske lånord fra vikingetiden ender på -a (man har overført dem i finsk uden hensyn til den nærlige nævneform); først i ord som (*k*)*reivi*, greve; *rakki*, hund; *vanki*, fange; *tuomari*, dommer, træffer vi -i¹. Alle disse ord kan tilhøre middelalderen, og de fleste kan ikke gå tilbage til hedensk tid. Da må også Lukki — sammen med selve tandformelen — være et lån fra svensk i middelalderen.

Både indhold og sprog stempler altså denne overførelse som sen.

Den anden gruppe af trylleformler er den der handler om Laviatar og hendes sønner. Typisk er følgende form i opskrift fra 1782:

„Skøgen, Pohjolas herskerinde,
Lovehetar, gamle kvinde,
lå med ryggen imod vinden,
lå med bagen mod uvejret;
vinden gjorde hende svanger,
stormen gjorde hende frugtbar.

Hun siges at have født ni sønner, alle vanskabte og manglende en eller anden del af legemet, hvad også fremgår af de navne hun skal have givet dem: Ruho, Ramba, Perisokia osv. (o: sløv af legemets vægt, fodløs, helt blind), dog var de alle onde af sind og plagede menneskene med deres pile. Her synes at beskrives sygdommenes udspring. I et andet kvad kaldes også ulve og bidske hunde hendes afkom.“

Med navnet Louhitar afkortet til Louhi går denne „Pohjolas herskerinde“ (den nordligste egns herskerinde) også ind i den episke digtning, idet hun i fantastisk ørneskikkelse forfølger de sampo-ranende helte, men fældes af dem. Men det er trylleformlernes Laviatar som har den egenlige mytiske interesse.

Som Laviatars ni sønner optælles sædvanlig navnene på de forskellige stikkende sygdomme. Undertiden medtages også „kulden“, „vinden“, „vindmøen“, „regnmøen“, „nordenvindens søn“. Undertiden „ulv“, „bjørn“, „slange“, „edderkop“ og „frø“. Undertiden også „den onde“; sommetider har hun tillige ni døtre: „den onde“, „den vrede“ osv.

Kun tre af navnene udgør dog en fast række og har en individuel handling: Den krøblede (ell. klumpede), den lamme og den helt blinde:

finsk svensk nockin (< Locke) der er lånt, må overførelsen tilhøre en senere tid end selve Lukki. ¹ Vilh. Thomsen, Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 92.

„Den krøblede danner pile,
den lamme spænder buen,
den helt blinde skyder.“

Ofte tilføjes at de dannede pilene ved at fælde en eg.

En gruppe af disse overleveringer har kristeligt legendeagtigt præg: „Salmons skøgekvinde fødte ni sønner, på en sten i vandet, hun gav sine sønner navn, gav dem navn og fostred dem, til sidst fik hun en ond søn, ham gjorde hun til sting i siden, skabte ham til hekseskud.“ I nogle varianter fortælles at hun kom til „Guds præst Johannes“ og bad ham døbe dem, men han vægrede sig; da døbte hun dem selv og gav dem sygdommenes navne, men dem der ikke fik navne styrtede hun i vandet.

Navnet „Salmons kvinde“ må være misforståelse af Salome, Herodes' datter. En russisk legende fortæller at Herodes' døtre på grund af deres fødsel i forbudt ægteskab blev forvandlede til sygdomme og styrtede sig i havet, derfra kommer de af pine menneskene. Denne legende forklarer os oprindelsen til den legendeagtige gruppe af trylleformlerne, men ikke til hovedmassen; og det synes temmelig nemt at sondre dem fra hinanden i overleveringerne.

Selve Laviatar-gruppen svarer i sit grundbegreb til Loke-forestillinger i nordisk, nemlig en familie, hvortil alt ondt hører; og det flimrer forbi en med storm og kulde, ulv og slange, og rent abstrakte væsner der udtrykker „ondt“; men stadig glider ligheden alter ud: ingen myte lader sig som helhed sætte lig med nogen kendt nordisk; og Loke, den store midtpunktskikkelse i det ondes verden, svinder ganske bort. Han er dog ellers personlig og episk nok i nordisk! Tager man scenen med den onde kvindes sønner, hvor den ene danner pilen, den anden spænder buen, og den tredje „helt blinde“ skyder, — da minder det om den blinde Høder og Loke ved Balders død, og pilene af egen minder om den til våben dannede mistelten; men vi får kun ligheden frem ved at pille de løse træk ud af sammenhængen og indsætte dem i en ny; det som trylleformlen vil sige, at alle disse troldefødte mennesker i forening arbejder på menneskehedens skade (med den episk så væsenlige trebygning), det går ganske tabt når vi digter troldebørnene om til Loke og Høder. En anden samklang er at „den helt blinde“ ikke blot minder om den blinde Høder, men også om Helblindi, navn på en broder til Loke; men selv om Helblindi måske lydlig kan være opstået af *heil-blindr, så skulde jo „helt blind“ på oldnordisk hedde all-blindr.

Der er dog enkelte punkter, hvor de af Setälä fremdragne ligheder ikke er til at komme udenom. Som variant til Laviatar finder vi at „Äimätär, en stolt jomfru, blev svanger af forårvinden, hun fødte ulve“. Finsk *äimä* betyder „nål“; Äimätär er „nådens datter“ eller „nålemøen“; tanken må være den, at det fritstående nåletræ bliver svanger ved vindens overfald. Men et ganske tilsvarende væsen optræder i nordisk mytologi, Lokes mor *Nál*. Äimätär kan være en ligefrem oversættelse af *Nál*. Lokes far er *Fárbauti* („den slernt stødende“), der almindelig opfattes som ét navn på vinden. *Fárbauti* og *Nál* svarer da til vinden

og Äimätär; den sammenhæng der er imellem de to væsner kan ikke læses ud af de nordiske navne, men den finske trylleformel åbenbarer os at det er vinden der gör „Nålekviden“ svanger. En gang optræder hun med navnet Naata, måske fejl for Naala (< nord. Nál). Foruden Nál optræder *Laufey* som Lokes mor; første del er afledt af *lauf*, løv, sidste led er et som oftere findes i kvindenavne (Bjargey o. l.); navnet i sin helhed kan snarest udtrykke tanken „løvmøen“¹. Laviatar, Loviatar (osv.), som ikke har nogen rimelig forklaring i finsk sprog, vil være forståeligt som en afledning af nordisk *lauf*, v: som en halv oversættelse af Laufey: „løvmøen“. Stadig altså samme grundmotiv, at vinden gör træet svangert med uvættene.

I den finske trylleformel er der kun tre virkelig typiske sønner af vinden og Laviatar: „den krøble“, „den lamme“ og „den helt blinde“. I nordisk er der en flok af tre brødre: Loki, Byleiptr og Helblindi, der må opfattes som sønner af Fårbauti og Nál eller Laufey. Navnet på sidste led i rækken, „den helt blinde“, og „den dødsblinde“ (v: Helblindi, blind som selve døds mørket)² er så nær overensstemmende, at slægtskab også for disse led af ætten er sandsynligt. Dog lader Loki og Byleiptr sig ikke umiddelbart sætte lig med „den krøble“ og „den lamme“³.

Således har hele personalet i den finske trylleformel sine tilsvarende i Lokestamtavlen: vinden og træet og de tre onde sønner med „den blinde“ som tyngdepunkt. Men i trylleformlen er der en levende og og naturbunden sammenhæng; i eddamytologien er den stivnet til genealogi, og er for så vidt ændret som Loke er blevet dens ubetingede midtpunkt.

Den hele overensstemmelse må utvivlsomt forklares ved at finsk har lånt hos nordisk. Men lånet er sket fra en sagnform der lå forud for eddamytologien. Da alle elementer i den finske trylleformel svarer til Lokestamtavlen, må lånet vistnok være sket ikke gennem spredte mytelån men ved overtagelse af en nordisk trylleformel der var væsentlig ligestyldende med normalformen af den finske. Vi behøver ikke at ty til antagelsen af en række forskellige nordiske myter eller trylleformler, der hver skulde have tilført Finnerne nogle nordiske træk. En trylleformel er tilstrækkelig; kun synes den i forskellige egne at være sunget om Nál (> Äimätär) og Laufey (> Laviatar); den første har muligvis gået gennem en overgangsform hvor navnet Nál (> *Naala > Naata) endnu var beholdt.

Det synes vanskeligt at tidsfæste denne overførelse ved sproglige kendetegn. Laviatar (< Lauf-) kan gå tilbage til urnordisk tid, men

¹ „Løv-ø“ kan fra skjaldesprogets standpunkt også opfattes som en „kenning“ for „træ“; men overfor et navn der optræder mytisk forstenet i et af de ældste eddakvad er det tvivlsomt om vi tør anvende det særlige digtersprogs art af omskrivninger. For øvrigt vil de to tolkninger i praksis gå ud på et og det samme: „træ“. ² Samme udtryk i en opskrift af den finske trylleformel om Louhietars ni sønner, der slutter med at tryllesangeren vil skyde og opbrænde „dødens dødsblinde orm“ (v: tandsmærterne; Setälä 226). ³ Setälä 228 opfatter Byleistr (Byleiptr) som *Bil-leistr („den der mangler fod“) = „den krøble“ eller „den lamme“; men lydformen tillader næppe noget i i første stavelse.

også række vel endogså ind i middelalderen¹. Loviatar (< Lquf-) gælder det samme om, men blot at det ikke kan være så gammelt. Hvis Naata er opstået af *Naala (> Nál), er det ikke ældre end vikingetiden; men er det sikkert at den forvanskede form ikke går tilbage til urnord. *nāpla*²?

Der er vel, både sproglig og indholdslig, sandsynlighed for at Laviatar-formlen er optaget i hedensk tid. Typologisk er den ældre end eddamytologien; men deraf følger jo ikke, at den er indvandret i Finland nær efter sin tilblivelse.

Men både i sin art og i sproglig karakter skiller den sig fra Lukki, der ikke var ældre end middelalderen, og hvis mytologi blot var den endnu i Sverig eksisterende tandoffer-formel. —

Endnu har vi kun tilbage at omtale det andet episke led i Laviatar-formlen: den krøble, den lamme og den helt blinde der sammen danner pile, spænder bue og skyder. At forklare det som afledt af Baldersmyten har jeg forkastet, fordi det er så folkelig helstøbt som tænkes kan: disse tre troldebørn, enkeltvis svage, udfører tilsammen det værk der skader menneskene; den „helt blinde“ har bagvægtpladsen som den der udsender skuddet (det ytrer sig også deri at han aldrig ombyttes med nogen af de to andre); deres væsen udfylder hinanden, og deres handlinger passer dertil (den krøble kan forfærdige pilene men ikke drage ud på krigsfærd; når den lamme spænder buen, men den blinde skyder, vil det sige at han sigter for ham eller hjælper ham med spænding og sigtning), det hele optrin kommer som det afgørende led i trylleformlens handling. På den måde kan man ikke plukke enkeltheder sammen og lave den naive folkedigtnings helhed af det: Helblindi fra ett sted, den blinde Høder fra et andet, Loke som tildanneren af misteltenen gjort til én person, som hjælperen hos Høder til en anden!

En ganske anden sag er det, når trylleformlen selv er lånt fra en primitiv nordisk myte. Da er Baldersagnets optrin i det væsentlige afledt i forhold til den. Denne fortælling, som hører til eddamytologiens ypperste frembringelser, har udnyttet ældre mytestof med lignende overlegen kunstsans som den hvormed vikingetidens Thorsmyter er formede³: den har taget „den helt blinde“ i folkemyten og gjort ham og hans hjælper om til den blinde Høder og Loke; har gjort pilenes tildanner (den „krøble“) til et andet led i Lokes optræden. Hvad vi finder i trylleformlen er ikke Baldermytens grundform, men netop det der særtegner den kunstfærdigere og personligere eddamytologiske Balderfortælling overfor de simplere Baldersagn.

Altså: den finske trylleformel om Laviatars sønner er gengivelse af en primitiv nordisk myte (formodenlig et nordisk tryllekvad), hvori de skadelige væsners udspring og virksomhed skildredes. Denne myte blev stamform dels for Loke-genealogien, dels for nogle træk i den eddiske

¹ V. Thomsen 50 f. ² Det tilsvarende got. *nēpla* er i forhistorisk tid optaget i finsk som *niekla*, *neula* (V. Thomsen 68). ³ Jf. C. W. v. Sydow i DSt. 1910.

Baldermyte¹. Denne myte (dette kvad) går tilbage til en tid hvor Loke endnu ikke var bleven hovedfiguren i denne sagnkres; snarest synes han slet ikke at have haft nogen plads i den.

Denne indvandring er helt forskellig fra den middelalderlige overførelse af Lukki og tandofferformlen, og er selv ned i tiden kun undertagelsesvis blevet blandet med de nye tryllesange som tandformlen gav anledning til.

Dette resultat svarer i det væsentlige til det som jeg nåede til i Myterne om Loke. Tandofferets vætte i arnen optræder stadig skilt fra den eddamytiske Loke. Lokes stamtavle er dannet med det hensyn at stille ham i forbindelse med det ondes udspring. At dette er det sidste store udviklingstrin i Lokes udvikling at han bliver det ondes repræsentant, bliver nu yderligere bevist derved at vi kan komme uden om ham til en form af det ondes udspring hvori han ikke har hovedrollen, ja næppe nok er deltager.

En lille ændring må gøres i min tidligere udvikling, fordi jeg dær vilde skille Lokes frænder i to grupper: det ondes begreb og de naturmytiske skikkelser. Så stærk en abstraktion indlader folkemyten sig ikke helt gerne på. Nu har det vist sig at vinden som fader og den noget mere personlige mor begge hører sammen med sønneflokken der udtrykker det onde. —

Når jeg i vurderingen af lighederne er afvejet en del fra Setälä, bundet det i en vis forskel i vor metode. Han har søgt efter så mange ligheder som muligt imellem alle Laviatar- og Lukki-formlerne på den ene side, Lokemyterne på den anden. Jeg er gået ud fra de sikreste punkter i sammenligningen; og jeg har bygget på fællestypen, mere end på de talrige afvigelser i spredte varianter.

Men jeg har grund til at bringe ham nordiske forskeres tak for det omfattende arbejde han har gjort med at samle trylleformlernes mange varianter, sigte dem efter indhold og sigte dem sproglig således at man blev klar også over hvad der var uforståeligt fra finsk standpunkt, og hvad der var halvførståeligt (o: forkvaklet ved en dårlig folkeetymologisk forståelse). Han synes her i Laviatar-kresen at have gjort et lykkeligt greb. Endnu bør de finske forskere have ordet, indtil de har ordnet og fremlagt hele det store materiale og aflæst dets indre historie; og vi vil med interesse afvente hvert skridt de vinder frem.

¹ Også en anden myte i nordisk hører vel med til denne familie. De finske trylleformler fortæller at den af vinden besvangrede kvinde bliver moder til ulve og vilde hunde (dels som led i den sædvanlige formel, dels som en egen formel mod ulves og hundes bid). Går vi ud fra at hendes plads er i kuldens nærhed, i Pohjola, svarer det til „den gamle kvinde“ østpå i jærnskoven der opfostrer ulveynglen; hun nævnes Angrboða („skadehyderske“). At Loke er disse væsners far, er da en yngre udvidelse. Men desværre til at føre bevis for afstamningen har vi ikke nok af bestemte træk. Det er troligt, men ikke sikkert.

AT TRÆDE LYKKEN FRA

AF

HANS KYRRE

Mit Barndomshjem laa en god Fjerdingvej fra Skolen (i Landsbyen Jebjerg i Salling). Ad en sandet Vej fulgtes vi saa ad — en lille Flok paa en 6—7 Drenge og Piger — fra og til Skolen, og som rimeligt er, bestræbte vi os for at korte Tiden ved alskens Skæmt, ofte i Form af smaa uskyldige Drillerier. — Det var saaledes en almindelig yndet Fornøjelse at gaa bagefter hinanden og forsøge at sætte den bare Fod i Forgængerens Fodspor, Drenge efter Piger, Piger efter Drenge. Det hed da: *„No træjer a æ Løk fræ dæ! Do fo' eyen Kjerrest dem føst tyw O'r! Do blywer alle gywt!“* etc.

Om Vinteren gik vi med Træsko, i hvilke der laa flettede „Halmvisker“. Min gamle Bedstemoder advarede os indtrængende imod at kaste disse Halmvisker bort i Stalden eller andensteds. *„Brænd dem,“* hed det altid, *„du ved ikke, hvem der kunde faa fat i dem; og hvis en anden lagde dem i sine Træsko, kunde han træde Lykken fra dig.“* Denne Forestilling kan stamme fra den gamle Tro, at hvis en Heks kom i Besiddelse af en Halmvisk og med den noget af den afgnavede Hud fra Fodsaalen, kom dette Menneske i Heksens Magt. Dog husker jeg tydeligt, at Bedstemoder altid talte om „Lykken“.

I Aaret 1906 var jeg paa Fodtur paa Himmerland. Jeg kom da en Aften i øsende Regnvejrs til en Gaard i Vilsted, hvor jeg skulde overnatte. Mine Støvler var aldeles gennemblødte, og Husets Datter hentede inde paa sit Værelse et Par „Slæber“, jeg kunde stikke Fødderne i. Hendes Moder, der sad og spandt ved en Rok, saa alvorligt paa hende og sagde: *„De' skul' do endda ett, bette .. [Navnet]“*. Siden spurgte jeg Datteren ud om, hvad Moderen havde ment med denne Advarsel, og fik da et Svar, der slet ikke overraskede mig. Hendes Mo'r mente, det kunde bringe Vanlykke, om man lod en anden faa de Sko paa Fødderne, man selv brugte.

Paa Fur og vistnok mange andre Steder i Landet, opbevarer man en „Tordensten“, der efter Folketroen beskytter Huset mod Lynnedslag. Denne „Tordensten“ skal lægges langt ind under Sengen, Dragkisten eller et andet Møbel, hvor ingen kan komme til at træde. Hvis nogen sætter sine Fødder, hvor den ligger, mister Stenen sin beskyttende

Magt. Er det Tor (eller Zeus), der har sin Gang ved Stenen, og kan selv Gudernes „Lykke“ trædes dem fra af Menneskefødder?

Den norske Konge Froger havde af Guderne faaet den Gave, „*at hand icke kunde dræbis aff nogen i kamp, uden den som kunde optage mulden i hans fodspor i kredzen, som de skulde fite*“, hedder det i „Den danske Kjempebog“ (efter Saxo, 4. Bog).

„Skall ham nogen friste — da skall det skee med liste.

Tage skall hand sande — Som Frogers Fødder stande.

Saa gaar hand for fulde — Faar hand hans fodspors Smulde“.

Det lykkedes den danske Kong Frode ved List at sprede hans Fodspors Muld og fælde ham:

„Frodis vaaben og værje — Som blus forgyldt mon være.

Froger, vilt du flytte — Saa vil jeg vaaben bytte.

Vilt du bytte stade — Mit guld vil jeg dig lade.

Froger strax sig flytte — Det vaar til Frodis nytte.

Frode ej forgjette — Hans fodspors muld opsprætte.

Frode reff op sande — Som Frogers fødder stande.

Det vaar et fint stycke — Frode fick Frogers lykke.“ etc.

Forbindelsen mellem de her nævnte Led af en saare gammel Folketro er vel uomtvistelig. Dens Oprindelse maa søges helt tilbage i den hedenske Tid, og endnu den Dag i Dag lever den i Hedeegnene. Er det muligt at finde en Forklaring paa, hvad der da ligger til Grund for Troen paa, at Mennesker ikke blot kan træde Lykken fra hinanden, men ogsaa fra Guderne og deres Yndlinge?

[Det er en mærkelig samling iagttagelser fra folkelivet, hr. Hans Kyrre her har at meddele; ellers lidet kendt. Således finder man i Feilbergs Ordbog vel en del noget beslægtede ting om lykken, men ikke denne. — Fortællingen hos Sakse (IV bog s. 176) går ud på, at den norske Frøger af sin fader Odin havde fået den gave, at han ikke kunde overvindes af nogen uden af den der kunde gribe støvet under hans fødder. Kong Frode fra Danmark udæsker ham til tvekamp, og får magten over ham ved at tilbyde ham at bytte våben og kampplads: han skynder sig at gribe støvet der har været under Frøgers fødder, og fælder ham snart efter med lethed. Af den nyere folketro lærer vi, at Odins usårighedsgave ikke er det væsentlige i denne sammenhæng (allerede tidligere har man været klar over at den var en efterligning af Balders usårighed i hans Høder-saga), men at sagnet er bygget over det mytiske problem at komme til at stå således at man rører ved den andens fodspor. Sakse (eller hans hjemmelsmand) har dog ikke kendt denne magi, når han lader Frode samle støvet op: i virkeligheden er det jo tilstrækkelig at „træde en lykken fra“. Derimod røber de ovenfor gengivne udtryk i „Den danske Kiempebog“, at dens forfatter (der i selve fortællingen blot gengiver Saksens beretning) må have kendt den danske folke-

tro; denne kan altså følges tilbage til midt i 17de årh. Muligvis foresvæver den allerede Vedel i hans Sakseoversættelse 1575 („oc fick siden efter sit forsæt Lycke, oc slog strax Froger ihjel“).

I den form hvori Sakse omtaler magien med fodsporet, minder den derimod noget om en tro der fandtes i Tyskland o. år 1000: at man kunde borttage den græstörv hvori et menneskes fodspor var og ved hjælp af den gøre ham skade på sundhed eller liv¹. Men noget sådant kan som sagt ikke være sagnets egenlige mening: dets handling er tydelig nok bygget over det problem, hvorledes man kan komme til at stå i den andens fodspor.

Yderligere oplysninger om denne brug er at ønske, bl. a. fra Norge, hvor scenen skal være foregået ifølge Saksens fortælling. *A. O.J*

¹ Burchard af Worms' dekreter, hos Grimm, *Myth.* III 410 (*mulieres diabolicis impletæ disciplinis, quæ observant vestigia et indagines christianorum, et tollunt de eorum vestigia cespitem et illum observant et inde sperant sanitatem et vitam eorum auferre*).

MINDEORD

HJALMAR THUREN

10DE SEPT. 1873—14DE JAN. 1912

Det er sørgeligt at se døden rive en mand bort fra forskernes kres netop på den tid da hans kræfter var ved at modnes og hans tanker fulde af planer for fremtidig virksomhed. Og mange var de der ved dette års begyndelse følte savnet da Hjalmar Thuren blev kaldt bort.

Hjalmar Lauritz Thuren var udgået fra et kunstnerhjem. Han er født den 10. sept. 1873 på Frederiksberg som yngste søn af arkitekten bygningsinspektør professor Chr. L. Thuren. 1892 blev han student fra Metropolitanskolen, og seks år senere teologisk kandidat; året efter blev han ansat i Frederiksberg kommuneskoles tjeneste. Men allerede da var han ved at finde sit egenlige virkeområde.

Han havde tidlig musikhistorisk interesse, og han havde en ganske særlig interesse for dansen som kunstnerisk fremstillingsform. Begge disse interesser mødtes da han blev kendt med herboende Færinger. Blandt kolleger på skolen traf han i vinteren 1900 en født Færing, fru Anna Horsbøl, søster til sprogforskeren dr. Jakob Jakobsen, hun sang for ham et par vers af Aksels og Valborgs vise, og snart drog det efter sig at han kom i hendes hjem og kom sammen med andre sangdygtige Færinger, hørte deres visesang og så den dertil hørende dans. Det førte til at han blev den første der behandlede Færøernes melodiskat videnskabelig. I et lille skrift „Dans og kvaddigtning på Færøerne“ (1901) gav han prøver af melodierne og skildrede i hovedtræk den færøske sangs ejendommeligheder, så godt det lod sig gøre efter boglige kilder og københavnske meddelere.

Sommeren derefter foretog han sin store Færøtur, med understøttelse af den raben-levetzovske stiftelse. Han færdedes mellem øerne i robåd, og steg over høje fjældrygge, medførende fonografapparat på en lille lejet Færingehest. Overalt, selv i afsides bygder, blev han mødt med åben tillid; han havde let ved at blive hjemme blandt det livlige folkefærd, enten han satte sig hen og forklarede fonografens indretning for dem der skulde synge i den, eller han tog sin plads med i ringdansen.

Inden Thuren havde nået at bearbejde sit rige stof blev han dog ramt af den ulykke der tyngede på resten af hans liv. En voldsom

blodspytning åbenbarede at en hidtil ringeagtet halssygdom var tuberkulose. Han måtte — det var 1905 — opgive sin skolegerning og drage til sanatoriet ved Vejle, hvor den omhyggelige pleje og hans strænge påpassenhed dog bragte det så vidt at han var over den egentlige fare. Han vendte tilbage til fædrenejhemmet i Frederiksbergs villakvarter, hvor han i haven kunde hvile i frisk luft lange tider igennem. Efterhånden indskødes først enkelte, så flere arbejdstimer, medens Thuren dog med et urværks nøjagtighed fulgte de foreskrevne sundhedsregler; om forår og høst tvang dog mindre anfald ham til en stund at give sig helt af med helbredelsen.

For dem der kendte Thuren i disse år var det en glæde at se hvor ypperlig han vidste at udnytte de arbejdstider der var til hans rådighed, og hvorledes i hans samtaler beretningerne om hans helbred mere og mere veg for drøftelsen af videnskabelige spørgsmål. Da „Dansk Folkemindesamling“ var overflyttet til den nye biblioteksbygning, blev han en af dens stadigste gæster, og fik sig indrettet en arbejdsplads i det kolde rum udenfor. Hans beskedne krav til livet tilfredsstilledes af den forholdsvis rundelige pension som tuberkuloseloven tillægger statens og kommunernes tjenestemænd; senere kom en lille statsunderstøttelse til bearbejdelse af folkemelodierne til.

I disse år skabte han sit livs hovedværk „Folkesangen på Færøerne“, trykt på Carlsbergfondens bekostning og udgivet 1908 som andet bind af den nyoprettede „FF Publications, Northern Series“. Det er ikke en udgave i almindelig forstand; det er en bog hvor — med en fylde af nyt materiale — en række herhenhørende spørgsmål bliver klarede; således Færingodansens (o: den nordiske folkevisedanses) nære slægtskab med den franske karole; de færøske melodiers hele tonebygning, oprindelse og æstetiske karakter. „Det sätt, varpå forf. undersöker den färöiska melodians struktur torde en gång bli av betydelse för en internationell behandling av samtliga nationers primitiva melodier“¹.

„Folkesangen på Færøerne“ indeholder af de gamle færøske visemelodier 88, næsten alle optegnede af Thuren selv; desuden prøver af gamle danske melodier, af sanglege, salmer og særlige arter af digtning. Under bogens udarbejdelse udså han en ikke mindre værdifuld samling af danske visemelodier fra Færøerne; ti under arbejdet var han bleven klar over at en ny og større opgave ventede på ham: udgivelsen af melodierne til „Danmarks gamle Folkeviser“.

Ingen havde, siden Evald Tang Kristensens første samlerår, fremskaffet en i mindste måde tilsvarende øgning af de gamle danske folkevisers mængde, som den han medbragte fra sin færøske rejse; og ingen havde i den grad som han sat spaden i ny jord. Han arbejdede sig tillige med iver ind i det ældre stof, sammenlignede med grundighed de skrevne efterladenskaber fra Nyerup, Berggreen og E. T. Kristensen med

¹ Tobias Norlind i DSt. 1908, 219. Der turde være anledning til at minde om at Norlinds stærke krav om empirisk undersøgelse af melodierne sikkert — under personlige samtaler — har øvet indflydelse på Thurens hele arbejdsmåde.

deres trykte udgaver, gjorde iagttagelser over hver enkelt optegners karakter osv.; kort sagt gjorde en mængde forarbejder for den første kritiske udgave af danske melodier. De store samlinger af afskrifter, nøje sammenlignet med originalerne, var hans stolthed; et parti — de dansk-færøske viser — forelå med udførlig kommentar¹.

Hans synskres indenfor folkeminderne udvidede sig stærkt i disse år. Nær ved midtpunktet i hans studier lå børnenes sanglege. I „Vore sanglege“ (Danske Studier 1908) gav han den første systematiske ordning af dem, og en påvisning af deres slægtskab med andre folks. Sammen med H. Grüner Nielsen planlagde han en samlet udgave af alle danske sanglege; Preben Nodermann skulde udgive en tilsvarende svensk.

En gang i 1908 kom han til mig og spurgte, om der ikke var anvendelse for hans arbejdskraft. Dette gav stødet til at foreningen „Danmarks Folkeminder“ blev stiftet. Han overtog selv dens vigtigste post som foreningens sekretær og røgtede sit hværv med varmhjærtet nidkærlighed, både de literære og de forretningsmæssige pligter, holdt forbindelse med medarbejderne osv. Selv udgav han dens hæfteskrift „Fra Dansk Folkemindesamling“ II og III (1909—10). Samtidig skrev han på tysk en afhandling om dansen i folkeviserne². Tillige gjorde han strejftog ind på sit gamle område: „Fra Musikhistorisk Museum i København“³ og Operaen „Orfeus og Eyridike“⁴, eller opfriskede på tryk sine færøske rejseminder⁵. Ja på en forlæggers foranledning udgav han endogså „Eventyr fra mange lande“ (1909). I ferierne — som han tilbragte i sanatoriet ved Holte eller helst i Rågeleje på Kattegats kyst — kunde man træffe ham optagen af folkemindeopskrivning eller af nye planer for den ældste skulpturs anvendelse til balletmotivernes fornyelse! Der blev nemlig ved at være noget af en dansemester i ham, og lidt af en journalist. Han følte en pudsig beskæmmelse når disse udenoms interesser kom hans videnskabelige kaldsfæller for øre.

Med dansens historie havde han i mange år syslet og ejede en hel litteratur om den. Han tænkte sig nu at skrive den i livlig og overskuelig form som et af „Danmarks Folkeminder's“ skrifter, og dertil at knytte et andet bind med udførlig behandling af den nordiske folkedans.

I disse sidste år vandt han sig endnu et særligt område: den helt primitive musik. Will. Thalbitzers fonografvalser fra det hedenske Østgrønland førte ham ind på spørgsmålet; og der opstod snart et fortroligt samarbejde mellem de to. Thuren kastede sig over den nye opgave

¹ Nogle få af dem er udgivet i „Folkesangen på Færøerne“ og i artiklen „Das dänische volkslied“ (1907, Zeitschrift der Internationalen Musik-Gesellschaft, IX, 1 s. 15 ff). — Af „Dansk Folkemindesamlings fagkataloger“ har han udarbejdet hele afsnittet Berggreen og enkelte andre partier. Hans afhandling „Über die folkloristische sammlung in Kopenhagen“ (Kongress der internationalen musikgesellschaft, Wien 1909) gör bl. a. rede for hans arbejdsmåde ved ordningen.

² Tanz und tanzgesang im nordischen mittelalter nach der dänischen balladendichtung (Zeitschrift der Internationalen Musik-Gesellschaft IX h. 6). Jf. „Blade af dansens historie“ (Frem 1902 nr. 39).

³ Nordisk tidsskrift 1909. ⁴ Fra arkiv og museum IV (1909) 101—32. ⁵ „Fra Færøerne“, almanakken „Danmark“ 1906, s. 28—32.

med en arbejdskraft og grundighed endnu større end tidligere, arbejdede med tonometer for rent iagttagelsesmæssig, uden noget forud givet tonesystem, at opfatte selve det uciviliserede folkeslags system af toner. Således opstod *The Eskimo Music* (Meddelelser om Grønland XI), hvor Thuren har meget stor del i det fortrinlige resultat¹.

Det vilde have været let for ham at vinde doktorgraden ved ethvert af sine tidligere arbejder, men han følte ingen trang dertil og vedblev at være „cand. theol.“. Han vilde ikke vinde sig den videnskabelige værdighed for færøsk eller eskimoisk, han vilde skrive om de danske folkevisers melodier, hvor flere kunde prøve værdien af hans værk og mange skønne at her var vundet noget nyt. Men dertil nåede han ikke. Hans sidste småarbejder kreser kun om det der var midtpunktet i hans fremtidsmål. 1911 skrev han i Danske Studier om „Melodien til Danmark dejligst vang og vænge“ og i Festskrift til H. F. Feilberg om „Dans i Grønland“, hvor navnlig ringdansen interesserede ham som en formodet ætling af den middelalderlige nordiske folkevisedans.

Men inden dette sidste arbejde udkom, var Thuren allerede bleven angreben af en forkølelsessygdom der førte til fornyelse af hans gamle sygdom. Han slap næppe nok gennem sommerens livsfare; under efterårets lange hospitalsophold oplevede han en genoplivelse af livsmod med opdukkende planer i mængde. Først ved nytår mærkede han selv at kræfterne var udtømte, og böjede stille sit hoved for døden.

Han blev kun 38 år gammel. Men han havde, under sundhedskår der vilde have hæmmet de fleste, indskrevet sit navn blandt de bedste af dem der har forsket de nordiske folkeminder.

Sine videnskabelige samlinger, deriblandt sine forarbejder for melodiværket til „Danmarks gamle Folkeviser“, havde han testamenteret til Dansk Folkemindesamling. Men han vil vanskelig finde en efterfølger der med samme udsyn og samme indtrængen i alle enkeltheder giver sig hen i at granske den folkelige musik.

*Axel Olrik*².

ANDERS PEDERSEN

Anders Pedersen blev født d. 29. november 1880 på Lerchenborg. Faderen var slotsgartner; i sin fritid underviste han selv sønnen, til denne 1891 kom i skole i Odense. „Han havde allerede på et så tidligt stadium vist en mærkelig interesse for sprog, særlig for latin, og han var ikke mere end 9 år, da han lavede sig en fuldstændig grammatik i et sprog, som han selv opfandt.“ Lige til sin død fandt sønnen i sin fader en interesseret og forstående ven, hvem han på sin side altid omfattede med den varmeste pietet. Efter en lang arbejdsdag nyder den

¹ Om et par kortere forløbere for dette arbejde, på tysk og fransk, se dr. Norlinds nedenstående anmeldelse af *The Eskimo-Music*. ² Forf. bringer sin bedste tak for meddelelser til professor Chr. Thuren, til kand. H. Grüner Nielsen og til Fru Anna Horsbøl.

gamle mand nu en velfortjent hvile, sysselsat med afhandlinger om det danske havebrugs historie og med ømhed fredende om sønnens minde.

16½ år gammel blev Anders Pedersen student (1897); i sin skoletid havde han haft megen lyst til at lære hebraisk, og nu lærte han ved selvstudium så meget, at han samtidig med filosofikum tog hebraikum (med udmærkelse). I 3 år forberedte han sig til skoleembedseksamen med dansk som hovedfag og latin og græsk som bifag, men opgav så resolut bifagene og tog i novbr. 1903 magisterkonferensen i nordisk filologi. Før dette tidspunkt havde han begyndt at studere sanskrit, arabisk, armenisk og slavisk, senere kom hertil de finsk-ugriske sprog. Et rejsestipendium satte ham i 1906 i stand til at foretage en rejse til Stockholm og Finland.

I 1900 flyttede Anders Pedersen ind på Regensen, og nogen tid efter endt ophold der fik han Borchs kollegium. Da der ikke syntes at åbne sig nogen vej for ham i København, tog han (april 1907) mod pladsen som registrator (på dansk: skriver) ved landsarkivet i Viborg — på en yderst tarvelig gage. 1909 søgte han en assistentplads i rigsarkivet, men kom ikke i betragtning. I novbr. 1910 havde han et sammenstød med sin højeste foresatte, hvad der nødte ham til at vige pladsen.

I februar 1911 rejste Anders Pedersen tilbage til København, fuld af arbejdslyst. Men da havde han kun få måneder tilbage at leve i. I Viborg var han to gange bleven kastet på sygelejet; den tilsyneladende kærnesunde unge mand var angreben af en snigende tuberkulose. Og dog tegnede alt så lyst til at begynde med: han fik universitetsstipendium, levede i en kres af trofaste venner, der forstod og skattede ham, og inden årets udgang skulde disputatsen være færdig. Men i begyndelsen af oktober blev han angreben af blodstyrning og udåndede på Øresundshospitalet (29. okt. 1911). Han ligger begravet på Ringsted kirkegård, hvor venner og studiefæller rejser ham et synligt minde.

Om Anders Pedersens videnskabelige virksomhed og dens betydning kan jeg fatte mig kort. Ved hans død erkendtes det fra alle sider, at han havde givet de bedste løfter, og at man turde have nærret de største forhåbninger, ifald han havde levet. Det må være mig tilladt at citere en anbefaling, som prof. Axel Kock gav ham i 1910: „... Mag. art. Anders Pedersen är enligt min mening en verkligt framstående språkforskare ... är icke blot en kunnig, utan — hvilket mera är — en mycket skarpsinnig vetenskapsidkare, som med stor iakttagelses- och kombinationsförmåga på ett synnerligen lyckligt sätt förenar sunt omdöme och vetenskaplig kritik. Kombinationen av dessa goda egenskaper, hvilka tyvärr icke allt för ofta förenas hos en och samma person, gör att jag icke tvekar karakterisera Mag. art. Anders Pedersen såsom en bland våra dagars mest lovande yngre nordiska språkforskare ...“ Disse udtalelser blev tiltrådt af proff. Wimmer og Dahlerup.

I omfang udgør de af Anders Pedersen offentliggjorte afhandlinger ikke meget. Det meste findes i Arkiv för nordisk filologi („En grænse-dialekt“. — „Dansk og urnordisk akcentuering“), i Danske Studier („Nogle normanniske lydforhold“) og i Nordisk Tidsskrift for Filologi (et

par anmeldelser). Des. mere vejer de kvalitativt; populær læsning er det ikke, men koncentreret videnskab, skrevet i en stil, der er lynende klar og hvas. — Nævnes bør endvidere hans medvirkning ved Emilie Demants danske udgave af bogen om lappernes liv, hans arbejde med glossaret til Holger Nielsens udgave af Rimkrøniken og med anden udgave af Ordbog over Gadesproget.

Mange har følt det som et tab, at den unge, skarpsindige videnskabsmand skulde dø — mange flere er bedrøvede over, at mennesket Anders Pedersen ikke er mere. Det falder mig ikke let at give et kortfattet bidrag til hans karakteristik — det er ikke altid, hjertets fylde kan give sig udtryk i ord man selv er tilfreds med.

Den røde tråd i hans liv var en utrættet higen efter sandheds erkendelse, en fortsat hævvelse af retfærdighedens sag. Jeg har ikke kendt nogen mere ubestikkelig og retlinjet karakter. Derfor var han også — i al sin materielle fattigdom — i virkeligheden et frit og frygtløst menneske; kun eet frygtede han: at volde sine forældre sorg eller bekymring. Principfastheden kunde i uforståendes øjne tage sig ud som særhed og stivsind — enhver, der kendte ham nøjere, beundrede den. Hans had til skaberi var så stærkt, at det kunde opfattes som formløshed — i virkeligheden var han en meget fintfølelse og hensynsfuld natur. En overlegen intelligens, et beskedent, selvfornægtende menneske, en munter kamerat og varmtfølelse ven — det minde bevarer jeg om min gamle regenskontubernal.

I sine første studenterår var Anders Pedersen nærmest en stiltfærdig, meget upraktisk og lidt verdensfremmed stuelærd, hvis åndelige synskres ligesom lukkede sig ned over hans specielle videnskab. For den, der fulgte ham på nært hold, var det en oplevelse at se ham udvikles og spænde sine interesser over større vidder af den menneskelige tilværelse. Og så skulde han gå bort netop nu, da verden kunde forlange noget af ham, og han noget af verden. Men midt i tabet er mange af os et stort og stærkt minde rigere.

Ålborg 29—9—1912.

Anker Jensen.

Da „Budstikken“ for en god halv snes år siden bragte de første bud om, at der sad en ung student og læste gammeldanske håndskrifter for alvor uden anden hensigt end videnskabelig, og at den samme student var som en vagtsom udkigspost, der gjorde opmærksom på, hvad nyt der viste sig i hans fag, da gik det mig som en gammel dragonhest, der hører signalerne. Jeg måtte spidse øre, jeg måtte høre noget om ham, og det, jeg hørte, var både glædeligt og sørgeligt. Om hans videnskabelige iver kunde vennerne ikke tale tydeligere end hans små noter havde gjort det. At han måske stod fare for at lave for dristige gisninger, var der tegn til; men det er nu ikke det værste hos en ung filolog, blot han kan tåle kritik, og det så det ud til. Det, som gjorde mig ondt, var at man talte om, at han i sin upraktiskhed, sit svage helbred og også i sin svaghed for mundtlig forhandling med kammerater i stedet for skriftlig behandling af problemerne havde fjender, som kunde blive

farlige. Dog, Karl Verner, som også i nogle af disse henseender lignede ham, var jo kommen et stykke frem både i alder og arbejde. Man kunde håbe, at det vilde gå Anders Pedersen på samme måde.

1906 kom så Anders Pedersens første større afhandling „En grænse-dialekt“ (se DSt. 1907, 127 ff). Den betegner afgjort en landvinding for studiet af gammeldansk og viser forf.s grundighed og skarpsindighed i det bedste lys. Som Anker Jensen ovenfor har nævnt, var han i sine tidligere år ret speciel i sine selvstændige arbejder, og endnu tydede intet ud over, hvad Budstikke-noterne havde vist: at studiet af den danske lydhistorie havde fået en ivrig og skarpsindig dyrker mere.

I Viborg fortsatte Anders Pedersen sine håndskriftstudier, men samtidig udvidedes hans synskres både i retning af videre sprogområde og i retning ud over det rent sproglige. Hvad han fik gjort i fortsættelse af sit ungdomsarbejde, vil måske hans efterladte papirer vidne om, når de engang bliver gennemgået; men det, som efter hans genkomst til København kom fræm, den i Viborg skrevne afhandling om stødet („Dansk og urnordisk akcentuering“ i Arkiv XXVIII) og den i København udarbejdede behandling af de normandiske stednavne (DSt. 1911) viser, hvor vid hans sproglige synskres er bleven. I begge disse afhandlinger bevæger han sig på særdeles vanskelige områder. I Normanner-afhandlingen går han fræm med den yderste forsigtighed (og mærk hans hensynsfuldhed overfor A. Fabricius, den af forgængerne, som var mindst filolog!) og hans få og små resultater kan nok siges at være sikkerheden så nær, som man kan komme den. I stød-afhandlingen er han dristigere, og i god overensstemmelse med hans natur er angrebet skarpest rettet mod de berømteste af hans forgængere. Jeg tror ikke, at resultatet er rigtigt, og kan i mange punkter godkende Otto Jespersens modafhandling i Arkiv XXIX; jeg ved, at Anders Pedersen beklagede, at han ikke var bleven opmærksom på Forchhammers værdifulde ændringsforslag til den gamle forklaring (Sikre meddelelsesmidler i døvstummeundervisningen s. 81 ff); det står jo ganske vist i en afkrog af den fonetiske litteratur, men A. P. havde dog en anelse om, at der måske var noget i den bog, og havde haft til hensigt at læse den, men ikke nået det. Men hele den ved afhandlingen fræmkaldte revision af stød-problemet, som allerede er begyndt og sikkert ikke afsluttet, vil uden tvivl føre fremad til dybere forståelse.

Anders Pedersens afhandlinger er alle skrevne som helheder, ud fra én enkelt opfattelse, med ét bestemt sigtepunkt for øje. De går ud på et „det er!“ og ikke på et „er det?“ eller „er det ikke?“ Til trods herfor er de ikke let læselige; hans sprog er tungt og fyldt af vanskelige fagord. Men man går ikke fra dem uden et indtryk af, at forfatterens udvikling gik i en højst værdifuld retning. Da kom den ene af de fjender, der havde truet så længe, og afbrød det hele. Han nåede at samle sig til produktivt arbejde, men sygdommen blev hans mester, alt for tidligt, synes vi andre.

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

TRÆLLEN I RIGSTHULA: LANGE HÆLE

I Rigsthula, et af Digtene i den ældre Edda, fortælles det, at Guden Rig eller Heimdal vandrede om paa Jorden og besøgte Menne-skenes Boliger. Først kom han til Trællens Hytte, saa til Bondens Hus og endelig til Høvdingens Hal. Ni Maaneder derefter fødte Trællens Hustru en Søn, der skildres saaledes:

Barn fødte Edda;
de øste ham med Vand,
graableg og svart,
kaldte ham Træl.

Paa Hænderne havde han
rynket Hud;
forkrøblede Knoger
[og Kortnegle],

digre Fingre,
fult Ansigt,
ludende Ryg,
lange Hæle.

Ogsaa Bondens Hustru fødte en Søn, om hvem det hedder:

Barn fødte Amma;
de øste ham med Vand
og kaldte ham Karl.
Konen i Dug ham svøbte
rund og rød og frisk;
Øjnene spilled.

Men om Høvdingens Søn hedder det:

Svend fødte Moder,
svøbte i Silke;
de øste ham med Vand
og Jarl ham kaldte.
Blegt var Haaret,
Kunderne bjarte,
Øjnene grumme
som Ormungens.

Disse fra talrige mere eller mindre fuldstændige Gengivelser velkendte Skildringer af de tre Stænder eller Samfundslag i Vikingetiden har i de senere Aar faaet en særegen Interesse, idet man har ment at kunne uddrage videregaaende Slutninger af dem med Hensyn til de oprindelige Raceforhold i Norden. Og det kan da heller ikke nægtes, at Tacitus' Skildring af de gamle Germaner som Folk med „barske Øjne af blaa Farve, lyst, rødligt Haar og en stor Krop“ stemmer godt med Rigsthulas Skildring af Høvdingens Søn, men Spørgsmaalet om de europæiske Raceforhold rummer saa mange Vanskeligheder, at det ikke vil kunne løses paa tilfredsstillende Maade, hvis man tillægger saadanne Skildringer større Værdi, end der rettelig tilkommer dem. Hvad Tacitus angaar er det sikkert nok, at han ikke kan have haft tilstrækkeligt Kendskab til de virkelige Forhold, da han skrev, at alle Germanere udgjorde en ejendommelig, fuldkommen ren Stamme, der ingen Lighed havde med andre, og at de alle havde samme Udvortes. Det er rimeligt nok, at de germanske Krigerskarer, han havde hørt Tale om, havde et nogenlunde ensartet Ydre, men i sin Helhed var Folket langt mindre ensartet, og naar Romerne tillagde alle Germanerne blaa Øjne, lyst Haar og en stor Krop, begik de den samme Fejl, som naar man i vore Dage tillægger alle Kineserne gul Hudfarve og skæve Øjne. De saa kun de for dem usædvanlige Træk og lagde ikke Mærke til de mange og store individuelle Forskelligheder. Med Hensyn til Rigsthula er Forholdet et andet, idet der her er Tale om en rent digterisk Skildring af Samfundstyper, som vel til en vis Grad udmærkede sig ved forskellige ydre Ejendommeligheder, men som desuden havde ganske andre Egenskaber af ulige større Betydning. Høvdingens Søn er den vordende Helt, hvis Skikkelse er ens i alle Lande. Bondens Søn er rund og rød og frisk, som det sig hør og bør, og Trællens Søn er det sygelige Fattigmandsbarn, men han har en Ejendommelighed, hvorved han afviger fra de to andre, og som fortjener nærmere Omtale; han har lange Hæle.

Om end Oversættelsen af de paagældende Strofer iøvrigt synes omtvistelig, kan der neppe være Tvivl om, at „langir hælur“ virkelig betyder „lange Hæle“; men der vides ikke noget om, at uddøde eller nulevende europæiske eller asiatiske Menneskeracer, som kunde tænkes repræsenterede i Oldtidens Trælle, havde eller har længere Hæle end almindeligt. Negrene har lange Hæle, og det er unægteligt et mærkeligt Træk, at Udtrykket er eller var anvendeligt paa Trællene i Amerika før Slaveriets Ophævelse, men der kan dog ikke ret vel være Tale om at antage, at Trællene i Norden var Negere.

At det ikke betegner nogen nu ukendt legemlig Beskaffenhed, ses da ogsaa deraf, at det tilsvarende Udtryk ingenlunde er ukendt i Nutidens danske Folkesprog. I Christine Reimers nyligt udkomne Bog om Nordfynsk Bondeliv fortælles (S. 105), at Barselkonen opmuntrede de Koner, der kom paa Barselvisit, til at tage for sig af Traktementet med Ordene: „Drik ud — ellers faar Barnet lange Hæle“. Om denne Tro paa Nordfyn vidner ogsaa en Meddeler i Skattegraveren VIII 95

(fra Örridslev): Naar nogen har lange Hæle, er det fordi der ikke er spist rent op ved deres Daabsgilde. Og fra Odsherred paa Sjælland kender Jens Kamp noget lignende: Naar Vognene ved Barselgildet kommer fra Kirke, maa der passes paa, at der ikke bliver nogen „Slippe“ i Vognrækken eller at en enkelt Vogn kommer bagefter, — ti da faar Barnet lange Hæle (Danske Folkeminder 364, Nr. 117).

I Literaturen omtales lange Hæle yderst sjældent. I Charlotte Dorothea Biehls Oversættelse af Cervantes' Don Quichote siges det, at Sancho Pansa havde lange Hæle (1. Bind, Side 73), uagtet den spanske Original har *zancas largas*, der nærmest betyder hjulbenet eller om man vil bredbenet, skønt dette Ord ialfald i Nutidsdansk har en særegen Betydning, hvorved det ikke passer paa Sancho Pansa. Schaldemøses Oversættelse (1829) har skævbenet og træffer derved det latterlige ved Personen meget godt, men det er ikke nogen ordret Gengivelse. En ganske nøjagtig Oversættelse af *zancas largas* kan neppe gives, og Jomfru Biehls kan forsvares, forsaavidt som *zanca* uden Tvivl har kunnet bruges som Betegnelse for Hæl, der ellers i vore Dages Spansk hedder *zancajo*, men der foreligger et Ordspil (Sancho Pansa — Sancho Zansa), som ikke lader sig gengive paa Dansk, og naar Jomfru Biehl har givet Sancho lange Hæle, er det neppe i Overensstemmelse med, hvad Cervantes selv har tænkt paa.

Jeg tænker mig nærmest, at Trællens „lange Hæle“ vil sige, at hans Gang var langsom og slæbende; her foreligger da et i Skriftsproget meget sjældent men i det levende Folkesprog endnu brugeligt, ældgammelt, billedligt Udtryk, der ganske svarer til Udtryk som langfingret, højbenet, spidsnæset, tykhovedet, smalhjernet, lavpandet og mange lignende¹. Om Jomfru Biehl har kendt dette Udtryk faar staa hen; Cervantes har under alle Omstændigheder ikke tænkt sig Sancho Pansa med lange Hæle, da han bruger Ordene *zancas largas* i Beskrivelsen af et Billede og ikke i overført Betydning.

Vender vi nu tilbage til Trællebarnet i Rigsthula, saa ligger det i Sagens Natur, at Beskrivelsen af det tager Sigte paa den vordende Træl og ikke paa selve det nyfødte Barn, som hverken i bogstavelig eller i overført Forstand havde lange Hæle, ligesaa lidt som det havde en luddende Ryg, og ligesaa lidt som det nyfødte Høvdingebarn havde „Øjne — grumme som Ormeungens“. Skildringen gælder Trællen i Almindelighed og giver i kraftige Træk et levende Billede af hele den aandeligt og legemligt forkuede Underklasse men ikke nogen Beskrivelse af en særegen Menneskerace, og heraf følger da ogsaa, at man ikke kan tillægge de enkelte Led i Skildringen nogen afgørende Betydning som Vidnesbyrd om Trælles Herkomst. Trælleklassen var med Hensyn til sin Oprin-

¹ I ældre danske Ordbøger, som Videnskabernes Selskabs og Molbechs, og i nyere Ordbøger over dansk og norsk Folkesprog (Kalkar, Feilberg, Aasen) forekommer Ordet langhælde eller langhilde i Udtryk som at gaa eller trække i l., d. v. s. i Langdrag. Om dette er en forfinet Ordbogsform for Langhæl eller langhælet eller et Ord af helt anden Oprindelse, maa jeg overlade til Sprogmand at afgøre.

delse vidt forskellig fra Slaveklassen i Amerika og maa i det hele og store opfattes som det Bundfald, der nødvendigvis maatte udskille sig i et Samfund som det, der havde udviklet sig i Norden paa den Tid, der her er Tale om. Det var en Samfundsklasse, som ganske vist indeholdt mange fremmede Bestanddele, baade Krigsfanger og købte Trælle, men som bestod i Kraft af den Lagdeling i Samfundet, der var en Følge af den fremskredne Kultur. I de helt primitive, ikke bofaste Samfund, som hos de nordamerikanske Indianere, er der ingen Trælle, og man har sikkert heller ikke havt saadanne i de ældste forhistoriske Tider i Europa, men om det end ikke kan benægtes, at Trælleklassen i Norden har indeholdt Rester af en undertvungen Urbefolkning, saa ligger der under alle Omstændigheder ikke noget Bevis for, at det har været Tilfældet, i de bevarede Skildringer af Trælles Udseende. Naar man under Hensyn til, at Rigsthula rimeligvis skildrer en af Vikingenbyggerne paa de britiske Øer, har ment, at Trælles mørke Haar synes at hvide om, at han har undertvungen Kelters Blod i sine Aarer, er der hertil at bemærke, at der ikke vides noget sikkert om Kelternes Haarfarve og forøvrigt heller ikke om Trælles; Trællebarnet kaldes blot „svartan“, hvilket efter Omstændighederne meget godt kan betyde, at det var snavset, men det udelukker selvfølgelig ikke, at det var af keltisk Æt.

Søren Hansen.

NORDFYNSK BONDELIV.

Christine Reimer, *Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde*. II. Odense 1912.

Anden del af dette værk, hvis første, i 1910 udkomne del har været omtalt her i tidsskriftet, omhandler væsentlig almuens klædedragt og sysler, dels landbrug og husdyravl, dels og fornemmelig kvindernes hjemmearbejde, især madlavning. Frk. Reimer viser sig også i dette bind som en livlig og kundskabsrig fortællerske, der har godt greb på at skildre de gammeldags sæder og skikke, sysler og arbejdsmåder, og ordningen af stoffet er vel så god som i første bind, måske fordi den mere materielle side af den gamle bondekultur er forholdsvis lettere at få skik på. Mod det sproglige kan der dog gøres en og anden indvending. Lydskriften er lige som i første del noget mangelfuld, og stilen ikke altid upåklagelig; det er ikke godt dansk at skrive: „undvære den Hovro *ikke* at kunne høre Klokken pikke“ (s. 140); det er uheldigt at stave navnet på korn- og melkister *bind* i stedet for *bing* (s. 181); en harve har ikke *tænger* (s. 253), men tænder. Når navnet på salt suppe, *mad-så*, s. 170 forklares som *mad-også* (!), vidner det om mangel på kendskab til det gammeldanske ord *sådd*, suppe. — Disse enkelte indvendinger forringer dog ikke forfatterindens fortjenester af med kyndig hånd at have samlet og bearbejdet det omfattende stof i en letlæselig fremstilling. Hendes bog fortjener at blive kendt i de videste kredse, og man må

ønske hende held til at afrunde sine livlige skildringer af det gamle fynske bondeliv, der virkelig udfylder et savn i vor litteratur, ved udgivelsen af de endnu manglende to bind.

Jørgen Olrik.

DANSKE UDVANDRERE.

Karl Larsen, *Danske Nybyggere*. Den jydsk møller søn Niels Storm Schmidt. Tækkemanden Hans Rasmussen fra Nordsjælland og hans familie. Kbh. 1910, Gyldendal.

Der findes næppe det Hus i Landsbyen, der ikke har Slægt i Amerika, hører man sige. Og det er nok altfor sandt, at saa dybt et Indhug har „det fjærne Vesten“ taget hos os. En saare gavnlig Gærning maa det derfor synes at være, Hr. Prof. Karl Larsen har paabegyndt: at skrive de danske Udvandrerers Saga gennem Samlinger af deres Breve til Hjemmet.

Professoren rettede for en Tid siden Opfordring til alle, som ejer Udvandrerbreve, om at overlade ham dette Stof til en historisk Fremstilling. Og en god Del lykkedes det at indsamle. Maaske ikke en Hundrededel af, hvad der findes. Thi der gemmer sig sikkert mangen Pakke Udvandrerbreve — omvundet med en Tvindetraad — i Dragkisteskuffens løjerlige Hob af alskens Ting — eller et andet fjærnt Sted, hvorfra de næppe naar Dagens Lys ved et stort Forlags naadige Beskyttelse og paa en Opfordring, der udgaar fra Professoren (og Ministeriet) gennem Præster og Lærere.

Til alt Held blev der indvundet nok til at begynde Arbejdet med, hvilket viser, at Stoffet er meget rigt tilstede. Og saa foreligger da den første Samling Breve fra danske Nybyggere trykt. Og Fortsættelsen maa komme. Vor Litteratur maa ikke undvære den.

Glædeligt slaas den Paastand ned, at Dansk-Amerikaners Breve er lidet værd: „Man faar ingenting at vide!“ lyder det tit. Det passer ikke paa de Breve her er udvalgt. Og Nydelsen ved Læsningen forstyrres ikke af det, der vist ellers ofte kan skæmme dansk-amerikanske Skildringer, det vilde Pral, der minder om Vegetarers og Vandrikkeres Lovsange: det store frie Amerika overfor det smaatskaarne Danmark.

Vor Kultur er ikke stortgribende fluks i Flanken. Men kanske har vi saa desbedre den stedfæstede Virkens beherskede Form. Den holder vi fast paa. Overlegent skrev en ung Pige hjem fra Amerika til sin gamle Mor, en Molbo-Husmandskone — stadigt om det store frie Land i Modsætning til ... Et Brev fik den gamle Kone paa Dødslejet. Den anden Datter, som plejede hende, læste det højt. I Førstningen var Brevet ret saa godt og rart, den gamle lyttede spændt — men saa kom der noget om det store, frie, herlige ... Da løftede hun afværgende sin rystende Haand fra Dynen: „No ka I godt gemm 'et!“

Denne Molbohistorie, som ikke savner Kløgt, synes at aabne Blik ind i Forhold der kommer lidet frem i den foreliggende Brevsamling.

Prof. K. L. har skønsomt og smagfuldt valgt at rejse en Hædersstøtte for den danske Udvandrer. Vi er ham derfor megen Tak skyldig. Men vil den historiske Videnskab engang fordre Sværte paasat — ogsaa her: vi faar finde os deri, som vi plejer. Disse Brevskrivere kan næppe med virkelighedstro Streg tegnes mere idealiseret, end de bliver gennem deres Breve til Hjemmet.

„Danske Nybyggere“ indeholder to Brevgrupper. Den første er fra en østjysk Møllersøn, der efter megen Omflakken havner i Guldgraverlejren ved Midten af forrige Aarhundrede. Noget mere pligtopyldende, flittigt og dydigt ungt Menneske skal man vanskeligt faa at se. Og det maa indrømmes, at Selvros kender hans Breve næppe. Rørende er hans Slægtsfølelse og Glæde for hvert lille Budskab fra Hjemmet — i Forbindelse med hans dristige og haardnakkede Fremfærd derude i den vide Verden. Det er en egen Type Mors og Fars Dreng, vi her staar overfor. Han er utrættet som de stærkeste Mænd og dog blød som et Barn. En vis Frygt for slette Fæller, en Fremmedfølelse i den onde Verden, forlader ham aldrig. Som Folketype staar han paa det usikre Grænseskel: „lidt udenfor Bondestanden“ — og som Søn af en Københavner (Smit, tysk Æt?) og en jysk Bondepige har han ikke ren Afstamning. Han tiltaler sine Forældre enkeltvis med De, ikke paa Bondevis: I. — Brevene har hist og her en Smule slikket Tone. (Maaske Følge af Opdragelse i Særgruppe udenfor Egnens almindelige Flok) og en stadig Mangel paa Almuedjærvhed- og lune (i Modsætning til næste Brevgruppe). Men i Skikkelsens ejendommelige Form, dens alvorsfulde ukuede Fremfærd, synes man at skimte Træk fra Moderens Side, den jyske Æt.

Næste Brevgruppe stammer fra en nordsjællandsk Tækkemand og hans Kone. Mistænkt for Ildspaaættelse, uskyldig, men uden Bevis derfor, udvandrer han efter Varetægtsfængsel. Hun bliver foreløbig hjemme. Som en noget fordrukken og løs Fyr — paa Kant med Konen som med Øvrigheden — retter han sig nu og bliver mandhaftig i det fremmede Land. Det kunde vel sket i Siberien som i Amerika eller ethvert andet Sted, hvor han kunde længes. Men vi ved noget om, hvad Dansk-Amerikanerens Hjemlængsel betyder. Den har skaffet os et af vore folkelivsskildrende Literaturs mærkeligste Værker: Fr. L. Grundtvigs „Livet i Klokkergaarden“, hvor Udvandrerne, Bonden og Præsten, slutter sig sammen om at fremmane Hjemstedets Verden i smaat og stort.

Hvor trygler og beder ikke den sjællandske Tækkemand ovre fra Amerikas vildsomme Egne i Brevene hjem til sin gamle Mor om en venlig Tanke fra Konen, om et lille Budskab fra hans Børn. Og endelig vover hans Kone endnu engang at forlade sig paa ham. Hun rejser derover med sine smaa. Og de fortryder det ikke. Thi det var af de Dage, hvor han laa paa Straataget og glandede over den ganske By, som han sagtens har gjort, og „hittet paa Kunster“. Men er der sket Forandring med ham, bliver det ikke mindre Tilfældet med hende. Hjemme „var hun ikke, som hun skulde være“ — som det vilde lyde i Talesproget. Lad var hun og ligeglad, men da hun faar en ærlig og stræbsom Mand ved sin Side og har taget sit Livs store Beslutning, da

gaar hun med en egen gribende Glæde op i Arbejdet paa den ensomme Farm, han med alle sine Kræfters Brug har skaffet tilveje. Det er ikke lystelige Kaar, hun gaar ind til, men hver liden Ejendel i det tarvelige Bo har hendes fulde Hjærte, og hun nyder sin majsomme Tilværelses faa Hvilestunder med en usigelig Lyst. I Brevene hjem omtaler hun atter og atter „vores Far“, hans strænge Slid i Vinterkulden og hans daarlige Ben. Om alt skriver hun hjem til Bedste, den gamle Bondekone paa Sjælland. I Trængselstiden, førend Tækkemanden fik Kone og Børn over til sig, skriver han de smukkeste og varmeste Breve hjem til sin Mor. Der er Digte imellem. Lidt Rimfærdighed er jo ikke særlig sjælden hos Folk af hans Støbning. Men da han faar Hjem derovre, skriver hans Kone Brevene til Bedste, og de staar maaske nok højere end hans. Hendes smaa Skildringer af, hvorledes de hverandre fjærtboende Farmere kommer sammen til en billig Fest med lidt Dans og Gilde hører vist til Bogens betydeligste kulturhistoriske Træk. Og uafbrudt kan man under Læsningen glæde sig over, hvad disse jævne Arbejdsfolk, som sjældent har Pen i Haand og ingenlunde skriver „fejl-frit“, som det kaldes, formaar at mestre deres Modersmaal, at finde Sprogets naturlige Tonefald og lade Ordene føje sig.

Efter Læsningen af Danske Nybyggere vil man maaske dog allerhelst tænke paa den gamle Bondekone, som har siddet hjemme paa Sjælland og modtaget disse Breve. Stille i sin Hytte har hun levet og følt med de farende Folk . . . hun har vist ogsaa ført dem sammen, da de syntes for stedse adskilt. Hun har forstaaet dem!

Af hendes Saga har Professoren intet givet os. Det laa vel udenfor Planen. Vi kunde dog have faaet en Smule at vide om disse Udvandrerers Slægt, ligesom det er Tilfældet med den første Brevgruppes Forfatter. Der lyder intet sikkert om, at de er slægtlig stedfæstede i Nordsjælland. Og det har Betydning for Folkepsykologien at kende dette.

Andet tør der næppe udsættes paa Bogen. Beundrer man disse Almueskribenters oprindelige Sprogævne, saa er Beundringen ikke mindre for den kunstneriske Kunnen, som har givet, at nogle fattige, upaaagtede Udvandrerbreve nu staar med Ære i dansk Literatur. Og Opgavens Vanskelighed lader sig ikke udmaale, thi her at skæln mellem væsentligt og uvæsentligt er saare svært, naar der skal tages Hensyn ikke blot til det kulturhistoriske, men til det folkepsykologiske. Saa staar vi overfor Spørgsmaalet om disse Brevuddrags dokumenterende Værdi. Kulturelt er den udentvivl stor. Psykologisk er den ikke aldeles utvivlsom.

Det maa huskes og aldrig glemmes, at Almuebrevene — selv om deres æstetiske Følen kan synes mærkeligt udviklet — er skrevet udfra andre Forudsætninger end vor Literatur i Almindelighed.

Den gamle sjællandske Kone — og Nabokonen som kanske har været med til at læse Brevene — har nok faaet noget ud af dem, forstaaet noget eget paa en Maade, som den literært dannede sjældent ævner at se og maaske misforstaar. Den Mulighed er hvertfald altid tilstede. Og at det gennem Forfatterbemærkningerne i Danske Nybyggere stundom skimtes, at Skikkelserne er mere hørt end set, kan ikke undre og skal

ikke tillægges større Vægt, hvis Dokumentationens ellers maa tages med Læmpe.

Professorens højest fortjenstfulde Arbejder med Krigerbrevene viser Vanskeligheden ved at udnytte Almuens skriftlige Udtryk fra literære Synsmaader. Den danske Soldats Madro og Fredsommelighed — der ikke netop understreges af Historien, men ofte kommer stærkt frem i Brevene, som han med oprørt Blod og kærlig Hu, dulmende Rædslen, skriver til dem derhjemme — maa tages paa Baggrund af: Ulysten og den bristende Ævne til at gengive det heftigt bevægende, særlig paa Prent. Og Pligtfølelsen der pryder Madroen er ikke just moralsk at forstaa saa lidt som den gudhengivne Skæbnetro der stadig føres i Pennen, naar Pennen minder om Skolen og Skolen om Vorherre. Ser man nu disse gamle Soldater skælve i Mindet, mærker man, at de viger for at meddele sig om Dybhøi Skanser, og fortælles det i den unge Slægt, at han var ulykkelig, hvis han ved et Tilfælde ikke kom med i en større Træfning — da vil den der kender til Almuen næppe vente at træffe de oprindelige Udslag af Folkets lønlige Sammenslutningsvæsen æstetisk følsomt gengivet i Breve.

Noget andet gælder de Brevskrivere der udtrykker sig gennem den Art Dannelse, hvoraf vor Literatur fremstaar: den spredte. Først her kan Brevet helt underlægges vor literære Bevidsthed.

Men ikke forringer denne simple Ting Prof. K. L.s Samlinger af Breve fra vor Krig og Udfærd. Den sjældne Sans, hvormed Enkelthederne er samstemt til et literært Hele, og den Følelse, hvormed en saa højt-udviklet Skribent i vore Dage kan drages imod og omfatte sine jævne Brevskrivere, maa særligt de, som staar Almuen nær, paaskønne — og iøvrigt alle, som sætter Pris paa, at vor Literatur bliver dansk-forskende.

Thorkild Gravlund.

TRYLLEFORMLERNES OPRINDELSE.

V. J. Mansikka: *Über russische Zauberformeln, mit Berücksichtigung der Blut- und Verrenkungssegen.* Akad. Abh. Helsingfors 1909 (XVII + 309 S.).

Den unge Dr. Mansikka er Finne. Man arbejder i de senere Aar med stor Iver oppe i Finland for metodisk Udforskning af Landets rige Folkeminder. Medens den episk-lyriske Digtning er bleven klarlagt ved Kaarle Krohns geniale Arbejd, har samme Forsker sat en Række yngre Videnskabsdyrkere i Gang med de magiske Opskrifter; og meget af dette Materiale er allerede ordnet og afhandlet, selv om temmelig lidet endnu er offentliggjort. Jævnside hermed har man holdt godt Udkig til begge Sider: Det skandinaviske Norden har vist sig som en støt Laan-giver, rigtignok saaledes at Modtageren i Kombinationsevne og Skønheds-sans staar som den overlegne. Men ogsaa den østlige Nabo maatte undersøges. Efter omfattende Studier af slaviske, særlig russiske Trylle-

formler og slaviske Lærdes Arbejder herom fremlagde Mansikka i 1909 ovennævnte Værk.

Det særlige Forhold til de finske Trylleord kommer Forf. kun løselig ind paa, i et Tillæg; han er tilbøjelig til at formode nogen Paavirkning fra russisk paa østfinsk, men indrømmer at Laan Vestfra ofte mulig lige saa vel forklarer Sagen. Hovedinteressen ved Bogen er af langt almindeligere Art. Det gælder det store Stridsspørgsmaal om de til vor Tid overleverede Trylleformlers Ælde og Byrd. Forf. hævder ubetinget deres rent kristelige Præg; den der spørger efter Forestillingernes første Kilder havner nødvendig i den kristelige Idé-Kres. Og videre paa-staar han: Trylleformlerne skyldes i deres ældste kendte Skikkelse ikke tarvelig oplyste Personer med taagede Forestillinger om den kristelige Literatur; Forfatterne var gejstlige Mænd, vel nok Munke og lavgejstlige, men Folk med „intimt, detailleret Kendskab til den bibelske, apokryfe og »kanoniske« Symbolik“; Formlerne i de gamle Receptbøger er gennemvævede med samme Træk som Apokryferne, den gejstlige Digtning og de gamle kirkelige Bønner. „De lærde gejstlige har i dem (Tryllef.) ladet deres Kundskaber i den kirkelige Allegori boltre sig og ført Lægfolk bag Lyset med en Symbolik der var og blev skjult for Folket, for hvilket Tryllepoesien jo var forfattet. Træffer vi i Formlerne hedenske Guder, saa er de lærde Interpolationer“. Det var da ikke hver Mands Sag [vel heller ikke hver Munks!] at lave Trylleord. Den sekundære, mundtlige Overlevering blandt Lægfolk skejer da ogsaa let ud: „Mange oprindelig klare og fornuftige Begreber og Forestillinger mister deres Farvers Straalekraft og er blevne uforstaaelige.“ Dette Synspunkt, der i Forordet (S. IV—V) fremsættes som almenfyldigt, søges saa i det følgende tilkræftet for de slaviske (russiske) Formlers Vedkommende, dog med stadigt Henblik ogsaa til tysk og nordisk.

De ældre slaviske Receptbøger hviler dels paa byzantinske, dels vist i ikke ringe Grad paa latinske Originaler. — I Rusland indtraadte i 17de Hundredaar den store kirkelige Spaltning, og de konservative „gammeltroende“ flygtede fra da af i Skarevis, især op til det øde Nordrusland, med deres gejstlige og deres Bøger, som stadig afskrevs; Læse- og Skrivekyndighed var særlig udbredt hos dem. Med gammeltroende Klostre som Arnesteder, hvorfra f. Eks. Pilgrimme kunde sprede Brande vidt omkring, holdt Magien sig til vor Tid — forkættet, dog i Smug attraaet selv af ortodokse; *heresno znati* (at kende Hæresi) vil i Folkemunde sige at kende Tryllemidler. Ogsaa Lille- og Hviderusserne har Formler. Hernede i Syd og Vest har tyske, tjekkiske, serbiske, bulgarske Kolonister øvet stor Indflydelse; men ogsaa de gammeltroende, selv i Nordrusland, har ad skriftlig Vej stadig modtaget stærke Impulser fra det katolske Vesten (navnlig gennem Polen).

Som Eksempler paa de afhandlede Enkeltmotiver skal nævnes følgende. Jomfru Maria er i gamle Hymner Maris stella og Aurora (S. 124, 132); naar ulærde gammeltroende finder og bruger disse Udtryk i Formler, gaar de ud paa Marken og tilbeder selve Morgenstjernen eller Morgenrøden; det symbolske bliver konkret [og de aandelige mente

Ord afføder en ydre Handling]. — Eller (S. 138) Maria er, i enkelte Formler: Guds Moder, den brændende Tornebusk, der dog ikke fortæres (< Moses og Busken); deraf i folkelig Forvrængning ved Elskovsgalder: „Paa aaben Mark staar en Tornebusk: i den sidder en gammel tyk Kvind, den djævelske tjenstvillige. Jeg beder til Dig ... gaa og optænd Pigens Hjærte til mig.“ — Ved de tre Maria'er (S. 193), der er saa kendte i mange Landes Lægeformler, tier Forf. om Parcerne og henviser til de tre urtebærende Kvinder ved Kristi Grav (to af dem hedder Maria), som f. Eks. i norsk Form (Bang Nr. 252): „Der kom tre Mær gaaende, den ene bar Ledevand, den anden Røgelse, den tredje Værkens Døvelse. Jesus vakna, Værken batna.“ Deres Spinden søger han at klare ud fra den unge Marias og Legesøstrenes Purpurspinden til Tempelforhænget (efter Apokryferne). — Den hos Russerne atter og atter nævnte, hellige Alatyrsten (i Havet) (S. 169) er, som mange Formler selv klart lægger det frem, symbolsk: Zionsaltret (Menigheden), hvis Hjørnesten er Kristus, men tillige Nadverbordet paa hvilket han ofrer sig selv. I nordisk Form: Du skal staa saa fast som en Sten i den hellige Jord. — Krist selv eller hans Dyr (S. 249), der saarer (forvrider) Foden ved Gang (Ridt) over en Bro (< Indtoget i Jerusalem) skal i russiske Formler være taget symbolsk om Frelserens Død og Opstandelse: Broen brister over en Ildflod (Helved), men Krist rejser sig straks: „Som han faldt, stod han op.“ Forf. jævnfører i tyske Formler: Kristus „bracht sein heilich Fleisch, Bluet und Bein“ eller „Jesus Christus der Herr hat sich den Fuss verrenkt, die Juden haben ihn aufgehängt.“ Kvindernes Hjelpestræb i Merseburgformlen („thu biguolen Sinthgunt“ etc.) betyder da: Kvinderne ved Graven kunde ikke hjælpe, kun Herren selv kunde føje sit eget Legem sammen. — Det hyppige Motiv: Krist møder den Onde (S. 44) og viser ham bort, fører Forf. tilbage til apokryfe Skildringer af Jesu og Satans Samtale (i Ørken > paa Oliebjerget); i en slavisk Apokryftekst hedder det: „Han skar Tænder og tog til at sprude Ild af sine Øjne og fordreje sit Aasyn mod Kristus“; i en norsk Formel (Bang 1204): „Gik ud en brændende Ild af hans Tænder og en blaasende Ild-And ud af hans Næse“ (Djæveln er her ikke nævnt). Satans Bortvisning i denne Legende skal være Kilden til Formlernes talrige Bortmaninger af den eller det Onde. — En paa slaviske Sprog saa vel som paa Latin kendt, gaademæssig Formel (S. 69) taler om en gul Fisk (opfattet som den Sot der skal helbredes); den falder til Jorden, Hyrder griber den uden Hænder, koger den uden Ild, æder den uden Mund. Efter forskellige Analogier forklarer Forf. det: Fisken er fra først af ikke Sygdommen, men Kristus (*Ιησους*), Hyrderne er Apostlene, pastores ecclesiae, som aandeligt nyder Kristus, ham der ved sin Lidelses Ild steger sig selv til et Maaltid for Verden.

Ikke altid føler vel Læseren Nødvendigheden af den allegoriske (jeg siger ikke: den legendariske) Tydning som den oprindelige. Men Afhandlingen er et interessant Indlæg i den standende Strid om vore gamle Troldord og er vel skikket til at sætte Tanker i Gang. F. Ohrt.

FOLKEMINDER SOM EKSAMENSFAG

Hidtil har Helsingfors været det eneste af de nordiske universiteter, hvor universitetsksamener er holdte i folkeminder („finsk og sammenlignende folkedigtningforskning“): men her har den også spillet en ret fremragende rolle både som fag ved kandidat- og ved licentiateksamen.

For nylig er faget også blevet indført ved Lunds universitet.

I marts 1911 søgte filosofie studeranden Olof Sundén om tilladelse til foruden i nordisk sprog at tage kandidateksamen i arkæologi og i folkeminder („nordisk och jämförande fornkunskap“ og „folkminnesforskning“). Ansøgningen var ledsaget af en anbefaling fra prof. Kaarle Krohn i Helsingfors, der meddelte at ved det finske universitet var hidtil (1905—10) kandidateksamen i folkeminder taget af 42.

På opfordring af fakultetet udarbejdede Lunds universitets lærer i faget, docent C. W. v. Sydow, en udførlig Promemoria om fagets stilling, dets afgrænsning og karakter, sluttende i henstilling om at bevilge ansøgningen, og omfattende studieplan med eksamensfordringer. Den var ledsaget af godkendende udtalelser fra K. Krohn, H. F. Feilberg, J. A. Lundell, Axel Olrik, og Moltke Moe sammen med Magnus Olsen. Mærkeligt af disse indlæg er vel det norske, der støtter sig til Jacob Grimms nu 64 år gamle varme anbefaling for folkeminder som universitetsfag (i anledning af Jörgen Moes ansættelse ved universitetet).

26. marts 1912 forhandlede sagen i det filosofiske fakultet i Lund, med almindelig tilslutning, dog således at kun 7 stemmer sluttede sig til ansøgningen rent ud; 9 stemte for tilladelsen til kun at tage folkeminder som overtalligt eksamensfag (ved siden af de ældre anerkendte fag).

1. juni faldt regeringens afgørelse, at „Kungl. Majst. har låtit detta ärende sig föredragas och vill härigenom bifalla berörda ansökning“ — altså som ligestillet eksamensfag.

Sagens aktstykker findes på tryk i to småhæfter; *Folkminnesforskning såsom examensämne i filosofiska fakulteten vid Lunds universitet*. I. Ansøgning og Promemoria, II. *Protokolsutdrag. Lund 1912*. De indeholder en mængde lærerige udtalelser om fagets karakter. A. O.

ESKIMOISKE MELODIER

Hjalmar Thuren and William Thalbitzer, *The Eskimo-music*. I. On the Eskimo music. II. Melodies from east Greenland. Reprinted from „Meddelelser om Grønland“ XL, Copenhagen. Bianco Luno 1911.

Af de båda här nämnda författarna äga vi redan förut en liten värdefull uppsats i samma ämne: „Musik aus Ostgrönland. Eskimoische Phonogramme“ (Zeitschr. d. int. Musik-Gesellsch. XII, 33—40, Leipzig 1910). Thalbitzer har förut ensam utgifvit: „North-Greenlandic contributions to Eskimo Folk-lore“ (Medd. om Grönland XXXI, 375—387, Copenh. 1904). Af Thuren föreligger dessutom en uppsats: „La musique

chez les Eskimos" (Revue S. I. M., 1—23, Paris 1912). De båda utgifvarna ha i ofvannämnda bok delat arbetet mellan sig så, att Thuren först skrivit en öfversikt öfver de hittills tryckta grönländska melodierna, hvarefter Thalbitzer meddelar uppgifter om källorna till de nu utgifna jämte en karaktäristik af sångarna. De af Thalbitzer gjorda fonografiska melodierna transkriberas sedan af båda utgifvarna tillsammans efter det af O. Abraham och E. M. v. Hornbostel angifna systemet (se Sammelb. d. int. Musik-Gesellsch. XI, 1—25, Leipzig 1909).

Den grönländska musiken kan territoriellt delas i fyra grupper: östra G., Smith-sunds-området, nordvästra G. och sydvästra G. Till första gruppen hör främst den af Thalbitzer och Thuren meddelade samlingen. Melodierna äro här tämligen ursprungliga och utmärka sig för flera rena eskimådrag, ehuru, som öfverallt på Grönland, man ej kunnat undgå att röna inflytande från Europa. Från Smith-sunds-området föreligger en intressant samling af R. Steiner (*Eskimo music, The white world*, 338—339, New York 1902). — Den melodiska formgifningen har äfven här många primitiva drag, ehuru europeiska inflytelser naturligtvis ej äro uteslagna. Mellan de ostgrönländska och Smith-sunds-melodierna finnas tämligen stora olikheter, och de senare utmärka sig för mera framträdande periodindelning samt distinktare slutformer. Nordvästra Grönlands melodier stå nära de från Smith-sund men visa oftast en tämligen sär egen melodik. Hufvudsamlingen för detta område är Thalbitzers melodier af 1904. Den europeiska musiken har dock i senare tid äfven här begynt göra sig gällande. Hvad slutligen sydvästra Grönland beträffar äro de upptecknade melodierna där nästan helt och hållet europeiserade och kunna därför ej ge oss någon direkt inblick i den ursprungliga eskimå-sången.

De karaktäristiska egenskaperna för den grönländska musiken äro: litet tonomfång (i allmänhet kvart, kvint el. sext), tydlig pentatonik med intervallsammansättningarna: c d f, c d g, d f g a, f a c d, f g a c d som de vanligaste. Denna skarpt framträdande pentatonik är så mycket betydelsefullare, som intet musikinstrument mer än trumman brukats å Grönland. Halftonsteg förekomma endast som genomgångstoner, och äro äfven som sådana relativt fåtaliga. Hvad den melodiska formgifningen i öfrigt beträffar, är den afgjort recitativisk med skarpt framträdande tonus currens (dominerande ton). Strofsluten äro i allmänhet mycket karaktäristiska och visa en originell, troligen inhemsk, typ.

En jämförelse mellan Grönlands och Nordamerikas eskimåmelodier hade varit nog så intressant, men författarna ha undvikit att yttra sig härom, och det material, som hittills föreligger från Nordamerika (hufvudsakligen Boas' samlingar), är ej rikhaltigt nog för att möjliggöra en grundlig undersökning rörande likheter och olikheter mellan de två grupperna. Det synes mig dock, som om högst väsentliga likheter förefinnas, och att vi mycket väl kunna tala om en speciell eskimå-grupp inom den primitiva musiken. Denna blir oss så mycket intressantare, som vi ej behöfva taga hänsyn till inflytelser från instrumental musiköfning vare sig från blåsinstrument eller stränginstrument. Pentatoniken är visserligen

ej renare hos eskimåerna än t. ex. hos de finska stammarna i norra Ryssland, flera urspr. stammar i mellersta Afrika och Polynesiens övärld, ej heller är melodiernas ringa tonomfång och recitativiska gestaltning något typiskt eskimådrag, som saknas hos andra folk med primitiv melodibildning, men ändock visar melodisammansättningen, tonsluten m. m. tydliga särdrag, som ej återfinnas annorstädes.

Hvad den ifrågavarande samlingen beträffar, utgör den ett glädjande vittnesbörd om, att den nya, noggrannare uppteckningsmetoden äfven nått den nordiska forskningen. Det är ju en betingelse för all internationell forskning, att det föreliggande materialet skall vara så homogent som möjligt. Vetenskapens resultat kan aldrig bli säkert, så länge man måste räkna med ojämnheter, oexaktheter, oriktigheter af skilda slag i det material, på hvilket forskningen skall baseras. Ett oeftergifligt villkor är därför en enhetlig plan vid samlandet af materialet. De ofvannämnda tyska forskarna Abraham och Hornbostel ha härvid gjort en betydelsesfull insats, och det lärer utgifvarna Thalbitzer og Thuren till heder att ha upptagit detta hittills exaktaste systemet.

Det är med ett visst vemod man tar ofvannämnda skrift i sin hand. Den ene af de båda utgifvarna har nedlagt sin penna för alltid. För 12 år sedan begynte Hjalmar Thuren med mera ingående musikhistoriska studier. Färödansen och -musiken hade lockat honom, och han företog tvänne resor till Färöarne och upptecknade de ännu lefvande danserna och deras melodier. Sina studier offentliggjorde han i en präktig volym: „Folkesangen paa Færøerne“. Han ägnade sedan sina krafter åt den danska folkvisans melodier och deltog med iver i föreningen „Danmarks Folkeminder“, där han fungerade som sekreterare. Ett lunglidande, som han ådragit sig under sista Färöresan, hindrade honom ofta i hans studier, och förra sommaren 1911 måste han söka bot utanför danska hufvudstaden i ett sanatorium.

Det är med forskningen som med allt i lifvet, att det är kärleken det i första hand kommer an på. I det fallet var Thuren en äkta forskare. Ingen kunde mera än han älska sig in i sitt ämne. Det grep honom alltid i så hög grad, att han knappast hade en tanke för annat än detta. I sådana ögonblick var intet offer stort nog. Jag minns en gång, då vi talade om den europeiska folkmusiken, att han ansåg sig nödvändigt böra resa till Grekland för att få nyckeln till den europeiska melodibildningen. Han hade sin plan fullt färdig i hufvudet, och jag tror nästan resan blifvit af, om inte sjukdomen hindrat. Detta intensiva intresse för saken gjorde all möda lätt för honom. Att sätta sig in i musikkforskningens alla detaljer var för honom en glädje, och intet område var honom på senare tiden obekant. Den forskningsgren han med särskild förkärlek ägnade sig åt var dock dansen, såväl folkdansen som kulturdansen, och få i Norden torde som han ha behärskat detta forskningsområde. Äfven operan älskade han och utgaf här en intressant uppsats om Naumanns Orfeus. Thuren var i öfrigt en allmänintresserad man och hade som ung student deltagit i 90-talets skandinavistiska möten

i Köpenhamn och Lund. Han uttalade sig alltid med värme om skandinavismen. Innan han för 12 år sedan begynte forskningarna i musikhistorien, hade han som lärare haft tillfälle att studera praktisk pedagogik. Under den senare tiden uttalade han sig ej i hithörande frågor, men under första tiden kunde ibland de musikaliska ämnena skjutas åt sidan, och han uttalade sig då i folkundervisningsproblem med samma varma intresse som i musikaliska ting. Att han äfven här älskat sig in i sitt ämne framgick tydligt. Det fanns hos Thuren något af detta „allt eller intet“ som leder till seger, hur långt än målet sättes. *Tobias Norlind.*

NOAHS ARK.

För en del år siden skrev prof. A. Kock en lille afhandling: om namnet Noen¹, hvori han meddeler, at anførelsen af den vilde jagt, som de fleste steder i Norden kaldes Odin, enkelte steder, navnlig i Skåne og Blekinge, hedder Noen. Han tilføjer derefter:

„Osannolikt är det däremot, att (såsom Hyllén-Cavallius i Wärend och Wirdarne I, 258 f. och Rietz a. st. förmoda) även uttrycket Noaskeppet syftat på Noen (Odin) och ej på Noah. De upplysa därom: „när skyarnd antaga form af en lång strimma, heter det Noaskippet, hvilket då det står rätt fram uppå himmelen, tros båda regn (Värend)“.

Kock begrunder ikke nærmere, hvorfor Hyllén-Cavallius og Rietz antagelse er usandsynlig, men at han har ret, er ganske sikkert. Den samme skyformation har nemlig i Danmark lignende navne, som ikke kan stå i forbindelse med Odin men må stamme fra Noah.

Molbech² anfører under ark, 3, følgende betydninger: 1) En lang Stribe af hvide, vatrede Skyer, som undertiden i godt Veir sees paa Himmelen; og hvorom Almuen siger, at naar Vinden blæser ind paa en saadan fra Enden, bebuder det Regn; men blæser den tvært ind paa den, beholder man godt Veir. (I Støvring H.). 2) Ark kalder Bonden i Siælland en Samling af lyse og rolige, bølgedannede Skyer der ansees som Forbud paa godt Veir næste Dag. (Junge, S. 350). 3) Melkeveien. (Lyngbye: Fortegnelse over en Deel jyske provinciale Ord, for det meste ubrugelige i det nuværende Skriftsprog. Randers 1822).

På Mors bruges betegnelsen Arken eller Noahs Ark for en stribeformig skyformation, der går tværs over himlen fra horizon til horizon. Og det hedder, at når Arken står i syd og nord, bebuder det regn, medens stillingen i øst og vest bebuder godt vejr. Denne regel udtrykkes også i følgende vers:

*næ' de ar'kær fræ syn'ær te næ'r
så sgat i tå' sð⁸ de sðø'd de' tær
mæn næ' de ar'kær fræ wæsdær te øsdær
så ka i læ sð⁸ sðd' så læn' i løsdær*

¹ Arkiv för nord. filologi XXI 261. ² Dansk Dialect-Lexicon, Kbh. 1841.

⁸ sc.: s ku'ær.

Der kan herefter ikke godt være tvivl om, at det i sin tid har været almindeligt over store dele af Norden at betegne stribeformede cirrus-skyer som Noahs ark. Verbet arke, som bruges i ovenstående vers, må vel antages at være en senere dannelse af navneordet ark; i hvert fald kendes mig bevidst ikke noget olddansk verbum arke.

Hvorledes denne mærkelige benævnelse er opstået, kan vel neppe med sikkerhed bestemmes. Der er jo intet i den omhandlede skydannelse udseende, der kan henlede tanken på Noahs ark. Jeg skal i det følgende forsøge at give et bidrag til en forklaring, som jeg ganske vist ikke vover at betegne som andet end en mulighed.

Når man gennemlæser fortællingen om Noah i 1. mosebog, er der et punkt, som synes at kunne bringes i forbindelse med den skydannelse, som her omhandles. Efterter at Gud har udtalt forjættelsen: så længe jorden bliver endnu, skal sæd og høst, frost og hede, sommer og vinter, dag og nat ikke aflade, og efter at han har velsignet Noah og hans sønner og udtalt, at han vil oprette en pagt med dem, siger han: Dette er et tegn fra den pagt, som jeg gør mellem mig og eder og mellem alt levende, som er hos eder, til evig tid. Jeg har sat min bue i skyen, og den skal være til en pagts tegn mellem mig og jorden. Og det skal ske, når jeg fører skyen over jorden, da skal buen ses i skyen. Og jeg vil komme min pagt i hu, at der ikke mere skal være oversvømmelse til at fordærve alt levende.

Nutildags er det vel den almindelige mening, at der med den bue, som Gud vil sætte i skyen, menes regnbuen. Det er måske også sandsynligt, at det er den oprindelige mening. Men der er dog intet til hinder for, at man til andre tider har tænkt på andre buformede fænomener på hinanden, således den stribeformede cirrusky eller mælkevejen.

Jeg går altså ud fra, at man i den første kristne tid i Norden ved den bue, som Gud satte på himlen til et tegn på rolige meteorologiske forhold, har tænkt på de stribeformede skyer, som man mente at have erfaring for, ved deres forskellige stilling varslende det kommende vejrlig. Det er jo præster og munke, der har indført fortællingen om Noah og det må altså også være dem, der har givet den stribeformede skydannelse navn. Hvad har de da kaldt den? Ja, den rimeligste benævnelse måtte vel fra deres synspunkt være arcus Noæ, Noahbuen.

Noahs ark hed jo imidlertid i den latinske bibeloversættelse arca Noæ, og nu er det, jeg tænker mig, at der er sket en confussion mellem benævnelserne arcus Noæ og arca Noæ. Om det er gejstligheden selv, der jo ikke heltigennem var så særlig stiv i latinen, der har frembragt sammenblandingen, eller det er lægfolk, der har gjort det, er ikke godt at sige. Sandsynligst er vel nok det sidste. De har fra gejstligheden modtaget benævnelserne Noahs arcus og Noahs arca, og de er så begge blevet til Noahs ark.

Lyngbys angivelse af ark = mælkevejen kunde tyde på, at også mælkevejen til en tid eller stedvis har været benævnet arcus Noæ.

Ø. Jølbj i november 1912.

Jens Lund.

EN FASTELAVNSSKIK: AT „SKYDE HJORTEN“.

Bønderne i Vordingborg vestre landsogn, Knudsby, havde om fastelavnen en skik eller nogle løjer, de kaldte at skyde hjorten. En arbejdsmand, en lille før mand, var iklædt en fåreskins kofte med ulden udad, men skindene var først klippede. Han havde et par grå vadmelsbukser på og et par gamle hvide uldstrømper udenpå skoene. På hovedet bar han en hue af samme slags som koften, og foran på huen var fastgjort et par mindre hjortehorn. På hænderne havde han hvide bælguanter.

Hjorten løb altid forud for selskabet ind i kálhaven ved den gard, hvor karlene skulde ind. Disse løb ind i haven og skød efter ham med løst krudt, hvorefter han løb til den næste gård. Ved hver gård blæste musikanterne et stykke. Det var jo forud bestemt, hvilken gård der skulde være den sidste, og i denne gårds kálhave blev hjorten så skudt; han lod sig falde om i kálen, medens alle skytterne affyrede deres bøsser mod ham. Derefter blev der spændt en hest for en stenslæde, hvorpå der var lagt noget halm og et gammelt dækken, og på den blev hjorten lagt og kørt hjem til gården, hvor gildet skulde stå om aftenen.

I de forskellige gårde, hvor deltagerne så vel som musikanterne var inde, blev der budt spise- og drikkevarer, og adskillige steder vankede der en lille dans.

Befolkningen der ude holdt længe ved deres nedarvede skikke. Nu er gårdene nedlagte og jorden lagt ind til en større forpagtergård.

Maribo.

J. Olsen.

[Denne skik er, så vidt jeg véd, hidtil ukendt. Nærmest ved den ligger vel den svenske at skyde julebukken (omtalt Feilberg, Jul II 236).

A. O.]

EN JULESKIK: AT „BREJSE“.

I ældre tider var det skik på Hedeboegnen mellem Roskilde og København, at den som glemte at ønske „glædelig jul“, når han kom på fremmed sted i julen, skulde til straf have over ryggen af manglestokken, hvilket kaldtes at blive „brejset“ med „magleholtet.“

Kendes denne skik fra andre steder? og hvorledes er ordet „brejse“ opstået?

Bælum højskole.

Hans Willumsen.

[„brejse“ er sikkert „brikse“, slå med briks.

M. Kr.]

FRA SPROG OG LITERATUR

MORTEN BÖRUPS MAJVICE¹.

I sin universitetshistorie I. 29—31 omtaler Holg. F. Rördam Morten Börup og hans vise, og siger blandt andet, at den er „et eksempel på, hvorledes folkesangen kunde genfødes i det latinske sprog, således som vi kender det fra flere af middelalderens ... latinske hymner“, og han har dermed peget på det sted, hvor paralleller eller muligt forbilleder rimeligst kunde findes —; imidlertid har næppe nogen gået det efter, ti udover løse ytringer findes der ikke noget sådant nærmere omtalt i hvad der er skrevet om Börup; på den anden side vil prof. Paludan i sin afhandling: *Vagantpoesi i Norden* (Danske Studier 1905) mene, at den hører nøje sammen med vagantdigtningen, trods den tydelige modsætning, der er mellem dens religiøse slutning og det, at „de naturlyriske vagantviser er af et letsindigt erotisk præg“ —.

Hvorvidt det er rigtigt at slutte ud fra naturlyrikken alene til samhörighed med vagantdigtningen, tør jeg ikke afgøre; men umiddelbart synes det ikke tilfredsstillende, fordi naturen jo i lige grad byder sig til for alle, og findes i den kirkelige digtning, vel hele kristenheden igennem; måske grundet i det ny testaments ord om liljerne på marken, måske også i Höjsangen, snarest vel i et alt omfattende fromt og religiøst sindelag; men selvom det skulde vise sig at være rigtigt, så står altså sidste strofes indhold ligefuldt i modsætning til vagantdigtningen. —

I *Tider og Typer* I s. 93 går derfor prof. Vilh. Andersen så vidt at han siger: „det vil næppe være muligt i middelalderens kirkelige digte, der ikke giver sig af med naturen, eller i de verdslige vagantviser ... at finde et sidestykke til det verdensbillede, som fremstilles i Börups siste ... strofe, dette er afgjort ikke middelalderens verdensbillede, men renessancens kosmos“.

Nu findes der imidlertid af den franske Augustiner Adam af St. Victor († 1177) en ren påskesalme, som har afgjort lighed med majvisen; den gengis her, som den findes hos Daniel: *Thesaurus hymnologicus* II, 68; ligeledes (med v. 2 og 4 udeladt) optaget hos Rambech: *Anthologie christlicher gesänge* I. 289.

¹ [Jf. tekst og Vilh. Andersens oversættelse i *DSt.* 1904, 236.]

Mundi renovatio
nova parit gaudia,
resurgenti domino
conresurgunt omnia:
elementa serviunt
et auctoris sentiunt
quanta sint sollemnia.

Ignis volat mobilis
et aer volubilis,
fluit aqua labilis,
terra manet stabilis,
alta petunt levia,
centrum tenent gravia,
renovantur omnia.

Vita mortem superat,
homo iam recuperat,
quod prius amiserat
Paradisi gaudium.

Coelum fit serenius
et mare tranquillius,
spirat aura levius¹,
vallis nostra floruit.
revirescunt arida,
recalescunt frigida,
post quae ver intepuit.

Gelu mortis solvitur
princeps mundi tollitur
et eius destruitur
in nobis imperium,
dum tenere voluit
in quo nihil habuit
ius anisit proprium.

viam præbet facilem
Cherubim versatilem
ut Deus promiserat
amovendo gladium.

Denne salme indeholder på samme måde som Börups vise et afsnit af en slags „årets evangelium“, og i meget påfaldende grad er det dels af samme udtryk, dels den samme mening, der går igen i dem begge; jeg nævner: renovato mundo (B 1), mundi renovatio og omnia renovantur (A 1. 2); terra vernat floribus (B 2) vallis nostra floruit (A 3); ligesom B 3 summa, ima, media jo svarer til elementa (A 1) og opregningen i A 2; men fremfor alt er stemningen og anlægget i begge det samme, idet der begyndes med selve foråret og derefter går over til lovprisningen af gud eller saligheden; og på grund af A 4 er salmen ikke mindre symboliserende end Börups, da det ligefrem har overgangen fra dødens kulde i naturen til princeps mundi o: verdensherskeren, døden i sjælelig forstand.

Og Börup kan godt ha kendt salmen; ti bortset fra den almindelige lighed, som gør det sandsynligt, er det endnu rimeligere at anta det, fordi Daniel i en note tilføjer: est cantas ex illorum numero, qui etiam in Germaniam immigrarunt: exstat e. g. in Missali Frisingensi“, hvilken samling er fra 1487; Börup kan så ha truffet den i Köln — hvorfra han er Dr. jur. — eller fået den på anden måde, da de katolske salmer jo vandrede så langt kirken nåede.

Og alligevel er Börups noget for sig, fordi den ikke er så kristelig som Adams; den er en dybere og friskere tilegnelse af de samme motiver på samme baggrund, som fik Adam til at synge, og en kunstfuldere udformning af dem; — det er vel gået sådan til, at han en skønne dag pludselig på sin egen måde har sagt det, som han hidtil kun havde haft en andens ord for; måske hin hirundo i v. 1 er oprindelsen til det hele.

Hvis man antager, at det er gået sådan til, slipper man for at skulle påstå indvirkning fra Vergil (Vilh. A.), som jo efter hans troværdige biograf Er. Lætus er ret tvivlsom; eller fra vagantdigtingen, som visens

¹ Rambach har her: lenius.

anlæg ret beset, ikke synes iøjnefaldende; og i stedet kan man sætte den kirkelige digtning, som på forhånd har al grund for sig.

På denne måde kan Börup iøvrigt få en dobbeltgænger, idet Grundtvig har oversat Adams salme: Verdens igenfødselse, glæden igenføder (sangværk, 3. udg. II. nr. 237); Grundtvig griber naturligvis netop det modsatte af Börup, idet han lægger vægten på påsken, hvor Börup mest ser foråret; hos Adam forenes de begge.

Vilh. Saxtorph.

TIL „PEDER PAARS“.

1. De „slemme Flatus“. Gang paa Gang har jeg fra min tidlige Ungdom indtil nu frydet mig over den pragtfulde Episode i „Peder Paars“ anden Bog første Sang, hvor Peder Paars, efter at han i Sövne har ladet

„en Forskrækkelig gaa ud, med Tugt at sige,
Saa man paa Øen fast ey havde hørt dens Lige“,

gør sine Betragtninger over dette mærkelige Fænomen og siger:

O, hvilke slemme Flatus!
(De kaldes saa paa Græsk). Den lærde Hypokrates,
En gammel Jydsk Doctoor for otte tusind Aar
Har skrevet saa derom: Hvis de ey Udgang faar,
Da gjør de meget Ont, en ærlig Mand kand dræbe“.

Først for nylig er det imidlertid faldet mig ind, at Holberg dog næppe kan antages at have grebet dette „Citat“ helt ud af Luften; jeg er kommen til at tænke mig Muligheden af, at der i et eller andet Hippokrates tillagt Skrift kunde findes et Grundlag for den ikke helt ustuderede Kræmmersvends Udtalelse.

Saa har jeg da henvendt mig til vor lærde Medicinalhistoriker, Professor, Dr. med. Julius Petersen med Anmodning om Oplysning i denne Sag og har haft den Glæde at modtage følgende Svar:

„Deres Formodning om, at det hippokratiske Citat ikke er grebet ganske ud af Luften, er fuldkommen rigtig. Der er virkelig i et hippokratisk Skrift, „Koiske Prognoser“ (*Κωϊκαὶ προγνώσεις*), der bestaar af aforistiske Sentenser, ogsaa en Passus om Flatus i prognostisk Henseende, hvilke jeg vil gengive efter min gamle lundensiske Ven Prof. Lönegrens omhyggelige Oversættelse:

„Bedst er det, om Tarmluften afgaar uden hörlig Lyd. Men det er bedre, at den afgaar med Bulder, end at den trænges tilbage. Dog antyder Luftafgangen, hvis den sker paa saadan Vis, Tilstedeværelsen af haard Sygdom og Delirier, for saa vidt da Patienten ikke lader det ske med Vidende og Villie.“ — Mere end denne lille Passus om Emnet har jeg ikke kunnet opdage ved Gennemsejningen af det hippokratiske Realregister.“

Saa vidt Hr. Prof. Julius Petersen, der altsaa til sine øvrige For tjenester har føjet den at oplyse, at Udtalelsen om de skæbnesvangre

Følger, en Undertrykkelse af Flatus kan have, ikke skyldes et vilkaarligt Indfald, men staar som nyt Vidnesbyrd ikke mindre om Holbergs omfattende Lærdom end om hans straalende Vid.

2. „Du veedst, Lars Hendriksen, du ham til Prikke kiender,
 Han aldrig bliver lærd, hvor han sig snoer og vender,
 Han kand hos lærde Folk fast aldrig faae Credit:
 Han skriver kun paa Dansk; de raaber: det er —“.

— Hvorfor har den Forfatter, der „aldrig bliver lærd,“ fordi han skriver kun paa Dansk netop faaet Navnet Lars Hendriksen? — Fordi *L. H.* ogsaa er Begyndelsesbogstaverne til *Ludvig Holberg*.

Sigurd Müller.

ET PAR BEMÆRKNINGER TIL HOLBERGS KOMEDIER.

1) I Den Stundesløse 2. Akt, 3. Scene staar (om Skriverkarlene): „De gaaer bort, seer paa Pennene og sætter dem bag Ørene.“

Jeg foreslaar at rette seer til suer. De slikker Blækket af Pennene, inden de sættes op paa det traditionelle Sted.

2) I Ulysses von Ithacia 2. Akt, 10. Scene siger Ulysses: „Jeg kan tænke, Hr. General, at de opregner hinandens Genealogier, Byrd og Blod, samt Forfædres Bedrifter, førend de begynder Striden.“

Der er øjensynlig noget galt ved Stedet. Et Parallelsted fra Peder Paars lyder saaledes: „Saaledes regner Æneas blandt Andet fast sine 16 Ahner op, førend han slaar til Achilles.“ Dette er det rigtige; det er sine egne Forfædre Helten opregner.

Den simpleste Rettelse af Stedet i Ulysses vilde være at stryge *s* i hinandens; men det giver en usandsynlig Konstruktion. Man maa hellere forandre hinandens til hinanden sine (norsk).

Det er ikke aldeles sikkert, at Fejlen bestaar i det simple Bortfald af et Ord. Efter det citerede Sted af Peder Paars staar endvidere saaledes:

Man dennem længe saae med slige Kugler skyde,
 Med Skiælds-Ord, haard Confect hinanden stærkt at byde.

Her er hinanden paa sin Plads, og det var tænkeligt, at Ordet viser tilbage til et forsvundet Led af lignende Indhold. Herimod taler dog stærkt den komiske Kontrast, der bestaar mellem det virkelige Replikskifte og Ulysses' Antagelse; Ulysses skal formode noget ophøjet, ikke en Udveksling af Skældsord.

Tilsidst er der den Mulighed, at den gode Fader Holberg kan have sovet; Tekstkritikken plejer ganske vist ikke at regne med den Art Muligheder men alligevel.

H. Brix.

OM OLE WORMS SAMLERVIRKSOMHED.

Ved Axel Garboe.

At Ole Worm (1588—1654) var en meget ivrig Samler, er noksom bekendt. Det statelige, illustrerede og beskrivende Katalog, der under Titlen: „Museum Wormianum. Seu historia rerum rariorum ... Adornata ab Olao Worm ...“, udkom i Amsterdam 1655. Fol., vidner højt herom. Hans Samling eller Raritetskabinet, der efter Datidens Smag indeholdt zoologiske, botaniske, mineralogiske, anatomiske og lignende Præparater i broget Forening med Misfostre, udenlandske Folkeslags Vaaben og Redskaber o. s. v. o. s. v., var i Datiden en af Københavns største Severdigheder¹.

Ole Worm forøgede sin Samling ved Gaver fra sin talrige Bekendtskabskreds i Ind- og Udland og fra Velyndere. Paa flere Steder i Museum Wormianum noteres det, fra hvem det paagældende Stykke hidrører: fra Slægtninge, fra danske Adelsmænd og lignende, der paa deres Rejser har fundet noget rart og sælsomt. Thi sælsomt skulde det helst være, hvad der kom ind i Datidens „Kunstkamre“. Fra Ostindien hjembragte det dansk-ostindiske Kompagni et og andet til Ole Worm². Af Mænd, der havde Forbindelser i fjærne Lande udbad han sig Gaver til Samlingen. Vi ser saaledes af Ole Worms Brevveksling i 1644 at Johannes de Laet³ har betænkt Museet, sandsynligvis med vestindiske Genstande⁴. — Den 16. Marts 1646 skriver Worm til Thomas Bartholin, som da var i Leyden, om ikke denne vilde overbringe de Laet en Hilsen og spørge, om han muligvis havde nogle udenlandske Sager at betænke Samlingen med⁵. Flere Eksempler kunde let fremdrages.

Et udmærket Indblik i Ole Worms Samlervirksomhed faar man gennem den, mig bekendt, endnu ikke publicerede „Memorial paa Ostindien“, som opbevares paa Københavns Universitets-Bibliothek (Pakken Addit. 182. 4to). Ole Worm har ikke signeret den med sin Underskrift. Men ved at sammenligne Skriften med dansk Skrift, der notorisk hidrører fra Worms Haand (jeg har bl. a. benyttet Ole Worms Rectorats-Regnskab fra 1636—37, der opbevares i Konsistoriums Arkiv), bortfjærnedes enhver Tvivl om, at det var Ole Worms egenhændige Notitser. I det ene Hjørne af Manuskriptet har den tidligere Ejer eller maaske en af Bibliothekets Embedsmænd med Blyant skrevet: „manus Olai Wormii?“ — Dette Spørgsmaalstegn behøver man i Fremtiden ikke at tage Hensyn til. For at være aldeles sikker i min Sag viste jeg fhv. Overbibliothekar Dr. phil. S. Birket-Smith Notitserne, og denne erklærede dem for utvivlsomt

¹ Angaaende dette Spørgsmaal kan henvises til: H. C. Bering Liisberg: Kunstammeret. Dets Stiftelse og ældste Historie. Kbh. 1897; med den deri citerede Litteratur. ² Se f. Ex. Museum Wormianum 1655 Side 141. ³ Født 1582. Død 1649. Han var Direktør (Bewindhebber) i det hollandske vestindiske Kompagni og har gjort sig bekendt i Datidens Litteratur ved Udgivelsen af Værker om Vest-Indien, disse Egenes Produkter etc. ⁴ Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ ... Havn. 1751. Side 805. (5. Februar 1644). ⁵ Olai Wormii ... Epistolæ. Side 736.

hidrørende fra Ole Worms Haand. Jeg benytter Lejligheden til at takke for den elskværdigt ydede Hjælp.

Det drejer sig, som det vil fremgaa af det følgende, om en Liste over Genstande, som Ole Worm har ønsket til sin Samling. Listen har været bestemt til at medgives en Ostindiefarer eller har været medgivet en saadan. Mest er det Naturgenstande, hvis Oprindelse og Natur var ukendt eller omstridt i Datiden.

Den nøjagtige Ordlyd er følgende:

Memorial paa Ostindien.

1. Om mand kunde faa nogen vndervisning paa det chinisiske skriftt och sprog. kunde faa en her ind med nogle af deris bøger.
2. Adskillige fremde frucht. *Cocos* de maldiva¹, *Ananas*, *echinomelocactus*, frucht af canel treer. bønner, nødder och anden slags frucht som er rar hos os. NB. Dise kan tørre i solen eller indsylltis.
3. sma grene af adskillige treer med blader paa¹. som canel. muscat. Negelker, peber blade, Betel, *Tamalapatra*³, och af andre ostindiske treer och vrter. NB. Dise kan leggis i en stor bog och der tørris imellom bladerne, saa beholder de deres farve och skik.
4. Adskillige Røer, den store mambus⁴, sukkerrør, den liden di binder med. war got at haffue deris blader och rødder med.
5. Treer, som slangenholt⁵, *Campher tree*. *Lignum Aloes*⁶, som voxer noch i Ceilon och kaldis *Agvila Brava*. *Lignum Nephriticum*⁷
6. Rødder, china, *Rhabarbarum*, *Contrajerva*⁸. etc:
7. safft och Gummi, *Gutta Gamba*, at mand ret kunde faa at wide huad det war⁹.

¹ I Randen er tilføjet: Favfel. — Herved forstod Worm *Areca-Palmens* Frugter, der er en af Bestanddelene i Betel. Se: *Museum Wormianum* 1655. S. 198—200. ² I Randen er tilføjet: palme blade *cocos* blade. ³ *Tamalapatra*, ogsaa kaldet *Tamalabathrum* eller (oftest) *Malabathrum* var aromatisk duftende Blade af omstridt Natur. Se f. Ex. *Historia plantarvm vniversalis auctoribus Joh. Bavnino & Joh. Henr. Cherlero* . . . Tom. II Ebrodvni. 1651. S. 981. ff. og *Museum Wormianum* 1655. S. 162. *Plantens* Navn er nu *Laurus Malabathrum*, Lmk. (efter Baillon: *Dictionnaire de botanique*. 1886 ff.) ⁴ Saaledes kaldtes paa Worms Tid *Bambus-Røret*. ⁵ *Slangenholt*, (*Lignum Colubrinum*, *Lignum serpentarium*, *Bois couleuvre*, *Griess-Holtz* og andre Navne) brugtes som Modgift mod giftige Dyrs Bid, mod Udslet, Kolik mm. (*Museum Wormianum* 1655. S. 167). Kostede 1672 en Mark for et Lod d. v. s. hørte til de dyrere Medicamenter (se: *Apotecker Taxt Paa alt hvis i Kiøbenhaffn hos de fire privilegerede Apotheckere til Kiøbs findis*. 1672.). ⁶ Kaldtes ogsaa *Agallochum*, *Xylaloës*, etc. Pris 1619 2 Mk. 8 Skill for 1 Lod: *Apothecken Taxt. Kiøbenhaffn*. 1619; brugtes bl. a. mod Dysenteri. Ifølge Baillon: *Dictionnaire de bot.* maa her tænkes paa *Aquilaria*-Arter, visse *Euphorbiacéer* m. fl. ⁷ *Lignum nephriticum* var forskellige Tresorter, der — som Navnet antyder — brugtes mod Nyresygdomme, især Nyresten ⁸ Om denne medicinske Plante siger *Museum Wormianum* S. 154 at ingen endnu har beskrevet den. („*Plantam ipsam qui descripsit nondum i nventum est*“). Den ansaas for god mod Gift, som den fjærnede ved Brækninger og Sved. Baillon l. c. identificerer *Contrajerva* med forskellige Planter: *Dorstenia*, *Millieria*, *Aristolochia triloba* m. fl. ⁹ *Gutta Gamba* (*Gutta Gambodia* etc.) kom første Gang til Europa 1603. Dets Oprindelse var længe omstridt. I *Museum Wormianum* S. 226 siges, at Bontius in *Methodo Medendi Indicâ* Cap. 9 [1642] har op-

8. Om der falt nogen metal for och selsam stene, bade edele och andre gemeen.
9. Adskillige fisk som kan flais och tørris vdstoppit. som flyende fisk ved cabo Bonæ spei, och andre. De som er saa store at de icke hele kan føris, da it hoffuit, svantz, finne eller been deraf. som af Manati¹, Reversus². etc.
10. fremmede slags fugle vdstoppit, eller ochsa nebbene och fødderne der af, om de selfuer icke kan ware och holde sig. Emeu³, Topav⁴, etc:
11. selsame, Musceler⁵, slanger, och krybende diur
12. Andre diur, markatter. Aber, etc: Der som de ere smaa och kunde føris levendis. huis de dør paa skibet flaa dennom och stoppe huden. Er det store diur, da deris horn, klower, Rump, been, tender. Horn af det diur som Bezaar⁶ voxer i. Elephanter Rompe. Rhinocerotis horn, och hud, crocodiler etc:
13. Balsamer och andre deris medicin.
14. konstige giort, af tree, steen, jord. Pallakins⁷, kleder, tepper etc:
- 16⁸ Adskillige sorter af mønt
17. Papier och bøger, skriff, paa adskillige steder. Alphabeter, vocularier etc: Landtafler paa china etc:

klaret, hvilken Plante der gav Gummigut. Men det er ikke desto mindre tvivlsomt, om Bontius har set Planten. [Geoffroy: *Traité de la matière médicale*. Tome IV Paris 1743. S. 298 ff.]. Det er da forstaaeligt, at Worm kunde ønske denne Plante til Undersøgelse. ¹ Skønt Pattedyr regnedes Manaten længe til Fiskene, og man undrede sig over dens Haarklædning, et hos „Fiskene“ enestaaende Fænomen. Dens Historie kan eftersees hos Geoffroy: *Traité de la mat. med.* XV S. 194 ff. ² G. Charleton: *Onomasticon Zoicon*. Lond. 1668. 4° nævner S. 124—126 „Fiske“ (?) af dette Navn. ³ Af Emuen ejede Worm kun en eneste Fjer. („Mihi ex hac ave non nisi pluma est unica“. Mus. Wormian. S. 293). ⁴ ∴ Næsehornsfuglen. Hele Fuglen var endnu ikke bragt til Europa. Ole Worm ejede et Kranium. Mus. Worm. S. 293). ⁵ Saaledes mener jeg at maatte læse Ordet. Der har først staaet: Muscelerer; men de 2 sidste Bogstaver er overstregede. Ved Musculi, paa Dansk „Muschler“ eller „Skelfisk“ betegner Museum Wormian. S. 255 forskellige Muslinger. ⁶ Bezaar, oftest kaldet Bezoar var dyriske Concretioner („Stene“), der paa Ole Worms Tid nød stort Ry for deres formodede medicinske Egenskaber. Om Bezoar-Stenene, saavel de orientalske som de derfra vidt forskellige occidentalske, eksisterer der en hel Litteratur. Til de bekendteste Bøger hører: Laurentius Catelanus: *Tractat Vom BEZOAR* Stein, Dessen Vrsprung, Natur, Tugenden ... Franckfurt a. M. 1627. 8° og Caspari Bavhini ... De Lapidis Bezaar ... Ortv ... Liber ... Basileæ. 1613. 8vo. Desuden indeholder enhver Zoologi og Pharmacope fra 17. Aarh. noget om Bezoar-Stenene. — Dele af det orientalske Bezoardyr var Sjældenheder. Thomas Bartholin har i Neapel set Horn og Haar deraf (Th. Bartholini: de peregrinatione medica ... Hafn. 1674. S. 25.). Det gottorpske Kunstkammer ejede i 1666 Bezoar-Dyrets Horn. (Adam Olearius: *Gottorffische Kunst-Cammer*. Schleswig 1666 4°. Tayle IX fig. 7.). — Museum Wormianum indeholder ingen Del af Bezoar-Dyret (naar bortses fra Stenene.) — Om et Bæger af occidentalsk Bezoar i Nationalmuseet se: „Fra Arkiv og Museum“ Bd. 1. S. 567 ff. ⁷ forklare (Mus. Worm. S. 141) som Bærestole, anvendte paa Malabarkysten. ⁸ § 15 mangler.

OM NOGLE SÆTNINGER MED DER SOM FORELØBIGT GRUNDLED

Anvendelsen af *der* paa Grundledets Plads, der er saa karakteristisk for Dansk, frembyder mange Ejendommeligheder, der endnu er særdeles lidt oplyste. Det er en enkelt af disse, jeg her vil henlede Opmærksomheden paa.

Det er maaske ikke helt unyttigt, at jeg først i nogle Linier minder om nogle Regler for Anvendelsen af dette Ord, selv om disse Regler ikke er helt nye.

1. *der* kan ikke bruges, naar Sætningens Grundled er bestemt, f. Eks. *inde i Landet ligger Peking og Nankin — Petersen var ikke til Stede — Slottet ligger i Kanten af Skoven*; derimod i *Inde i Landet ligger der store Byer — der var ikke et Menneske til Stede — der ligger et Slot i Kanten af Skoven*. Tysk kan derimod godt have foreløbigt Grundled i den første Slags Sætninger, f. Eks. *Es blasen die blauen Husaren*; men *es* og *der* har jo ogsaa helt forskellig Oprindelse.
2. Har Sætningen et fyldigt Omsagn, f. Eks. med Genstandsled eller Omsagnsled, kan dette ogsaa som oftest forbyde Anvendelsen af *der*, f. Eks. *En blind Høne finder ogsaa et Korn — Diamanter er kostbare*.
3. I andre Tilfælde kan Sætningen konstrueres med *der*, men ogsaa uden *der* og saaledes, at Betydningen i Hovedsagen er den samme, i Almindelighed er der kun en Klangforskel. Eksempler, hvor begge Former er brugelige:

En Svale fløj forbi

Der fløj en Svale forbi

Ikke et Blad rørte sig

Der rørte sig ikke et Blad

En Soldat kom marcherende

Der kom en Soldat marcherende

Eksempler, hvor man altid bruger *der*:

Der falder stærk Dug i Aften. Der bliver Rigsdagsvalg til Foraaret.

Der kom Bud fra Kongens Gaard.

Højsgaard, der har interesseret sig for Brugen af *der*, har Eksemplet: *Der maa ingen Jøde bo i Sverrig og Ingen Jøde maa bo i Sverrig* og siger, at det sidste „passer sig bedst i et Forbud, og det første i en Historie“.

Der er imidlertid Tilfælde, hvor begge Konstruktioner kan bruges, men hvor Sætningens Betydning bliver en helt anden med *der* end uden *der*, og det er disse Sætninger, jeg her vil holde mig til. Eksempler:

1, a) *En Ørn ruger altid paa utilgængelige Steder.*

1, b) *Der ruger altid en Ørn paa utilgængelige Steder.*

2, a) *Et Primitiv ligger altid lige over eller under et Multiplum af 6.*

2, b) *Der ligger altid et Primitiv lige over eller under et Multiplum af 6.*

Sætningerne er brugelige nok under begge Former, men Forskellen er saa stor, at den ene udtrykker en Sandhed, den anden ikke.

Dette ser ret paafaldende ud, og naar ens Ideal er, at Sproglæren ikke blot skal være konstaterende, men ræsonnerende og helst forklarende, kan disse Sætninger volde Vanskeligheder nok, selv om de ikke er meget almindeligt forekommende.

Vil man have en Forklaring, maa man naturligvis gaa historisk til Værks og altsaa først erindre sig, at det *der*, vi træffer som foreløbigt Grundled, oprindelig er det paapegende Biord *der*. Det har altsaa oprindelig i disse Sætninger staaet som en Stedsangivelse eller som en Gentagelse, en Paapegning af en i Sætningen indeholdt Stedsangivelse.

Men saa skulde altsaa oprindelig Forskellen i Mening være fremkommen ved, at Stedsangivelsen flyttedes fra et Sted til et andet i Sætningen, og i Virkeligheden viser et Forsøg, at det forholder sig saaledes endnu. Til 1, a) og 1, b) svarer ganske de nye Former:

1, a) *En Ørn ruger altid paa utilgængelige Steder*

1, b) *Paa utilgængelige Steder ruger altid en Ørn,*
og ganske samme Forsøg kan gøres med f. Eks. 2, a og 2, b.

Derved er der imidlertid ikke vundet nogen Forklaring. Vanskeligheden er kun bleven flyttet, men ganske vist flyttet hen til et Sted, hvor den hører hjemme, fra foreløbigt Grundled til Ordstilling.

Man kunde da forsøge en Slags Forklaring deraf ved at sige: naar man begynder Sætningen 1, a) med *en Ørn*, forstaar alle, at der skal meddeles noget om den Fugl og dens Forhold, men vælger man Formen 1, b) og begynder med *paa utilgængelige Steder*, forstaar ligeledes alle, at man har til Hensigt at give en Meddelelse om Forholdene paa disse Steder, at sige noget, der gælder om slige Steder, og da maa Sætningen altsaa ændre Betydning og blive usand.

Den samme Bemærkning kan gøres angaaende Højsgaards ovenfor nævnte Sætninger. Siger man

Der maa ingen Jøde bo i Sverrig
eller *I Sverrig maa ingen Jøde bo*

vil man meddele noget om Forholdene i Sverrig, og vælger man Formen

Ingen Jøde maa bo i Sverrig,
fæster man straks Læserens Opmærksomhed ved Jøderne; det er deres Forhold, der skal meddeles noget om. Dette passer jo ogsaa ret godt med Højsgaards Angivelse: men jeg vilde jo foretrække at sige, at det første passer sig bedst i en Sverrigs Historie, det sidste i en Jødernes Historie.

Anstiller man imidlertid flere Forsøg med disse Sætninger, opdager man, at man ikke endnu er kommen til Sagens Kerne. Selv om man lader Sætningen begynde med Stedsangivelsen, kan den dobbelte Betydning komme frem:

1, a) *Der ruger altid en Ørn osv.* er lig *Paa utilg. Steder ruger altid en Ørn.*

1, b) *En Ørn ruger altid osv. Paa utilg. Steder ruger en Ørn altid.*

Dette er ikke mindre paafaldende. Flytningen af et Biord fra den ene Side af et Navneord til den anden kan altsaa helt forandre Sætningens Betydning. Vi vil imidlertid se at det er en ret omfattende Regel, vi der har truffet, og en meget fast Regel.

A.) *Flæsk smager sjælden (eller ikke) en ung Dame*

B.) *Flæsk smager en ung Dame sjælden (eller ikke)*

Her er i A.) *Flæsk* Grundled, men i B.) *en ung Dame*, og *smager* har helt forskellig Betydning i de to Sætninger. Alt dette fortælles os klart og tydeligt alene derved, at Biordet er flyttet. Det maa altsaa være et solidt og haandgribeligt sprogligt Fænomen, vi er stødt paa. Andre Eks.:

A. <i>Løver anfalder ikke Slanger</i>	B.) <i>Løver anfalder Slanger ikke</i>
<i>Petersen undgik altid Bøllerne</i>	<i>Petersen undgik Bøllerne altid</i>
<i>Kometer skader ikke Jorden</i>	<i>Kometer skader Jorden ikke</i>
<i>Kometer kan ikke skade Jorden</i>	<i>Kometer kan Jorden ikke skade</i>
<i>Det er ikke mig</i>	<i>Det er jeg ikke</i>
<i>Inspektøren vandt straks Lærerne</i>	<i>Inspektøren vandt Lærerne straks</i>
<i>Insp. syntes godt om Lærerne</i>	<i>Insp. syntes Lærerne godt om</i>

Disse Eksempler viser, at naar der er et Biordsled, eller navnlig en Nægtelse i Sætningen, viser dette Led ved sin Stilling tydeligt (f. Eks. meget tydeligere end Rækkefølgen af Grundled og Omsagn), hvad der er Grundled i Sætningen. Og Regelen kan siges saaledes: Nægtelsen kan ikke staa imellem Grundledet og Omsagnet. Omsagnet vil her sige det finite Verbum. Nægtelsen, der i Almindelighed har sin Plads efter det finite Verbum, maa altsaa flyttes, hvis der bliver omvendt Ordstilling i Sætningen; den maa da sættes bag efter det efterstillede Grundled.

Hvis Sætningen nu kun indeholder eet Navneord (navneagtigt Led), maa dette jo være Grundled, og man skulde da aldrig kunne have Rækkefølgen

..... Omsagn + ikke + Navneord,
men altid Omsagn + Navneord + ikke.

Saaledes er Virkeligheden dog ikke, hvad de følgende Eksempler viser:

Her bruges ikke Spiritus — Her bruges Spiritus ikke

Her kommer aldrig fremmede — Her kommer fremmede aldrig.

At der nu ogsaa her er en bestemt Betydningsforskel, og den samme, som vi har truffet ovenfor, synes mig tydeligt nok. I de bageste Sætninger fortæller man noget om det navneagtige Led (*Spiritus*, *fremmede*); men i de forreste har man til Hensigt at meddele noget om, hvorledes der er **her**.

Hermed har jeg jo kun peget paa en sproglig Ejendommelighed; det staar tilbage at anvise den sin Plads i det grammatiske System. Nogle af min Læsere vil ved de Eksempler, jeg har anført, være kommen til at tænke paa Begrebet „psykologisk Subjekt“, som man stadig møder i moderne tyske Sprogværker. At der er nogen Sammenhæng mellem de to Ting, er ogsaa utvivlsomt nok; men om hele dette Forhold kan jeg maaske faa Lejlighed til at sige noget i en følgende Artikel.

J. Byskov.

STRØGODS

Passiar (DSt. 1904, 128). Höjskoleforstander Holger Begtrup gör opmærksom på, at Chr. Winther i digtet „Sjælland“ (1835) har de to linjer:

Søkrigens kæmpe fører
med slottet passiar.

Disse linjer står i god samklang med den tidligere givne forklaring, men — i „Amors Genistreger“ (1830) har Hertz allerede:

Når jeg er ene med mig selv, min fa'er,
jeg lider nok en lille lun passiar.

Og dette eksempel er langt fra enestående, se V. Kristiansens „Ordbog over Gadesproget“. Vi tør derfor næppe søge den ældre betydning i Winthers vers.

M. Kr.

Hr. Frue. Da der for o. 15 Aar siden i Blokhuss blev afholdt et Gilde for en bortdragende Herredsfoged, hævdede en gammel Sognefoged fra Gjel sit Glas og hilsede den indtrædende Herredsfogedfrue med Ordene: „Velkommen i vor Midte, Hr. Frue!“ Med det lille Ord „Hr.“ vilde han sikkert udtrykke, at hun var „allerærbødigst“.

Jf. Oplysninger om Tiltaleformen „Hr. Frue“ i Dania III 327. 330. IV. 144. VII 237.

C. Klitgaard.

NAVNEFORSKNING

ET PAR YORKSHIRE-NAVNE

I den østre del af Yorkshire ligger de nordiske stednavne på *-by* og *-thorp* temmelig regelret langs randene af højlandet og op i ådale i dette. På strækningen fra Flamborough head til lidt sønden for York findes imidlertid (foruden *-thorper* og enkelte *-byer*) en mærkelig række navne, nemlig (fra øst til vest) Skerne, Lund, Holme on the Wolds, Holme upon Spalding Moor, Bubwith, Skipwith, Stillingfleet; noget nord for Skerne ligger Langtoft, udenfor rækken.

Denne navnerække ser ud, som om den bestod af overflyttede navne fra det gamle land, hvor Skærne, Holme, Stilling, Lund og Skibed (Ribe Oldemoder: Skipwith) findes på Jyllands østside fra Randers til Vejle-egnen og en Langtoftegård i Ørsted i Rugsø herred. Bubwith ved jeg intet tilsvarende til¹, men endelsen er nordisk (og skyldes måske nabobyen Skipwith). Skönt adskillige af navnene også findes andensteds i Danmark, lyder navnerækken som helhed så afgjort østjysk, at jeg ikke kan tro, det er tilfældigt.

Sydvest for Langtoft og nordvest for Skerne ligger en by, som hedder Wetwang. Det ser ud til at være det samme navn for *val-plads*, som vi træffer ved Rök-stenen og i de islandske love, og det får måske sin forklaring ved, at der en halv snes kilometer derfra, ud mod havet, ligger en gravplads med omtrent 200 vikingegrave.

Marius Kristensen.

STEDSNAVNE I BJERRE HERRED²

I. Ganske i almindelighed kan jeg nok være enig med dr. Marius Kristensen i, at det er kendsgerninger og ikke forklaringer, det kommer an på, men netop m. h. til stedsnavne må jeg dog sige, at i mange tilfælde har disse en ringe sproglig el. kulturhistorisk interesse, dersom ikke man når til en forklaring af deres oprindelse, og nås den ikke ved forskning på stedet, da nås den vanskelig ad gisningens vej, idet de omstændigheder,

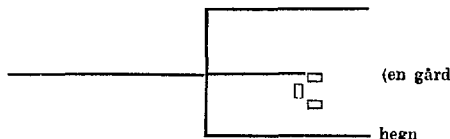
¹ [Jf. Bubbathorp i Østg. og Bubbarp i Skåne.] ² [Udgiverne har ikke haft lejlighed til i alle enkelte tilfælde at undersøge lydskriftens pålidelighed i nærv. artikel.]

der foranlediger navnet er af den natur, at ingen vil falde paa det. Jeg skal tillade mig at illustrere denne påstand ved nogle eksempler.

En ikke ubetydelig del af Klakring sogn, der har været udmarker til gårdene, har navnet *grebdjil*; der har været gættet på mange ting og omformet på navnet på forskellig vis; vejen ude i distriktet kaldes *den grebdjil vej*.

Nu havde jeg længe vidst, at der i Åstrup var en høj, der hed *djl-høj*; jeg fik bekræftelse på, at det var hvad jeg formodede, en delt, gennemskåren høj.

En dag, da jeg gik ude i *greb-djl* i Klakring, så jeg, at *den grebdjil vej* flere steder især dog et sted midt i partiet havde denne form:

for mig er der nu ingen tvivl om, at det er den grebdelte vej, og at denne har givet anledning til at markerne deromkring i forkortet form simpelt hen kaldtes: *grebdjil* (ældre måske: *grebdjil*).

På grænsen af Rårup sogn er der en lang bakke, ad hvilken vejen til Horsens går, den kaldes Højrumssbanke, *højrom's bank*, en gård dér: Højrumsgård.

Jeg har boet 25 år i Klakring uden at ane nogen rimelig forklaring på navnet.

Under et ophold i Skævlund for et årstid siden, fik jeg at vide, at en mark nord for S. kaldtes *tårø vej*. Fra S. går et dige nord på, langs med diget går en markvej; hvor diget hører op er det, at marken ned ad mod Skjolde å hedder *tårø vej*. Jeg fik da følgende oplysning af en gammel mand. Når de Assognere og Klakringe i gamle dage kørte til Horsens, da kørte de om ad Skævlund; når de nu kørte ud ad den omtalte vej og kom til det sted, hvor diget hørte op, da drejede de skråt ned over marken (*tårø vej*): *di kjo's hør di bæst kun*; — og *jaskøt øw'æ et vas stej øw'æ skjol' o' w så ad'æ hæs'æns te'-en, di sku' te tår'æs så di*. Senere fik jeg at vide, at en vej fra Klejs mølle til Gramrode ligeledes førte navnet *tårø vej*, og jeg var herved opmærksom på, at retningen til Horsens spillede en betydelig rolle. En dag, da jeg hørte nogle børn råbe *højrom højrom*, højre om! stod det med ét klart for mig, at man netop nedenfor *højrom's bank* skulde dreje „højre om“, når man fra Klakring vilde køre til Horsens.

Nogle marker i Hornum hedder *krødy' aq'æ*; undersøgelse på stedet har gjort det meget sandsynligt, at det var agre, hvorfra kreaturerne *ε krø'* let kunde komme til at synke i dynd, *dy'* (*dykjer* hedder en sumpet strækning i Klakring).

polskrø'q ligeledes i Hornum er en krog mellem store levende hegn,

hvor forskelliges marker støder sammen, med en høj el. bakke af form som en hattepuld.

Ved Palsgård er et, nu udtørret, nor, kaldet håbet *ε ho'ð*; det er næppe tvivlsomt, at det er det samme ord som i *ho'*, Hoe på Endelave og Hou (Hou havn) i Hads herred, altsammen steder med meget grundt vand.

Navne, om hvilke man ikke endnu kan have nogen velbegrundet formodning, er der jo nok af; på Bjergelide er der en skråning, der kaldes *kwa'li*, i Klakring er der et stort areal, som kaldtes *pan'huk* el. af nogle: *pan'hOgə(ɹ)*; de står for mig uforklarlige; i As sogn har vi et sted: *pistha'w*, andetstedsfra kender jeg *piselhow'*, det hjælper jo til at sætte tankerne i bevægelse, men endnu må et lykkeligt stød til i den rigtige retning, inden der er tale om noget pålideligt.

Vi optegner navne så pålideligt som muligt netop i håb om, at en sammenligning med andre lignende skal lede til et resultat, men jeg skriver dette for at vise, hvor vigtigt det er at foretage undersøgelser i naturen og udspørgning af de gamle på stedet¹, og det må ské snart, ti forholdene i naturen kan let omformes, og de gamle, der véd noget (interessen er nu borte hos de yngre), er snart lagte i graven.

Lykkes det ikke ved forskning, da tvivler jeg meget på løsning ved „geniblik“, hvilket ord i sin tid blev brugt om forsøg på tolkning af billederne på guldhornene; det bliver så let: genistreger.

Efterskrift. I nærheden af Breth ligger en gård med navnet *sku'lsbal'a*, i Klakring er på en udflyttergårds mark et parti, der hedder *sku'lsholt*; men i begge tilfælde har man varianten *sku'ns* i st. f. *sku'ls*; hvad er nu det rette? foreløbig gætter jeg på *l*, men det er også kun en gætning for at tænke sig navnet: Skule. I dette tilfælde er endelsernes betydning næppe tvivlsom, men hvor vilde det f. eks. ikke ligge nær i Højrumbsbanke at antage „um“ for den almindelige endelse i Nærum, Uldum, Lundum o. s. v., og hvem skulde næsten tænke sig andet end at *tårə vej* var en vej, ad hvilken man kørte tørv? I Klakring er der mange stedsnavne i forbindelse med *samsn*; inden jeg fik at vide, at hér havde været fæstegårde under en besiddelse på Samsø, hørte jeg *samson*, og den samme fejlhøring har jeg truffet hos andre.

En ikke uvigtig iagttagelse er denne, at vistnok alle navne, der ender på „ager“, har flertalsendelser og ikke ental: det hedder: *nəbsaq'a(ɹ)* Nebsager, *vəstə(ɹ)aq'a* Vesterager, *hal'aq'a(ɹ)* Halager o. s. v.

I anledning af stedsnavnet Krædyager [*krədy'aq'a(ɹ)*] skal jeg tillade mig at anføre følgende: I min barndom hændte det næsten hvert år, stundom flere gange, at kør og heste, som var løbne fra en gård i vild

¹ Man må vide, at de As-sognere kalder et gravkammer fra stenalderen *en sđjn əw'n* (en fjern lighed med en bagerovn), og at et sådant udgravet har henstået i nærheden, for at forstå: *sđjn əwns vej*, en vej i nærheden af sognets andelsmejeri, jfr. næste side.

fart, kom ned i en mose el. eng med mosedynd og blev siddende fast, så de ikke kunde komme op ved egen hjælp; når de da blev fundne, sammenkaldtes ofte 20—30 stærke mænd, som forsynede med reb, vognfjæl o. a. samledes om at redde de fastsiddende dyr; det var et svært, næsten farligt arbejde; rebene blev anbragte om køernes horn, lagte som seler om legemet, hvor man kunde komme til, og man søgte da at hale dyrene op på de medbragte vognfjæl; det kunde stundom være mange timer, inden det lykkedes, og dyrene kunde da være i høj grad medtagne og ilde tilredte.

II. Landets udseende i fordums tider.

Danmark har vistnok fra istiden af været oversået med større og mindre klippestykker, erratiske blokke; hist og her findes tæt sammenpakkede grus- og stenmasser, som antages at være endemoræner fra gletschere.

Især de løst henliggende og større blokke slæbtes jo allerede af stenalderens folk sammen til de bekendte begravelsesrum, jættestuer eller som de nu i Bjerre herred kaldes „stenovne“ [*sdjn ɔw'n*, flt. *sdjn ɔw'n*] af en fjærn lighed med en bagerovn; senere brugtes en del klippeblokke til runestene; i en nyere tid er så et meget stort antal af de smukkeste kæmpehøje udgravede, og stenene kløvede og bortførte til opførelse af kampestensbygninger, og den samme skæbne har ramt en del runestene.

Mange af de mindre sten slæbtes sammen til stendiger om marker, langs veje og f. eks. om kirkegårde; også disse stendiger er bleven og vil blive borttagne for stenenes skyld, men en del findes dog den dag i dag rundt omkring i herredet her og vel i store dele af landet.

Men — hvad nu landets udseende i en tid der ligger 500—1000 år tilbage, angår (her tænkes altså på en tid, da der væsentlig var de samme landsbyer som nu, og landet i det hele var nogenlunde tæt befolket, og de følgende bemærkninger gælder specielt Bj. h., om end meget deraf godt kunde overføres på andre, især frugtbare dele af Danmark) da kan man dels af stednavnene og især af dem, men også af endnu bevarede pletter slutte sig til, at hele herredet har været opfyldt af småskove, kær, mosehuller og andre vandhuller, så man f. eks. kun på højliggende og ryddede bakker kunde overse større landstrækninger.

Marker og veje var omgivne af jorddiger med levende hegn, hvoraf en del rester endnu er tilbage, men som år for år formindskes, til skade for resten af vegetationen på marken.

I og ved disse vandhuller (*fls'*), mosestrækninger (*mu(0)s*), engdrag (*si.k*, *må'*), i disse tætte krat og småskove¹ udfoldede sig en rig og herlig flora, som igen betingede et vrimplende insektliv og så atter afgav livsbetingelserne for insektædende fugle og småpattedyr. At alle disse mer el. mindre utilgængelige steder var befolkede med vildt, også større rovdyr, derom har stednavnene også talrige vidnesbyrd.

¹ *høld*, *skåw*, *haw*.

Hele landskabet — skønt endnu meget tiltalende — har da været mere tiltrækkende, mere romantisk og for naturforskere og jægere en rigere mark end nu til dags.

Af de førnævnte pletter, der endnu kan give en lille forestilling om, hvorledes her så ud i gamle dage, skal kun anføres Aslække i As sogn, samt egnen omkring Brandstrup syd for Gramrode station; men de, der ønsker at se disse småskove og krat med mellemliggende enge og agre, må skynde sig, om få år vil de sidste rester svinde. Skove og krat ryddes, diger og hegn jævnes, moser og vandhuller drænes og udtørres og alt bliver jævne marker så øjet uhindret kan overse halve og hele sogne i alle retninger. Man kommer hinanden nærmere derved, landet synes mindre, men poesien forsvinder.

Af stednavne, der illustrerer her berørte forhold, skal da anføres (eksempelvis og spredt fra hele herredet):

Skove og krat:

'avi, hæl'd, bælbros hæl'd, bost hæl'd, bro hæl'd, 'bøs skaw, 'dēw lu'n, dēn'de lu'n, gjer'nhæl'd, hej'sæl lu'n, hest ha.w, hæl'ds bæ'k, klaw hæl'd, ku' ha.w, lys'gø hæl'd, mō'gøls hæl'd, skel' hæl'd, 'ud'a hæl'd, veta skaw.

Mosehuller, kær, enge:

bjrgi mu(0)s, bær sik¹, bre'kje'l¹, bælbros kja'r¹, bygkja'r¹, el'kje sik, el. sik, el mu(0)s, esk mu(0)s, hæl'd flø', kår'ø flø', liløfå's kja'r¹, senkje, sjl'i flø', sker flø', s sø¹, 'tul's flø', tus' kja'r¹, tru'en kja'r¹.

Dyrenavne:

bjö'nshal'ø, bjön'kje, 'bjö'nsknu'ð, 'bjö'nsha.w, ul'dal, jl're, jløvej, jløha.w (ilder), i'lflø' (igle), 'ræwdal.

Endvidere (antydning af ældre forhold):

ryðha.w, 'ryðmark, 'ryðmā, ryðnu.

Næsten alle de på *hæl'd* og *skaw* endende stednavne er nu fuldstændig blottede for trævegetation.

Selve ordet *hæl'd* (s *hæl'd*) er meget alm. som stednavn; det samme gælder *sik* (s *sik*).

Hvad der også hører „civilisationen“ til er, at mange vandløb, som uhindret har snoet sig i maleriske krumninger, nu reguleres til snorlige kanaler og græfter. Her er jo endnu i herredet store og herlige skovstrækninger, men med brede, lige veje, træerne i geled og intet af fortidens oldenskovs urskovagtige præg.

Jean Fischer.

¹ Antyder helt (el. i enkelte tilfælde delvist) udtørrede steder; ofte er de endnu tilstedeværende kær, enge og vandhuller meget indskrænkede i omfang i forhold til deres gl. udstrækning, og har intet af fortidens utilgængelighed, dette gælder alle de her anførte.

PERSONNAVNE

Anders Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* (företrädesvis intill 1350). I. Akademisk avhandling. Uppsala 1911. XXIX + 104 + 69 ss.

Forfatteren af dette navnearbejde klager ikke uden grund over at interessen for personnavne så ensidig har gældt oldtidens navneforråd, skönt også de senere perioders tilegnelse af navne frembyder stor kulturinteresse: kun det nyeste navneværk, Linds „Norsk-isl. dopnamn“, medtager fremmednavnene; og den eneste tilfredsstillende, skönt kortfattede, behandling er Marius Kristensens „Fremmede personnavne i dansk“ (UJB II 65). Forf. har øjensynlig gjort omfattende studier på dette område og giver en prøve derpå i det foreliggende skrift, idet en udtømmende behandling — i form af navnebog eller af særafhandlinger — skal følge efter. Når han foreløbig har nøjedes med at udtømme kilder der er ældre end 1350, er det fordi Svensk Diplomatarium hidtil ikke er nået længere; og det vilde kræve urimelige ofre af tid at behandle alle de utrykte brevskeber.

Grundighed og samvittighedsfuldhed præger forf.s hele arbejde. Der er fyldige indledninger, der — støttet på udførlige literaturhenvisninger — gør rede for de forskellige kulturstrømninger, der har nået Sverige; og hans kundskab til det øvrige Nordens liv og til tilsvarende bevægelser i navneforrådet er højst agtelsesværdige, ligeså til nordisk navneskik i det hele. Man læser med interesse afsnit sådanne som brugen af folkenavne til personnavnes dannelse (s. 32 ff), tyske navne på svenske runestene (s. 41 ff), helgennavnenes langsomme indtrængen (s. 60 ff), de tyske købmænds indførsel af navne (s. 96 ff). De sidste 70 sider af bogen fyldes af prøver på artikler over de enkelte navne; de når kun fra Abraham til Andreas, men så er også f. eks. artiklen Absalon — Axel en hel videnskabelig opredning.

På disse punkter når forf. ud over hvad der ellers er hans særkende: den samvittighedsfulde tilegnelse af alt hvad videnskaben hidtil har frembragt i kulturhistorisk, genealogisk, sproglig og særlig navnehistorisk retning. Man kunde ønske at han i endnu højere grad havde gjort selvstændige iagttagelser over materialer; ti han synes ingenlunde at være fremmed herfor. Under de ældste indlånte navne kunde han f. eks. have spurgt om ikke også Aðsl var opkaldelse efter „Myrgingernes“ berømte hersker i folkevandringstiden.

Men forf.s glæde har her været at fremskaffe de positive oplysninger, og man må ønske ham lejlighed til snart at få sit stof lagt frem for hele den svenske middelalders navneforråd.

A. O.

GLEMSOMHED

AF

AXEL OLRİK

(MED BIDRAG FRA MARIUS KRISTENSEN).

Jeg véd ikke om det forhold jeg nu vil notere nogle eksempler på er behandlet af sprogvidenskaben. Men det fortjænte i hvert fald at være det, da det belyser en egen side af vor ævne til at genfrebringe det engang hørte. Jeg begynder med et par tilfælde jeg selv har oplevet.

En ung cyklist i mellemklasserne meddelte en dag sin far at han på søndag skulde ud med nogle kammerater til „Danmarks sø“. Da denne erklæring ikke rigtig vakte tiltro, tilbød han at vise stedet på kortet. Det oplystes at være Sjælsø. (Tanken har øjensynlig sprunget: Sjæl-, Sjælland, Danmark!)

Den samme unge person omtalte engang en ung dame som „hende Barcelona“. Det var en frk. J. Cordoua.

En rig eksempelsamling af lignende indhold har Marius Kristensen stillet til min rådighed. Nogle tilfælde er fra boglig kilde:

Der var en dag en kælling, som mødte en af nabomændene.

— God dag, sagde hun, hvordan går det med Skagle?

— Skagle? sagde manden; det er vel Aksel I mener?

— Ja gu', sagde kællingen, jeg vidste nok, det var noget ved vogntøjet, krabaten hed; men om det var Skagle eller Aksel, var jeg ikke klar over. (Olséni i Sv. Ldsm. II, 9, 64; fra V. Göinge herred.)

„Han var Islænder af fødsel, det var Napolejon — nej, det er lögn — nej, Russere, var han — nej, det er også lögn, — ja, han var nu lige godt et sted fra, hvor de har sådan disse

små heste, — — — Corsejanere var det, ja, det er rigtig Corsejanere.“ (Maglekilde Petersens Fortællinger, 4de oplag 1895, s. 104. Fortalt af en kreaturhandler.)

Et engelsk eksempel, meddelt af dr. H. F. Feilberg, kan også finde plads.

Der var en fragtmand i en af nabobyerne, som hverken kunde læse eller skrive, og derfor måtte benytte ejendommelige hjælpemidler for hukommelsen for at huske de forskellige bud, han havde med. En dag kom han ind i en klædehandel og forbløffede købmanden ved at forlange en alen af den gamle djævel. Da man sagde ham, at den gamle fyr endnu ikke var fanget og parteret, skulde han til at klare sine tanker. Han vidste, det var noget ligeså sort som djævelen; kunde handelsmanden ikke hjælpe ham ved at opregne sine varer.

— Sort klæde?

— Nej!

— Sorte bånd?

— Nej!

— Sort silke?

— Nej!

— Sort satin?

— Ja, naturligvis. Satan var netop det ord, han ikke kunde komme på. (Cooper, Round the Home of a Yorkshire Parson, Hull, s. 8 ff.)

Här om dagen inkom å apoteket i V. en landtlig ungmö, som bad att få köpa för 25 öre „pulvriserad skrufsalfva“. Den expedierande unge mannens förstånd stod stilla inför denna begäran, och han undrade om der inte fanns något annat namn på salfvan. Nåja, kunden var inte så noga, apotekarn kunde ju ge henne något annat „meklament“, i fall han inte hade skrufsalfva på lager, mente kunden. Detta var den expedierande inte riktigt med på, hvarför han tillkallade en äldre kamrat å apoteket.

— Heter det verkligen skrufsalfva, som ni ska ha? undrade denne.

— Jaa — bedyrade flickan med djupt grubblande uppsyn — eller kanske — kanske det var borrsalfva.

Efter ett längre parlamentärande och sedan man sökt förklara, at pulvriserade salfvor nästan äro rariteter, klarnade flickans minne

så pass, at hon kom i håg, at hennes ärende till apoteket var att köpa för 25 öre pulvriserad borsyra. (Handelstidningens Veckoblad, Göteborg, ²²/₈ 1903. Det kan bemærkes, at bor og skrue lettere forveksles på svensk, hvor en proptrækker hedder korkskruf, end på dansk.)

I Hads herred ligger de to nabobyer Saksild og Rørt, udtalt [røt]. — En mand fra Odder-egnen, som havde hørt meget tale om sangerinden Cléo de Merode, fortalte kort efter livligt om „hende Cléo de Mesaksild“. (Mundtlig, 1904. *M. Kr.*)

Medens jeg sidder og skriver dette, kommer en ung Nordmand og spørger mig, om Skodsborg station ikke ligger i Gyldenløvesgade. På ham har Klampenborgstationen altså ikke gjort lydligt indtryk.

En anden svensk historie, hvor dog lydbilledet spiller med ind, kan meddeles ved samme lejlighed:

En gosse kom en gång inspringande till oss och berättade, att „det satt fullt med häradsdomare (nævninger) i träden därute“ — det var domherrar (dompaper), men pojken var mest van att höra det namn, som nu föll honom på tungan, till rätt stor förnøjelse för åhörarna. (Aftonbladet 31. okt. 1903.)

„Vores pige er bleven så indremissionsk“, sagde en husmor, „hun render hver aften og hører en der hedder sådant noget som Stærke Jakob“. Det var pastor Storjohan, hun mente; men en hende mere velkendt skikkelse, Stærke mester Jakob fra „Prins Otto af Danmark“, trådte i stedet. (*M. Kr.*)

Det fortælles om en afdød nordisk monark at han på sine gamle dage let glemte et eller andet ganske almindeligt ord. Han vilde til en ældre bekendt der indfandt sig paa slottet sige — som man siger lidt skæmtende på svensk — „Guda din gamle galosch“¹, men ordet slog fejl for ham og han sagde: „din gamle paraply.“

Men en Kristiania-dame var ikke heldigere. „Vil du ta de støvlerne da?“ sagde hun til sin nevø; og så var det et par handsker hun rakte ham. At hun for ynkelig vild mellem ord som „automobil“, „telefon“ o. l. kan da ikke undre.

¹ *galosch*, *galoche*, overført: fyr (Ida Falbe-Hansen, Svensk ordbog 120).

Det turde i det hele være et kendetegn for ældre, at ordet ikke hænger videre fast ved personen. Forældre ombytter ofte deres børns navne, selv om de ikke er så langt fremrykkede i alder og de er fuldt sikre på hvad person de mener. Men, som de andre eksempler viser, fænomenet er langt fra indskrænket til en vis aldersklasse.

Særlig udsatte for forveksling er planter, — og apotekervarer: Scenen er Hillerød apotek.

En dreng kommer ind: Jeg skulde be om harepiller for en krone!

Harepiller? Provisorerne stikker hovederne sammen, og kort efter kommer en hen og spørger, hvad de skulde være til.

— Til mesters kone; hun har hovedpine.

— Det skulde da vel ikke være kaninpiller?

— Jo, kaninpiller var det! Drengen syntes nok, at det ikke var helt rigtigt, men han kunde ikke komme på det andet. Han havde gået og sagt kanin, kanin, lige siden han gik hjemme fra. Men på vejen var han gået hen for at se på nogle drenge, som spillede klink, og da han så gik videre, var kaninen blevet en hare.

Så fik drengen sine kininpiller. (Stod i danske aviser i 1900 el. 1901. Gengivet efter hukommelsen af *M. Kr.*)

En dansk botaniker, nu professor i plantefysiologi, havde i sin ungdom bl. a. givet sig af med at studere *cycas*-plantens (kogle-palmens) udvikling, og han havde da givet sin fader en af de kimplanter, han havde fået til at gro. Den gamle herre havde moret sig meget over at se planten udvikle sig.

Mange år senere, da den lille *cycas* for længst var gået ud, fortalte den gamle herre sine venner om den lille plante, hans søn i sin tid havde givet ham. „Det var meget interessant at se på, hvordan den udviklede sig. Jeg kan ikke huske, hvad det var den hed, men det var sådan noget som *æska*“. (Fortalt mig i sommeren 1899 af vedkommende botaniker. *M. Kr.*)

En ret jævn kone på Koldingegnen kaldte planten *Hortensia* for „Bonaparte“, sikkert med en slags bevidsthed om Napoleons mor.

Dette er kun en brøk af de tilfælde der er gået gennem mit øre; men de fleste kan vist øge mængden på egen hånd.

Det som sådanne eksempler viser, er at det hørte ord i mangfoldige tilfælde ikke har anslået en tangent i ens lydlige bevidsthed, men alene er trængt ind i en af de forestillingsgrupper som hjernen rummer.

Princippet er iagttaget og bragt i anvendelse af den lærer, der hjalp sine disciple til at sige „kejser Dragkiste“ for „Commodus“ (S. M. H., Fundet og stjålet, s. 17), — eller som lærte dem at kalde det fjærde element „spyt“.

Men der turde være anledning for alle der sysler med ordets liv og med begrebernes liv i ord til at fæste opmærksomhed ved den sjælelige virksomhed, som får sit mest rammende udtryk gennem fejltagelser som dem vi her har fremstillet.

Sprogmandene synes at have en tilbøjelighed til altfor ensidig at arbejde med ordbilledets erindring, også når talen er om sammenhængende fremstilling der gennem øre eller skrift meddeles fra den ene til den anden. For folkemindegranskerne er det en mere velkendt ting at i mange tilfælde forestillingsbilledet optages og erindres, ofte uden at ordbilledet er nået til bevidsthed, eller i alt fald uden at det har sat sig dybere spor. De véd af erfaring, hvor let den samme fortæller skifter sin fremstillings form alt efter som han skal meddele sig til den ene eller den anden. En æventyrfortæller, der skal meddele sig til Evald Tang Kristensen og mig på én gang, bruger uvilkårlig andre udtryk, end når han meddeler sig til Evald Tang Kristensen alene.

Jeg har undertiden tænkt på, om ikke denne glemsomhed overfor ordbilledet, som får den talende til at gribe det ord der begrebsmæssig ligger ved siden af, — om den ikke også har sat sig spor når sagnpersoner skifter navn. Det eneste sikre eksempel, jeg véd, er at Amléd (*Amlóði*) i nyere islandsk overlevering har skiftet. I en opskrift efter den gamle Hild Arngrimsdatter fra år 1707 hedder han *Brjám*. Tanken er øjensynlig sprungen fra *amlóði* (tåbe) over *bjáni* (tåbe) til *Brjánn* (den berømte irske kong Brian; her fejlhørt som *Brjám*)¹. Men ellers synes denne overgang kun lidet at være til stede her, — eller også kan den ikke gribes med vore iagttagelsesmidler. Jeg må nøjes med nogle mulige eksempler.

¹ Árnason, Ísl. Þjóðsögur II 505 (Maurer, Isl. volkssagen 287 f); jf. min Amlédsagnet på Island (Arkiv XV 365). Æventyret om „Tossen“ har forresten spillet med ind.

Goterkongen Jormunriks søn, som faderen lader hænge på uretfærdig mistanke, hedder hos Islændingene *Randvér*, hos Sakse derimod (hvis hele fremstilling af sagnet er præget af en tidligere fortællers famlen) *Broderus*. Dette sidste navn kan ikke, som man gennem lange tider har troet, være oldn. *Bróðir*, men må være *Broddr*. Eller vel rettere: det er det navn der byder sig til, når man ikke klart husker det rette. *Rand(v)ér* vækker forestillingen om *rgnd*, skjold; og hvis hukommelsen glipper, kan man let indsætte et ligeartet *Broddér*, der slet intet virkeligt navn er, men som vækker forestilling om *broddr*, en odd.

Et andet eksempel — hvor dog sagngrundlaget er usikkert — er følgende: Af Beovulfdigtet véd vi at en stærk svensk konge *Ongenþeov* (*Angantýr*) blev fældet af broderparret *Wulf* og *Eofor* („ulv“ og „vildsvin“); en senere nordisk overlevering gik ud på, at kæmpen *Angantýr* blev fældet af *Hjalmarr* og *Oddr*. Måske er her forestillingsparret „hjælm“ og „spydodd“ trådt i stedet for „ulv“ og „vildsvin“.

Det er muligt at vi med tiden kan bringe flere og sikrere eksempler. Eller måske har det ikke spillet nogen så stor rolle i sagnenes formning, fordi de sagnformer der havde „glemsomhed“ i navnene, overhovedet var så affældige at de ikke levede videre. Eller personnavnene er indenfor heltesagnet — dær hvor sådant lettest kunde vise sig — blevet huskede så tydelig at der kun blev ringe anledning til forvildelser.

I hvert fald er det noget lettere, i sagnene at eftervise det usikkert opfattede lydbillede. Alle gode kilder er enige om at det var sin herre kong *Ali*, som Starkad dræbte i badet; men i en yngre og lidt tarvelig kilde (*Nornagestspáttir*) hedder at han dræbte kong *Armóðr* i badet.

Om Svenskekongen *Angantýr* (*Ongenþeow*) har noget med kæmpen *Angantýr* at gøre, er uvist. Men der kan næppe være tvivl om at hans fald går igen i de danske sagn som den stærke kong *Adísl* der fældes af broderparret *Kæle* og *Vige*.

Her er — som så ofte når folk er i usikkerhed med et navn — kun begyndelsesbogstavet fælles; kun ordets forlyd har stærkt anslået den sproglige bevidsthed.

Det turde være en lignende virksomhed, når en af Nibel-

ungerne *Gernôz* eller *Gisllhere* i de nordiske Vølsungsagn blev ombyttet med en mere hjemlig *Guttorm*. —

Men fænomenet er nu fremdraget; og over dets rækkevidde vil man da nok efterhånden få klarhed. Uden helt at gøre Danske Studier til „Samlerblade“ af samme art som Ludvig Feilbergs psykologiske indsamlinger, vilde vi dog gerne hænstille til tidskriftets mange kloge læsere, at de ved lejlighed havde opmærksomhed henvendt på disse forhold.

FRA DEN FINSKE FOLKEVISEDIGTNING

AF

F. O HRT

II. Historisk Folkedigtning i Finland.

Hvem der kun gennem Eposet Kalevala kender til finsk Folkevisedigtning, faar mulig det Indtryk, at dette Folks gamle Skjalde gjerne fortabte sig i en fantastisk Verden, hvor Tingenes naturlige Maal er forandret, — omend ingenlunde uden Sans for Naturens, Sjælelivets, ja det daglige Arbejdes Realiteter. Allerede ved selve Kalevaladigtene svinder nu en Del af det forunderlige bort, naar man gaar tilbage til Sangenes vestlige og sydlige Grundformer. Men desuden foreligger der udenfor Eposets Ramme en Række andre Folkedigte, deriblandt nogle om historiske Skikkelser, en Parallel (omend gennemgaaende fra ret sildig Tid) til vor egen historiske Visedigtning, og tildels lagte om saare vel kendte Personligheder. Tiden for disse „historiske“ Digtes Tilbliven naaer lige ned til 18de Hundredaar, og Æmnerne spænder fra Vestfinlands Apostel til Østfinlands Øder, fra Hellig Henrik til Karl den Tolvte. Om et enkelt af disse Digtes fulde „Folkelighed“ kan der være Spørgsmaal; gennemgaaende er de ret oplysende for Almuens Syn paa hine Skikkelser. I Julius og Kaarle Krohns „Folkevisedundersøgelser“ (Kantelettaren tutkimuksia, 1900) er denne historiske Digtning omhyggelig gransket. En kort Redegørelse for det væsentlige deraf følger her (Tekster dels fra nævnte Værk, dels fra Lönnrots „Kanteletar“).

1. *Bisp Henriks Død.*

Da Sveakongen Erik Jedvardsson havde gjort Korstog til „Finnernes“ Land (3: Sydvestfinland), efterlod han den engelskfødte Bisp Henrik dær, og denne blev siden Martyr. Om disse

Ting synger et Kvad, der nu forlængst er dødt paa Folkets Læber. Det er kommet til os gennem nogle Opskrifter fra 18de Hundredeaar (en svensk Prosagengivelse med et Par finske Verslinier allerede fra 17de); alle disse Opskrifter er fra det vestligere Finland (Aaboe-egnen, Tavastland, Østerbotten). Indbyrdes afviger de stærkt, selvom Fortællingens Traad og visse ejendommelige Vers er fælles. Indholdet skal her gengives dels med den østerbottniske Variants egne Ord, dels forkortet, i Prosa.

Var sig tvende Helgenhelte,
var sig tvende Folkedrotter,
gæve Kors- og Kristenbrødre,
een da voksed op i Sverig,
og i Fremmedland den anden.
Voksed op i Landets Fedme,
fostredes med Smörrets Fylde;
Barnet fra de fjærne Lande,
det var Herre Henderikki;
han som blev i Sverig baaren,
det var Riddersmanden Erik,
Svearigs navnkundig Konning.

Sagde Herre Henderikki
til sin Broder Ridder Erik:
„Lad til Tavastland os fare,
Folk som Daaben ej har signet,
Land hvor Præster ej har vidnet!
Kirker vil af Sten vi bygge,
Landet med Kapeller trygge.“

Det var Riddersmanden Erik,
Ord han ytred, mundtlig mæled:
„Broderlille, født af Kvinde!
Mange de som did er faret,
faa er de som hjem er faret,
flere har mod Færden varet.“

Henrik vil dog afsted, han byder sin Pilt ruste og pryde Slæden, saa skildres hans Færd:

Det var sig Herre Henderikki,
fremad han ager med Ilen,
ildner en ilter Rensdyrskare
til i hans Slædes Spor at springe,
fylked en Flok af Sangens Fugle
over hans Hovedhaar at flyve,

kvæge med køligt Pust hans Pande:
Björn af Jærn var lagt udi Lænker,
Aarfugl af Jærn kurred og skogred
midt i Svælget paa lænket Bamse,
og et Egern lader han hoppe
tæt forved sig paa Slædetæppet.

Piltten bliver sulten. Henrik: Vi er straks ved Lallis Gaard bag Vigen; tag dær Brød af Ovn, Øl af Kælder, Hø og Havre af Gæmmerne, læg Penninge i Stedet. Men

Onnd og bandsat Kvind derinde,
slugevorn og fuld af Galde,
vræled fra sin Vraa bag Arnen,
brøled bagved Ovnens Stolpe:
„Lad först Lalli være hjemme,
Værk skal han volde dine Knogler,
faa din Pandeskal til at skramle,
strø dine Sener rundt, saa det suser.“

Det var Herre Henderikki,
skyndte sig da bort fra Gaarden.
Da nu Lalli kom til Huse,
ypped Løgn den gamle Tæve:
„O min Dreng, min egen Yngste!
Her har lige nylig været
Slughals-Svensker, Tylle-Tysker,
han tog Kagen ud af Ovnen,

han tog Øllet op af Kælder,
 Aske smed han hen i Stedet,
 han tog Hø fra Høets Lade,
 Havre ud af Havrebingen
 Aske smed han hen i Stedet.“

Lalli snapped Slagterøksen,
 tog sin brede Bil af Krogen,
 skubbed Skien henad Sneen,

som den var slebet, som den var
 filet,
 skød den højre Ski ad Isen
 ret som en hastig Vinterhare.

Ræddeligt han rased fremad,
 voldsomt gled hans Gænger fremad,
 der stod Ild af skønne Skinner,
 Røg fra Spidsen paa hans Skistav.

Henrik hører ham komme og byder nu Piltten, siden at samle hans egne Ben og Sener, knytte dem i Silke og age dem paa Hingstens Slæde; hvor Hingst standser, spændes Okse for; hvor den standser, skal bygges en Kirke for Herre Henriks Navn. Oksen bliver staaende paa Nousiainens Sandjord (mellem Aabo og Nystad), her jordfæstes Bispnen og faar sin Kirke. Helgenens Tommel med Guldring findes først næste Vaar. Kvadets Slutning lyder:

Lalli, aller nedrigst Hedning,
 grummost Mand i Judasskaren,
 han som vog den gode Helgen,
 Bispnen Herre Henderikki,
 tog hans høje Hue til sig,
 Bispehuen af hans Hoved,
 satte selv den paa sit Hoved,
 paa sin skrækelige Skalle,
 glad og kry han jager hjemad.

Kvinden spinder just paa Rokken,
 Ord hun ytrede, mundtlig mæled:
 „Hveden fik vel Lalli Hatten,
 skændig Mand den skønne Hue?“

Lalli letted paa sin Hue:
 Haaret suged sig til Hatten,
 Hovedhuden fulgte Huen,
 løsned sig fra Pandebeinet,
 skilte sig fra Hjærneskallen.

Nogle yderligere Linier, der særlig skildrer Bispens Fryd i Himlen og Lallis Pinsler i Helved, røber sig ved den elendige metriske Form som uoprindelige. —

To legendariske Træk (Lallis Hud klæber til Huen, Fingerfundet) staar allerede at læse i det latinske „Hellig Henriks Løvnede“ fra sidst i 13de Hundreenaar, affattet da Helgenens Levninger førtes fra Nousiainen til Aabo (hvorfra saa Russerne tog dem under den store Ufred); dette ordrige, men indholdsfattige Vita kender derimod intet til Ligets Samling, Trækdyrene og Kirken eller til Mellemværendet med Lallis Kvinde (Drabsaarsag er her, at Lalli var bleven dømt til Kirkebod), det kender heller ikke Navnet Lalli, som vist er det kristne Lauri (Laurentius; Rim-ord til lakki, Hue). Da Legendens synes saa lidet udviklet ved Aar 1300, ser det stærkt ud til, at Kvadet er yngre end hint Skrift og delvis hviler

paa det. Levnedsbogen veed ogsaa, at Henrik var Englænder (vor Variant: fremmed Land). Paa den anden Side ejer Kvadets Fortælling jo ikke liden folkelig Naivitet — mulig ogsaa Træk af folkelig Magi, hvis ellers Jærndyrene paa Slæden skal tænkes som en Art Tryllemidler.

Den tavastiske Variant giver den mærkelige Oplysning at Henrik var fra *Käli-mä*. Dette har man för forstaaet som Gaeli-mä (Gælerland, Wales), altsaa en rent lærd Notits; Setälä (Finn. ugr. Forsch. X 75 fl.) har paavist, at det maa stamme fra et andet Kvad (Kalev. XXXI 1 fl.), der har en lignende Indledning: Brødrene Kalervo og Untamo vokser op hver sit Sted; formentlig er Navnet her en folkelig Tydning af *Kaland* (opfattet som Kålland, finsk Kaalimaa), et vestfinsk Kystsogn, endnu i 16de Hundrederaar svensktalende [saa vort Kvad kunde bruge det parallelt med Sverig]. —

Det vilde haft Værd for os Danske, om finsk Folkedigtning havde bevaret en selv nok saa ringe Efterklang af det Korstog, som Knud VI (1191 — og igen 1202?) synes at have iværksat snart efter Hellig Eriks Tid til det atter afkristnede Finland¹; men dette er ikke Tilfældet. Heller ikke de to senere større svenske Korstog er mindedes. Der ligger lang Tid mellem Henrikssangen og det næste Kvad i den „historiske“ Række; og fra Legenden kommer vi ind i haandfast Virkelighed.

2. Hertug Karl.

Slutningen af det 16de Hundreedaars sidste Tiaar var en oprørt Tid i Finland. Adelen kæmpede dels med en Bonderejsning (Køllekrigen), dels med Hertug Karl (IX) og bukkede tilsidst under for ham. Bøndernes Selvfølelse var steget for en Tid. En udførlig Runosang, tilbleven i Bondekrese, skildrer den „gode Herre Hertug Karle's“ hastige Sejlads til Aabo, og Slaget hvor Skytset dunder og Adelsførerne flyr. Digteren veed særdeles god Besked, han kender Lokalteterne og Hovedsmændenes Navne. Sympatien er helt paa Karls Side; han byder højsindet Forlig, men afvises af Adels herrerne („Finlands Tyre“) og Kannikerne („de forbandede Præstesønner af Aabo Skomagerslægt“). Nok saa friske og jævne i Tonen som denne lidt krönikeagtige Sang er følgende to smaa

¹ H. Orlík: Absalon II 97; J. Ruuth i det ny finske Videnskabsakademis Esitelmä ja pöytäkirja 1910 S. 1—16.

Brudstykker, der er tilbage af et andet Kvad (eller to) om den egentlige Køllekrig:

Ilkka, ildesindet Husbond,	Frøen ej forstod at fejde;
Huen blaa og Haaret klippet,	men i hver en By han svired,
Padden! ej han kunde kæmpe,	drak i alle Væbnergaarde.

Den omhandlede Jakob Ilkka var en af Bøndernes egne Førere, men snart Genstand for deres Uvilje, siden udleveret til Adelen og henrettet (Yrjö Koskinen: Suomen kansan historia 1882, S. 178). — Sig selv giver Menigmand dette Skudsmaal:

Gæve Mænd fra Kivijärvi,	Deden iler de til Saari,
Vastinkis de vakre Helte,	fremad haster her de Helte
de har Køller i alle Kroge,	for i Fejdefærd at fejde.
Fejdevaaben i alle Vraaer,	Blodet strømmet ned i Skjorten,
lange Stager paa mørke Steder,	Tarme trilled ud af Livet
aver med dem de Adelsknægte,	paa de fugtledede Ryttersvende,
fugtler alle de Ryttersvende.	paa de avede Adelsknægte.

3. *Jakob Pontus.*

Finnernes første direkte Møde med den store Kulturverden mod Syd, Deltagelsen i Tredveaarskrigen, har desværre intet Spor efterladt sig i Almuens Runodigtning. De Kampe derimod som i Gustav Adolfs tidligere Aar førtes paa Finlands Østgrænse, især med Polakkerne, har sat sig et Minde i en østfinsk Sang, hvis Helt er — ikke Kongen selv, men Jakob Pontusson de la Gardie, Kecksholm Lens og Ingermanlands Erobrer. Denne Mand, som var opdraget i Finland, og hvis Vej- og Brobygge endnu lever i karelske Navne („Pontus' Bro“ o. l.), er ogsaa bleven fejret i æventyrlige Prosafortællinger som en overnaturlig Skikkelse; han hekser Krigsfolk frem ved at puste paa sin Pudes Fjer (eller: han klæder Stubbe i Vaaben, saa Fjenden tager dem for Mennesker¹) og staar i Pagt med Djævelen, hvem han tilsidst veed at narre. I Kvadet om ham er Tryllemagten ikke helt borte, men der hersker dog mer menneskelige Forhold: „Ædelig Herre, Jakob Pontus, Svearigs navnkundig Konning“

førte Skibe ud paa Søen	som de dunkle Skyers Bræmmer,
som en Vildand sine Unger,	satte Blæsten til at blæse
lagde Mandskab i de Skibe	og de Bølger til at drive,
som en Høne Æg paa Rede,	roed ind til Rigaborgen.
hejsed Sejl paa sine Snækker	

¹ Jvf. den oprindelige Tekst i Kalev. XXXI 50 og Ohrt Kalev. II 158.

Her ved Riga (eller Volmar) beder han om (Øl og) Brød til sit udmattede Mandskab, men afvises af „Polakken“. Saa lader Jakob Skytset spille, og Polakken beder om godt Vejr, Borgnøglen bringes paa et Fad, og der loves fuldt op af Levnedsmidler. — Sangen gemmer Mindet om Gustav Adolfs Belejring af Riga 1621, hvori de la Gardie ogsaa tog Del. Dens Hjemsted maa være hos de lutherske, svensksindede Kareler mellem Viborg og Kecksholm (ved Ladoga).

Ejendommeligt og vemodigt er det at se — et Udtryk for den Splittelse i den finske Stamme som vedvarer den Dag i Dag — at de græsktroende Frænder mod Øst og Nord (Østkarelen, Olonets, Dvina Len) kun ved at gøre Venner til Fjender og Fjender til Venner kunde optage denne hurtigt almenyndede Sang: Den sejr-
rige Helt blev nu Russerzaren efter Folkets Hjærte, Ivan den Skrækkelige (senere stedvis igen ombyttet med Peter den Store), der rykker frem mod Viborg og tvinger den svenske Kommandant (Kruus) til at lukke op. Ellers er Sangen væsentlig forbleven den samme; som Følgelinie til „Peter den navnkundig Konning“ kan man endog træffe „ædelig Herre Jakob Pontus“!

4. *Kong Karl.*

Og saa endelig den Mand der førte „den store Ufreds“ lange, haarde Tid over Finland og tilsidst voldte ny statslig Splittelse i Folket, langvarig aandelig Dvale for dets østlige Del — hvorledes er han bleven dømt i den finske Almues Sang? Af Æventyrglansen fra Polen og Tyrkiet kan intet ventes trængt op til det fjærne Nordøst. Men ikke engang Narvadaaden har man mindedes. De svensksindede Finner tier om ham¹. To Runodigte fra den nordiske Krig er dog komne til os, begge de omsungne Hændelser var ulykkelige for Svenskerne, begge foregaar i Ingermanland, ved ingen af dem var Karl XII personlig med. I det ene Kvad (om Georg Lybeckers Lejr i Soikkola 1708) nævnes da heller ikke Kongen; men i det andet er han gjort til den handlende Person; det der ligger til Grund er væsentlig de mislykkede Forsøg i Maydells Kommandotid mod Petersborg og Kronstadt 1704—06. Fra Ingermanland, hvor kun ret lidet deraf nu er bevaret, er dette sidste Kvad naact helt op til Dvina Len og her meget ejendomme-

¹ Calamnius' og Lithovius' Runodigtninger ser jeg bort fra; det er Kunst-poesi, forfattet af dannede Mænd.

lig vævet sammen med gamle Træk og Vendinger fra „Kalevala“-kvadene. Det væsentligste af Sangens russisk-karelske Form skal her gengives (efter Kanteletar III 12); de 4 Vers i Parentes er indsatte fra den engelske Form; *Saari* 3: Kronstadt.

Karlo drog afsted til Staden,
„Blodig Klo“ at søge Maaltid,
svenske Morder at faa Middag,
Landets Pest til Petersborrig. —

Russerrigets raske Skare,
Russerkongens gode Helte
bier ham ved Kvæld, ved Morgen,
bier ogsaa midt paa Dagen,
Kroppen vender de og drejer,
ser mod den aabne, hvide Havryg,
ud mod Vandets frie Flade.

Karlo kommer i det fjærne,
„Blaa-Ben“ öjner man langt borte
mellem tvende Skær i Søen,
hist ved „Havneholmens“ Ende.

Russerrigets raske Skare
og vor øverste Kommando
bagte nu et Brød af Stene,
laved dær en fjeldhaard Kage
til den fremmede som kommer,
til den Gæst som fremad stræber.

Og en liden Stund der svinder,
ringe Spand af Tid der rinder,
ej er Karlo nu langt borte,
ej er Kongen i det fjærne.
(„Kan paa Saari ind jeg komme,
uden at med Bøsser skydes?
Giver Du mig Dine Nøgler,
lover Du mig Dine Laase?“)
Russerrigets raske Skare
giver intet uden Skyden. —
Nu tog Buer til at brumme,
nu tog Strænge til at skælve,
Brød af Stene til at flyve,
jærntung Rive til at rive
frem mod Karlo Konges Snække,
langs ad Skib med røde Sider.

Allerede rokkes Roret,
Master synker ned med Susen,
Snækkens Sejl i Søen falder,
splittes ad i mange Stumper
for af Vindens Vold at gynes
og af Vaarens Vind at slynges.

Karlo, den navnkundig Konning,
føjte, Fare var paa Færde,
føjte, Nødens Dag var kommen. —
Karlo blev saa tör i Halsen,
gul af Törke blev hans Gane,
Skægget flød med Skum og Fraade:
„Russer, Russer, Broderlille,
giv mig dog lidt Vand at drikke!“

Russer rapt ham giver Gensvar,
Bringebred tilbage bröler:
„Vand du ejer under Baaden,
under Skuden er der Væde,
saa den törre Hals kan drikke,
saa en törstig Mand kan sluge.“

Karlo giver ham til Gensvar,
onde Mand paa Stedet mæler:
„Havets Vand af Blod jo rødner,
fyldt med Lig er Sverigs Kyster.“

Alt er Karlo klemt i Lænken,
Blaa-Ben alt er lagt i Løkken:
„Russer, Russer, Broderlille,
end mit svage Liv du spare!
Jeg skal aldrig komme mere,
ingensinde mer til Maaltid.“

Flygte maa nu Karlo Konge,
römme Riget Sverigs Ædling —
og den svære Ed han sverger:
„För af Svælg skal Tungen trækkes,
för af Hoved Öjet falde,
end jeg kommer her tilbage.“

Saaledes synger de der har fundet sig vel til Rette i Russerkæmpens Favn og staar ganske fremmede overfor de Værdier som Karl XII's Folk dog havde at bringe. Deres Fantasi har han ikke desmindre optaget; trods al Russerglæde er det egentlig ikke den unge Zar Peters Gærninger under Krigen der afgiver Æmnerne for de to Ufreds-Kvad, det er alligevel Svenskens Fremstød som har lokket til Sang. — Hermed ender saa den historiske Folkedigtning i Runoform blandt Finnerne.

VED AFSLUTNINGEN AF KORT OVER DE DANSKE FOLKEMÅL

AF

MARIUS KRISTENSEN

Nu da sidste hæfte af dette værk, som i en snes år har optaget min tid og mit arbejde mere eller mindre, foreligger færdigt, er der anledning for mig til at overveje, hvad dette arbejde har kostet og hvad det har givet. Da værket aldrig har været anmeldt her i tidsskriftet, kan disse betragtninger tillige gøre det af for en anmeldelse.

Med hensyn til mit forhold til kortværket er der da allerførst det at sige, at Valdemar Bennike var begyndt at forberede det, før jeg var født. Det var en udtalelse af N. F. S. Grundtvig („Ethvert levende sprog er sin egen grundvold“), som i 1867 fik den unge Københavner til at give agt på sprogets talte former, og ikke, som han tænkte på, kaste sig ind i læsning af de gamle sprog. Da jeg kom til, var altså Bennike allerede gammel i arbejdet, og jeg var ganske ny. Allerede dette måtte volde vanskeligheder. En mand, som i en menneskealder har syslet med et arbejde, har nødvendigvis dannet sig sin plan for det, og det vil ikke være let for ham at gå ind på alt for afvigende tanker. På den anden side var mine forudsætninger andre end Bennikes, og jeg havde heller ikke så let ved at gå hans veje.

Valdemar Bennike er Københavner af fødsel og har aldrig talt nogen egentlig dialekt. Jeg er Østjyde og har til mit tolvte år stadig i mit hjem talt rent jysk. Dærvæd har jeg en medfødt fordel: at jeg bedre kan føle, hvad der er sprogrigtigt i folkemål. Denne fordel øges endda dærvæd, at jeg i nogle år talte både jysk og rigssprog og også dærvæd havde stadig lejlighed til at sammenholde de to sprogformers udtryk med hinanden. Allerede i skole-

tiden havde jeg givet mig til at optegne min hjemstavns mål og lagt mærke til de små forskelle mellem min fødeby og nabo-byernes tale.

Men trods dette havde min kundskab, selv om den nærmeste egns mål, afgjorte mangler, som det først langt senere er lykkedes mig at få afhjulpet. Mit eget barndomssprog havde næsten ingen rigssprogfremmede lyd, og det er først efterhånden jeg har vænnet mig til at opfatte og analysere sådanne. Og endnu på det tidspunkt, da jeg kom til at arbejde med målkortene, lod min ævne til at opfatte afskygninger af lydene en del tilbage at ønske. Et kort ophold i Sverrig havde i den henseende betydning for mig, og ligeledes gav min stilling som lærer ved Askov højskole mig lejlighed til dels at leve mig ind i en anden egns målsklang, dels at høre så at sige alle danske egnes folkemål, om end ikke altid lige rent. Ikke mindst skylder jeg imidlertid min mangeårige ven og nabo dr. H. F. Feilberg, hvis ordbog jeg samtidig kom til at læse korrektur på, og hvem jeg næsten daglig har haft lejlighed til at tale med, og min nu afdøde ven lærer J. M. Jensen i Stenum, gennem hvem jeg lærte Vendelbomål grundigt at kende.

Jo mere jeg følte, at mine kundskaber var alt for små — og for Ømålene og Bornholmsken var de til en begyndelse ganske utilstrækkelige — des vanskeligere var det for mig at tage fat på arbejdet med rigtig lyst, så meget mere, som det langt mere var vort sprogs historie end dets indre geografi, der lå mig nær. Jeg har i de første år af vort samarbejde, om man kan kalde det sådan, skudt ud og sat op, så Bennike mangan gang har været ved at tabe tålmodet. Nu bagefter undrer det mig, at han holdt ud, til han vandt sejr, idet arbejdet, også dets geografiske side, efterhånden virkelig fangede mig ind. Det har ikke været uden uenighed mellem os også senere. De små sproghistoriske ekskurer (som ikke ligefræm angår kortene) har jeg ofte måttet trodse igennem (om end i al venskabelighed), og mere end én gang har det været hårdt mod min tilbøjelighed, at jeg måtte stryge det meste af et sådant ekskurs og lade resten trykke med „bourgeois“. Men jeg har givet efter, ikke blot fordi det skulde gøres, men fordi jeg også indså, at da værket skulde være væsentlig geografisk, så måtte den slags ikke brede sig for meget.

Da udarbejdelsen begyndte, stod vi altså meget ulige. Valdemar Bennike havde allerede i enkelthederne tilrettelagt et meget

stort stof. Kun omkring en snes af de målforhold, som nu er afsat på vore kort, havde han ikke allerede da kortlagt. Hans samling omfattede omkring 130 hovedkort, næsten alle med flere grænsekort som bilag, og i teksten var endda omtalt nogle flere forhold. Med hensyn til praktisk viden om de danske folkemål stod han altså langt over mig, ja han havde allerede dengang udarbejdet en „nogle“ til bestemmelse af folkemål, som var næsten den samme som den, han havde udgivet i „Festskrift til H. F. Feilberg“. På den anden side havde jeg en videregående teoretisk uddannelse, dels i sproghistorie og dels i fonetik. Det var denne uddannelse, som skulde komme udgaven til gode. Men desuden skulde jeg være med at lægge planen for hele værket, og kom i virkeligheden til at give denne sin væsentlige form, og hertil besad jeg på den tid alt for lidt erfaring, hvad kortværkets form også bærer vidne om. Planen er i det hele og store fulgt, og jeg ser nu tydeligt ulæmperne ved, at de to første kapitler er blevet så uforholdsvist lange, ligesom der er adskillige andre enkeltheder, jeg kunde have ønsket anderledes. Hvad jeg dengang magtede, synes jeg nu ses bedst af indledningen, hvor jeg egentlig kun har meget lidt at tilføje. Men i selve inddelingen af stoffet kom teoretiske betragtninger ofte til at gøre sig mere gældende, end rigtigt var. Her må jeg påtage mig hele skylden, som jeg også nok mener at kunne bære. Ved registret håber jeg dog en del af disse ulæmper er afhjulpne.

Som nævnt bestod Valdemar Bennikes værk, da jeg fik med det at gøre, af omkring 130 kort (med grænsekort osv.) og tilhørende tekst. Jeg skal senere i enkeltheder gøre rede for stoffets art. Her skal jeg oplyse, at kortene var ordnede i tre rækker.

I. Hovedrækken.

Nr. 1—10 nominalbøjning.

- 11—90 lydlære for enkelte lyd, alfabetisk ordnet.

II. Toneholds-rækken.

Nr. 1—130 længde og stød (og delvis verbalbøjning).

III. Særkort over enkelte ord.

De forberedende arbejder gik nu væsentlig ud på at udfylde, hvad der måtte mangle.

Først skulde ordlisterne gennemgås fra ende til anden. Da Bennike undertiden havde sammenført ting, som sproghistorisk set

var forskelligartede (der fandtes jo før 1893 ingen dansk etymologisk ordbog), skulde jeg se at skille disse ud fra hinanden, og hvis ordlisterne trængte til udfyldning, angive flere eksempler. Allerede dette var ikke noget helt let arbejde, især da der næsten ingen hjælpemidler fandtes. En lille håndskreven spørgeliste af P. K. Thorsen var dog her til god hjælp, ligesom Thorsens „Sprogarten på Sejerø“. Især i kortværkets første dele mærkes dog en del ujævnhed i eksempelsamlingerne, som må tilskrives vanskeligheden ved at skaffe tilstrækkeligt virkelig folkeligt stof. Senere (som f. eks. § 111) har jeg undertiden, for at få det mest oplysende stof med, opgivet ordlisteordningen, skönt jeg godt indser, at denne geografisk set frembyder store fordele.

Dærnæst skulde jeg undersøge, om der var forhold, som Bennike ikke havde været opmærksom på, men som fortjente at komme med. For at opnå overblik, omordnede jeg hele stoffet (omtrent til samme rækkefølge som i udgaven) og prøvede så at finde huller. Denne opgave var endnu en god del vanskeligere end den første, da mine kundskaber især om Ømålene var så små. Først efterhånden er her kommet vigtigere ting til, som hele kap. 4 og 10 og store dele af kap. 5 og 7. I enkeltheder spores dærimod, freregnet første hæfte, en sådan udfyldende virksomhed gennem hele værket.

Endelig skulde jeg også se efter, om folkemålsstoffet, som Bennike havde indsamlet, var pålideligt optegnet. Et par undersøgelser foretog jeg på stedet (Silkeborg—Horsenseggen i 1894, Samsø og Tunø i 1896), andre havde jeg lejlighed til at foretage med elever på Askov højskole, og i det hele vidnede disse undersøgelser for stoffets pålidelighed. Dårligst underbygget er stoffet i første hæfte udenfor Jysken, da jeg dengang endnu var alt for usikker i at høre øsmål, og en meget kedelig fejl i Bornholmsken (ordlisten s. 16) har ikke kunnet undgås. I de allersidste år har den nu begyndte undersøgelse af Danmarks folkemål klaret adskilligt, som vi dengang ikke vidste. Det vigtigste vil findes i „Rettelser og tilføjelser“.

Dette var altå forberedelserne. Nu blev vi enige om planen (eller rettere, Bennike overlod mig at bestemme rækkefølgen), og så skulde udarbejdelsen begynde. Den begyndte med, at jeg sendte Bennike en fortegnelse over de kort og tekster, som skulde bruges

i det nærmeste hæfte. I årets løb gennemgik han da disse endnu en gang, og hvis ikke ordlisterne var meget fuldstændige, søgte han at udfylde dem efter elever på Vallekilde. Et „moderkort“ var blevet tegnet af Bennike, og af dette havde Catos etablisement taget en del aftryk, som brugtes til de originale kort. Bennike gav så stoffet en foreløbig bearbejdelse og sendte det dærefter til mig.

Men her vil det være mere oplysende at tage et bestemt eksempel. Jeg vælger et, som med hensyn til stoffets mængde og art kan siges at være omtrent typisk. Det hed hos Bennike „31³/₄, s. 62 d“ (svarende til Kort ov. d. d. m. nr. 57, § 118), og behandlede æ. da. dhr., dhl. Som jeg fik det tilsendt, bestod stoffet af:

1. Kort: et (folio) over hele Danmark, et over Sydjylland, et over Fyn og et over Lålland-Falster, de tre sidste i noget større format. På alle disse var afsat de byer, som Bennike havde ordlister fra, forsynede med ordlistens nummer. En rød streg under stednavnet angav udtalen *ir*, en blå bortfald af *ø*-lyden foran *r*. Desuden et farvelagt kort i den endelige størrelse med rød og blå farve i samme betydning (hvorfor farverne er byttet om på det endelige kort, kan jeg nu ikke sige).

2. Tekst: en kort oversigt over fordelingen af formerne med henvisning til, hvilke ordlister der passende kunde anvendes til den endelige ordliste. Dærnæst 235 lister fra forskellige egne (omfattende 5—9 ord). At disse 235 lister ikke alle kunde trykkes, var en selvfølge. Oftest har Bennike selv udskrevet en udvalgt ordliste, som dog kun yderst sjældent er gået uforandret ind i det trykte værk. I dette tilfælde havde han altså nøjedes med at vise hen til nogle af de vigtigste.

Nu kom mit arbejde. Her var der ingen egentlige grænse-linier at gå efter, så jeg kunde spare, hvad der ellers var mit første arbejde: at gå grænserne efter på kortet. Overalt i kort-værket, hvor der er angivet bestemte grænser, har jeg sammen-lignet Bennikes grænsekort by for by med et større Danmarkskort (Klingseys eller Frems Atlas), for at se, om byerne følger i den rigtige rækkefølge, indsætte sognebyers navn, hvis en anden by i sognet var nævnt, se hullerne i rækken osv. Dette har jeg altså her kunnet undlade, da der ingen egentlige grænser er angivet.

Dærimod har jeg måttet gennemgå ordlisterne, da kortet på enkelte punkter syntes mig uklart. Dette viste sig at bero på, at dhl ikke helt følger dhr. Som følge deraf prøvede jeg at tegne kortet om blot for dhr (og henvise dhl til anm. 1 og 3). En ændring (foruden ombytningen af den blå og den røde farve)

foretog jeg i henhold til Bennikes tekst. På Bennikes kort var Vestfyn rød ligesom Jylland, hvad jo i og for sig var rigtigt m. hens. til ordene på ædhr, men Bennike havde selv bemærket, at „ð [er] stumt på Fyn med den Fynske øgruppe. Når V-Fyn har tvelyd med *j*, beror det på, at selvlydene *e*, *æ*, *ø* her i alle forbindelser bliver tvelyd med *j*“. For stærkere at fremhæve dette, foreslog jeg at give Vestfyn sin egen farve. Jeg tegnede altså en ny kortskitse i overensstemmelse med disse ændringer.

Ordet *töjr* havde egentlig været tiltænkt et særkort. Bennike havde udarbejdet et sådant, og jeg har mindst to gange omarbejdet dette, men tilsidst opgivet det, da det dog vilde blive for mangelfuldt, og nøjedes med at give ordet en temmelig lang anmærkning (Anm. 2).

Ud af Bennikes 6 kort havde jeg altså dannet et syvende, mere enkelt i linierne, og forvist afvigelserne til anmærkningerne. Så kom turen til teksten.

Skönt jeg i almindelighed er enig med Bennike i, at enkelt-opgivelserne ikke er altfor vigtige, men må ses i belysning af, hvad der kendes fra naboegnene, tør jeg dog ikke altid gå så vidt i sammenfatning som han. Dette kommer her særlig til at gøre sig gældende overfor ordet *bedre*. Bennike havde uden videre taget dette ord med i rækken, og jeg nærer ingen tvivl om, at han i det hele havde ret. Imidlertid var der så mange enkeltafvigelser, at der måtte gøres udførligt rede for disse. Den sællandske ordliste, Bennike havde foreslået til optagelse i teksten, havde *bæj'ør*, og denne form fandtes på ordlister fra Odsherred (flere), Mårup i Nordsælland, Reersø og Drøsselbjerg ved Storebælt, Ruds Vedby inde i landet, Borup og Fakse herred i øst og Vordingborgegnen, det sidste sted udtrykkelig angivet som de gamles udtale. Men langt de fleste sællandske ordlister havde *bæd'ør*, og at gå dette forbi i tavshed er utilladeligt i et værk, hvor kontrol udefra er så umådelig vanskelig. Så meget mere grund var der til at nævne dette, som også Vestfynsk vidnede om en afvigende behandling. Altså fik dette ord et eget stykke af teksten.

Ved siden af den kontrol med anvendelsen af det indsamlede stof, som jeg således overalt har øvet, har jeg også søgt at gøre udtrykket så rammende som muligt. Dærfor rettede jeg Bennikes ovenanførte stykke til: „Af dette *æ-r* har Vestfyn igen udviklet *åjr*, *æjr*“; det er næmlich kun langt *æ*, som bliver *åj*, *æj*.

Efter at jeg således havde ændret kortet og udarbejdet en væsentlig forskellig tekst og skrevet ordlisten ud, gik det hele på ny til Bennike, som nu maledede det endelige kort og gennemgik min tekst. I dette tilfælde har hans rettelser været få. To steder er Ø. Hanherred rettet til Hanherred og i en fodnote er der gjort en formel ændring. Så nådigt er jeg langt fra altid sluppet, ofte er hele stykker noteret til omskrivning (især forkortelse af det sproghistoriske), og der har været anstillet ligefræm jagt på fremmedordene. Dette har, ved at tvinge mig til endnu engang at gennemarbejde stoffet, utvivlsomt bidraget til større klarhed, men det har ikke været let altid at nå målet.

Denne gang slap jeg som sagt let, og efter at paragraffen var forsynet med skriftangivelse kunde den så gå i trykkeriet. De tre korrekturer har vi fordelt således, at jeg har læst 1. korr. efter mskr., Bennike uden mskr., 2. korr. omvendt, 3. korr. har jeg i reglen læst alene. Men selv den femdobbelte korrektur har desværre ikke kunnet hindre trykfejl i at komme ind.

Jeg mener da i det hele at kunne hævde, at vi har vist stor omhu for, at ingen letsindig udtalelse er kommet ind i værket. Intet er trykt, hvor vi ikke har været enige om indholdet, for så vidt vi har kunnet kontrolere det. Men der er ting, som kun den ene af os har vidst, og hvor den anden så har taget det i god tro. Dette har ikke kunnet undgås, da vor viden har haft et forskelligt omfang. Dog gælder dette intel hovedpunkt, og har der været en tvivl, har vi altid søgt at få den hævet.

En sikring med hensyn til pålideligheden vilde det naturligvis have været, om vi kunde have optrykt vore ordlister fuldstændigt eller i meget rigeligt udvalg. Vi har imidlertid ikke kunnet gøre det af flere grunde.

Enhver bruger af kortværket vil sikkert være os taknæmmelig, fordi vi — på grund af det valgte format — har kunnet trykke ordlisterne retvendt, så at man aldrig behøver at dreje bogen om til siden for at læse dem. Da man ofte har anledning til at foretage sammenligning mellem teksten og ordlisterne, er dette en stor lettelse. Men selv vort brede format har sin grænse, og kun en enkelt gang, hvor forholdene endda særlig lettede en sådan fræmgangsmåde (s. 43), har vi delt en ordliste på to „linier“. En meget bred ordliste bliver let helt uoverskuelig. Det er meget

tvivlsomt, om ikke ulæmperne ved at medtage betydelig flere enkeltlister vilde være langt større end fordelene.

Men vi må da håbe på den tillid hos vore læsere, at de går ud fra, at forholdene i områder, der angives at være ens, i det væsentlige, så vidt vor kundskab når, falder sammen med dem, der meddeles fra andre steder i disse områder. At vi selvfølgelig hvær for sig har undersøgt alle de ofte flere hundrede enkeltlister inden teksten blev formet, behøver vel knap at siges.

Dærimod er der en anden mangel, som vi ikke har kunnet holde os fri for. Så vist som jeg mener, at ordlisternes forholdsvis ringe bredde væsentligt er en stor fordel for læserne, så klar er jeg også over, at det vilde have været en fordel, om nogle af dem havde været længere. Det var, som jeg ovenfor skrev, det allerførste arbejde, jeg havde at gøre, da jeg kom med, at udfylde listerne, og dette får noget undskyldte, at det ikke er det, der er bedst gjort. Men hele skylden kan jeg ikke tage på mig. De, undertiden over 100, ordlister, som var udfyldte inden den tid, har naturnødvendigt måttet blive den eksempelrække kortere, som jeg senere føjede til. Dersom de stumper af listen fra flere steder, som var fælles, stemte med hinanden, har vi — måske ikke altid med fuld ret — gået ud fra, at det også gjaldt resten af listen. Men i den offentliggjorte ordliste har vi enten valgt listen fra et af de steder, hvor den var fuldstændigst, eller nøjedes med de færre eksempler, som vi havde alle steder fra. Således har vi undertiden, når de (kortere) sællandske ordlister i alt væsentligt stemte med sejerøsk, valgt denne dialekt som eksempel på Sællandsk, fordi dær forelå så rigt og pålideligt et stof i Thorsens bog, ligesom vi ofte har taget vore Vendelbo-eksempler fra Jensen, selv om der i vore egne optegnelser forelå en snes andre Vendelbo-lister, som stemte med Jensens, men ikke havde så fint gennemført en lydskrift. Ganske af samme grund vil man så ofte finde Elsted anført for Midtøstjysk eller Darum for Vestjysk, ikke fordi vi ikke havde lange rækker af andre ordlister, men fordi jeg selv kunde indestå for hvær enkelthed i Elsted-målet eller gennem Feilberg, som var nær ved hånden, kontrolere dem i Darum-målet.

Desuden gør mange sig ikke klart, hvor vanskeligt det kan være at opstille en ordliste af virkelig folkekendte ord. Og andre vil, så langt fra at oplyse, tværtimod fordunkle udviklingen. Jeg skal nævne nogle ord, som jeg er bleven gjort opmærksom på

trængte til oplysning: stande (stå), dannemand, gam (grib), nåde, vrage, rane, krone, nonne, ran, drab — næppe ét af disse ord har folkeægte former (måske ud over en enkelt egn, som vi ikke har opdaget). Hvad der har måttet undgås af ord på listerne, ved kun den, der selv har beskæftiget sig med dem. I et oversigtsværk som vort kan behandling af enkeltord, der ikke følger de almindelige udviklingslove, naturligvis ikke helt undgås, men den må ikke brede sig ret meget.

Mod de ulæmper, som disse forhold volder, har vi da kun haft at opstille den gensidige kontrol. Og for at opnå den betryggelse, der ligger i denne stadige gensidige kontrol, har vi måttet ofre noget. Værket kunde have været mere en enhed, om det kun havde haft én forfatter. Tveheden kan ikke altid undgå at gøre sig gældende. Mindst i kortene, som væsentlig (for de flestes vedkommende) er Bennikes værk, skönt også dær vistnok enkelte tveheder kan findes. Mere i teksten, som jo oprindelig er skrevet af Bennike, men fuldstændig omskrevet af mig, så igen gennemset af Bennike, og endelig slutredigeret af mig. Der kan let blive stående et udtryk i de senere bearbejdelser, som egentlig ikke hører hjemme i dem, men i en tidligere, som er fundet ikke helt korrekt. Jeg kan her nævne den uoverensstemmelse, som prof. Holger Pedersen har gjort opmærksom på, mellem det næsten rigtige udtryk i § 164 og det helt rigtige i anmærkningen til samme paragraf. Lidt mere ondartet er måske inkonsekvensen i § 183—184 og på kort nr. 81. Det hele kunde udtrykkes ganske kort og klart således: „Vestjysk har ikke de gamle kön, men har i stedet udviklet en ny forskel mellem et stofkön og et enkelt-hedskön. Den del af V. Hanherred, som har „efterhængt artikkel“, følger heri Vestjysk, og har altså skiben, barnen men lynget, i set. Da ubestemt artikkel kun kan bruges ved enkelthedsnavne, har den ingen „intetköns“-form, men hedder altid en.“

Så vidt jeg kan skønne, vil en forstandig læser også få dette ud af teksten, som den står, men kortteksten kan næppe kaldes helt rammende. Her må dog også tages hensyn til, at det ingenlunde har været let at gøre så korte tekster som de på kortbladene anbragte helt eksakte. Men jeg ved godt, at dersom der intet havde foreligget fra en tid, da disse forhold endnu ikke var klare for os selv, så kunde kortteksten have været bedre.

Vanskeligheden ved samarbejdet har også medført, at der ofte

ikke er blevet draget alle de slutninger, som stoffet kunde give anledning til. Det væsentlige har været at give selve stoffet i en så vidt muligt absolut pålidelig form, og så har vi måttet overlade andre at drage slutningerne, hvor disse ikke lå så lige for, at vi ikke kunde undgå dem.

Stoffet er da hovedsagen, og jeg må derfor endnu sige noget om dette.

Geografisk er det afgrænset til „de danske folkemål“. At Sønderjysk skulde medtages i sit fulde omfang, har altid stået os klart. At der er huller i vor viden her som andensteds, har ikke kunnet undgås, men vi har efter bedste ævne bestræbt os for at få det så fyldigt som muligt, og som helhed er nok Sønderjysk noget af det bedst belyste i værket. Med hensyn til Skånsk stiller sagen sig anderledes. Mundtlige kilder har vi her kun i ringe omfang kunnet benytte (lidt har vi dog fået ad mundtlig vej), men hvad der forelå tilgængeligt i tryk, har vi så vidt muligt medtaget, der- som det angik det egentlige Skånsk. Hvor et skel er udelukkende skånsk, har vi dog ikke taget det med. Kortene omfatter ikke Skåne, og det vilde også have været os umuligt at udfylde dem, hvis Skåne havde været med. Hallandsk er kun lige nævnt et par enkelte gange.

Stoffligt er værket egentlig ikke afgrænset. Væsentlig behandles ganske vist rækker (lydlige eller bøjningsrækker), men der er også behandlet et ikke ringe antal enkelte ord. Nogle af disse har særlig adkomst til en sådan behandling (især visse præpositioner og pronominalle ord) på grund af deres hyppige forekomst. Andre er komne med som undtagelser fra en regel el. af lignende grunde. Mange enkeltord savnes dog og må naturnødvendigt savnes. Det kan i det hele taget ikke være et sådant værks opgave at gøre det af for en dialektordbog. En sådan må dog engang komme, og når den foreligger, vil man kunne søge enkeltordene i den. At der intet står om et bestemt ord behøver derfor slet ikke at betyde, at vi ingenting har vidst om det. Man vil forgæves søge lydformer som sydsamsisk *pö'n* for pæn, sællandsk skule for skjule, fynsk *busg, lid, mid* for busk, lidt (to.), midt, jysk *fur* for fyr (træ); eller ordformer som samsisk måned for måne, krukken for krukke, fynsk buldreøkse for buløkse; eller ordforrådsafvigelser som stak: hæs, korn: byg, som: end.

Imidlertid vil jeg meget anbefale at bruge den ordfortegnelse, som står til sidst, og ikke mindst at se efter det sidste sted, et ord forekommer, da der meget godt dær kan stå yderligere oplysninger, som vi har fået på et senere tidspunkt.

Lydskriften har været vanskelig at holde i orden. Bennikes ordlister er med Lynghys lydskrift, dog med mange små udvidelser. I det trykte værk er benyttet „Danias“ lydskrift, men det har ikke kunnet undgås, at der ved overføringen er kommet nogle små unøjagtigheder. Især gælder dette *r* (og til dels *l*), som i de opr. optegnelser er brugt for alle *r*-agtige lyd, og dette er ofte gået over ikke blot i den „grovere“, men også i den „fine“ lydbetegnelse. Vi kunde selvfølgelig let have gjort en ændring her, da vi omtrent kender brugen af de forskellige *r*-lyd i landets forskellige egne; men det vilde næppe være en helt tilladelig omgang med det givne stof, og vi har foretrukket at lade det stå, som det stod. På rette sted har vi givet en fræmstilling af, hvad vi ved om *r*-lydene, og den kan vi da henvise til. Hvor vi dærimod har haft lejlighed til at optegne ordrækker særlig til brug i en bestemt paragraf og efter pålidelig kilde, dær har vi gjort lydskriften så nøjagtig som muligt.

Optegnelsen af ordlisterne er stadig blevet fortsat under udgivelsestiden. Der kan altså være en forskel på henved 30 år mellem to optegnelseres tid. Vi tror ikke, at dette i almindelighed betyder stort, men der kan tænkes tilfælde, hvor der er grund til at huske herpå.

Denne stoffets stadige vækst under udarbejdelsen har forøvrigt også hist og her været skyld i en inkonsekvens. En del sådanne kan opdages ved hjælp af ordlisten. I sådanne tilfælde bør man holde sig til den sidst givne oplysning. Her kan gives endnu et tillæg, som ikke er kommet med i „Rettelser og tilføjelser“, hvor det ellers hørte hjemme. Det er Marstal på Ærø, som har overgangen *ow, åw > o, å*, i ord som *oå, hå, kå* (unge, hob, koge).

Skönt „Kort over de danske folkemål“ egentlig jo kun giver dialektforskelle, kommer dog de allerfleste danske lydudviklinger (og en stor del böjningsudviklinger) til at behandles deri, om ikke for andet, så for at bemærke, at vi intet geografisk kan oplyse om tingen. Enkelte sådanne forhold kan imidlertid være gået os forbi; således bortfald af *g* foran *n* i *gnave, gnid, gnide, gnist*

— men vi kan ganske vist med hensyn til dette kun sige, at ordene aldeles ikke følges ad.

Det var oprindeligt vor tanke at afslutte værket med nogle mere almindelige betragtninger, at drage nogle slutninger af det indsamlede stof o. lign. Vi har opgivet det, dels fordi allerede den foreliggende bog har overskredet det omfang, vi havde beregnet, og som følge deraf pengene til udgivelsen var ved at slippe op, dels fordi en hel del af, hvad vi havde at gøre, er fremkommet i min lille bog „Nydansk“ (1906) og i Bennikes „Nøgle“ (Festskr. til H. F. Feilberg, 1911), dels, og ikke mindst, fordi det samarbejde, der har været vanskeligt nok ved fræmsstillingen af stoffet, her vistnok slet ikke vilde kunne gennemføres. Nu står vi hver for sig frit og kan gøre ud af det, hvad vi ævner, og dette er nok også det bedste for os. For min del skal jeg ialfald, med tak for alt, hvad samarbejdet med Valdemar Bennike har bragt mig, virkelig være glad over at være ude af et af mine andelsforetagender. Men jeg kunde nok have lyst til at pege på en måde at læse kortene på, som jeg tror kan være frugtbar. Den forudsætter, at man har kortene løse i en mappe, hvad vel de fleste også vil foretrække.

Man kan gå ud fra en af hovedlinierne på et kort og så sammenligne andre kort. Herved kan man gå frem ad ret forskellige veje. Lad mig nævne nogle.

I. Grundlag, kort nr. 50. Det nordvestre område, hvor olddansk -t- bliver r, danner et kønt afrundet hele, som man nok kunde ønske at få nærmere undersøgt for at se, om der er et virkeligt Harbo-mål. Ganske vist strækker -r-området sig ind både i Lover og Salling sysler, ja lidt af Tyholm hører vist med til det, men væsentlig er det da Harsyssel, og vi ser, at det gamle udløb for Ringkøbing fjord, Årgab, er grænsens ene endepunkt. På kort nr. 68 og særkortene sådan og våd træffer vi af naturlige grunde den samme afgrænsning. Vi vil nu tage vort udgangspunkt netop fra Årgab og gå frem gennem kortrækken.

Følger vi nu grænserne, som går ud fra Årgab, vil vi se, at ingen af disse falder sammen med *d-r*-grænsen. Snævrast er området for *så:j* (sagde, nr. 31), Harsyssel med Mors omslutter linien for *u*-lyd i stod, tog (nr. 89), Ty kommer med ved *a*-lyd i flertalsformen børn (nr. 31 og 82), sne har *ø*-lyd helt langt østpå i

Himmerland (nr. 93), *a*-lyd i dans, krans, sans (nr. 6) går også længere mod øst i det nordlige, end *r* for *ð*, og noget lignende gælder stødmangel i siger, bider osv. (nr. 88), og lang selvlyd foran *s* (nr. 70), medens skellene mellem *ku'*, *sgu'*: *kOw'*, *sgOw'* (nr. 12) og *stæ'lar*, *tjæ'nær*: *stæ'l'*, *tjæ'n* (nr. 87) går næsten lige mod øst.

Vi ser da linierne ordne sig næsten vifteformet, således at der bliver en kærne, som har alle Harsyssel- ejendommelighederne, men også en mere og mere udstrakt del af Nordvest- eller Nordjylland, som har flere eller færre af dem. Årgab (som også er skellet mellem sydjy. *kwej* og nordjy. *kwi*: kvie) er udgangspunktet for en hel række af disse grænselinier, men de skilles næsten lige fra udgangspunktet.

II. Grundlag, kort nr. 20, 25, 28. Disse kort giver grænsen for „Molbo“-området, d. v. s. den del, som har afrundet alle fortungeselvlyd. Det omfatter Anholt, Sønder- og Mols herreder (undt. et par vestlige sogne i Sønderherr. og Helgenæs) og Nordby sogn på Samsø. Vi tager dem som udgangspunkt for en betragtning af Djurslands-ejendommelighederne.

Østligst træffer vi da stød på andet sammensætningsled m. m. (Nr. 74), som ganske vist går op i Nørreherred, omslutter Tunø og hele Samsø, men ikke det egentlige Mols. Ved inte(s): itte (nr. 79) går ikke blot det egentlige Mols, men også Tunø og Anholt fra, men Endelave kommer til. Endelsen *-u*, *-o* for gammelt *-gh*, *-v*, *-ugh* (nr. 67) omfatter kun de østlige dele af fastlandet, men strækker sig mod nordvest helt til Randers fjord. De to sydligste Djurslandsherreder med Samsø og Tunø har *frå'* (fra, nr. 41). Alle de tre egentlige Djurslandsherreder med Anholt og Sydsams har *a*-lyd bevaret foran *ng* (lang, gang osv., nr. 6), de samme og hele Samsø spor af de stærke participiers bøjning (nr. 84), og sammen med Endelave *w* bevaret foran fortungeselvlyd (nr. 45). Det samme område og Tunø har *å* < *a* foran *lt* (nr. 5) og spor af tre *kön*. Endnu mere omfattende, idet Rugsø herred igen kommer med, er *å* < *a* foran *nk*, *mp*, *nt* (nr. 4), forlængelse foran *m* (nr. 73) og stød på stemt + ustemt medlyd (nr. 76). De yderste Djurslandslinier danner *ö* (af ældre *y*) > *æ* foran *n* (nr. 22), *th* > *ð* (eller udviklinger deraf) i pronominal forlyd (nr. 48) og *æ* > *å* foran *rd* og *rt* (nr. 40).

Linierne har her nærmest form som cirkelbuer med lidt skiftende centrum, altså ret forskellige fra dem i I.

III. Grundlag, kort nr. 80, 81. Disse kort giver de to store böjningsforskelle mellem Østjysk og Vestjysk. I det hele følges de ad til Horsens, dog således, at den østjyske artikel går vest for kønsgrænsen nord for Limfjorden, men øst for den på strækningen Mos sø—Horsens fjord. Her skilles de fuldstændig, idet den vestjyske artikel omfatter hele Jylland syd for Horsens, medens kønsgrænsen går fra Horsens mod sydvest til sønden for Ribe.

Øst for denne har vi grænserne for kønsböjning i tillægsordene (nr. 83) og for -t i de fleste biord (nr. 83); delvis (i nord) også for stød i flerstavellesord, hvis stamme ender på lukket konsonant (nr. 77, 78); imod syd følges disse næsten helt med kønsgrænsen. Vest for böjningsgrænserne har vi *j* i lyng. syng, dyng (nr. 24), som dog nordligst går øst for artikel-grænsen.

Disse linier giver atter en anden hovedform, idet de snarest er parallelle, dog med jævnlige krydsninger.

Jeg tror, som sagt, at en sådan sammenligning af grænse-linier, der har geografisk beröring med hinanden, vil kunne være frugtbar, og det er en sådan, som ligger bagved min fræmstilling i „Nydansk“. En fræmgangsmåde, som den Hultman har benyttet overfor de østsvenske folkemål, har til forudsætning et geografisk område af stor længde og ringe bredde, og vil næppe kunne anvendes i så bredbygget et sprogområde som det danske. Men netop for at finde metode til en beskrivelse af danske folkemål, tror jeg et kortværk som det nu foreliggende har sin store værdi.

Jeg vil da nærmest opfatte det nu afsluttede kortværk som en anledning til for alvor at kaste sig over arbejdet med de danske folkemål, og især de mindst undersøgte dele af disse, Ømålene. Hvor opgaverne ligger, har kortværket tildels påpeget, og ny opgaver skal nok af sig selv mælde sig under arbejdets gang. De danske folkemål er så rigtflydende en kilde til kundskab om vort modersmål, at der endnu er meget at øse af den, og ingen indbildning er farligere end den, at nogen kan lære dem for alvor at kende af en enkelt bog. Man lærer dem i virkeligheden aldrig at kende uden ved selv at prøve at gå til bunds et sted og anvende, hvad man dær har lært, på det hele.

DE ÆLDSTE GOTTONSKE SAGNHELTE

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Mange Forskere ynder at følge senere Tiders Sagnskikkelser tilbage til den ældste Urtid. Saaledes bliver Nibelungsagnets Sigfrid gjort til en „urgermansk“ eller „urarisk“ Gud. Det er blot uheldigt, at man i de fleste Tilfælde maa opbygge Myter post festum. Ved Studier over tyske Myter er vi i jo i den særlig uheldige Stilling, at Overleveringen ikke har levnet os en eneste, der er blot taalelig udstyret med Enkeltheder. Derfor er der lidet og ingenting at stille op. Tyskerne har maattet hjælpe sig med norsk-islandske Myter, der uden videre gøres til urgermanske. Vi oplever her det Særsyn, at Tyskerne forsvare de norske Mytedigtninger mod vantro Nordmænd som Sophus Bugge og Bang. Richard Wagners Tonedramaer har yderligere bidraget til at fæstne den menige Tyskers Forestillinger om de germanske Myters Udseende, der nærmest — det er næppe for meget sagt — er den rene Teater-Mytologi. (I vore Dage er enkelte Tyskere f. Ex. Ad. Kroll naaet til for ramme Alvor at ville genindføre Wodansdyrkelsen; se det altsynske Tidsskrift „Heimdall“ 1910, S. 113, og en Artikel om „Wodanismus“ i „Hovedstaden“ 9. Jan. 1913).

Trods al Umage undgaas det dog ikke, at den kunstig opbyggede urgermanske Myteverden smuldrer hen. Hvem der f. Ex. overværede Mødet i „Selskab for nordisk Filologi“ d. 23. Nov. 1912, blev her Vidne til noget saadant, dengang v. Sydow skaanselsløst tilintetgjorde den „ingwæonske“ Myte om Bjovulf, idet han afslørede den overvundne Trolld Grendel som et irsk Æventyrfoster.

Her skal dette Felttog ikke direkte fortsættes. Jeg vilde blot rejse det Spørgsmaal: hvilke er de ældste gottonske Sagnfigurer, — mytiske eller historiske — som vi faktisk kan tidfæste? Det er efter min Mening en stor metodisk Fejl, at man har forsømt at opstille en saadan Tidmaaler i Sagnene, ligesom man hidtil har undladt ethvert Forsøg paa at veje Sagnpersonerne statistisk.

Hvad her fremsættes, gør selvfølgelig ikke Krav paa at være noget-somhelst andet end et første Udkast til Efterprøvning.

1. Vølund Smed — Daidalos — Vulcanus — Zeus Velchanos.

Det er en gammelkendt Sag, at Gottonernes Vølund Smed har paafaldende Lighed særlig med Grækernes Daidalos, men ogsaa med Grækernes Hephaistos og Romernes Vulcanus. Jeg skal ikke trætte Læserne med Enkeltheder, men henviser til Golther, „Die Wielandsage und die Wanderung der fränkischen Heldensage“ (Germania XXXIII, 449), hvor det hævdes, at Vølund-Myten ikke er nogetsomhelst andet end et syd-europæisk Produkt. Jfr. Schrader, „Sprachforschung und Urgeschichte“, 3. Udg., Cap. II, 20, hvor Indvendingerne mod denne Opfattelse omtales. I Irland skal der findes en, omend mindre tydelig Afspejling af Daidalos-Myten, „Gloss Gavlen“, se Larminie, „West Irish Folks-tales“. Modstanderne af Ligningen Vølund-Vulcanus hager sig naturligvis fast i den Vanskelighed, der er ved at forbinde Lydformerne: det italiske k skulde ikke kunne svinde i Gottonsk. Overfor denne tilsyneladende alvorlige Indvending er det, at jeg vil gøre opmærksom paa Kreternes Velchānos, et Navn for Zeus ifølge Hesychios. Det kretiske Navn sættes lig Vulcanus¹, Og fra Velchanos til Vøland, Vølund er Afstanden saa lille, at man trygt kan regne den for uvæsentlig.

2. Alberik — Albriān — Oberon — Mars Albiorix. Som

Nibelungskattens Vogter optræder Alberich. Den Situation, hvortil han i Nibelungkvadet er knyttet, er i Korthed som følger: Skatten ejes af to Brødre, Kongerne Nibelung og Schilbung, som kommer op at trættes om dens Deling. De tager Sigfrid til Voldgiftsmand, men er utilfredse med med hans Domskendelse, angriber ham og fældes begge. Deres Skatmester Alberich søger at hævne dem, men overvindes og maa udlevere Skatten til Sigfrid, hvem han siden trofast følger.

I „Heldenbuch“ har Alberik Navneformen Elberich. Han boer ved Siden af Lombardiet og bliver Fader til Otnit, som vinder Kejserdømmet i Italien. (Grimm, „Deutsche Heldensage“ S. 327 ff.).

Ifølge „Otnit“ har Elberich smeddet et kosteligt Sværd i Bjærget Gökelsas, der sædvanlig tydes „Kaukasus“. Han gemmer Sværdet i et Bjærg, der hedder Almari, — sagtens en Ormformning af hans eget Navn. Han er en mægtig Konge, hvis ædelsten-smykte Krone er mere værd end hele Otnits Rige. Af Skikkelse er han som et fagert Barn (Grimm, D. Hds. 250).

I „Ecken Ausfahrt“ optræder Alberik under Navnet Albriān. At det er samme Person, fremgaar deraf, at han ligesom i de andre Sagn hjælper Didrik af Bern (Grimm, D. Hds. 238).

I franske Sagn optræder Alberik med samme dobbelte Navneform som i de tyske: Aubry og Auberon. Han spiller bl. a. en Rolle i Digtene „Auberon“ og „Huon de Bordeaux“ (Grübers „Grundriss der romanischen Philologie“, II, 1, S. 801 og 549). I disse Digte, der ikke har været tilgængelige for mig, fremstilles Auberon som Søn af Julius Cæsar og

¹ Vaniček, „Etymol. Wörterbuch der latein. Sprache“, Fick, „Vergleichen-des Wörterb. d. idg. Spr.“ 4. Opl. I, 132, Walde, „Latein. etymol. Wörterb. S. 853.

Feen Morgan („Fata Morgana“); hans Bedstemoder er ifølge „Auberon“ Feen Brunhild. Han er en vidunderlig skøn Dværg, som ejer en usynliggørende Rustning, der stjæles af hans Fjende, Jættten Orgueilleux fra Dunostre. Med Navneformen „Oberon“ er Auberon bleven landskendt som Alfekonge gennem Shakespeares „Skærsommernatsdrøm“; han optræder ogsaa i Digtninger af Chaucer, Spencer og i en Opera af Wieland. Hans Forekomst i saadanne nyere Værker har naturligvis ingen sagnhistorisk Værd, men kan dog nævnes som Vidnesbyrd om Sagnets Popularitet.

Selvfølgelig har man tydet Navnet Alberik som „Alfe-regent“. Det ligger jo lige for, og det forudsættes som givet, at Alberik hører hjemme i den gottonske Myteverden (saaledes f. Ex. i „Grundr. der roman. Philologie“ II, 1, 2. 550). Det er unægtelig ogsaa paafaldende, at han baade i Nibelungsagnet og i „Auberon“ knyttes sammen med Brunhild, i hvem man sædvanlig seer en urgottonsk Valkyrje.

Ikke destomindre maa jeg hævde, at Ligningen Alberik = Alfe-regent utvivlsomt er fejl.

Lad os først se lidt paa Navneformerne.

Sideformen Albriän, Auberon fremviser Endelsen -än, og denne er ingenlunde noget ligegyldigt Paahæng. Den har en fast, vedtægtsmæssig Funktion, nemlig den at stemple Navnets Bærer som „u-gottonsk“. Samme Funktion har Endelsen -in i Laurin, Navnet paa Dværgkongen i Tyrol. Jeg har paavist dette Forhold i min Disputats „Oldsagn om Godtjod“ S. 122, Fodnote. Det kan jævnføres med, naar en dansk Klovn, Olsen, der vil gælde for Russer, omdøber sig til Olschansky. Blot er det tyske Fremmedmærke -än, -in fremvoxet ved en stiltiende Vedtægt, der ikke som Olschanskys Russermaske kan føres tilbage til individuel Oprindelse.

Efterat have iagttaget Fremmedmærket hos Alberik, vender vi os til hans Stedfæstelser.

Nibelungkvadet: et Bjærg, der grænser til Sigfrids Land Nederfranken; maa vel tænkes sydvest for Rhinen.

Heldenbuch: nær Lombardiet, dvs. i Alperne.

Otnit: Bjærget Almeri, o: Alberiks Bjærg?, og Bjærget Göikelsas o: Kaukasus?

Franske Sagn: Frankrig.

Det vil sige: Stedfæstelsen stemmer fuldtud med Fremmedmærket og afgrænser dets Mening nøjere: Alberik er en Repræsentant for det vælske Element; særlig i Bjærgene vesten og sønden for Tyskland. I hans Dværgnatur ligger maaske den ætniske Iagttagelse, at de vælske er lavere af Væxt end Tyskerne.

Men vi har ikke nødig at blive staaende ved denne endnu nogenlunde vage Paapegning. Vi er istand til at udpege Alberiks nøjagtige Urbillede: i Virkeligheden hører han hjemme i den keltiske Gudelære. Thi i Rhôneegnene findes en keltisk Gud, der paa Indskrifter kaldes Mars Albiorix (se Holder, „Altkeltischer Sprachschatz“); han menes at være dyrket særlig paa Bjærget Ventoux, hvor en Indskrift er

funden (CIL, XII, 1300). Og denne Albiorix er selvfølgelig ingen anden end vor Ven fra Nibelungsagnet og Otnit etc.

Navnet fatter vi nu godt og uden Møje: Alberik er ikke „Alfe-Regenten“, men „Alpe-Regenten“, Bjærgkongen¹. Etymologisk er der forsaavidt ingen Forskel, som „Alf“ og „Alpe“ menes at være samme Ord, i Slægt med latinsk albus, „hvid“ og oldnorsk alþr, „Svane“. Men det synes indlysende, at et Sidestykke til Romernes Mars passer langt mindre til Elverhøj end til Alpetoppe. Vi mindes, at paa de poeninske Alpers Toppe dyrkedes en Jupiter Poeninus, etc. — Det er først Kelterfolkets politiske og nationale Nedgang, der har reduceret den gamle Alperagent, saa han har maattet søge Ly i Nibelungskattens underjordiske Gemme. Og i Otnit-Kvadet skimter vi endnu tydelig nok hans gamle Magtfulde.

Sammenfattende tør vi sige, at Ligningen ikke let kunde tænkes mere fuldkommen. Navnet Alberik er direkte lig keltisk Albiorix; mytisk Natur er tydelig fremtrædende hos begge Figurer; Alberiks Sideform Albrîan rører gennem Endelsen den keltiske Nationalitet; Alberiks og Albiorix'es Stedfæstelser stemmer paa det bedste.

De Omgivelser, hvorunder Alberik fremtræder i Frankrig, bærer Præg af lærde Kilder eller Ridder-Romantik. Faderen Julius Cæsar er en latinsk „Læsefrugt“, og Moderen Fata Morgana stammer fra Artus-Kresen, de britiske Kelters europæisk navnkundige Sagndigtning. Det kunde naturligvis være fristende, i den romerske Fader og keltiske Moder at søge en Afspejling af det Forhold, at Mars Albiorix dyrkedes i Romertiden og af keltiske Folk. Dog vilde dette vel være at tillægge de franske Digte en altfor dyb Symbolik.

Forbindelsen med „Feen Brunhild“ har noget mere Krav paa at tages alvorlig. Dengang, da Nibelungsagnet udformedes — 6. Aarh. e. Kr. —, var der jo i Frankrig en Dronning Brunhild, der historisk optraadte som Skjoldmø, og i Sagnet blev til Fe eller Hex. At denne historiske Skjoldmø Brunhild, Sigberts Brud, er Modellen til Nibelungsagnets Valkyrje Brynhild, har jeg søgt at paavise i min Afhandling „En historisk Parallel til Nibelungsagnet“ (Arkiv f. nord. fil. 1907, S. 22), og alle mine følgende lagttagelser har stadfæstet min Opfattelse; man skylder os overhovedet Sort paa Hvidt for Tilværelsen af den formodede „urgermanske Valkyrje Brynhild“, medens den historiske Brunhilds Omdigtning til Fe, Troldkvinde og Sigberts Morderske er en haandgribelig Kendsgerning, jfr. Kurth, „Histoire poétique des Mérovingiens“. Paa Baggrund af saadanne lagttagelser mener jeg, at Forbindelsen Auberons-Brunhild kan svare til Forbindelsen Alberik-Brynhild, selv om tilfældigt Samtræf ikke er udelukket: Brunhilds Forekomst kan i denne Sammenhæng være ligesaa lærd-vilkaarlig som Cæsars eller Morganas.

Hvorom alting er, saa tør vi sige, at Nibelungsagnets Alberik aabner os et mytisk Fjærnskue paa fulde 1000 Aar. Og det er vel muligt, at han engang i Tiden kan give os Nøglen til Forstaaelse af Nibelungskattens Væsen.

¹ Den kymriske Sprogforsker Rhys tyder ham som „Verdens-Regenten“, cf. kymrisk elfydd, „Verden“.

Alberik Nr. 2 = Alphere = Alarik. I et fransk Sagn synes Auberou at have opsøgt Motiver fra en historisk Person, at dømme efter Referatet i „La grande encyclopédie“, hvor der uheldigvis ikke nævnes nogen Kilde. Ifølge det nævnte Sagn er Alberic Broder til Merovech, Merovingernes Opnævner, mod hvem han er fjendtlig sindet. Det lykkes Alberic at faa sin Søn Valbert gift med en østromersk Prinsesse. Man kan sammenstille det franske Par Alberic-Valbert med Walthersagnets Alphere af Spanien, hvis Søn Walther af Aquitanien kæmper en mægtig Kamp med Frankerne. — Bagved begge Sæt Sagnpersoner synes atter at ligge to navnkundige historiske Goterkonger, Alarik og hans Søn Vallia. Det var Vallia, der førte Vestgoterne til den galliske Provins Aquitanien, hvorfra de snart udbredte sig ogsaa til Spanien. Som Romernes Forbundsfælle stod han fjendtlig overfor Frankerne. Hans Grandonkel Athaulf, Alariks Svoger, blev gift med den østromerske Kejser Theodosius IIs Datter Placidia. Vallia er en Kæleform, bagved hvilken der ligger et toleds Navn, som godt kan have været Valdahari = Walther; noget meget nærliggende har det ialfald været, at dømme efter den franske Gengivelse Valbert. — Den geografisk-politiske Afspejling i Heltesagnet er næsten fuldkommen, og Navneformerne stemmer tilstrækkelig nøje efter den gennemsnits episke Maalestok.

Det kan tilføjes, at Svaber-Vandringen (Origo Swevorum, se Müllenhoff, Zeitschr. f. deutsch. altertum XVII, 5f) kender en Alper i Forbindelse med en Waldericus som Nabo til Burgund. Stedet lyder saaledes:

eo tempore Wilheri Alperum filium Ruostei de Wilzin in ipsa regione creaverant ducem pro rege, quod idem Wilheri cum longe ante trucidarentur, rex suus Waldericus cum omni stirpe regia est deletus. Quam ob rem ex Burgundionum progenie Adaluolchum Walderici regis filium regem sibi constituere.

Stedet er meget dunkelt og næsten uforstaaeligt, som Müllenhoff gør opmærksom paa. Folkenavnet Wilheri er gaadefuldt, og der er sikkert noget Kludder med de to Konger Waldericus, der begge er Fædre til en „Wilherer“-Fyrste med et Navn indeholdende Lydene Alf (Stavelsen Alp i Alper er = nordisk og gotisk alf). Her er aabenbart sammenblandet to afvigende Overleveringer af et eneste Sagn, og kun saa meget staa fast, at „Wilherer“-Fyrsterne A. l. f. k. og Walderik hører nøje sammen. Vi tør endvidere forudsætte, at de var Naboer til Burgunderne, da deres Forbund med disse imod Svaberne danner Sagnets Slutningsmotiv. Forudsat, at „Wilhererne“ er Vestgoter, vilde Kampen med Svaberne passe godt nok, thi Vestgoterne laa stadig i Krig med det svabiske Rige i Portugal. Alpers Afstamning fra Wilzernes Land kunde indeholde et Minde om, at Alarik førte sit Folk fra Østeuropa til Vesteuropa. Wilzernes var jo den navnkundigste slaviske Stamme paa Folkevandringstiden og kunde passende staa som Udtryk for Østeuropa. Ruostei de Wilzin synes at være Vidsids Rūmstán = Didrikssagas og Biterolfs Rimstein, som hører hjemme i Ermanriks Kres.

3. **Bërig = Boiorix.** Goterkongen Berig er de gottonske Folks ældste menneskelige Sagnhelt. Ifølge „gamle Kvæder“ hos Jordanis fører han sit Folk paa tre Skibe fra Skandinavien til Landet søndenfor Østersøen; de to første Skibe maa tænkes at rumme Øst- og Vestgoter, medens det tredje, der sakkede agterud, rummer Gepiderne. I den øst-gotiske Sprogform, som Jordanis følger, bliver Tvelyden *ai* til *é*, og istedenfor „ric“ skrives undertiden „rig“, f. Ex. Hermanaricus = Hermerig; Gadarius, Genitiv Gadarigis. Vi har altsaa Lov til at omskrive Berig i Vulfilas Sprogform saaledes: *Baireiks. Og denne Navneform er ingenlunde ukendt i Historien, thi saaledes — latiniseret: Boiorix — hed Kimbrernes ledende Høvding paa Toget mod Sydeuropa 113—101 før Kristus. Boiorix nævnes tidligere end nogen anden Helt paa Kimbrers

og Teutoners Færd, nemlig lige efter Sejren 107 f. Kr.; dengang dræber han i Hidsighed den fangne romerske Officer Scaurus. Ogsaa under Slutningsdramaet 101 f. Kr. fortælles der mest om Boiorix. Det er ham, der fører Forhandlingen med Marius og tilsidst, efter gammel nordisk Skik, beder om at faa fastsat Tid og Sted for den endelige Kamp. Før han bukker under, udfører han Vidundere af Heltemod, „og han faldt ikke uhævnnet“, siges der (Plutarch, Ullmanns Oversættelse, S. 309).

Kimbrertoget er Gottonernes første store Optræden paa Verdenshistoriens Skueplads. Vi kender kun en eneste handlende Optræden, der falder tidligere: Skirers og Bastarners Vandring til Sortehavsegnene c. 250 før Kristus, og denne Vandring kan i Verdensry og Vælde ikke maale sig med Kimbrernes. Aar 168 optræder der en Bastarnershøvding Clondicus, som spiller en Rolle under Kong Perseus' Krig med Romerne. Han er den første navnfaste Gottoner, vi kender; men han er af ganske underordnet Vigtighed i Sammenligning med Boiorix.

Sætter vi nu Boiorix lig Berig, og skriver Navnet paa Oldgotisk „Baiairiks“, faar vi følgende Ligning:

*Baiairiks er den første navnkundige Helt, der i Historie og Sagn fører gottonske Folk fra Skandinavien til Landet søndenfor Østersøen. Denne Vandring fremtræder i Historie og Sagn som Gottonernes første mægtige Handling paa den europæiske Skueplads.

Efter Kristi Tid optræder Navnet Boiorix kun en enkelt Gang i Historien, og dets Bærer spiller ingen større Rolle. I Sagnet kendes det absolut ikke, undtagen hos den gotiske Helt Berig. Der kan da næppe være mindste Tvivl om, at Boiorix og Berig er een og samme Person, — en Sagnhelt, hvis Minde har levet hos Goterne i c. 700 Aar.

4. **Armin.** Om Cheruskernes Høvding Armin, der sønderbrød det romerske Vælde i Nordtyskland, siger Tacitus, „Annaler“ II, 88: „og endnu synger man om ham hos de barbariske Folk“. Armin's Sejr i Teutoburgskoven blev vunden Aar 9 e. Kr.; han faldt Aar 21, og Tacitus skrev kort efter 100 e. Kr. Der ligger altsaa knap 100 Aar mellem de omtalte Heltekvad og de Tildragelser, som de skildrer. Saa Vidnesbyrdet har ikke synderlig høj Plads paa Tidsmaalets Rangstige. Dog er det ikke værdiløst: det tæller med i Statistiken som Exempel paa den gennemgaaende Foreteelse, at mægtige historiske Tildragelser normalt finder deres Genspejling i Heltedigtningen.

Armin er bleven sat lig med Nibelungsagnets Sigfrid; det er bl. a. Jellinghaus, der har fremsat Ligningen („Sigfrid-Arminius“, Kiel 1894). Jeg maa tilstaa, at denne historiske Tydning ikke tykkes mig mere tiltro-vækkende end Sigfrids sædvanlige mytologiske Udstyr. Og Tydningens Forfægtere overseer een væsentlig Indvending: det synes, som om ikke en eneste historisk Person af det ældre Slægtled har overlevet Folkevandringens „Sturm-und-Drang-Zeit“.

5. **Ostrogothas Søn hUnuil — Eastgotas Søn Unvæn.** I de østgotiske Heltesagn spiller Ostrogotha en ret fremtrædende Rolle. Han

er Goternes første Konge efter deres Vandring fra de historiske Bopæle ved Weichselmundingen til Sortehavsegnene; hans Kongetid henlægges af Jordanis til Midten af d. 3. Aarh. e. Kr. Den store Tildragelse i Ostrogothas Liv er hans Sejr over Gepiderne, hvis Konge Fastida angriber Goterne for at tilrive sig en Del af deres Omraade; Valpladsen er ved Byen Galtis nær Floden Auha. Endvidere hører vi om Ostrogotha i den Liste, hvori Goterdronningen Amalasvintha opregner sine kongelige Forfædre og deres Dyder. Det hedder, at Ostrogotha udmærkede sig ved Taalmod. (Cassiodorus, *Variae* 11). Hans Søn kaldes hos Jordanis Hunuil; h'et er uægte, ligesom i Hermanaricus, da Kongeættens Navne i den ældre Tid stavrimmer paa Vokal.

I den episke Hof- og Statskalender Vidsid hos Angelsaxerne dukker Ostrogotha og hans Søn op igen. Han kaldes „Eastgota, den kloge og gode, Fader til Unvæn“. Egenskaberne „klog og god“ synes at genspejle Egenskaben „Taalmod“.

Ved Navnet Ostrogotha maa vi ifølge Sagens Natur rejse det Spørgsmaal, om her ikke kan foreligge en Opnævner (Eponym).

Det kan være passende at citere, hvad der skrives herom af den sidste, der har drøftet Spørgsmaalet, nemlig Chambers; se hans udmærkede Bog „Widsith“ S. 236—37.

„Imod Ostrogothas historiske Tilværelse kan man fremhæve:

(1) Hans Navn, der seer mytisk og eponymt ud, ligesom Kong Dan hos Danerne, Hvicca hos Hviccerne;

(2) Savnet af tilfredsstillende samtidig Hjemmel. Men (1), paa den anden Side skulde vi vente, at Ostrogotha som Opnævner havde staaet i Spidsen af Stamtavlen. Kun hans Egenskab af historisk Person kan forklare, at han kommer saa langt ned i Listen. Vi kan ikke erklære en gottonsk Høvding for mytisk, bare fordi hans Navn svarer mærkelig nøje til hans Løbebane. Dengang han fik sit Navn, var det Mening, at det skulde vorde saaledes. Navnene Airmanareiks, Alareiks, Thiudareiks, Gaizareiks passer nøjagtig til de Erobrere, der bar dem. En Tronarving, maaske født paa et Tidspunkt, da de nationale Følelser gik højt, kunde meget vel være bleven kaldt Østgoteren. Theuderik kaldte en af sine Døtre Ostrogotho. — — — (2) Jordanis og Cassiodorus er, trods deres sildige Levetid, mærkelig overensstemmende i deres Omtale af Ostrogotha. Naar vi tæller Slægtleddene tilbage i Stamtavlen (hos Cassiodorus), skulde vi vente at finde ham, hvor vi faktisk møder ham (hos Jordanis), nemlig ved Midten af det 3. Aarh. — Der synes at være al mulig Grund til at godtage Ostrogotha som en historisk Person; og dette gøres uden Tvivls-Yttring af Gibbon, Dahn, Müllenhoff og Hodgkin“.

Chambers henviser dog til min modsatte Opfattelse, „Oldsagn om Godtjod“ 152—153, og det tykkes mig, at hans Indvendinger ikke er rammende. Jeg har paa det citerede Sted samlet en hel Række Paralleler til Opnævneren Ostrogothas Stilling midt inde i Stamtavlen. Jeg har fremhævet, at den ældste Navneskik forbød at bruge hjemlige Opnævnere som virkelige Menneskenavne; først Goterkongerne Theudemir og Theuderik den store brød denne Skik. Endelig har jeg stærkt under-

stregtet det paafaldende i, at Kongemagten umiddelbart efter „Amalaren“ Ostrogothas Stordaad skulde være gledet ud af hans Æt. Ingen af disse lagttagelser har Chambers imødegaaet.

Jeg fastholder altsaa, at selve Kong Ostrogotha maa være en Opdigtning. Men den Tildragelse, hvortil han er knyttet, er uden Tvivl fuldt historisk, og hans Søn hUnuil alias Unvæn er det rimeligvis ogsaa. Tidsfæstelsen ved Midten af 3. Aarh. tør siges at passe, da det efter alle Julemærker var ved denne Tid, at Goternes Vandring til Sortehavet foregik. Da Vidsid-Kvadets yngste Stof tilhører det 6. Aarh., og da dets Optegnelse maa sættes til det 8. Aarh., har vi her en Sagn-Overlevering, der spænder over c. 500 Aar.

Efter Armins Sejr over Romerne var vel Gotervandringen en af de første Tildragelser, der i verdenshistoriske Følger kunde siges at indtage en lignende Rang. Det er da forstaaeligt nok, at dette Dramas første Akt kunde mindes et halvt Aartusende efter selv hos saa fjærntboende Stammefrænder som Angelsaxerne.

6. **Wibil i Wifflisburg.** I den Krønike, der gaar under Fredegars Navn, hedder det, II, 64, om Kampene paa Kejser Gallienus' Tid: „Efterat Alemannerne havde hærget Aventicum under Ledelse af Een ved Navn Wibil, samt Størstedelen af de galliske Provinser,“ gik de over til Italien“. Aventicum, der paa Fransk den Dag idag bærer sit gamle Navn Avenches, er paa Tysk bleven omdøbt til Wifflisburg. Som Roth har paavist i „Anzeiger für schweizerische Geschichte“ 1860, indeholder Fredegars Fortælling aabenbart et Sagn om Navnet Wifflisburgs Ophav: det afledes fra den Alemannerhøvding, der har ødelagt Byen. Sagnet har aabenbart levet i Svejts længe efter Krønikeskriverens Tid, thi da den islandske Bisp Nikolás af Pverá c. 1150 passerede Wifflisburg, hørte han det og optegnede det i sin Dagbog („Alfræði Íslenzk“, udg. af Kálund, S. 14 nederst; jfr. S. XIX).

Nicolás omtyder Byens Ødelæggere fra Alemanner til nordiske „Ask-manner“, Lodbroksønner. Derved opnaas omtrent samme Omfang for Hærgningstoget, thi Lodbroksønnerne skal jo have hærget baade Gallien og de norditalienske Kyster.

Om Stad-Erobreren Wibil er en virkelig historisk Person, eller blot en Digtning udfra det i Wifflisburg indeholdte Personnavn, skal jeg lade være usagt. Heller ej er det vel helt sikkert, at Hensførelsen til Kejser Gallienus' Tid er rigtig.

Men ialfald foreligger der her utvivlsomt et gammelt Sagn om en romersk Stads Ødelæggelse. Aventicum var en af de vigtigste Provins-hovedsteder, saa det er forstaaeligt nok, om dens Ødelæggelse kunde præge sig i Mindet. Er den givne Tidsfæstelse c. 260 e. Kr. rigtig, vilde vi faa et Sagnperspektiv paa c. 1000 Aar. Vi vilde her have et af de første historiske Elementer, der naaede at holde sig efter Folkevandrings-tidens Slutning.

7. **Frederik — Friþureíks.** I Quedlinburg Aarbøgerne, Didrikssaga

og andensteds fortælles, at Goterkongen Ermanrik lod sin eneste Søn myrde. I Digtet Didriks Flugt hedder det, at Ermanrik sendte Sønnen til Wilzernes Land, hvor han fandt sin Død (Grimm, D. Hds. 208). Alle-rede i Vidsid-Kvadets Liste over „Goternes Odel“ optræder Frederik blandt Ermanriks Hus-Sinder („ingesinde“).

Der findes faktisk en historisk Goter ved Navn Frederik, der led Døden rimeligvis paa en Goterhøvdings Bud.

I det gotiske Kalenderbrudstykke læser vi ved den 23. November: „pize ana Gutþiudai managaize martyre jah Friþareikeis“, dvs. „Dagen for de mange Martyrer i Got-tjod og for Frederik“. Den omtalte Kristenforfølgelse maa rimeligvis være den, som iværksattes c. Aar 348 af Goterhøvdingen Athanarik, og som voldte de vulfilanske Goters Ud-vandring til Mæsen. Da Ermanrik vitterlig har opsuget alle tilgængelige Grusomheds-Motiver i Nabolaget, er det den naturligste Sag af Verden, at han er traadt istedenfor Goterhøvdingen Athanarik (ogsaa skrevet Aithanaricus). Det sidstnævnte Navn laa tilmed saa nær ved Ermanrik (Air-manareiks), at Sammenblandingen derved lettedes i høj Grad.

Frederik — og den forklædte Athanarik — vilde ifølge denne Tyd-ning repræsentere de religiøse Kampe, der for Samtidens Gottoner utvivl-somt har spillet en fremragende Rolle. Og i denne Egenskab vilde de aabne os et Sagnperspektiv paa fulde 1000 Aar¹.

8. Vidrik Verlandssøn — Vidigöja. Vor Folkevises Vidrik Verlandssøn, Tyskernes Wittich, og Angelsaxernes Vudga gaar, som man veed, tilbage til den gotiske Sagnhelt Vidigöja. Paa sin Rejse til Attilas Rigssæde i Ungarn passerede den østromerske Sendemand Priskos det Sted nær Floden Teiss, hvor Vidigöja i sin Tid var bukket under for Sarmaternes Svig, se Jordanis S. 101. I Heltedigtningen fejredes Vidi-göja som „Goternes djærveste Helt“ („Gothorum fortissimus“), Jordanis S. 65. Han spiller ogsaa en stor Rolle hos Frændefolkene, omend ikke fuldt saa fremragende.

Jeg nævner ham her, fordi det er rimeligt, at han tilhører det 4de Aarhundrede og vel nærmest Tiden før Ermanrik. Han maatte tænkes at repræsentere Goternes mægtige Kampe i Dakien og Pannonien før Hunnernes Indbrud.

Det er maaske et Tegn paa Ælde, at Vidigöja i det tyske Heltesagn gøres til Søn af Vølund, — deraf hans danske Navneform Vidrik Verlandssøn. — Det kunde være naturligt nok at sammenknytte to af det ældre Slægtleds Hovedfigurer, der blev staaende, dengang Ermanrik og hans Efterfølgere holdt deres Indtog og ryddede op i det forhaanden-værende Sagnpersonale.

¹ En anden Vestgoter Frederik optraadte i Gallien, hvor han faldt mod den romerske Statholder Aegidius Aar 463. Endvidere var der ved Donauen en Rugerfyrste „Ferderuch“, som c. 483 blev myrdet af sin egen Brodersøn Frederik. Det vil let sees, at ingen af disse Personer svarer saa nøje til Heltesagnets Frederik, som den omtalte Martyr gør.

Ermanrik danner det store Mærkepunkt i gottonsk Sagnudvikling, Skellet mellem det ældre og yngre Slægtled. Efter sin Død c. Aar 375 blev han staaende urokkelig som cyklisk Midtpunktfigur, fylkende om sig en Hærskare af underordnede Personer, — nogle faa ældre, og et stort Flertal af samtidige eller yngre. Fra nu af er Heltenes Fastholdelse i Mindet ligesaa hyppig, som den indtil da var sjælden.

Overskuer vi Udviklingen indtil Ermanriks Tid, faar vi, trods Materialets Magerhed, et statistisk overmaade vel grupperet Billede.

Vi iagttager først et Par ældgamle mytiske Figurer, der paa Grund af deres fremragende Stilling overlever Folkevandringstidens Storme: Vølund Smed og Alberik. Den sidste kunde holde sig saa meget desto lettere, som han var en Gud med faktisk Gudsdyrkelse.

Derefter kommer et Kuld af menneskelige Helte, der spænder fra 2. Aarh. før Kristus til 3. Aarh. efter Kristus:

Boiorix, død 101 f. Kr., repræsenterer Kimbrertoget, de gottonske Folks første mægtige Optræden i Verdenhistorien;

Armin, død 21 e. Kr., repræsenterer Frihedskampen mod Verdens mægtigste Stormagt;

Ostrogothas Søn Unvên, død efter 250 e. Kr., repræsenterer Indledningen til den store Folkevandring.

Alle tre Personer udtrykker altsaa højlig vigtige Mærkepunkter i Gottonernes Historie, og dog har ingen af dem naaet at leve mere end et Par Aarhundreder udover Folkevandringstidens Slutning.

Endelig kommer et Kuld af menneskelige Helte, der fortsætter fra de sidstnævnte til op imod Folkevandringens Højdepunkt:

Wibil, der 260 ødelægger den blomstrende romerske Provinshovedstad Aventicum i Svejts;

Frederik, der lider Martyrdøden, rimeligvis under Goterhøvdingen Athanariks Kristenforfølgelser 348 e. Kr.;

Vidigöja, der falder mod Sarmaterne rimeligvis under Goternes store Kampe i Dakien og Pannonien i 4. Aarh.

Alle disse tre bliver staaende i Sagnene, selv efter at det yngre Slægtled er rykket ind; Vidigöja knyttes til den mytiske Urfigur Vølund. Næppe har deres episke Indhold været rigere end Forgængernes; deres Forbliven i Mindet udtrykker blot den episke Rummeligheds Stigning paa Vejen henimod Toppunktet.

KLUDUNTE — ROMELIDÖNE — CONCLUSIVE

AF

C. W. v. SYDOW

— — —

I Sv. Grundtvigs Eventyrregistrant förekommer under nr. 109 „Tossen“ en del sagor införda som alla har det gemensamt, att de handlar om en pojke som gör allting på tok, men vilka dock uppenbart sins emellan är artskilda.

En av dessa, Den dumme pojken som brudgum, (109 *f, g*; delvis även *a, b, c*) handlar om hur den dumme pojken skall gifta sig, varvid han på Ulspegels sätt tar allting efter orden: då han skall lägga något grönt i soppan, hackar han moderns gröna kjol och lägger i; när han skall kasta vänliga ögon på bruden, kastar han utstungna fårögon o. s. v. (Aarne nr. 1685).

Förenade med denna förekommer ofta två andra sagor, som visar ett ganska starkt inbördes släktttycke: De dumma uppköpen (eller fästmögåvorna) och Kvarnresan. I den förra köper pojken (eller får af sin fästmö) varjehandade saker, som han förstör genom att på felaktigt sätt begagna sin moders lärdomar: sen han gömt nålar i ett hölass och modern lärt honom att han i stället bort sticka dem i hatten, förklarar han, att han skall göra så nästa gång, men när han skall tillämpa detta på några kritpipor, som han köper nästa gång han far till staden, går det förstås åter galet. Likaså när han stoppar hundvalpen i fickan, vilket han skulle gjort med kritpiporna, och när han släpar den slaktade grisen i ett snöre efter sig, som han skulle gjort med valpen (109 *b, f, g*). — I Kvarnresan skickas pojken av sin mor till kvarnen, där han skall ha „en skäppa i år och en till nästa år“. Dessa ord upprepar han oupphörligt för att ej glömma dem, men de missuppfattas av en bonde som håller på att så, och som tvingar pojken att säga „100 i år och 1000 nästa år“. Detta måste han, då

han möter en likfärd, byta ut mot „Gud gläde din själ i himmelrik“. På samma sätt ändras formeln den ena gången efter den andra, och när han vid kvarnen, där det råkar vara eldsvåda, säger: „sådan glädje i var by“, såsom han på det sista stället fått lära sig, får han stryk i stället för malet. (109 *a*, *c*, *e*, *i*) — Båda dessa sagor är sinsemellan väl skilda, men de har det gemensamt, att en förmaning, som ges vid ett tillfälle, alltid följes „nästa gång“, där den inte passar, varigenom en tokrolig serie misstag uppkommer. Detta närmar dem så starkt till varandra, at man måste misstänka, att den ena uppstått som en efterbildning av den andra. Hos Aarne har bägge uppförts under nr. 1696.

Till sin grundtanke närmast besläktad med Kvarnresan är 109 *d* Kludunten, upptecknad i Vendsyssel av Nik. Christensen (Skjæmtesagn XV). Den har följande lydelse:

Kludunten. Der var en mand, som havde en søn der just ikke var meget kløgtig. Faderen blev en gang meget syg og vilde have bud efter præsten. Drengen, som skulde efter præsten, spurgte først sin moder, hvad han skulde sige til præsten. Hun svarede, at han skulde bede præsten om at berette hans fader. Han kom da på en gammel krikke, der kaldtes „Kludunte“, og hvert øjeblik sagde han „beret, beret!“ Men på vejen kom Kludunte til at snuble, da den skulde sætte over en grøft. Drengen sagde „Hvorledes er det, du bærer dig ad, Kludunte?“ Derved glemte Drengen den første ramse og han sagde nu „kludunte, kludunte!“ Da han nu kom til præsten, sagde han: „Vil I ikke komme hjem og kludunte min fader?“ Præsten troede drengen vilde gøre nar ad ham, og gav ham en god dragt prygl.

Vad denna saga har gemensamt med Kvarnresan är tydligt nog: pojken upprepar oupphörligt ett ord (eller en mening) för att ej glömma det, men råkar få ett annat i stället innan han kommer till målet, säger fel och får stryk. Själva poängen är sålunda ungefär densamma, men alla väsentliga detaljer är starkt avvikande: både ärendet och sättet för ordförväxlingen är helt olika, vartill kommer att medan Kvarnresan har en hel, tämligen konstant serie av ordombyten finns här endast ett. Så tydlig släktskapen än är, torde likväl de båda sagorna därför böra anses såsom tydligt artskilda.

Någon annan dansk variant av Kludunte är mig ej bekant, men jag har lyckats finna ett par tämligen närstående svenska sagor, vilka är ganska belysande.

Följande har jag nyligen upptecknat efter ställmakare Gustav Johanssons i Osbro (Slätthögs socken, Småland) berättelse:

Ajajaj. Det var en gumma i Gällaryd (Småland) som skickade sin here till grannstugan för att hämta en flaska med smörja, som de hade lånt. Det var sån där smörja av laklever och sådant, som de hade förr och trodde skulle hjälpa om de hade gjort sig något ont och som de brukade låna sig emellan. Så säger mor hans: „Säg nu 'flaskan' medan du går dit, så du inte glömmet att du ska ha flaskan!“ Heren han sprang och sa: „flaskan, flaskan, flaskan!“ Men så var han barfota och så råkade han stöta sin tå mot en sten, så han skrek: „ajajaj!“ Då glömde han flaskan och sa „ajajaj“ hela vägen. Och när han kom fram, så sa han: „Jag skulle hälsa och be från mor att hon skulle få ajajaj!“ Sådant har vi inte här“, sa de. „Jo mor sa att ni har lånt det.“ „Jaså då är det väl smörjeflaskan du menar?“ „Ja smörjeflaskan var det“, sa han, för då kom han ihåg det.

Berättaren trodde, att det var en sann händelse, och tillade att han hade ofta hört den omtalas. Om någon sa fel på något sätt, fick man höra folk säga: „Jag tror du gör som den däre pojken som skulle hämta smörjeflaskan men ba att få ajajaj“, och så berättades historien.

Likheten med Kludunte är starkt påfallande ehuru detaljerna är något olika. Det samma gäller följande historia från Halmstad, som jag ofta hört berättas av min far:

Romelidöne. En gumma skickade sin pojke att köpa saffran på Halmstads apotek. Han fick en slant att köpa för och för att inte glömma hvad han skulle ha, sa han oupphörligt: „Saffran, saffran, saffran“. När han så skulle över en gärdesgård, föll den omkull med mycket buller, och pojken utropade häpen: „Romelidöne!“ Men på samma gång glömde han säga saffran och sa romelidöne hela vägen. När han kom in på apoteket, räckte han fram slanten och ba att få romelidöne för den. „Vad är det du säger“, sa provisorn, „stätt fram lite bättre!“ „Ja stättfram var det jag skulle ha“, sa pojken. „Stättfram?“ sa provisorn, „saffran menar du väl?“ „Ja så var det“, sa pojken och så fick han sin saffran.

Denna berättelse har min far hört av den provisor, som tog emot beställningen på romelidöne. Det är också troligt att en sann händelse ligger till grund, om än provisorn kanske förbättrat den något. Att han det gjort, förefaller dock sannolikt. Jag har nämligen hört jägmästaren A. Molin, Herrljunga, berätta att han i sin barndom minns sig i Göinge härad ha hört en sådan historia, vars detaljer han ej kommer ihåg, men romelidöne var det ord, som pojken vid gärdesgårdens ramlande fick tag på i stället för det riktiga, en överensstämmelse med den anförda episoden, som ej kan vara helt tillfällig.

Alla tre de här meddelade historierna lider av en psykologisk svaghet i det att det ord, som pojken sätter i stället för det han skall komma ihåg, är av den beskaffenhet att han mycket väl borde känna dess betydelse. Då han vet att Kludunte var namnet på hästen, är det inte så stor sannolikhet för att han tar till det, då han skall framföra sitt ärende. Och med ajajaj och romelidöne är det samma förhållande. Men på samma gång måste framhållas, att en sådan distraktion i övrigt ej är så orimlig. Den är i grunden den samma som den en flicka gjorde sig skyldig till, då hon skulle hämta sin fars glasögon, men kom med hans kalsonger, eller som en viss biskop ådagalade då han i sängkammaren skulle hämta ett kortspel för sina gäster men klädde av sig och lade sig, när han såg de bäddade sångarna, för att nu nämna ett par exempel ur verkligheten. Och för att visa hur nära de tre historierna ligger det verkliga livet, skall jag här anföra ytterligare en sann berättelse.

Conclusive. I Hestra prästgård i Småland satt en gosse, Lorenz Hjelmqvist, och läste latin. Hans intressen låg inte alls åt det språkliga hållet och han fann läxan ytterligt tråkig.

Så satt han sömnig och frånvarande och läste mekaniskt: „Conclúsive, conclúsive, conclusive“. Hans far, prostens Anders Hjelmqvist, som var en skicklig latinare och inte tålde sådant slarv, rättade honom: „Conclusive heter det.“ Pojken ändrade sig och sade ordet med sin rätta betoning ett par gånger, men rätt som det var så var det conclúsive igen. „Conclúsive heter det“, röt fadern, „säger du conclúsive fler gånger så får du stryk!“ Uttalet rättades åter, men innan det hann att bli felaktigt igen, kom prostens ihåg att han behövde få hem vaccinationsjournalen. „Nu får du sluta med läsningen en stund“, sa han. „Spring till klockaren och be att du får vaccinationsjournalen! Kan du komma ihåg det? Vaccinationsjournalen!“ Lorenz sprang åstad och rabblade för sig själv det långa ordet för att inte glömma det. Men så kom han till en bäck. Där fanns fiskar i den och trollsländor flög fram och tillbaka. Pojken hade ett livligt natursinne och kunde inte låta bli att stanna och titta på all härligheten. Ärendet och vaccinationsjournalen glömdes bort för en god stund. Det här var annat än latinska grammatikan. — Så kom han i håg att han hade skickats till klockaren. „Men vad var det jag skulle hämta?“ Gossen letade länge förgäves i sitt minne. „Vad kunde det vara? Jo, det var sant! Conclusive!“ Och så rabblade han conclúsive för sig själv, medan han sprang bort till klockarens. „Jag skulle hälsa från far och be att få conclúsive“, sa han. „Det vet jag inte vad det är,“ sa klockaren, „jag skall fråga far om han kan veta det.“ Nej, fadern visste det inte heller. „Vi har aldrig haft något conclúsive här i huset,“ sa han, „och inte vet jag vad det är, men det måtte visst vara latin.“ „Ja, det är det,“ sa pojken, „det är latin.“ För

det kom han ihåg. „Ja, vi har ingenting annat här som är på latin“, sa klockarens far, „än oblater. Kanske det är det som prostén menar.“ Så fick pojken en ask oblater med sig. När han kom hem berättade han att de inte hade någon conclusive, men att de hade skickat oblaterna, för det var det enda de hade på latin. När prostén fick veta sammanhanget, fann han det hela så komiskt att det var honom omöjligt att straffa gossen. — Lorenz Hjelmqvist dog som läkare i Ljunghy i Småland och berättelsen har meddelats mig av hans studiekamrat, fördelningsläkaren Axel Quennerstedt.

Att gossen när han glömt det riktiga ordet, griper fatt i det ord, som han strax förut mekaniskt inpluggat utan att tänka på vad han läste, är något så naturligt, att säkert varje lärare ur sin erfarenhet skulle kunna lämna liknande exempel. Frånsett den originella avslutningen är berättelsen för övrigt påfallande lik de föregående och ger därigenom en god antydning om hur dessa uppkommit. Ty att det ligger verkliga händelser helt nära bakom dem, blir genom jämförelsen med denna sista tydligt. Härmed vill jag naturligtvis ej förneka möjligheten av att var och en av dem tillhör större eller mindre variantgrupper, som går tillbaka till en gemensam källa, ej heller att de möjligen alla tre, eller åtminstone de två svenska, är varianter av en och samma saga. Men detta låter sig i alla händelser ej med säkerhet bevisa utan ett synnerligen stort och rikhaltigt jämförelsematerial, ty sagor med så enkel byggnad och med så nära anslutning till närliggande erfarenheter kan naturligtvis på nytt uppkomma självständigt när och var som helst, ehuru de kan sägas representera en och samma typ.

Utvecklingen av den traditionsfästa anekdoten ur det rena återgivandet av en sann händelse består här i ett slags stilisering, varvid ett individuellt verklighetsdrag byts ut mot ett liknande motiv av mere generell typ, vilket visserligen är psykologiskt sämre men enklare och mera drastiskt. Just därigenom får det en starkare komisk effekt och blir lättare att hålla i minnet.

Vad sedan beträffar förhållandet mellan sagor av här berörda enkla typ och den som betecknas av Kvarnresan, så torde man utan risk att påstå för mycket kunna säga att denna senare utvecklats ur någon saga av den förra, verkligheten närstående typen, varvid det ursprungliga enkla ordutbytet ersatts med en hel serie. Ännu mer fjärran från verkligheten ligger De dumma uppköpen, vilken torde vara en efterbildning av Kvarnresan, kanske under påvärkan av Den dumme pojken som brudgum med dess Ulspegelaktiga ordrytmer.

KULTUR OG FOLKEMINDER

HAGBARDS BILLEDE (KORMAKSSAGA KAP. 3)

I

Det ulykkelige kjærlighedsforhold mellem Kormak og den skønne Steingerd indledes ved en idyllisk-romantisk scene. Deres første møte berettes i det følgende:

Torkel het en mand som bodde i Tunga; han var gift og de hadde en datter som het Steingerd; hun var (paa den tid) i Gnúpsdal for at fostres op. Det var en høst at en hval drev op paa Vatnsnes og da eiede Dallas sønner, brødrene (Torgils og Kormak) den. Torgils lot Kormak vælge mellem, enten at dra tilfjelds (for der at indsamle sauene), eller til hvalen; han valgte at dra tilfjelds med huskarlene. Tosti het en mand; han var arbejdsstyrer og det var ham som skulde ordne det med sauinddrivningen, og saa drog de begge afsted, han og Kormak, til de kom i Gnúpsdal og dér blev de om natten; der var en stor skaale (sovehus) og ildene tændte for folk. Om kvelden forlot Steingerd sit fruerhus og en tjenestekvinde med hende. De hørte ukjendte mænds røster i skaalen. Tjenestekvinden sa: 'Steingerd min, la os se gjæstene.' Hun sa der var ingen nødvendighet dertil, men gik til døren alligevel og steg op paa tærskelen og kigged over dørens øvre del; der var et mellemrum mellem døren og tærskelen¹; der kom hendes føtter frem. Kormak saa dette og kvad denne vise²:

„Nu kom en kvinde mig i hu, hendes ankler tændte stærk elskhug i mig, for kort tid siden: jeg vet ikke anderledes end at disse kvindeføtter vil endnu tiere blive mig en fare.“

Nu mærker Steingerd at hun er blén sét, snur saa ut ind i skottet (det mørke rum imellem panelet og ydervæggen, som var just saa rummelig at man kunde gaa derigennem³) og sér under skjegget paa Hagbard (*sér undir skegg Hagbarði*). Da skinnede lyset hende i ansigtet. Da sa Tosti: 'Kormak, sér du øinene derute ved Hagbardshodet (*hjá Hagbarðs-hofðinu*)?' Kormak kvad en vise:

¹ Man vil erindre at den gamle islandske dør som oftest var en glidedør, i nærværende tilfælde dog en falddør, som kunde skydes op og ned. Smlgn. Guðmundsson, Privatholigen paa Island, s. 237. ² I gjengivelsen af de følgende strofer følger jeg hovedsagelig Möbius' Erläuterung der vísur, i hans udgave, Halle a. S. 1886. ³ Guðmundsson, l. c. s. 209 og andre steder.

„Pigens lysende øine skinnede paa mig ved ildhusets arne (det er ingen løier for os): jeg kom til at sé paa den velbyggede kvindes anklér ved tærskelen — aldrig vil længsel forlade mig.“

Og igjen kvad han:

„Pigens straalende øie skinnede paa mig fra hendes øienbryns lyse himmel: men glimtét af kvindens øie skal volde baade mig og hende bare sorg.“

Tosti sa: 'Hun stirrer stadig paa dig'. Kormak kvad:

„Ringsmykkede kvinde tog ikke øiene fra mig (— ei dølged jeg min kummer — jeg skal fordre pigen —), da den halsbaandsmykkede kvinde stirrede paa mig ved Hagbardshalsen (*á halse/ Hagbarðs á mik starðe*)“¹.

Nu gaar de ind i sovehuset og sidder der. O. s. v.

Udtrykkene *á halse Hagbarðs*, *undir skegg Hagbarði*, *hjá Hagbarðs-hofðinu*, gjør det utvilsomt at her tales om en billedstøtte i naturlig størrelse — maaske en dørstolpe med udskjaared hode. Men hvis hode da? — Möbius, saavel som alle som har syslet med sagaen, antar at hodet er den Hagbards hvis navn ikke nævnes uden i forbindelse med Signes. Det er vel ikke værd at gjengi sagnet her. Det skal bare fremhæves at Hagbard altid er en ung helt, altsaa med glat hake — hvor kom han ellers i jomfruburet, forklædt som pige? — for at sé at det umulig kan være Saxos og folkevisernes Hagbard. Men nogen anden Hagbard findes ikke i sagnhistorien.

Foruden vanskeligheden med skjegget er det et andet spørgsmaal. Vilde det ha faldt i en adstadig islandsk bondes smag at ha valgt for sin stues udsmykning en romantisk yngling og hans elskovsventyr? Saa vidt jeg véd, har heller ikke nogen fremstilling af motivet fundets hidtil i levninger af den middelalderlige træskjærerkunst. Og der er nok god grund for det: Sagnet mangler omtrent alle de betingelser af karakteristisk handling, som ellers gjør en fortælling egnet til at kunde fremstilles i plastisk kunst. Der, hvor der i skaldepoesi hentydes til helten (og det er ikke saa sjældent) er det i slige litet smigrende kendinger som Sigars², eller Hagbards hest, d. v. s. galgen. Heller ikke det forekommer os at være nogen særlig taknemlig gjenstand for træskjærerkunsten³. Og, for at forebygge indvendinger, som kunde gjøres fra anden kant, — det er ganske usandsynlig for Steingerd at ha stillet sig bag nogen Hagbard — elskerén —, saafremt der var ogsaa andre støtter at vælge imellem, for derved at hentyde til hendes spirende kjærlighed.

Hvis saaledes, som jeg har forsøgt at vise, støtten eller hodet paa stolpen ikke var Hagbards, hvem kan det da ha forestillet? Det ligger

¹ Cod. chart. St. (som forøvrig heltud beror paa hovedmanuskriptet AM 132 fol.) bemærker her: þar var hlaði fyrir dyrum og Hagbarðr á vegg, þat var líkneski Hagbarðs. Möbius, l. c. s. 82. ² Signes far. ³ Naar Kunstnerén i M. Koch og A. Heusler: 'Urväterhort, die Heldensagen der Germanen', Berlin 1904, har valgt netop den scene (Saxo H. VII s. 230), hvor Hagbards mantel heises op og han i det fjerne ser beviset for Signes troskab — hendes bur som gaar op i flammer — saa faar man betænke, at dette, sagnets eneste eiendommelige træk, egner sig bare for malerisk fremstilling.

nær at tænke sig, at en velhavende bonde fra det 10nde aarhundrede¹, som han i Gnúpsdal vistnok var, helst ønskede sin hal smykket med gudernes billeder. Fra sagaerne vèt vi at høisæde-stolperne var forsynede med Tors billede. Dørposterne har da vel ogsaa kunde prydes med asernes billeder, derimellem ogsaa Odins, skjønt dennes dyrkelse kom forholdsvis sent til Island og han aldrig blev nogen populær guddom. Som runernes og alle hemmeligheters opfinder havde han en mangfoldighed af navne at skjule sig bag. I Grímnismál alene vedgaar han næsten to snese navne, af hvilke hvert vistnok sigtede til en af hans mange egenskaber eller attributer. Men den centrale opfattelse af ham var dog utvilsomt den vi er fortrolige med — den høie, kraftige skikkelse i fodsid kappe, den brede, skyggende hat, og det lange, hvite skjeg. Han kaldes da ogsaa som oftest Síðhöttr og Hárbarðr. Sidste benævnelse tillægger han sig selv udtrykkelig i Hárbarðsljóð, hvor han skjændes med Tor og paastaar at han aldrig lagde skjul paa sit navn. Foruden den rødmarkede Tor er der ellers bare én gud som forestilles at ha langt skjeg, Bragi (inn síðskeggi áss); men denne af skalderne opdigtede, farveløse skikkelse kommer ikke i betragtning her.

I hele den gammelgermanske literatur findes der bare ét sted hvor der fortælles nogenlunde klart om en hals indvendige udsmykning. Det er i Laxdælasaga kap. 29.

Den rige Ólaf Pá reiser til Norge for at hente tømmer for en ny gildeskaale. Efter sin hjemkomst lader han saa bygge den nye hal i Hjarðarholt, „større og prægtigere end man nogensinde før havde set, hvor der saavel paa det indvendige tak som paa vægpanelet var fremstillede (*markaðar*)² herlige sagn, og det hele var saa godt udført (*smíðat*), at man syntes at huset var langt prægtigere og staseligere, naar det ikke var behængt med tæpper“. Ogsaa paa en anden maade viser sig Ólaf Pá som kunstmæcen. Da han havde indvilget i hans norske ven Geirmund gnýs ægteskab med sin datter, fastsatte han bryllupet til sénvinteren, „og var dette gilde meget besøgt, ti paa denne tid var gildeskaalen fuldfærdig. Der ved gildet var Ulf Uggason og havde gjort et kvæde over Ólaf Høskuldsson (pá) og de sagn som var fremstillede (*skrifðar*) i skaalen, og det fremsagde han ved gildet. Dette kvæde kaldes Húsdrápa og er vel gjort. Ólaf lønmed ham vel for kvædet.“

Heldigvis eier vi dette digt i Snorra Edda, om end ikke fuldstændig. Rigtig nok er de bevarede strofer, omtrent et dusin, største delen af det;

¹ Kormak regnes at være født omtrent 937 e. K.

² I hans „Disquisitio de Imaginibus in tede Olavi Pavonis o. s. v.“ (tilføjet den Arnamagnæanske udgave af Laxdæla, 1826) er Finn Magnússon af den mening at udtrykkene *markaðr*, *smíðat* betyde at stuens udsmykninger var „sculpturae variis insuper coloribus vel pigmentis fucatae aut adornatae“. Det synes dog at fremgaa af Nicolaysens undersøgelser i Norsk Historisk Tidsskrift 1892, 210, „at de omhandlede billeder . . . ikke var malerier, men skulpturværker, dog uden farver, og at de var anbragte dels i taget, dels paa namtrodet eller gesimsen og dels paa de nærmeste vægstokke nedenfor denne . . .“

ti de svarer til Snorres skildring¹, „et godt stykke (langt skeið) optoges af fortællingen om Baldr (þ: hans død og baalfærd) samt et langt stykke af Heimdalls og Lokes strid om Brisingsmykket“: Brisngamen stjæles; dets gjenvindelse; Tors kamp med Midgardsormen; han slaar tursen Hýmír paa ørene; Freyr og Odin rider til Baldrs ligbaal; den sidste led-saget af valkyrierne; Heimdall rider ogsaa; gygren Hyrrokkin skyter skibet ud; hendes ulv slaas ihjel. Derefter uforstaaelige fragmenter. — Nu havde bonden i Gnúpsdal vist ikke Ólaf Pás store rigdomme; men billedvalget i hans skaale var dog sandsynligvis et lignende, omfattende gudernes skikkelser, hellere end sagnhistoriens.

Saavidt jeg skjønner, frembyder textens beskaffenhed ingen grund imod mit rettelserforslag. Som bekjendt, beror Kormakssaga ikke paa mundtlig tradition, men synes at være sammenskrevet paa grundlaget af dens usædvanlig mange viser. Selve viserne, paa nogle undtagelser nær, findes bare i hovedmanuskriptet, i meget fordærvet tilstand. Det er altsaa ingenlunde for drisiig at anta, enten at prosaens forfatter havde navnets rigtige form foran sig og ikke forstod den — men det synes litet rimelig — eller at han fandt den forvanskede form allerede i visens overlevering og lempede sig derefter.

Hvad nu rimet Hārbarð—starðe angaar, saa er den i hvert fald bedre end assonancen Hagbarð—starðe, hvad enten vi nu antar gudens navn for Hārbarð, Harðbarð, eller (og vistnok bedre) Hárbarð². Det er forresten et underlig træf, at netop Ulf Uggason, som „har feilfrie kenninger og et meget betydelig versifikationstalent“³, bruger det identiske rim Hárbarðs vea fjarðar i den eneste lausavisa som er bevaret af ham.

Madison. Wis. U. S. A.

Lee M. Hollander.

II

Idet udgiverne bringer dr. Hollander den bedste tak for hans bidrag til et højst interessant kildested vedrørende de ældste billedlige fremstillinger af nordiske heltesagn, må det dog tilføjes at helt overbevist om nødvendigheden af en tekstrettelse i Kormak-overleveringen bliver man næppe. Den væsenlige indvending, der er gjort gældende, er at den Hagbard der i kvindeklæder kom til Signes jomfrubur, kunde ikke være skægget. Men i denne fejltagelse gör kun sagaen sig skyldig; og det er for så vidt forståeligt, som Islændingenenes kendskab til Hagbardsagnet var ringe (og vi har tillige norrøn overlevering hvor Hagbard ikke var iført kvindeklæder⁴). Men indvendingen rammer ikke Kormaks digt, der er sagaens væsenligste eller eneste kilde; dær står jo kun, at Steingerd stirrede på skjalden „ved halsen af Hagbard“, — og dette strider jo

¹ Finnur Jónsson, Sn. E. I. 260, 266. ² De forskjellige meninger herom er bedst fremsatte af Niedner, ZfdA. XXXI, 217 og Finnur Jónsson, Aarbøger 1888, 239. ³ Finnur Jónsson, L. H. I 515. ⁴ DgF 474; nærmere i min Danm. helled. IV (under udarbejdelse).

ingenlunde mod oldsagnet¹. Det forekommer mig at en mistydning i en saga ikke giver tilstrækkelig hjemmel for en tekstrettelse i et langt ældre skjaldekvad.

At oprede det rent tekniske ved Hagbardsbilledet alene ud fra skjaldekvadet vil være vanskeligt nok. Vi véd kun 1) at Kormak ser møens fødder „ved tærskelen“, sikkert da hun lige er trådt ind og døren endnu skjuler hendes øvrige skikkelse, 2) at hun ser på ham „over ildhusets fældede ved“ altså skjult af brændestablen, og 3) at hun dernæst „stirrer på ham ved Hagbards hals“. Hagbards billede har altså været nærvæd indgangen og været af mandshøjde, eller rettere dets hoved har været en mandshøjde fra gulvet. Det er ikke udelukt at det har været et udskåret vægbillede, hvor det uregelmæssige lys fra bålet pludselig faldt på ansigtet (halsen) og på ungmøens ansigt. Bedre er det at forstå det som noget hun gemmer sig bagved, ligesom bagved brændestablen lidt tidligere. Sagaen har opfattet det som noget træværk der skilte udbygningen (*skot*) fra selve stuen. Der kan da være tale om en stolpe udskåret i billedform, eller endog om en helt fritstående billedstøtte; men ingen af disse dele kan vi med rimelighed anbringe i stuens udkant. En anden mulighed er at det drejer sig om gennembrudt billedskærerarbejde.

Et sådant gennembrudt billedskærerarbejde kender vi netop fra Kormaks tid: fra kongegraven i Jællinge, bestående dels af figurer dels af ornamentale dele, og vistnok udgørende en skillevæg mellem de forskellige dele af et rum.

Med højsædestolperne ser jeg ringe grund til at sætte det i forbindelse. Kormaks vers lader formode at det drejer sig om et skjult sted ved stuens indgang: derimod var *qndvegr* den midterste del af rummet. En brændestabel af mandshøjde har man dog ikke midt inde i stuen!

Sluttelig må jeg minde om, at den langt overvejende del af udskårne og udhugne fremstillinger fra nordisk vikingetid omhandler heltesagnene. Og jeg véd ikke, hvorfor Hagbard under galgen og Signe i jomfruburet skulde være mindre egnede til plastisk fremstilling end scenerne fra Volsungslægten og fra Vølundssagnet. A. O

NYT FRA ÆVENTYRFORSKNINGEN I

Anmerkungen zu den kinder- u. hausmärchen der brüder Grimm. Neubearbeitet von Johannes Bolte und Georg Polivka. Erster band (Nr. 1—60). Leipzig, Diederichsche verlagsbuchhandlung 1913. VI + 556 ss. 12 mk. (indbunden 14 mk.)

Brødrene Grimms „anmærkninger“ til deres æventyrsamling er en mærkelig bog; den danner begyndelsen til en videnskabelig gransk-

¹ Heller ikke med rimet er der noget i vejen: *Hagbards á mik stardi*.

ning af folkeæventyrene. I den oprindelige udgave af æventyrene 1812 og 1815 udgjorde de små tillæg til æventyrbindene; 1822 fremkom de som et særskilt lille bind; 1856 kunde de øges med henvisninger til de mangfoldige samlinger der allerede da var fulgte i Grimms spor fra mange forskellige lande. Og nu møder værket om igen — i to vældige oktavbind, hvoraf det første foreligger.

Det er kendt at professor Johs. Bolte i Berlin, måske den i æventyrlitteraturen allerkyndigste mand, i adskillige år har været sysselsat med dette arbejde; og han har i prof. Georg Polivka i Prag fundet en hjælper, der hører til de ypperste, og som kunde tilføre værket en omfattende kendskab til de slaviske æventyrsamlinger.

Når brødrene Grimms „anmærkninger“ er svulmede op i den grad, ligger grunden i at de to udgivere ikke blot har villet give alt det Grimmske stof (afvigelserne i de forskellige udgaver, og efterladte håndskrevne tilføjelser, samt oplysninger om æventyrsamlingens tilblivelse og hjemmelsmænd), men tillige villet føre bemærkningerne videre omtrent således som Grimmerne vilde have gjort om de havde levet: i kortfattet henvisning at medtage det uhyre stof som det sidste halve århundrede har bragt.

Rent literært set vilde jeg ønske at udgiverne havde skilt de to ting ad: at de alene havde givet det Grimmske værk med alt dertilhørende, og at de havde udnyttet deres øvrige kolossale viden i et nyt værk, der havde medtaget alle æventyr (også dem der mangler hos Grimm) og ladet dem komme i en anden rækkefølge end den tilfældige i G.s første udgave. Det havde været naturligt at gøre dette med den af FF (ved dr. Aarne) udarbejdede liste som grundlag; med mindre forbedringer måtte den kunne bringes op til at omfatte hele vor tids kendte æventyrstof fra Evropa. Men ganske vist, opgaven var endnu sværere end den her løste og vilde vel kræve længere tid. Når udgiverne ikke har villet slippe det hidtil givne grundlag, skyldes det en forsigtig bliven på fast grund; alene en alvorlig efterprøvelse af den Aarneske listes fuldstændighed vilde have været lange tiders arbejde.

Hvad vi har fået må vi i alt fald være meget taknemmelige for. Det er den uundværligste hjælp for enhver der sysler med æventyr. Med denne som foreløbig orientering (så vidt den rækker) og med de lister der efterhånden fremkommer i *FF Communications* som middel til fuldstændigere forskning er æventyrstudiet gjort let i sammenligning med hvad det før har været. Man finder hos Bolte og Polivka ikke blot en mængde æventyrsamlinger udnyttede, men også henvisninger til af handlinger om enkelte æventyr eller særlige træk. Man kunde vist gøre en del tilføjelser til disse henvisninger, først og fremmest af værker der i en eller anden sammenhæng behandler et æventyr eller et motiv; — men et arbejde som dette er jo netop skabt til at få tilføjelser.

De egenlige indvendinger der kan gøres angår mest det rent ydre. Det havde været ønskeligt, at der på en mere iøjnefaldende måde (f. eks. ved et bestemt typografisk middel) var gjort forskel på hvad der var Grimms og hvad der var udgavernes. En bog som denne burde

ikke være trykt med så knap margen, men tværtimod på stort papir, for at det skulde være forskerne let at skrive til i randen. Mere indgribende er at man i et værk som dette savner et bestemt tegn for at en tekst ikke blot er identiek med en anden (=), men at den stammer fra den anden. Jeg vil foreslå at man (efter sprogvidenskabens forbillede) bruger < i betydningen „stammer fra“, og det modsatte > „bliver til“ („bliver gentaget i“ ell. lign.).

Endnu en fejl — og det en ganske uoprettelig — har bogen. Den burde båret året 1912 på sit titelblad, hundredåret for 1ste bind af Grimms „Kinder- und hausmärchen“; dette store mærkeår i forskningens historie (og i den bevidste tilegnelse af folkedigtningens skønhed) kunde ikke være fejret paa nogen værdigere måde. Men når nu bogen er kommen i begyndelsen af 1913, så tør vi tage den som det første skridt ind i det ny århundrede, — det som efter de 100 års indsamling har pligten til at ordne og udnytte hvad der er samlet. A. O.

AT TRÆDE LYKKEN FRA (DSt. 1912, 102).

Yderligere oplysninger findes i Feilberg, Ordbog III 500: spor. Troen at man kan skade mennesker ved at gøre en eller anden magisk handling er almindelig. Troen at man skader et menneske ved at træde i dets spor (også hos E. T. Kristensen, Almueliv, 2. række III 130 nr. 94) er knap nok kendt udenfor Danmark. Troen på at det skader om de dødes spor går i menneskenes (de tyske „totenwege“) er ikke helt det samme.

Jorden fra menneskes fodspor bruges i reglen til særskilt magi for at skade ham: kastes i nykastede grav (hvorved han lammes), hænger i røg (så foden visner; Zs. d. Vereins für volksh. IV 42, fra Tyskland). Omvendt: en heks kastede i 1638 jord i den russiske tsarindes spor (sstds.); nogle kvinder på Man strøede altid sand i besøgendes fodspor for at værne sig mod ondt (Folklore II 298). Jeg har ikke set efter om Feilbergs henvisninger indeholder den mere abstrakte tanke at man blot ved at tage jorden får magt over ham, i lighed med Saksens norske fortælling. A. O.

Her var lærer Christiansen fra Mølvang og han sagde, at det at træde i en andens fodspor var meget godt kendt på Langeland, hvor han var fra; de kendte også at træde i hinandens skygge og derved træde lykken fra en. Dette sidste er kendt også på andre steder, mener jeg.

Evald Tanj Kristensen.

[Om at træde lykken fra se også Henrik Ussings utrykte „Erritsø“, der skal udgives blandt Danmarks Folkeminder].

FRA SPROG OG LITERATUR

SAKSES DANESAGA

Saksæ Danesaga, oversat af Jørgen Olrik. ved „Udvalget for Folkeoplysningens Fremme“ (udkom i fire bind 1908, 1909, 1911, 1912; hvert bind kan fås indbundet for sig, hele værket også indbundet i to dele med omslagstegninger af Niels Skovgaard. Pris for enkelt bind 2½ kr., for hele værket 10 kr.)

Det er først og fremmest med respekt og taknemlighed, man ser Jørgen Olriks store og smukt udstyrede oversættelse af Saksæ Danesaga for sine øjne; man respekterer det mod og den arbejdslyst, der hører til for at tage fat på et så overmåde vanskeligt og brydsomt arbejde, og man føler en dyb taknemlighed for den kærlighed til opgaven og den udholdenhed og trofasthed, hvormed arbejdet er ført til ende. Og en varm tak skyldes også U. f. F. F., der ifølge oversætterens ord har tilskyndet til, at også oldhistorien blev oversat.

Efter min opfattelse er Jørgen Olriks oversættelse i den foreliggende form en monumental gengivelse af Saksæ monumentale værk, overhovedet den eneste, der har betingelser for at blive den folkebog, som vor middelalters ypperste historiebog burde være. Den er nøjagtig og nøgtern, udført som den er af en historiker med al nutidens viden og kritik til sin rådighed, og den er dansk i sin sprog tone og i sit hele grundpræg, trods alle forsøg på at følge grammatikeren på, hans sætningsbygningens sirlige, men vildsomme veje. Men det danske præg er ikke nået ved at opgive oversættelsens egentlige mål: at fortælle os på dansk, hvad Sakse har sagt på latin, hvilket er vigtigere end at lære os, hvorledes han har sagt det. Vedels kraftige og kærnedanske genfortælling og Grundtvigs sprogvældige, men ikke sjelden ubeherskede eller smagløse omdigtning og fordanskning gav intet af det sidste og ikke det første nøjagtigt nok. Et historisk skrift er nu engang ikke det samme som et digterværk, og principperne for oversættelse af disse to arter kan ikke være de samme.

Oversætteren udtrykker sit ledende princip for arbejdet med følgende ord: „Det har overalt været mig om at gøre at give en saa tro Oversættelse som vel muligt, der ej blot gengav Saksæ Ord, men ogsaa hele hans ejendommelige Stil og Udtryksmaade uden dog i nogen Maade at synde mod det danske Sprogs Love. I det hele har jeg holdt det for vigtigere at træffe Saksæ Mening ret end at hænge mig i de enkelte

Ord.“ Det er klart, at her er en ikke ringe bevægelsesfrihed mulig og nødvendig, og at der nu og da må gøre sig en vis vilkårlighed gældende. Men det ledende synspunkt kan næppe trækkes strammere, når nøjagtighed og dansk sprogtonen samtidig skal overholdes. Olriks arbejdsmåde og dens resultater minder mig jævnlig om prof. M. Cl. Gertz' fortrinlige oversættelser fra den klassiske litteratur. For stram tilslutning til grundteksten fører til en oversættelse som 'studios' Sejer Schousbølls fra 1752, giver et ulæseligt sprog, hvor oversættelsen kun kan forstås ved originalens hjælp.

Af de særlige friheder, oversættelsen frembyder, er afvigelsen fra originaltekstens ordstilling selvfølgelig, og omskrivning af udtryk, hvis direkte oversættelse volder vanskelighed på dansk, hører sikkert med til det bevægelige spillerums område, hvor kritik af enkeltheder bliver tilfældig og vilkårlig. Mere tvivlsom forekommer mig oversætterens ret, når han hyppig gengiver Saksens lange indirekte perioder ved direkte tale på dansk. At den direkte tale er livligere og anskueligere og mere dansk, er sandt nok, og at den latinske stils fortløbende oratio obliqua kan være tung kost, vil ingen nægte; men denne udtryksmåde hører nu engang uløseligt sammen med latinens og Saksens stil. Jeg tvivler om nødvendigheden af denne frihed som princip i hvert fald. En særlig vanskelighed frembyder gengivelsen af Saksens navneformer; her er det sikkert umuligt at faa fuld konsekvens (hvad Sakse jo selv langt fra har) og tilfredsstillende alle. Oversætterens princip er at anvende Saksens former for personnavne, undertiden dog med ombytning af en ældre middelalder med en sen middelalderlig og bedre kendt form (ikke Nikles, men Nils) og for stednavnes vedkommende Saksens form, hvor denne er genemsigelig og forstået af denne selv, ellers de kendte senere navneformer.

De mange løse viser og oldkvad, hele eller i brudstykker, hos Sakse har altid været en særlig anstødssten for oversættere. Vedel giver en kort prosagenfortælling, Grundtvig en meget fri, ofte ypperlig, ofte ganske vilkårlig omdigtning; gode i mange henseender er Thuras vers i oversættelsen fra 1752, selv om det er stram kost nok at få Bjarkemålet på aleksandrinere:

Op! Dreng, pust Ilden op, kom Vedden til at brænde,
Fey Asken vel omkring, saa gir sig vel tilkiende
En liden Gnist endnu paa Årnen, moxen død,
Hvoraf dog snart en Glød og Lue bliver fød.

Her synes mig kun to udveje, at vove en 'gendigtning' som Axel Olrik har gjort det med flere af oldkvadene, især Bjarkemålet — hvorved den indre værdi af de af Sakse omdigtede kvad klarlægges og fremhæves — eller at oversætte kvadene i Saksens versemål med så stor tilnærmelse til nøjagtighed i indhold og stil, som den bundne form tillader. Jørgen Olrik har valgt denne sidste fremgangsmåde, som efter mit skøn er den eneste brugelige, når man ikke taber hovedsynspunktet af sigte: at gengive, *hvad* Sakse har sagt. Disse tro og gode versoversættelser gør til lige Danesagaen i Jørgen Olriks form til en uvurderlig og længe savnet hjælp for lærere og studerende, der kun alt for ofte har måttet sande

med Vedel, at Sakse ikke altid er venlig at komme i tale med og har haft ben udi næsen. — Som grundlag for oversættelsen har Olrik fulgt Müllers og Velschows tekst i udgaven fra 1839, dog med ikke få rettelser, deriblandt Kinchs fra 1874 og nyere som Gertz' til Bjarkemålet. Alt sligt er omhyggelig angivet, og der er fyldige navneregistre og oversigter. Oversættelsen er billedprydet o: forsynet med gengivelser af samtidige genstande, segl o. l., hvorigennem bogens grundige og sandt videnskabelige præg ikke har lidt skade. Hertil kommer endelig to fortræffelige større indledningsstykker: Sakse og hans Danesaga, Saksens Oldhistorie, hvor kyndigt og kritisk er sammendraget det væsentlige af, hvad nutidens historie- og litteraturforskning har at fortælle os om Sakse og hans værk. At han ikke har taget hensyn til den fra svensk side for kort tid siden fremkomne nedbrydende kritik af nordens historie på overgangen mellem oldtid og middelalder, er kun rimeligt, da denne kritiks bærekraft endnu er uprøvet og usikker. I oldhistorien bygger oversætteren væsentlig på sin broder Axel Ollriks forskninger og resultater, ligesom denne Saksens kyndigste kender har hjulpet ham med råd og dåd ved hele værket. — Også foran de enkelte hovedpartier er der korte og knappe indledninger og adskillige noter og forklaringer under teksten. Oversætterens princip er her: disses antal og omfang mindst mulig; de fleste læsere vilde sikkert have ønsket mere, men alene praktiske hensyn (til bogens størrelse og pris) trækker jo her på forhånd snævre grænser.

Selve oversættelsen, for hvis principper jeg ovenfor har redegjort, gør indtryk af overordentlig omhu og nøjagtighed. Efter at have gennemlæst den i sammenhæng og derigennem faaet en levende følelse af dens ensartede, rolige og noble danske sprog, har jeg gjort adskillige stikprøver i de dele af Danesagaen, hvor jeg selv føler mig godt hjemme, særlig i oldhistorien, og er næsten overalt blevet tilfredsstillet ved en sammenligning med originalen og de øvrige oversættelser. Et eksempel blandt mange:

Originalen: Cujus filius Skyoldus naturam ab ipso, non mores sortitus, per summam tenerioris ætatis industriam cuncta paternæ contagionis vestigia ingeniti erroris devio præteribat. Igitur ut a paternis vitiis prudenter descivit, ita avitis virtutibus feliciter respondit, remotiorem pariter ac præstantiorem hereditarij moris portionem amplexus.

Vedel: Skiold vaar Lothers søn i køn oc blod, men ingenledis i ondskaab oc tiranni. Thi vdi sine Vngdoms aar, der hand fick Riget at raade, efterfulde hand sin Farfaders, hin fromme Kong Dans dyd oc dueligheid, oc beflittede sig, at ingen aff hans Faders last oc lyde skulde findis eller siges met hannem.

Schousbølle: Hans Søn Skiold havde vel det naturlige Liv af ham, men førte en langt anden Levemaade, saasom han strax i sin Barndom artede sig gandske anderledes, end hans Fader havde giort. Han holdt sig fra sin Faders Laster, og efterfulgte sine gamle Forfædres Dyder; man kand sige om den Arv, at den var vel hentet langt borte, men derhos dog des ypperligere.

Grundtvig: Vel i Skind men ei i Sind var Skiold en Søn af Lotter, thi lige fra sin første Ungdom af, gik han en ganske anden Vej, traadte ikke i sin Faders skammelige Fodspor. men slægtede sin herlige Olde-Fader paa, og her kan man med Rætte sige, at Beste-Fars Arv er Ættens Tarv.

Olrik: Løders Søn var Skjold; men det var kun i Skind men ej i Sind

at han slægtede ham paa; thi alt som Dreng søgte han ivrig at undgaa sin Faders Fejl og skyede at træde i hans skammelige Fodspor; han vendte viselig Ryggen til Faderens Ondskab, men lignede sin Farfader i Dyd og Ære og tog den gode gamle Arv op efter ham.

Disse gengivelser af et ganske jævnt og tilfældigt stykke viser talende nok forskellen mellem de fire oversættere, og Jørgen Olrik bærer her som andre steder, hvor jeg har sammenlignet, prisen ved på engang at være nøjagtigere i gengivelsen og endda fyldestgørende i sin sprogform. Særlig grelt træder forskellen frem i de poetiske partier. Tag for eks. begyndelsen af de berømte Bessus-Gro vers:

Quæ sponsum adessee rata simulque tam insoliti cultus horrore muliebrites
territa, succussis frenis, maxima cum totius corporis trepidatione, patrio carmine
sic coepit:

Conspicor invisum regi venisse gigantem,
Et gressu medias obtenebrare vias:
Aut oculis fallor. Nam tegmine sæpe ferino
Contigit audaces delituisse viros.
Cui Bessus sic orsus:

Virgo, caballi
Quæ premis armos,
Verba vicissim
Mutua fundens,
Quod tibi nomen,
Qua fueris, dic,
Gente creata?

Vedel gengiver sidste vers saaledes: Ædle Jomffru, siger oss eders naffn, oc af huad affkom i ere.

Schousbølle-Thurah: Hun mente først, det var hendes Brudgom, men da hun saae ham, blev hun, som et Fruentimmer, over dette usædvanlige Postyr hæftig forskrækket, holdt Hesten tilbage, og begyndte med Skælven og Bæven at sige paa Riim i sit Moders-Maal saaledes:

Jeg seer en leed oc grum, og Kongen ukjær Mand,
Hvis Kiæmpe-Trin og Krop formørker Vey og Land.
Dog muligt seer jeg feil; thi ofte kjække Mænd
Med Ulv- og Bjørnehud bedække Bryst og Lænd.

Herpaa begyndte Bessus, som fulgte med ham, at tiltale hende saaledes:

Skønne Møe paa Ganger læt,
Som hos yndig Jomfru-Skare
Tager Snak og Tidkort vare;
Siig dit Navn og Folke-Æt.

Grundtvig: Hun tænkte det var hendes Fæstemand, og paa Kvinde-Viis blev hun saa angst og bange for det tæle Syn, at hun tabde Tøilen, og skjælvede og bævede over hele sit Legeme. Alt som hun sad, sagde hun ved sig selv, paa sit Maal, som der staar i Visen:

Skuffer Synet mig ei,
Kommer lang, kommer breed,
Vist den Jette saa leed
Nu, og mørkner min Vei.
Dog, og stundum paa Skrømt
Helten fiin og berømt
Skaber ud, hyller ind
Sig som Vildlap i Skind.

Besse

Raske Møe paa Ganger let!
Gjør nu som jeg beder;
Siig mig Sandhed om din Æt!
Glem ei hvad du hedder!

Olrik: Hun troede, at det var hendes Fæstemand, og blev paa Kvindevise saa slagen af Skræk over hans sælsomme Ydre, at hun tabte Tøjlen og rystende over hele Kroppen kvad saalunde paa Modersmaalet:

Syner for Øjet jeg ser: den Jætte som Høvdingen hader
møder mig her paa min Vej, skygger alt over min Sti.
Svige dog kan mig mit Syn, ti dulgt under Dyrehams Dække
stundom den djærveste Helt skjuler sit Aasyn og Navn.

Besse tiltaler hende nu saalunde:

Højt paa din Hest du
høre mig, Ungmø —
Ord du nu skifte,
svare paa Spørgsmaal —
Navn du mig nævne,
Slægt du mig sige,
hvad er dit Ophav?

Her har vi både de to disticha og det adoniske vers (— ∪ ∪ | — ∪) formelt rigtig gengivet og samtidig klangen bevaret, bl. a. Saksess pragtfulde allitterationer. Der kan næppe være tvivl om, at man både til studiebrug og til folkelig læsning lærer Sakse bedst at kende gennem en oversættelse af Olriks type. Og det er ikke blot i oldhistorien, at den nye oversættelse bærer prisen; jeg henviser f. eks. til det berømte stykke om Arkonas erobring, hvor både Vedel, Grundtvig og Winkel Horn oversætter meget godt, men Olrik kommer i et lige saa godt sprog langt nærmere til grundteksten.

Jørgen Olriks oversættelse af Saksess værk er en pryð for vor litteratur, vil blive til glæde for læg og lærd, som tager fat på den, og fortjener i allerhøjeste grad at blive folkebog, saaledes som den har evnet at gengive Absalonsklerkens så rige forherligelse af vort gamle fædreland og dets minder. *Gesta Danorum* bærer nu med Rette navn af Danesaga.

Odense Januar 1913.

Karl Mortensen.

ET CITAT HOS EWALD

I Tilskueren for Aug. 1912 har jeg paavist, at Ewalds paa Dansk og Tysk udformede Sentens „Men Gud forstaar mig, sagde Fader Pansa“ er et Citat fra Don Quixote, hentet fra tysk Oversættelse.

Yderligere lader sig herom oplyse følgende: Citatet er ikke optaget fra en Udgave af Don Quixote, men stammer fra et satirisk Arbejde af Rabener, nemlig „Antons Panssa von Mancha Abhandlung von Sprüchwörtern“. Tilegnelsen, der er rettet til Pansas

Æsel, og som ender med et Fyrværkeri af Ordsprog, afbrydes ved Udraabet: „Aber Gott versteht mich! sagte Vater Panssa“. Naar det hedder *Vater Panssa*, saa er det fordi den fingerede Forfatter Anton Pansa er en Ætling af Don Quixotes Ledsager. — Jeg har i min Afhandling i Tilskueren fremhævet, at Præsidenten i De Fremmede kaldes Herr Pansa; han har Fornavnet Gusman. Det er aabenbart, at det er med Rabener som Forbillede, at Ewald har gjort denne Spanier til en Art Midtfigur i sit Ugeskrift, og at altsaa Gusman Pansa er at opfatte som et Sidedestykke, en Fætter, til Anton Panssa. Dette forklarer, at det burleske i Cervantes' Figur hos Ewald er bortfaldet, medens Hanget til at benytte Ordsprog er bevaret; det samme er Tilfældet hos Rabener, hvor Figurens Dannelselse har sin naturlige Forklaring i, at Forfatteren ønskede at bygge en Række Kapitler over kendte Ordsprog. For Ewald har Rabeners fornuftige og jævne Filosoferen været Udtryk for en Personlighed, der passende kunde danne Midtpunktet i Kredsen af de mangfoldige Modsætninger, som han tænkte sig at lade mødes i Ugeskriftet.

H. B.

RETTELSE TIL AFHANDLINGEN OM BLICHERS SPROG

I Afhandlingen „Om Sproget i St. St. Blichers Noveller“ er der ved Omstændigheder, som Forfatteren ikke har været Herre over, fremkommet en Del Trykfejl, hvoraf de mest meningsforstyrende bedes rettede saaledes:

Side 33	Linje 13	fr. o.:	Det hedder i mit rettes til:	Det hedder: mit								
-	-	2	fr. n.:	bekræftsnde	-	-	bekræftende					
-	34	-	7	fr. o.:	141	-	-	144				
-	-	-	17	-	-	-	-	<i>beiner</i>	-	-	<i>beivrer</i>	
-	-	-	19	-	-	-	-	;	-	-	;	
-	-	-	6	fr. n.	<i>henregner</i>	-	-	<i>henegner</i>	-	-	<i>henegner</i>	
-	35	-	5	fr. o.	<i>ndgik</i>	-	-	<i>udgik</i>	-	-	<i>udgik</i>	
-	-	-	12	-	-	<i>underdækkedemed</i>	-	-	<i>underdækkede</i>	-	-	<i>underdækkede</i>
												med
-	-	-	13	-	-	oen	-	-	den	-	-	den
-	-	-	-	-	-	280	-	-	289	-	-	289
-	-	-	17	-	-	<i>tilvarende</i>	-	-	<i>tilværende</i>	-	-	<i>tilværende</i>
-	-	-	20	-	-	<i>blezne</i>	-	-	<i>blevne</i>	-	-	<i>blevne</i>
-	-	-	24	-	-	-saa	-	-	-saa)	-	-	-saa)
-	-	-	-	-	-	<i>igjen</i>	-	-	<i>igjen</i>	-	-	<i>igjen</i>
-	-	-	30	-	-	<i>Bestyrtelse</i>	-	-	<i>Bestyrtelse</i>	-	-	<i>Bestyrtelse</i>
-	-	-	31	-	-	bestyrtset	-	-	bestyrtset)	-	-	bestyrtset)
-	-	-	36	-	-	<i>Storoppe</i>	-	-	<i>Stroppe</i>	-	-	<i>Stroppe</i>
-	36	-	9	-	-	(taaling)	-	-	(taalmodig)	-	-	(taalmodig)
-	-	-	16	-	-	<i>tiloversbl.</i>	-	-	<i>tiloversbl.)</i>	-	-	<i>tiloversbl.)</i>
-	-	-	17	-	-	<i>-blevnes</i>	-	-	<i>-blevendes</i>	-	-	<i>-blevendes</i>
-	-	-	28	-	-	<i>aaben bar</i>	-	-	<i>aabenbar</i>	-	-	<i>aabenbar</i>
-	37	-	17	-	-	<i>krækker</i>	-	-	<i>krækker</i>	-	-	<i>krækker</i>

Side	37	Linje	19	fr. o.:	B	rettes	til:	A
-	-	-	24	-	Parnas)	-	-	Parnas"
-	-	-	29	-	Toppes"	-	-	"toppes"
-	-	-	35	-	Nor-	-	-	Nør-
-	38	-	4	-	Julenandest	-	-	Julenandest
-	-	-	7	-	Strid	-	-	Skrid
-	-	-	8	-	Blaar	-	-	Blaar
-	-	-	9	-	Gedehams	-	-	Gedehamse
-	-	-	10	-	Lukkelset	-	-	Lukkelset
-	-	-	14	-	"En j. i Røverhist."	-	-	"En jysk Røver- hist."
-	-	-	27	-	Bordblod	-	-	Bordblad (Bord- plade)
-	39	-	8	-	gaar;	-	-	gaar:
-	-	-	9	-	upaalidelig	-	-	upaalidelig)
-	-	-	-	-	Rystninger	-	-	Rystninger)
-	-	-	12	-	znogsk	-	-	snogsk
-	-	-	-	-	ferns	-	-	fuus
-	40	-	5	-	dan	-	-	den
-	-	-	19	-	liø	-	-	eid
-	-	-	34	-	Plydsk	-	-	Plydskappe
-	-	-	6	fr. n.	Paradisebrættet	-	-	Pasadixbrættet
-	-	-	3	-	D	-	-	E
-	41	-	12	fr. o.	Spankrørsstok	-	-	Spanskrørsstok
-	-	-	22	-	nafseelig	-	-	uafseelig
-	-	-	32	-	dybt	-	-	dyb
-	42	-	9	fr. n.	Hom	-	-	Holm
-	43	-	10	fr. o.	ændnu	-	-	endnu
-	-	-	17	-	hes	-	-	hos
-	-	-	28	-	fire	-	-	tive
-	44	-	3	-	175	-	-	170

Henrik Ussing

ET BREV FRA HANNA WINTHER

meddelt af *Ingeborg Simesen*.

I vor Tid gaar det mere og mere af Brug at skrive Breve. Des værre!

Breve er menneskelige Dokumenter af Rang. Eftertidens Forskere vil føle Savnet, naar det tyvende Aarhundredes Historie skal skrives.

Chr. Winthers Moder, Johanne Dorothea Borchsenius, Datter af Pastor Borchsenius i Husby paa Fyen, født 1767, er os vel bekendt. [Jfr. Chr. Winther, et Livsbillede, ved Nicolaj Bøgh.]

1806 blev den udmærkede Skolemand N. S. J. Bloch Rektor i Nykøbing-Falster. 1807 blev Chr. Winther indmeldt i Skolen, 1808 blev Madam Winther Enke, og i Sommeren 1810 flyttede hun til Nykøbing.

I det ovenfor nævnte Værk af N. Bøgh anføres en Række Breve fra Hanna Winther til Kamma Rahbek, skrevet i hendes Enkestand. Det sidste er fra 8. Maj 1811, faa Maaneder før hendes andet Bryllup.

Nedenstaaende Brev til Fru Grethe Bloch er omtrent et Par Maaneder ældre, fra 26. Marts 1811. Det er i mit Eje, — Rektor Bloch er min Oldefader, — og har ikke før været trykt.

Da det forekommer mig at have Interesse baade som Tidsbillede og som Bidrag til Hanna Winthers Karakteristik, overgiver jeg det herved til Offentligheden. Brevet er to Sider, foldet sammen paa gammel-dags Vis, saa Arket selv danner Konvolut. Udskriften er:

S. T.

Fru Grethe Bloch.

Brevet selv lyder, som følger:

D. 26de Marts 1811.

Deres Seddel, min elskede gode Veninde! rørte mig, og glædede mig. De kan troe mig, jeg føler og paaskjønner Deres Venskabs Værd, og anseer Deres og Deres fortræffelige Mands Yndest og Venskab for nogle af mit Livs bedste Glæder. Denne Dag, for et Aar siden, var den første jeg saae Dem, og blev Dem allerede i mit Hjerte hengiven; denne Følelse er nu varm og inderlig, og, De kan troe mig, bestandig. — Men kan jeg ogsaa for Fremtiden glæde mig til Deres venlige Omdømme? Jeg føler mig saa ofte uskikket til at være interessant for Nogen, end ikke for dem, der bedømmer mig allermildest, og hvem jeg helst vilde behage. Der hviler en Tunghed paa mit Hjerte, over mit heele Væsen, som mange mørke Hændelser i mit Liv, og især mine siste ikke saa faa Aar, have foraarsaget; kun sjældent og øjeblikkelig drager jeg min Aande frit og let. Alt Saadant overbæres, naar man kjendes længe af de gode Mennesker som ynde os, men hvorledes bør man vente det af dem, der nyelig gjorde vort Bekjendtskab, endskjøndt disse ere saa gode og fortræffelige som Nogen? Deres Børn elsker jeg af mit gandske Hjerte, det vilde være mig en Opmuntring naar jeg kunde være dem til liden Nytte, men jeg føler selv hvor ubetydeligt det er; for disse gode Børns Skyld ynder De mig, mine højtagtede Venner! og af samme Aarsag venter jeg Overbærelse, naar jeg ikke kan være saa munter og glad, som jeg føler, jeg burde være det ved saa elskværdige Menneskers Kjærlighed. — Her er et lille Skrivtemaal, søde gode Frue Bloch! antag det med Venskab!

Det gør mig ondt at vores lille Lotte¹ er syg, men jeg haaber at det snart bliver godt under den kjærligste Moders Pleje. — Tak fordi De vilde undt mig nogle Øjeblikke, min gode kjære Veninde! Deres Selskab sætter jeg Priis paa, det passer for mit Hjertes Følelse, end-

¹ Rektor Blochs Datter, f. 1799.

skjøndt jeg ikke selv har Gave til at meddele mig; men jeg kan derfor nok føle, og agte! — og derfor seer De mig saa ofte hos Dem. —

Hvem skulle troe at vi boe i en Bye med hverandre, siden der kan gaae et saa langt Brev imellem os? men tilgiv min Vidtløftighed, og hav stedse lidt Godhed for Deres

inderlig hengivne

Hanna Winther.

KURSUS I FOLKEMÅL OG FOLKEMINDER

Dersom et tilstrækkeligt antal deltagere mælder sig inden 15. juni, agter undertegnede i dagene fra 14. til 26. juli d. å. at afholde et kursus i Askov for sådanne, særlig lærere og studerende, som har lyst til at arbejde med indsamling af folkemål, folkeminder og stednavne. Dr. H. F. Feilberg, professor Axel Olrik og højskolelærer, ingeniør J. Th. Arnfred har lovet at holde enkelte foredrag. Undervisningen vil omfatte nordisk dialektologi, svensk (og muligvis norsk landsmål), fonetik, folkeminde- og stednavnegranskning, ordbogsarbejde, brugen af fonograf, om det ønskes også læsning af ældre skrift. For kost og bolig vil der blive at betale 20 kr., for undervisningen ligeledes 20 kr. Indmældelse bedes sendt til undertegnede Marius Kristensen (Askov pr. Vejen).

C. W. VON SYDOW,

MARIUS KRISTEMSEN,

FIL. DR., DOCENT VED LUNDS UNIVERSITET.

DR. PHIL., LÆRER VED ASKOV FOLKEHØJSKOLE.
